

13
95

7

POLITIKAI KÉRDÉSEK

ÉS

TANULMÁNYOK.

IRTA

KUNÁGOTI.

KIADTA

MÁRTON FERENCZ.

ARAD, 1862.

RÉTHY LIPÓT NYOMDÁJÁBAN.

POLITIKAI KÉRDÉSEK

72

TANULMÁNYOK.

KIADTA

MÁRTON FERENCZ

ÁRÁD, 1882.

NYELVI ÉS IRÁNYI NYOMDA

Előszó.

Ugy hiszem kedves dolgot cselekszem a tisztelt olvasó közönségnek, ha az „Alföld“-ben Kunágoti név alatt megkezdett, de ki nem egészített politikai cikksorozatokat, mint önálló munkát adom ki.

Czélja volt szerzőnek a fontosb politikai kérdések, s az azokból levont tanulmányok által kiegészített rajzát adni a jelen politikai helyzetnek; különösen a kor saját eszmemeneti szempontjából, mely aztán kiindulási pontul szolgált volna a magyarügy feletti elmékedései közlésére.

E jelen mű tehát csakis az első részt foglalja magában most már kiegészítve. A második, azaz: a magyarügy tárgyalása hirlapi uton, vagy önálló műben következni fog.

A tisztelt olvasó véleményével reménylek találkozni, midőn azt mondom, hogy az egészséges humor játzsisága a szilárd meggyőződés erejével párosul itt, s míg a szerző első tekintetre, jobb és balra csak ostorozni látszatik, a figyelmes olvasó figyelmét nem

kerülheti el a rendíthetlen hit, mi nézeteit világítja, s mi például a „római kérdés“-ben épp oly mély, mint találos a „német kérdés“-ben, és a napoleoni politikára nézve a legujabb események által is igazoltnak látszik.

Mert meg kell jegyezmem, hogy a „Roma“ feletti cikksorozat még a múlt évi decemberben, a „német kérdés“ folyó évi márcziusban, a „francia kérdés“ april hóban s a t. jelentek meg, az akkor általam szerkesztett „Alföld“-ben.

Arad, september 25. 1862.

Márton Ferencz.

TARTALOM.

Előszó.	
Bevezetés.	Lap.
Róma I.—VII.	4
A német kérdés I—V.	24
A francia kérdés I—X.	49
Az orosz kérdés I—V.	83
Még néhány kérdőjel.	
„ Anglia	98
„ Északamerika	103
„ Belgium I—II.	107
„ Schweicz I—III.	113
„ Olaszország I—VIII.	122
„ Spanyolország	146
„ Skandinávia	151
„ Ázsia	155
„ China	160
„ Afrika	165
„ Délamerika	171
„ Ausztrália	177

Tanulmányok.

„ I—II.	185
„ Anyagi jólét I—III.	193
„ Pénzügy I—IV.	203
„ Szabadság	220
„ Egyenlőség	225
„ Nemzetiség	230
„ Vallásosság	235
„ Népinevelés	239
„ Politikai morál.	244
„ Forradalmi láz	249

TARTALOM

177	Auszárás	"
171	Dél-amerikai	"
166	Ázsiában	"
160	Ázsiában	"
155	Ázsiában	"
147	Skandináviában	"
140	Spanyolországban	"
132	Olaszországban I - VIII.	"
113	Svédországban I - III.	"
107	Belgiumban I - II.	"
100	Franciaországban	"
98	Angliában	"
90	Melyek azonos névvel bírnak.	"
80	Az orosz királyságban I - V.	"
70	A francia királyságban	"
30	A német királyságban	"
10	Róma I - VII.	"
10	Északi és déli	"

Tartalomjegyzék

240	Portugál nyelv	"
244	Polóniai nyelv	"
239	Római nyelv	"
187	Vallásnyelv	"
200	Köznyelv	"
224	Egyes nyelv	"
230	Szabad nyelv	"
208	Francia nyelv I - IV.	"
193	Angol nyelv I - III.	"
180	I - II.	"

POLITIKAI KÉRDÉSEK.

... az országban ... a politikai ...

... az országban ... a politikai ...

... az országban ... a politikai ...

... az országban ... a politikai ...

... az országban ... a politikai ...

... az országban ... a politikai ...

... az országban ... a politikai ...

... az országban ... a politikai ...

... az országban ... a politikai ...

POLITIKAI KÉRDÉSEK.

Az ugynevezett európai kérdések villámsebességgel következnek egymásra. Ez a politika haladása vasuti külön sebesmenettel. — Vajjon hová sietnek?

Tegnap még az amerikai üggyel volt tele minden lap szája. Összedugták fejeiket az európai augurrok és suttogva kérdezték egymástól: mi lesz ebből? — Feleltek is valamit, de alig merte néhány mondani azt, mit valóban gondolt. A legtöbb — és pedig mennyivel közelébb piritkozik a diplomacia tüzhelyéhez, annál inkább — csak a híres diplomata rókával felelt: „A beszéd arra való, hogy gondolatainkat titkolhassuk el.“

Ez tegnap történt. Tegnapelőtt pedig azon, eddig ismeretlen geographiai szegletről, a suttorinairól beszéltek úgy, mintha egynehány piros feszes fél keresztény, fél pogány, $\frac{1}{3}$ mivel és $\frac{3}{4}$ részben vad kalandor faágyujával a nagy világ békéjét veszélyeztethetné, mint ha a civilizáció nagy és szent ügye, függene tőle.

Ismét néhány hónappaleelőtt, minő európai „terra incognita“ fel- és leiratairól okoskodtak mindenfelé, mint „égető európai kérdés“-ről, mindnyájan tudjuk.

Már ma ismét „Róma és Velence“ a beszéd tárgya, Naupliában foly a rémséges háboru, és a „német kérdés“ sovány levele uszkál a felszínen.

„Mi lesz mind ebből?“ — kérdehetjük mi is, s felelni talán nem is oly nehéz, mint egyelőre tetszenék, hat. i. nem arra hallgatunk, mint a kulyakjokba nevető diplomata mephistok mondanak, kik csak saját hasznukra kavarják a rántást, vagy azon együgyüek, kik azt hiszik, hogy a legnagyobb horderejü dolgokat a kabinetekben döntik el, nem pedig azon felsőbb emeletben, hol az események végszálaait tartják a legbölcsebb és legjótévőbb kezekben, s az ugynevezett politikai okosság — helyesben

ravaszág- és az önzés telhetlenségének olyan „kis meglepetés“-forma confundálásában gyönyörködnek.

A legnagyobb zivatar ritkán tör ki egyszerre. Lásankint vonulnak fel minden oldalról a villanyossággal telt fellegek. Kergetik egymást. Játszanak, kötekednek egymással. De azért el nem tűnnek onnét, hanem végre, mintegy elég időt engedve a kint levő embernek és munkásméhecskének, hogy biztos tető alá vonhassák magukat, nagy sokára, midőn már az eső után vágyó gazda unni is kezdi a stimmolási mulatságot, hangot ad a nagy dob, s megindul a török és kuruczmuzsika; mi felett aztán, — mert jégzápor, forgószél, és electricus ágyulövések kíséretében jár a tikkasztó légtisztulása, — azok vakarják leginkább fejeiket, kik már mindkét kézzel huzzák volna le a fellegeket lábaiknál fogva, bünbánólag sóhajtván, mint az egyszeri kovácsházi árendás: „A d t á l u r a m, de n i n c s k ö s z ö n e t b e n n e !“

A pók, a macska, a szarvas jószág, mind már jóval az előtt megérzi az időváltozást. — A természet, a legjobb anya, az embereknek mint kedvenceinek azért adta legfőbb ajándékát: az okoskodó észet és szabad akaratot, hogy használja azokat, mint fegyvereit.

Megváltoztatni a természet, a gondviselés örök logikai és matematikai rendelvényein persze a gyöngé emberi erő és elme semmit sem képes, de azért van esze, hogy kiismerje a jót a rosztól, és azért van szabad akarat, hogy oly részre álljon, oly tető alá vonuljon, mely nem fogja őt magát is agyon zuzni; különösen pedig, hogy ne akarja változtatni azt, mit úgy sem lehet; ne vétkezzen a természet ellen, ne küzdjön Isten akaratával ellen, mint a pimasz mesebeli óriások, hanem inkább találja fel a legegyszerűbb igazságokat, melyek rendesen oly közel állanak ő hozzá, hogy „majd kiszurják szemét.“ Ne küzdjön az ellen, mi ellen ugyis hasztalanul küzd; és főleg, hogy ne hidjen bár minő más gondviselést egy francia pompás renesanci kastélyban is; ne az legyen evangéliuma, mit a „Moniteur“ az „Ost und West“ vagy éppen a „Concordia“ és a „Donau Ztg“ ír, hanem csak egyedül és kirekesztőleg hidje azt, mit a jó-

zan ész -- az emberiség közös ösztöne -- és egyetlen biztos kalendáriuma, a történelem nyomán a csak mindig egy-egy részben fellebbenthető jövő titkaiból kibetűzhet.

Midőn tehát ezen eljárást az „Alföld“ minden olvasójának melegen ajánlom, hogy egyszersmind gyakorlatilag és példákban mutassam meg, hogy hogyan értem én azt? — az ugynevezett „európai kérdéseket“ egyenként bonczkés alá veszem. — Ugy hiszem, hogy a gazdai napszámomból felmaradó időt, jobbra nem használhatnám fel, mert sűrű a köd most mindenfelé annyira, hogy azt fenetlen bicskával is vágni lehet.

Voltaire ezt mondja: „hogy munka által három legnagyobb ellenünktől: a büntől, szegénységtől és unalomtól szabadulunk.“ — Munkát az Isten vigasztalásunkra adta. Átk: „arczod verejtékével keresd kenyeredet!“ a legnagyobb áldás.

És munka a nemzeteknél is nemcsak a jólét eszközlője, de vigasztalás is.

Nyitva áll az „Alföld“ előttünk, mit, mivel a miénk, nem csak pártfogolnunk kell, de segitenünk is. Ugy hiszem, hogy befogadja szívesen mindnyájunktól a tégladarabokat és kanálhomokot, mit azon palota kijavításához hordunk, mit roncsolt állapotjában is büszkén nevezünk hazánknak.

R ó m a.

I.

„A hallgatásnak is ideje van.“ — Ezt mondja bölcs Salamon.

Ugy látszik, hogy ezen mondat bölcsesége jelen helyzetünkben egészen reánk alkalmazható, — mint vigasztalás.

Hallgassunk tehát a haza fájó sebééről, s mivel jobbat aligha tehetnénk, zárjuk el sziveinkbe. — A seb csak úgy hegged be, ha nem érintjük, ha a csipős légtől gondosan megóvjuk. Minek is hasztalanul piszkálni azt, mi a gyógyításra úgy sem ért meg. Aztán a hallgatás, mi „a rabszolga becsülete“, egyszersmind a hatalmasok leczkéje.“

De főleg hallgassunk azért, mert a hallgatás: erő.

És ha mégis napilapnak hallgatnia nem lehet, hogy végkép el ne némuljon, ha szólanunk kell, legalább ne nézzünk be keblünkbe. Nézzünk ki inkább a nagy világba. Ragadjuk meg az első tárgyat, mi kezünk ügyében esik, mert hála érte a jelen politikai viszonyoknak, nem egyedül a magyar kérdés a függő és égető kérdés. Van miről okoskodni elég, a nélkül, hogy mint sok szellemes társalgó, európai beszélgetést kezdenénk a szép, de csunya időről, vagy bevonnánk magunkat a gazdaszat és ipar csigaházába, mi mellett azután a gazda és iparos ásitozik legjobban.

Ha tehát az „Alföld“ terét, mely ugyis 20-diki oktoberi delibábos kilátásait sűrű fellegekkel elfedve látja, valami jobb és korszerűbb közlemény elől igénybe nem veszem, szabadjon nekem a czimül kitűzött szó feletti elmélkedéseimet a boglyakemencze mellől hősi hexametekben elmóndanom, mert :

E szó kimondásához elég négy betű, de megértéséhez kevés egy élet tanulmánya.

Három évezred története folyik e kis szóban össze, s minden mi nagy, dicső, bámulatos, irtózatos, változó, fölemelő és lesújtó van világtörténetünkben, e szóban foglaltatik :

Róma ! —

Elaggott, de még mindig hatalmas királynéja ez a világnak.

Három világ hatalma porban.

Márvány pusztaság.

Művészeti szent por- és hamvmedenceze.

Egy kiégett nap.

Szive egy elhidegült hős világnak.

Élő „memento mori.“

Város-mammut, melynek nagyszerű romjai, mint óriási csontdarabok hevernek szét, s melyhez bármint akarjam mértékemet apró szavakból alkalmazni, oly kis-szerűen üt ki az, hogy önmagam sajnálkozom erőlködéseimen.

Adjatok hát gondolatot: ujat, nagyot, égigérőt, hogy ne legyenek kénytelen ily apróságot használni.

Jöjjetek segítségemre : római gondolat, római akarat, római hatalom.

És ti rómaiak hol vagytok? Mutassátok magatokat ti Brutusok, Catok, Tulliusok, Tacitusok! s ha az utolsón. Rienzin kívül maradt még fent római, hadd bujjék elő heverő tanyájából, vagy timári kádjából az, hadd lássam őt zöld bársony öltönykéjében, szük bugyogójában, ezüst óralánczával és — késével.

Jöjjetek tehát ti „dei monti“ és „transtevere“ népei, és ti ó bagarinik! kik a hajdani rómaiak valódi bicskás utódainak hiszitek magatokat, s mutassátok, hol vannak Jupiter templomai, Nero aranyháza, és a Capitol tanácsterme?

A vándor pusztaság és rom között 300 templomot, számtalan kolostort és 35,000 házat lát ugyan még, de ezekbe alig jut egyenként négy ember, s ezek sem rómaiak, hanem inkább papok, inasok és koldusok.

A Corson estvénkint pompás hintókban, és kövér dajkák ölében ringatódznak a mai Róma nagyreményű sarjadékai, kikből ismét nem annyira Brutusok, mint bibornokok bujnak elő.

Területed 17 mérföld ó Róma! Így hát nagyobb helyeket keritenek be falaid, mint a minő volt egész birtokod a köztársaság kezdetén, s az mégis a félvilágot adta jegybérül az első Caesarnak, s ez utolsó Caesart pedig az első pápa követte.

Az ő Róma hét hegye, hét lába lett egy királyi állványnak, melyen előbb a Capitol, aztán a vatikán emelkedett fel mennymagosan. Ezekhez későbbben még több hegy járult, építve az idő pusztító keze által romokból, és különösen egy a római világ cserepeiből — testacea, — de ezek és amazok közt csak az „aria cattiva“ és olasz hideglelés ólálkodik.

A hajdani Róma márvány és gránitfészke volt a sasoknak, melyek a magasban csattogtatták szárnyaikat a reszkető világ felett. A mostani oly madarak kalitkája, miket idegen szuronyok védenek önmaguk ellen.

Politikája ösztönszerű volt ugyan, s nem igen kimélő, de magas. A mostaninak ösztöne a földön csuszik, nem lát tul az orrán, és él napról napra.

320 diadalt jegyzett fel a történetírás, a mostani pulya ivadék pedig, mint féregsereg, csak őseinek nagy emlékein rágódik.

Mennyi nagyság, mennyi fény, mennyi erő és akarat van eltemetve itt! De a föld is emelkedik egykori nagysága ellen? Kevélyisége meg van törve. A régi Róma a mostani alá temetve van mélyen.

Csak a Tiber, ezen örökéltű kigyó keringődzik fénylő sárga bőrével rajta keresztül, mint egykor, mert csak a természet műve romolhatlan, s a szellem műve örök, a mi pedig romlandó, abból nem maradt itt érintetlenül semmi. — Szabadság, dicsőség, pompa és fény! mind egy nagy pusztta romjai

Itt, hol minden nagy, tette int minden, a század fia pedig kicsiny. Talán ez az oka, hogy a tetterő a Corson

lehelli ki magát, s játszva egymás gyertyácskáit oltja el virágbokrétáival.

A mai Rómának van jó salamija és sonkája; szalonkái és zöldsége hiresek, frittója — sült hus — és hölgyei kövérek. Vannak színházai, járdalatai, corsója és gyönyörű villái. Mi kell hát a rómaiaknak még több?

A mi egy népet ékesít, nem mindig az, mi őt boldogítja. Fénylő tulajdonok népeket, mint egyeseket gyakran boldogtalanokká tesznek. — Így vigasztal a hideg philosophia.

Nem folytatom tehát tovább bús solosmámat, ezen köznapi thema felett: „egykor volt“, — és áttérek a mostani Róma politikai helyzetére.

II.

Róma politikai állása egészen sajtyszerű, és egyetlen a maga nemében. Péter kis bárkája különválva uszik az európai nagy vitorlás hajók és mesterséges gőzösök közt.

Kormányzati alakját legjobban jellemzi e szó: pápai. Ez a szent theocratia képe a földön, s a 19. század kellőközepén.

Az ad törvényt, az itél, az harczol, ki a népre a szentelt vizet és áldásokat szórja. Az oldoz fel a bűnöktől, ki a halálos ítéleteket írja alá. Az osztja a hivatalokat, ki az indulgentiákat. Király és főpap egy személyben, korona és püspöki süveg ugyanazon fön, királyi pálcza és pásztori bot ugyanazon kézben.

A pápa szava törvény és hitágazat. Ez Rómának chartája, arany bullája, polgári és vallásos törvénykönyve. Akarata, azaz: a törvény végrehajtói, a világi és egyházi törvényszékek, a papok és shirrik, a rendőrök és sat.

Uralkodása szükségkép korlátlan, mert a csalhatatlanság elve nem tűrhet semmi megszorítást. Alaptörvény, a corpus juris és kormánylap helyett van a „motu proprio“, t. i. azon nyilatkozat, melyben trónraléptekor minden pápa uralkodási elveit köztudomásra bocsátja. — 1823-tól 1831-ig például négy pápa tett így, mindegyik ellenkezően, s egyik akarata sem teljesült.

Innen folyik, mint tanulságos corollarium, hogy bár a pápa uralkodása korlátlan, hatalma igen csekély.

A pápa gyenge mint világi uralkodó, ha a tartományokat kormányzó bibornokokkal, kik mind független fejedelmeknek szeretik magukat tekinteni, összeütközésbe jő; — gyenge mint egyházi főnök a zsinatokkal és egyes püspökökkel szemközt. A nép pedig a három- négyféle ur „sic volo, sic jubeo“ különböző commando szavai közt ingadozik, tétováz, s végre sem egyiknek, sem a másiknak nem engedelmeskedik. — Az ily igazgatási czifra zavar közt egy V. Sixtus egész férfias erélye alig volt elegendő.

A pápának világi, mint egyházi hatalmát nem születés, hanem választás adja meg. A fejedelmi korona csak egy része a thiarának. A választás demokratiai alakját VII. Gergely változtatta aristocratiaivá, midőn a jogot a császár és nép kezéből kivévén, egy zárt papi testületnek adta át, mi általa papi hatalmat függetlenné tette ugyan, de a pápaság szárnyait nyirbálta el. Ma tehát csak a választók lévén választhatók, s szintoly szentségi fény környezetvén őket is, hogyan ismerhetnék el azon hatalmat, mit csak ők adhatnak, nagyobbnak a magokénál?

Továbbá magához az uralkodáshoz bizonyos ügyesség és tudományos előkészület kell, mert az uralkodni tudás nem születik velünk, mint az uralkodni akaró gyarlóság, s a szentlélek egy darab idő óta nem szokta magát azzal fárasztani, hogy galambszárnyakon repkedjék szét. Már pedig ezen tudományt, ezen tapintatot annál nehezebb megszerezni, minél inkább fogy a test és szellem ereje, főleg ha a kolostorok magányában többet forgattuk a breviariumot, mint a világ nagy tankönyvét, a történelmet. Mit várhatunk tehát a pápáktól, kik rendszeren oly korban jutnak trónukra, midőn már aggottak, gyöngék; köhécselve és reszkető kezekkel tartják a kormány-gyeplőt? — Gyöngeség nem lehet más, mint igen szelid zsarnokság.

A pápa mindig egy baldokló király. Rosz, mint jó nem verhet mély gyökeret. Halálával, mi soká nem kés-

hetik, kormányzata elvei, és udvarának személyzete egyaránt megbuknak.

Végre idejének legnagyobb részét egyházi főnöksége, és vallásos elfoglaltatásai veszik igénybe, minden lépését ezer aggály, ezer tekintet teszi ingataggá.

Ha tehát a pápaság bizonyos belszükségnél fogva nem lehet más, mint határozatlan, ingatag és erőtlen uralkodás saját alattvalói irányában, természetes, hogy mint európai hatalmasság sokkal inkább jelentéktelen.

Katonasága nincs, mert a francia szabásu, de nyulszivü veres nadrágos gyalogsága, a carabonierik és sbirik, a belzavargók és csempészek fékezése, — a középkor tarkabarka öltönyében gorombáskodó kétszáz sweiczi őrserege saját személye és laka meg őrzésére sem elegendők.

Pénztára pedig kong, és nem peng. — Megszerezni a mindennapira valót elég bajba kerül.

A főváros néptelen, elpuhult renyhe. A tartományok nyugtalanzkodók, zavargók, és általános elszegényülés van ott is napirenden. Kitől várhatni tehát elegendő s főleg pontos adófizetést?

Ferrára királyi utcáin, és gyémánt háza előtt fű nő. Ancona kikötője üres, ha francziák nincsenek benne. A városok omlanak, a kereskedés és ipar szárazkórságosak, s a csempészet oly fokra hágott, hogy a vámok, bár igen magasak, alig hoznak már jövedelmet.

A zsidó tőzsérek csak nagy elővigyázattal és bibliai kamatra kölcsönöznek a keresztény főpapnak. A hitellel a kamat egyenlően, csak megfordítva lép előre vagy hátra.

Bibornoki kalapok után egyik udvar sem tolakodik már nagyon. A vatikán mennykövei ellen minden háztartás villámhárítókkal van ellátva. A dogmák feletti vitákkal a sportulák is kimentek divatból, s hébe-hóba Péterfillérek által soványan pótoltatnak. Mi adó volt, alamizsnává vált.

S nem elég hogy hatalom, tudomány és gazdagság kizarándokoltak Rómából, ma már általános dissolutió mutatkozik.

Az eddig csak zavargó tartományok nagyobb részének elszakadása bevégezett tény.

Általános a hit, hogy Rómát most már csak a francia őrserég védi, s mihelyt Napoleon megvereti visszavonulásra a dobot, a pápa világi hatalma azonnal és magától összerogyik.

Minden oda mutat tehát, hogy Róma hatalma végvonaglásban van, pedig ha a pápa gyöngye, a pápaság még elég erős.

III.

Meg kell jegyeznem világosan, hogy én, midőn ezen tételt állítom fel: „hogy a pápaság még elég erős“, nem azon szempontból itélek, mint azok, kik csak a jelen pillanatnyi helyzetből meritik okoskodásaikat. — Én, — ha szabadna mondanom, — mélyebb és általánosb szempontból, magának a papságnak magasb, és a fővárosnak állandóbb bázisából tekintem azt.

Hová fejlődik bizonyos helyzet; mi lesz az esetleges körülmények kifolyása, azt senki sem tudhatja, mert senki meg nem mondhatja, mi minden jöhet még közbe; de a minek oka mélyebben van, magában valami nagy intézményben, és az ebből folyó ezredéves viszonyokban, ott meglehetősen biztossággal megmondhatni, hogy minek kell történni, mi a természetes fejlődmény?

A historiában folytonosan két elem küzd egymással: az emberi akarat, és egymás akarat, mit helyesb szó hiányában a régiek „fatumnak“ neveztek el; korunk philosphiája pedig „gondviselésnek“ ismert el.

Vannak eshetőségek és fejlődmények, melyek az emberi előlátás körén kívül állanak, melyekkel az ész nem rendelkezhetik. Ezek lehetnek a találgató hirlapi czikkek, és a politikai álmodozások kifogyhatlan tárai, de logikai fejlesztés kiinduló pontjai soha.

Természetes az is, hogy midőn Róma-, mint a pápaság erődítményeiről szólok, az alatt sem az üteges, sem flottája hajóinak számát nem érthetem.

De már gyöngesége egy neme az erősségnek. Mióta

ő senkire sem félelmes, neki sincs kitől tartania kívülről. A védetlen gyermeket egy komondor sem harapja meg. A gyengesség civilizáciánk asyluma.

Vallása a világ minden részeiben szerez neki katonákat, s jelenleg sokkal többet, mint fél századdal ez előtt, kik közül a legroszabbak azok, kik a Péterfilléreken verluváltatnak.

Ő adta a fejedelmeknek jegybérül az „Isten kegyelméből“ czimet, s ezek már az önérdek háladatosságából is gyámságuk alá fogadták.

Ha rossz élezet akarnék csinálni, hozzá tehetném még, hogy szükségük van rá, hogy egy rosszabb példánya legyen a legrosszabb világi kormányoknak, és gyöngébb a leggyöngébbeknél.

A főváros egyik része rokonságban áll a papsággal, másik része utánnok él, s az idegenek erszényéből, kik szeretik ugyan az utczai lármát, de oda hagynák, ha kövezete felbontatnék.

Népe elnyomatást nem érez sem a pápa, sem az ugynevezett törvény, sem a főurak részéről.

A pápa ritkán jó oly helyzetbe, hogy korlátlan hata mával visszaélhessen, mint a felelős miniszterek egyebet az alkotmánynyal. A thiara magosan áll a nép felett, mennyből száll le, és hamar repül más fejre. — A nép hisz, remél, és oly képet csinál, mintha engedelmeskednék, már csak azért is, mert nem soká maradhat így. Megszokás, türelem, és a holnap nap várása érczfal az elnyomatás és lázadás között.

Az ítélőszékek számosak; az ítéletek és rendőri megszorítások szigoruak, a gályabüntetés gyakori, de az ítéletek kijátszhatók, megvásárolhatók, vagy szeliden és hanyagul hajttnak végre. A gallérakon rossz a felügyelet, s a rendőrök sokat átnéznek ujjaikon. — Egy utczai czivódás alkalmával többen elfogatván, láttam, hogy egy ifju uri ember zsebében kést találtak a csendőrök. „Szegevény! — sajnálkozott egyik szomszédom — tiz évi gályarabságra kerülend!“ — „Eh! — mondá a másik, — hiszen paino — arszlán — majd segitendnek rajta.“

Az aristocratia részéről még csekélyebb az elnyomatás.

Oly titkos rugók dolgoznak itt, a kormány gyeplőjének egyes szálai oly sok kezekben vannak, a változás oly gyakori, hogy a népnél általános udvariasság, és kölcsönös kimélet mintegy szükséggé lett. Mindenki lehet valamelyik nagyobb befolyásu személy komornyikává, titkárává, kedvesévé, barátjává, vagy rokonává. — Csak annyit tudhatni bizonyosan mindig, hogy ki az, és mennyit nyom jelenleg, ki előttünk áll? De mi lehet már holnap? az sokkal bizonytalanabb, mint egyebütt. Ez a csekélynek erősb védelme, mint másutt a törvény.

Aztán van a népnek még egy hatalmas biztositéka, mitől a leghatalmasbak rettegnek: a „coltello“ (kés). — Ez játssza Rómában a párbaj szerepét, sa törvény, vagyis annak végrehajtása, ép oly kimélő iránta, mint tul az Alpeseken a lovagias gyilkolás iránt.

Félelem a magán boszútól sok törvényes mázu boszút megszüntet. A népnek mindenütt vannak elnyomói ellen kései és kanóczai. „A késnek vannak sok áldozatai — mondta egy valaki — de a szerencsétlenségek tömegét kevesíti, mert a fő ur, ki elnyomhat, és a pór, ki magát megboszulhatja, körülbelöl egy lábön állanak. A nép a büntelenséget, a nemesség az elnyomhatást nevezik szabadságnak, s ezen két szabadság nem tehet egymásnak szemrehányást.

Mely idézetemoda megy ki, hogy a mén rug, a macska karmol, a darázs szur, a féreg csip, s minden élő állat védi magát a mint tudja, s a mint lehet. Hogy azonban nekem sem az elnyomatás, sem a bicska és a kanócz, tehát egyike sem kell az ily szabadságnak és jognak, az fájdalom, nem változtat a dolgok állásán.

A fővárosi népnek tehát vannak atyafiságos és sógorságos kötelékei és kése. Kap kenyeret, alamizsnát és mulatságot. Mi kell hát több! — Felesleges idejét elbohóskodja, elszerelmeskedi, elaluszszsa.

Minden kormányzási zavarok és ferdeségek mellett is Róma nyugodt, s töle nyugodt lehet a vatikán népe is.

A pápaság achillesi sarkát a tartományok teszik.

IV.

A pápaság achillesi sarkát a tartományok teszik. — Így végeztem fentebbi cikkemet.

Ezen megromlott népfaj, melynél a sógorság és komaság a papokkal megszűnik, de kárpótlásul helyette mostohaanyasága kezdődik a gyarmati állásnak, s melynek hozzasusogása végre félelmetes chorussá növekedett, hangosan kiáltá már többször Rómának, hogy: „regnum tuum non est de hoc mundo!“ s vissza akarja vezetni a pápaságot oda, a honnét kiindult, a tisztán szellemi hatalomhoz, azt állítván, hogy mihelyt megszűntek fejedelmek lenni, azonnal evangéliumszerű férfiak leendenek.

Ezen új tanokra és régi panaszokra a theocratia ismét régi tanokkal, s új lamentókkal felel, mert szerinte világi hatalmától függ, a dogmák „lenni, vagy nem lennie“, s az erősbülő demonstrációkat erősbülő reakcióval torolja vissza.

A római delegatiók története a francia forradalom óta, a pápaság világi hatalma elleni nyílt vagy alattomos folytonos küzdelem története. Összeesküvések és forradalmak szabályszerűen következnek egymásra, és váltják fel egymást.

Róma és tartományai közt azóta fegyvernyugvás sem volt, a béke pedig anomaliának bizonyul be.

Mi azokat Róma uralma alatt megtartotta, az sem a nép hajlama, vagy a pápai fegyverek hatalma, hanem idegen uralkodók vaskeze volt, osztrák és francia szuronyok adták vissza, és őrizték folytonosan ő szentsége trónját, s nem bullái, delegatus bibornokai olasz vagy sweiczi papirból metszett katonái.

Mely államszervezet, mely viszony csak idegen erő által tartathatik fenn, annak állása természetesen több mint problematikus. Az állam fája is csak saját erős gyökerein áll biztosan, a támogatott előbb vagy utóbb, de okvetlenül eldől.

És ezen betegsége Rómának valóban kétségbeejtő. Agya forró, vére lázas, tüdeje szorult. — A tartományok

szabadságvágya agyvelőgyuladással, a pénzhiány pedig, — mi ellen a fillérek csak homeopathai mosschus-ada-gok, — sorvadással fenyegetik.

Pedig kétséges, hogy az idegen érvágók, és a Rothschild et Comp. iskolájából való orvosok segitendenek-e mindig rajta, s végre hosszas betegségnek nem lesz-e minden amputatiók mellett halál a vége?

A folytonos pénzhiányt nem a folytonos kölcsönzés, hanem a józan gazdálkodás orvosolja; zsandárok és börtönőrök pedig igen gyarló pótszerei az elkerülhetlenné vált reformoknak.

És ezt Rómán kívül mindenki, még maguk a támaszul szolgáló államok is belátták, s az összes diplomatia már többször más politikai vasfüveket, melyek t. i. a népek sziveit a szeretet és bizalomnak megnyitják, ajánlottak, mint p. o. javítást az igazgatás több részeiben, a papi monopolium eltörlését a polgári hivataloknál, mérséklést, őszinteséget stb.

Az emberi gyarlóság ritkán szokta a tanácsot követni, ha még oly talpra esett, és bár minő nyomatékos tekintélytől jő. Lássuk hát, mit tett Róma.

XVI. Gergely, mindjárt az 1832-iki zavargások elnyomása után egy pásztori levelet küldött szét, melyben a keresztény világ épületére ezeket mondja fájdalomteljes bevezetés után „a szemtelen tudás“ diadala felett:

„Mivel pedig tudva van, hogy az egyház Jézus Krisztustól és apostolaitól taníttatott, és hogy most is a szentlélektől naponta minden igazság iránt felvilágosíttatik, izetlen gonosz tett, bárminemű javítást. vagy ujjászületést reá erőszakolni akarni.“ És lejjebb. „A tapasztalás bizonyítja a legrégebb időktől, hogy oly államok, melyek gazdagság-, hatalom- és nyugalomban virágoztak, a vélemény és szólás korlátlan szabadsága, valamint az újítási nyavalya által, semmivé lettek, hová még a soha eléggé nem kárhoztatható, és undok szabadsága is tartozik a sajtonak.“ — „Gondolja meg mindenki, hogy az apostol tanítása szerint nincs más felsőbbség, mint az Isten.“ Hol felsőbbség van, az az Istentől van rendelve. — Ki tehát a felsőbbségnek ellenáll, az ellenáll Isten rendelményé-

nek, s a kik ellenállanak, az örök kárhozatot vonják magukra.“

Mit mondott IX-ik Pius szept. 30-ki allocutiójában, minden hirlap közölte.

Mindkettő egyenlő sentimentalitással és ibolyás tollal ír és szól. Szinte érezzük szagát. „Il me semble que je mange des confitures.“ Mondhatnák Moliérrel a romagnolok.

Fog-e tehát a mostani pápaság diadalmaskodni a népek szabadság és függetlenségi vágyán, mely a nemzetiségi törekvésekben oly hatalmas istápot talált, mint diadalmaskodtak a középkori pápák az állami mindenhatóság elve ellen?

Mig a szellemi hatalom állott a világgal szemközt, győzött az, mi mindig győz. Ezt hitte VII-ik Gergely és cselekedett. De ha szellem küzd szellemmel, azon részé a diadal, melyiken az igazság és korszerűség áll.

Igy tudjuk mi ezt, mert ezt tanítja a történelem, mi a gondviselésnek nyilvánulása tér és időben. — Rómában azonban hisznek a csudákban, mert az istenség utjai rejtélyesek; s ők birhatják titkáinak kulcsát.

Közelében nálunk is egy magasb rangu tudós pap ezt mondta a sz. László-társulat előtt mondott beszédében: „Nem a megoldás az, mihez közeledünk, hanem a chaos az, mi kezdődik.“

„Voi styitsz! — felelt a zsidó — mi pedig folytatjuk úgy a mint értjük.“

V.

Mielőtt előbbi cikkemmel öszvefüggőleg eszméimet a pápaság állásáról odább fűzhetném, egy epizodot kell közbeszurnom, mi a helyzet constatirozásához tartozik, s a mondottakkal kapcsolatos: a római papokról.

Statistikusok és utczaí ácsorgók kiszámították, hogy Rómában minden tizenkettedik ember pap.

Ez, — hogy jó órában beszéljek, — mégis igen sok pásztorra mutat ezen szelid nyáj mellett, mely azonfelül gyapjuban és tejben szegény is.

A pásztorok felügyelnek és őröködnék, a nyáj pedig legel, ha t. i. a Campagna szomorú térein legelni valót talál; vagyis világi nyelvünkön szólva: Romában kétféle néposztály van: kormányzóké és kormányzottaké, valamint csak kétféle rend: papoké és nem papoké. Azoké a hivatalok, a befolyás, a jog, tehát a fény, dicsőség és hatalom, ezeké pedig a tétlenség, a homály és engedelem. — E kétféle nép egészen elkülönözve van érdek, tudomány, hajlam és szokás által.

Csak az 1832-ik év (nem szólva a 48-ik forradalmi állásról) tett egy rövid ideig tartó kivételt, midőn az európai nagy hatalmasságok közbenjárása folytán világiak is bocsájtattak a kormányzáshoz. De a tapasztalás csak arról győzte meg Ő szentségét, hogy mindenesetre legjobban volt, ugy a mint volt.

Romának nincs nemessége, mert jelentéktelen. — Az alnemességi, mint törzsökös osztály szegény s tudatlan; a felsőbb nemesség közt pedig, mely bevándorlottakból, pénz és idegen befolyás növendékeiből áll, csak gyéren uszkálnak a Colonna és Orsini-féle nevek; s ezeknek befolyása és fontossága is nem ősi neveiktől, hanem azon öszveköttetéstől függ, melyben az uralkodó rend egyik vagy másik kitűnő tagjához állanak, tehát a sógorság, komaság s más ily atyafiságtól.

A nemesi rend jelenleg mindenütt a katonai kitüntetések egyedáruességát élvezi, itt hiúsága csak a tonsura. Ez a dicsvágy egyedüli útja, s már a papság maga szabadíték. A vatikánnak, mióta a vallás megszűnt kincsbányája lenni, az egyedáruzkodásra nagy szüksége van, s a kolduló barátoknak mégis szabad burnótot készíteni és árulni.

Romának tehát nincs szoros értelemben vett aristocratiája, de van legszebb vizü olygarchiája, mely épp oly csontosult, mint a boldogult velencei. Az egész különbség csak is a színben van, mint a fekete és veres rákoknál. A haladási vágy és irány egészen egyenlő.

Miután pedig Romának nincs aristocratiája, természetes, hogy egyenlőség a római néposztály része. Koldus, komornyik, nő és herczeg egyaránt lehetnek a pa-

pokra befolyással. Ettől függ mindenkinek nagysága, emelkedése és befolyása.

Hja! — az egyenlőség igen furcsa szó. Ma már különösen igen sokféle értelemben vétetik, s míg a nép minden áron egyenlőség után törekszik, nem is sejti, hogy mint vak légy századunk gyertya lángjának repül igyene, hol szabadsága szárnyai elperzseltetvén, mint nyomorék potyan le a földre, hogy többé fel ne repülhessen!

De hogy visszatérjek tárgyamhoz : ugy látszik, hogy a római kormány szekere ezen kétfelé lett osztályozása mellett is, egy s ugyanazon nyomban jár.

A természetben átalános vonzerő, bizonyos centralismusi törekvés van, mit már Newton almáján vett észre. — A papság almája a jesuiták glacé kesztyűs seregétől le egészen a daróczos kapuczinus demokratáig a pápaság.

A szerzetes perjel, az egyszerű Abbate kanonok, az érsek bibornok, a bibornok végre Péter utódja kíván lenni. — Mindegyik nem az által a mi, hanem az által a mi lehet, fontos.

És viszont a pápának legyeznie kell a barátok érdekét, mert ezek az övét támogatják. — Ez a legszebb öszhangzás a világon.

A nép szenteletlen része természetesen kívül marad ezen circulus vitiosuson, mert csak zavart okozhatna ott. Moroghat ugyan, ha éppen rossz humorban van, de ne hogy ő is az Angyalvár magosságába dicsőitessék fel, a hármás tilalmat megkell tartania: nem szólni, nem irni, s nem cselekedni. Egyebet tehet a mi tetszik. —

És mit mondanak ehhez a rómaiak? —

A szorosb értelemben vett rómaiaknak szinte minden családjából van egy két bibornok sarjadék, mert a piros köpenyke olasz sinecura, s talán nem is lehet más-kép mélyebb politikai okokból. Más nemzetbeli bibornok csak kivétel, mi a szabályt erősíti meg. Ezen római osztály tehát karöltve jár a papokkal. A középosztály munkát és fejér kenyeret kap tőlük; az alnép pedig bért, mint szolga, alamizsnát, mint koldus, kik egészen külön osztályt képeznek Rómában saját szervezettel és szabadítékokkal. Öszvesen mindnyájan girandolákat, járdalatókat, vallásos

ünnepélyeket és nagy elnézést gyöngéik iránt. Unalmas óráik többi részét elménczkedéssel töltik a vatikán népe felett.

A tartományok ám lássák, hogyan segíthetnek magukon, mert azért mostoha gyermekek, hogy dolgozzanak, fizessenek, s a kenyérhájával — minek bele a jó és hű rómaiaké, — megelégedjenek.

A római kövér frittoja mellett mosolyogva néz kövér hölgye hódító szemeibe, s így szól ártatlan csipősséggel: „mi nem az egyszarvuak közönséges seregébe tartozunk, hanem kettőt kapunk: a politikában és tüzhelyeink mellett.“ — A tartománybeli pedig komolyan huzza össze szemöldeit, s haragosan morogja el az olasz közmondást: „a legszebb tartomány, a legszebb ház, és a legszebb — a papoké.“ — Hja! minden főváros és vidéke közt kell lenni különbségnek. Rómában mint minden, ugy ez is nagysze ú.

Rágalom, kenyéririgység és tu'zás természetesen ez is, mert az igazság az, hogy a római papoknak legnagyobb része, minden előjogaik, hivatali monopoliumok és vállalkozási szellemük mellett is igen szegény.

Az egész keresztény világban Róma azon egyetlen hely, hol a papi kenet nem biztosít kenyeret, — már t. i. olyat a minőt szegény parochus és káplán tisztelendő urak! — s hol él mindegyik ugy a mint élhet.

Hogyan élhet pedig némelyik, miután például a gazdag alapítványok mellett is néhány fillérért (bajocco) kénytelen isteni szolgálatát végezni a szegény Abbate? (Parochia nélküli lelkész) annak elmondása körömen kívül fekszik, s Pythagorás tanaszerint: a papokróli beszédet hallgatással pecsételem be.

VI.

A felületes ítélő hajlandó lehet a pápaság középkori óriási hatalmát és az eseményekbeni döntő befolyását a kor sötétségének és babonás hajlamának tulajdonítani.

A valódi ok azonban sokkal mélyebben fekszik, ha elvontan a vallástól tisztán politikai szempontból tekintjük is azt.

A középkor jogérzete az ököljog által fojtatván el, a diadal okvetlenül azon részé kellett hogy legyen, mely a szellemi hatalmat képviselte. Isten törvénye szerint, mely a historiában is oly szabályszerűen nyilvánul, mint például a számtanban és csillagzatban, a véggyőzelem mindig az erkölcsi erőé.

A nép a pápák részén volt ösztönszerűen mindenütt, valamint a világi uralkodók közül is azok, kiknek a köz-zavarban rend kellett, — miután az erőszak rendje, épp azért, mert a dolgok rendjén, a természetén, erőszakot tesz, nem más rendetlenségénél — a szellem uralkodójával frigyessültek; kik pedig hatalmukat megosztani nem akarták, vele harczba keveredtek, legyőzettek, megaláztattak.

A részrehajlatlan történelem már régen elismerte a pápaság elvitázhatlan érdemeit a népek szabadságára, valamint bebizonyítva áll előttünk az is, hogy a pápaság csak akkor volt gyöngye, ha hivatása: a szellemi szabadság ellen, önmaga támadt fel.

Igaz, hogy talán közvetlenül csak saját hatalmuk terjesztésén dolgoztak a legerélyesb pápák, de közvetve a gondviselés magasb céljainak szolgáltak.

Különös tünemény, mi az öszves történelemben épp úgy, mint az egyes ember életében mutatkozik, hogy midőn minden elfogulatlan belátja azt, hogy a hatalom vagy egyes ember saját rendeltetésük, saját céljuk ellen dolgoznak, a szereplők egyedül nem látják be azt, ők maguk vetik el támaszukat, s mintegy szembehunyva saját vesztükbe rohannak.

A politikában is igaz, mit egy régi oláh példebeszéd e nép sajátosságos humorával mond: (engedjék meg román puristáink tudatlanságomnak, hogy úgy irjam le, mint hallottam) „Csestyí szátu, nu styi bárbátu.“

A pápáknak is mindig világi uralom kellett. Ettől függött szerintök a dogmák „lenni vagy nem lennie,“ bár azt aztán igen drágán, t. i. szellemi, tehát sokkal magasb uralmuk árán fizették meg.

Most is ez a jelszó, pedig tudhatnák, hogy már az 1-ső — tehát nem csak a VII. Gergely — sokkal hatalmasb

volt görbe pásztori botjával, mint a páncélba öltözött és kardját villogtató rettenetes. II. Pál, vagy a chinai fénytől övedzett X. Leo.

Azt mondják: „a pápa nem lehet alattvaló.“ — De ki teheti őt, a szellemi hatalom főnökét azzá, ha ő maga nem?

Épp világi birtokuk teszi őket függővé nem csak III. Napoleontól, de minden zsidó tőzsértől.

Nem fektetem a sulyt arra, mi sokaknál amolyan hordóbeli philosophiaszagunak tetszhetnék, bár örök igazság: hogy a szegénység, — ha t. i. ez egyszermind nem szükség, hanem csak a gazdagság, mint felesleg el-lentéte — hogy mondom, az ily szegénység szabaddá tesz, mert a gazdag rendesen azon, az aranyborju imádók által észre sem vett dilemmában van, hogy vagy rabja vagy áldozata vagyonának.

Ily egyszerű, de mély és a legtöbbek előtt problematikus érv helyett sokkal kétségtelenebbeket használok: az önvallomás és a historia, a „testis temporum“ bizonyítványait.

II. Pascal pápa hires investitura harczában ezt írja V. Henrik császárnak: „Ám vegye vissza regaliáit, u. m. a városokat, grófságokat, vámokat, jobbágyi birtokokat, várakat, szóval: mindent, mit az egyház valaha a császártól kapott, s elégedjenek meg a lelkészek a tizeddel, áldozatokkal és egyesek ajándékaival, mert az egyházi törvények által tiltatnak a lelkészek világi dolgokkal foglalkozni, sőt még az udvarhoz is menni más czélből, mint az ügyefogyottakon segíteni. Az egyház szolgálói már az udvar szolgálivá lettek, mert olyanokkal bírnak, mikért szolgálatokkal tartoznak és királyi investitura aláesnek.“

És lássuk mit mond a historia?

A pápaságot semmi sem renditette meg úgy, mint a reformatió.

És mi volt ennek fő indoka, mi volt czélja, mi volt hatalma?

A pápaságnak világi hatalmávali visszaélés volt oka; czélja: visszavezetni az egyházat eredeti rendeltetéséhez; s az alapos ok és helyes cél volt erőssége.

Hú maradt-e maga is a reformatió czéljához, s áta-

lában megfelelt-e ennek? ezen tétel megfejtése körömon kívül fekszik.

Annyit azonban megjegyzek, hogy nekem úgy látszik, miszerint nem érte el azt egészen. Kétségtelen vivmánya azonban épp a katolika egyház részére, hogy közelébb hozta ismét a papságot a néphez :

Angliában például, bár feltétlen uralomra vergődött, legkevésbé ismerhető fel hatása, mert papsága gazdag maradt.

És ugyan ez volt a francia forradalom eredménye, mely a lelkészi rendet vagyónától és állami befolyásától megfosztotta, mert épp ez által megszüntette a francia egyház hagyományos oppositióját, s közelébb hozta a papságot a pápához. — Ha a francia főpapság régi vagyona birtokában van, aligha olvasnánk azon hatalmas püspöki pásztori leveleket, mik ellen korunk Caesárjának egész hatalma tehetetlen.

A 16-ik század kezdetétől a 19-edik kezdetéig a pápaság hatalma mindig sülyedt, mert új szellemi erő emelkedett, s a pápaság nem vezette azt, nem állott élére, hanem csak az ellene küzdő hatalmasok seregét követte hátul, hogy a vallás nevében szentesítse azt, mit szurony és ágyu vétkeztek a szellem ellen.

Nincs hely, e könyvecske szük keretében, hogy mélyen markoljak a históriába, hogy messzire menjek példáulért. Maradok tehát a legközelebbinél.

A magyar kath. papság népszerűbb maradt, mint bárhol Európában, mert talán Magyarország saját viszonyainál fogva nemzeti maradt, s a nemzet ügyét csak elvértve, és kivételkép hagyta el.

És a magyar papság ezen eljárásával nem csak hazafui kötelességét teljesítette, hanem megfelelt papi hivatasának is.

Mert a keresztény vallás eredetiszellemére, valamint politikai jellemére is demokratikus. Jogegyenlőség és népuralom alapján nyugszik. Tana: minden ember egyenlősége Isten előtt. Szerinte mindnyájan testvérek és egyaránt jogosultak vagyunk.

VII.

Nem volt czélom ezen cikksorozatommal akár III. Napoleonnak és Victor Emánuelnek, akár a római sz. Consistoriumnak és a sz. László társulat tagjainak boglya kemenczém mellől tanácsot adni, valamint az sem volt szándékomban, hogy az „Alföld“ olvasóit a „római kérdés“ oly „ibis redibis“-féle megoldása találgatásával mulassam.

Thales — ő maga is a hét bölcsek egyike, — azt mondta : mindnyájunknál bölcsebb az idő, mert mindent feltalál, mindent megfejt.“

S ezen kérdés nekem különösen olyannak látszik, hogy a ki itt, csak időtől várható megoldást, megelőzni akarná, aligha a legbölcsebb lenne.

Én csak tájékozni akartam az olvasót, midőn Róma mult és jelen helyzetét festeni igyekeztem.

Kinek még ennél több, kinek megfejtés is kell, ám legyen szives pásziánszot vetni önmagának az eshetőségek és közbeszólандó véletlenségek kártyáiból.

Én részemről egy körülményt akarok érinteni itt még, mi Európának nem annyira politikai, mint sociális jelen helyzetében a római kérdést, mint tisztán szellemit, fontossá teszi.

Korunk nyakravalójáig belé süppedt az anyagiségba. Sok ember fel sem fogja már, hogy pénzen és „Geschäft“-en kívül egyébire is lehet, mint fontosra gondolni, s azt plane, ki más célnak is élni elég erős — vulgo eszelős, — az általános szédelgési nyavalyában nem érti. Még a tudomány is meg van mérgezve általa.

Úgy látszik tehát, hogy épp e kornak van szellemi rázkodtatásra szüksége, mely a megromlott sociális léget tisztítsa meg.

Mert ha a vagyonos, a birtokos osztály csak anyagi és önző czélokról beszél, rossz neven vehetjük-e, ha csakhogyan ezen anyagi irány folytán óriási arányban növekvő proletariatus, mely a társadalom minden osztályaiból folytonosan ujonczoz, a communismusról beszél ?

A communismus csak korjel, mely a sociális társadalom betegségét constatirozza.

A ki pedig a veszélyes betegség korjeleit veszi észre, ne takargassa, ne nyomja el azokat, hanem gondolkozzék, mig nem késő, gyökeres gyógyszerről.

S ugy látszik, hogy sok mélyebben látó a bajt felismerte már, s ha a baj forrása tudva van, az orvoslás önmagától következik.

A kor tehát érzi, hogy szellemi, hogy erkölcsi felfrisítésre szüksége van.

És ezért lép most az egyházi kérdés, mely már szinte elfeledettnek látszott, most egyszerre előtérbe.

Igen sok kedély, mely eddig az atheismusba, s mi talán még rosabb, az indifferentismusba sülyedt volt, arczal fordul napkeletnek, mint a hajdani perzsák.

Az egyház tehát egyenesen a kor szükségénél fogva, most ismét hatalom lett.

És most ismét szellem küzd szellemmel, mint a reformatiókor, s ugy látszik, hogy most ismét, mint akkor ágyuk és szuronyok küzdelméhez vezet.

Hatalmasok, egyes dicsvágyók keverednek a harcba, mint akkor, kiknek czélja néha kirívólag önző és világi, de a diadal mindig a jobb ügyé.

És a reformatió után Róma sokáig megaláztatva volt, demidőn vesztesége constatirozott ténynyé vált, midőn már a küzdelem véggyürüdéseiben is megszűnt, nagyobb lett.

Ugy sejtem, hogy a mostani helyzet analog ahhoz, s az eredmény sem lehet más.

Ha majd talán sok pápa elmondta azt a sok keserves panaszt „a tudás romlottságáról és a szabadság átkossá-gáról“, ha eljárási ferdesége által oly zsákutczába szorult, mint Pius a katolikus Lengyelország és az olasz brigandik miatt, jönni fog egy, ki püspöki süvegében magasb lesz mindazoknál, kiknek feje a hármás korona sulya alatt meggörnyedt.

Mert még egyszer és utoljára. bár a papák hadserege gyöngé, erszényük üres, s igy világi hatalmuk kétes, a szellem erős sa kereszténység eszméje örök, mert az a szellemi szabadság és tiszta moral eszméje.

A német kérdés.

I.

Ha egyes emberről megakarjuk tudni, hogy mi ő és miért az a mi? ismernünk kell multját, jelen viszonyait, bensőjét, szóval mindenét, mi őt egy külön emberi quantitássá teszi.

Minden ember már önmagában egy kikerekített egész, egy rendszer, ha mindjárt kissé zavaros rendszer is, mint sok más rendszer; — egy kis világ, — microcosmos, — mivé a régiek nevezték el; mintegy ellentétben a nagy (macro) cosmossal.

Ha már az ily eljárás minden embernél, még oly jelentéktelen és üresnek látszónál is okvetlen szükséges, mennyivel szükségesebb az egy nemzetnél, mint az emberiségnek végtelen sok apró elemek és érdekekből, mint külön részekből álló morális egyéniségeinél!

Kétségtelen, hogy az ily eljárás élvezet- és tanuságteljes, s miután ritkábban csalogódik, háladatos. De e kis könyv keretébe erőszakolása sok nehézséggel jár, mint sok jól telt, egyébiránt igen derék magyar ember kétségbe volt esve, midőn a magyar szüknadrágu alkotmányok divatba jövésekor, ha a magyar szabói zsinóros kalodára gondolt, és kövér sonkaalaku czombjaival csak ugy szemre összehasonlította azokat.

Kisértsük meg tehát ezen nehéz feladatot egy boldogabb nadrágu, — jól magyarul „pundráju“ népnél, ki saját kárpótlásául a mienket „Froschhosen“-nek szokta jól németül nevezni. A népek nem oly szívesen maradnak egymásnak adósok, mint a bankrotot gazdagulási útul tekintő egyesek.

Minden tudományos műnek, czimlapján tárgyának

definióóját kell hordania, hogy a sok szó szaporításnak és félreértésnek eleje vétessék.

De ki definiált le valaha egy népet, s jelesen oly sok külön elemekből álló népet, mint a „nagy német nemzet?” mely minden szélein, mint a szívárvány primitív három főszínei: a sárga, veres és kék, hét különböző színbe olvadnak át, s hol például a sárga a kékkel összefolyik tiszta zöld színé válik.

A schweiczi német szabad hegyein izoláltan egészen saját typusu néppé ülepedett le, vagy talán az ős német népnek tekinthető. A rajnavidéki fél franczia; a hollandi fél angol; a schleswig-holsteini az éjszaki népek fanyar ízét vette fel. A liflandi már $\frac{3}{4}$ részben orosz, s az idegen által alig különböztethető meg, a szentannai és eleki pedig a német philisterismus elleni assecuratióval, a magyar nemzetiség szörös symbolumával orra alatt, és kék zsinórosnadrágjában „helyre csárdás gyerek.”

Igy nem maradna hát egyéb, csak a közép „Némethon szive” a szoros értelemben vett Svábia, mely mióta Hohenstaufenjeit elvesztette, maga is oly változatokon ment át, mintha inkább csak „hasa” lenne a nagy német testnek, s ezen organumának tulsulyu kifejlése által lett volna „par excellenc” hazája a philistereknek.

Aztán hány ember ismeri ezen külön részeket, hogy az ily tisztázás szükségessé, sőt talán megérthetővé is váljék?

Európa leginkább a németek azon fáját ismeri, melyről Kazinczy Gábor mondta: „hogy ex offo születik, bureauban él, és acták közé temettetik el, — mely mint hernyó seregestől indul vándorutnak, a civilisatió missionariusának tekintvén magát sat. — Ilyenek után itélni meg pedig e derék nemzetet, bizonyára igazságtalanság lenne.

De ha igazságosak akarunk lenni, épp oly kevésbé lehet az ők definióójukat elfogadnunk.

„A festettarczképeknek két hibájuk van, — mondta egy műértő, ki emberismerő is volt. — Vagy szépek, de nem hasonlítanak az eredetihez, vagy hasonlítanak, de

rutabbak annál.“ — Hozzá tehetne volna még: hogy legroszabbak a saját biografiák.

Valamint az ember sárból ugyan, de mégis Isten szellemi képére van teremtve, úgy ha reájuk hallgatunk, a „német“ kivonata minden emberitök élynek.

Mint egyik honfitársuk megjegyezte: „Alles, was gut ist, ist weiblich: Liebe, Freiheit, Bratwurst, und Lieberpastete“, úgy a német szerintök majdnem annyit tesz, mint a civilizáció maga. „Deutsche Cultur, deutscher Ernst und Gründlichkeit“, „Germanische Geisteskraft“ ezek a legközönségesebb kitételek könyveikben; mint hajdan nálunk az „extra hungariam“ a „magyarok istene“ sat., de a mivel, — mig ők ma is mondogatják, s ha más nem, ők maguk elhiszik, — mi már annyira elpudeáltuk magunkat, hogy most ezen ártatlan szócskát is: „magyar“ minden aristokratikus pityke nélkül, csak halkan merjük kimondani, nehogy t. i. meghallja valamelyik dühös román vagy szerb patriotánk és argumentumot faragjon belőle, hogy elakarjuk nyomni őket, kik csak azért nem magyarok, mert önmaguk nem akarnak lenni. — Már is ott állunk a magyarok istenének kegyelméből, és az idegen testvériségek áldásaiból, hogy ma holnap mindennek jobb lesz lenni, mint éppen tős gyökeres magyarnak Magyarországon!

És ez természetes! (márt. i. nem az, mit a magyarokról mondtam, mert ez nagyon is természet elleni, hanem az, mit a németekről.)

Mint minden ember szemének réteges prizmaja a fölteke bármelyik részén is, saját láthorizonjánál fogva, a mindenség közepén véli magát lenni, éppen úgy van, az a lélek láthatásával is.

A zsidótól, industól és chinaitól kezdve, minden nép „Isten kiválasztott népének hitte magát, pedig a melyik önmagát elhagyta, Isten is elfelejtkezett arról, s nem volt az övé többé. — Nemcsak a Kojiak (Biharmegyében) állították már, „hogy a világ közepe az ők határukban van,“ valamint a norvégiaiak is, hogy a paradicsomi kert négy folyójával az ők sovány szikláikon volt.

Felhagyok tehát a némettel, mint definitióval, s megmondom inkább, hogy mi az a „német kérdés?“ mi ugyis tulajdonkép czélom.

De ezzel „cseberből csak vederbe“ lépek, mert a „német kérdés“ aligha a legérdekesebb minden függő szután függendő kérdések közt. Arról pedig, mi ugy sem érdekes, bajos feladat érdekesen írni.

Miért? — talán ezen tudományos országnak mélységes állambölcséségébe sokkal nehezebb egy itészi tekintetet vetni? — Korántsem. — Hasonlít az azon különös növényekhez, melyeken annyi az emészthetlen kül- és belháj, hogy az olajtartó magra, — mely mint édes táplál, mint keserű gyógyítja a gyomorégést, vagyis a gyomortelhetlenséget, oly csekély, hogy a pompás héj után, alig hittük volna; — hanem bajos arról írni azért, mert itt a legveszélyesebb irószirtet bajos elkerülni — az u n a l m a s s á g o t.

Nem tudom hogyan történik, mert bizony nem történik szándékosan, de mihelyt egy külföldi külön rovat-hoz érek lapolvasás közben, bizonyos önkénytelen érzést magamban elfojtani nem tudok. — Ha például: „Lengyelország“ a czim, sajnálkozás fog el; ha „Francziaország“, boszankodás; „Chiná“nál testesült kíváncsisággá válok, „Schweicz“nál felegyenesedem, ha pedig olvasom: „Németország“ ásithatnám, s rendesen, ha csak embe-rembe nem bizom, — egy merész ugrással átvetem magamat rajta. — Félfetek tehát méltán, hogy más is így van vele.

Oly tudományosan unalmas itt minden, hogy az ember nem tudja, hogy melyik oldalán vágja fel; mint a rosszul sült czipót, hogy egy jóizü falatot belőle kikaparíthasson.

Azon reményben azonban, hogy jobb lesz talán mégis, ha én mondom el, mit netalán az olvasó tudai akar, mintha ő tőlük akarja megtanulni, megkezdem, hogy — mint Börne mondja — „egy kanál vizért velük a nagy Oczeánra ne hajókázzék ki, és ha egy tényt összefüggésben megakar érteni, Ádám apánkhoz visszamenni kénytelen ne legyen.“

De úgy veszem észre, hogy a „német kérdés“ről szólva, én is annak hibájába: a hosszadalmasságba esem. Egy cikk helyét telebeszéltem és alig mondtam valamit. Na ! de hiszen ezen nyulós portékát nem is oly könnyű szilárddá tenni !

Ugy hiszem tehát, hogy minden tetemes aggodalom nélkül szólhatok hozzá a m i n t l e h e t.

II.

Az „Ein einiges groszes Deutschland“ eszméje, s ezzel az ugynevezett: „német kérdés“ 1815-én — a napot és órát pontosan nem tudom — Bécsben a congressus actái közt született meg, s még ma is ott van, hol születésekor volt. Öregedett — az igaz — azóta vagy 50 esztendővel, mi egy rendes emberélet, de potomság a népek életében; növéseben azonban mit sem nyert. Gyermekepólyái most is világosan meglátszanak rajta. Próbálta ugyan már egy párszor kivonni azokból kacsóit, de mindannyiszor reáléniáztak a professor és doctor urak.

Még a nagy Forster hona feldaraboltságát a régi hellenekével párhuzamozta, Mir e b e a u pedig irigylette foederativ államtöbbségét. A hazafias Wieland és Herder előtt is ismeretlen volt az egységi eszme, valamint Göthét és Schillert is hidegen hagyta. A porosznagy Friedrik pedig plane azt mondta a neki ilyesmiről mesélő Gellertnek, a nagy meseköltőnek szokott nyeresésével: „Mit! hát egy Augusztust akarna kend egész Németországra!“ és aligha igaza nem volt !

A kedélyes és házias németek ódon tisztes épületjükben, mit „Römisches Reichnak“ neveztek, s mit mivel római volt, senki magáénak nem mondhatott, de irigyelni sem volt oka, mint a „Jeruzsalemi királyság“ czímet; elvoltak benne, ha talán nem is a legkényelmesebben, de mindenesetre úgy, mint már az emberek elvanak ócska házaikban, mit mivel megszoktak, hiányait nem is veszik észre. Tatarozták a tetejét, melyen át már az eső is becsurgott nyakukba. Támogatták az oldalát, hol

kidőlni készült; s a szúrágta gerendák és patkánfurta falak állottak mint állhattak, ad notám: „m é g i s b u n d a a b u n d a.“

Nem kivántak tehát egyebet, minthogy ne legyenek az Isten puszta ege alatt, midőn azt a sok szép könyvet megirták, telve philantropiai magasztossággal és cosmopolitai emberszeretettel, nem gyermekeik és unokáik, hanem mint látszik a késő nemzedék számára. Azokban sokkal több szép és nemes áll elmondva, mintsem hogy az oly kor, mely csak a legközelebbi hasznos és érdeket lesi, hasznukat vehetné.

És ez mindenestre dicséretes irány volt, bár meg volt azon hiányos oldala, hogy a literaturai élet által egészen el lett nyelve a politikai. De már az nagyobb baj volt, hogy valamint későbbi philosophiája valami közép lett a költészet és bölcelet, az álmodozás és okoskodás közt, úgy literaturáját is oly szerencsétlen laposság és üresség lepte el, mint midőn az alföld szép kalászeit „megüti a hő.“ Csak egyik lipcsei könyvvásárról a másikra vándorolt a sok író, mint a mi gyolcsos tótjaink és szürszabóink, kiket Jean Paul „Istenvárosa zsákutcájának seprői“ névvel tisztelt meg. Legis legnagyobb baj végre a volt, hogy a szellemi eltévedések apostolai nem oly közönséges utczai dulcamárak voltak, hanem kedélyes költői, sőt néha szellemdús és igazságszerető férfiak is, kik mivel maguk is hittek az akkori „kopogó szellemek“be, számos hívőkre kellett találniok.

A tudós emberiség ezen szép holdvilágos, és néha boszorkányos estvéire, egy zivataros nap következett. A francia forradalom császársági oroszán farkával feldöntött, felforgatott mindent. Egy lökésébe került csak, hogy a „római szent birodalom“, melyről azt sem lehetett tudni, hogy „miért szent, és miért római?“ össze-rogyjon, és soha többé fel ne keljen.

És miután a forradalom hűtlen fiát is a vérig zaklatott Európa egy távoli sziget sziklájához lelánczolta, „és keble mardosó saskeselyüinek adta át;“ „miután maga Franciaország úgy megunta győzelmeit, mint ellenei a megveretéseket,“ összeült Bécsbe azon örökké nevezte-

tes fejedelmi tanácskozmány, melytől a felébredt népszabadság és nemzeti öntudat, minden szépet és jót várt.

Soha szebb és háladatosabb feladata egy gyülekezetnek nem volt. Európa egész jövője: nyugalma és boldogsága függött attól.

S mi volt, és mit tett hát ez?

Lehet, hogy olvasóim egy némelyike nem olvasta még akkor a „Wiener Zeitung“ot és „Oesterreichische Beobachter“t ezen egyedüli két baktereit az akkori nyilvánosságnak, kik azon feladatuknak, nehogy valami az utczára és kávéházakba szivároгjon, mi nem oda való, emberül megfeleltek, elmondom hát én.

Folytonos örömmámorban váltották fel egymást az udvari és magánbálok, maszkerádok, — melyek, mint mondják a tanácsházban voltak leginkább divatosak, — Karruszelek, szánkázások, tüzijátékok, vadászatok és katonai szemlék. Salon-élcelzők, világpolgári különczök, kalandorok, kártyások, színészek és „donna diannák“ egy rakáson. „Nyugot finom romlottsága, kelet durva kicsapongásával egyesült.“

Hogy ezen „dinom dánom“ok mellett, — mert hiszen volt is minek örülni, miután oly sok fejedelemke böjtölt „extra dominium“ és soknak főtt a feje is, harisnyája is, — sok olyasmi is történt, mi bizvást elmaradhatott volna, azt kiki elgondolhatja.

Mit végezhettek tehát ily eljárás mellett azok, kik közt a főszereplő egy Talleyrand, a sánta revolutionális püspökből lett kancsal diplomata volt, és Metternich, kit a nevezett is, (ki magáról azzal dicsekedett, hogy csak órája járt előbb, mint a másoké, midőn minden bukófélben lévő urait elhagyta.) — kit mondom ez is megvetőleg „politique de semaine“nak nevezett?

Csupa tégladarabja, cserepe és forgácsa volt a forradalomnak, mielőtte állott, és ők foltoztak, toldoztak, enyveztek, csirizeltek összevissza mindent, a mint jött, a nélkül, hogy figyeltek volna egyébre, mint saját érdekükre. A katolikus Belgium a reformált Hollandé lett, a dynastikus Neuenburg a schweizi köztársaság része, Szicília és Genua régi ellenségeikhez Nápoly és Piemont-

hoz kapcsolattak, és az olasz éjszaki rész Ausztriához. — A német fejedelmek mind egy lyukkal feljebb avanszítottak, s a kis , potentátók közül mindegyiknek az oroszánrész kellett, míg a pápa elvesztette Avignon-t és a Pó balpartját, mi által ők, a legitimitás védői mentek jó példával elő a revolutionális Piemontnak (!) A népek pedig kaptak nagy ígéretekkel és „szép szót“, mire „az igen jó“ kadencia tévedésből elmaradt.

Legkevesebbet ígért Ausztria, s így nem is lett szószegő. A többinek mind igen meggyült baja a kiadott alkotmányos kötelezvényekkel, s még most is az a legnagyobb baj, hogy a hessen-kasseliek — tudvalévőkép igen nyakas faja a németeknek, — kik közül 1830-ban, ha jól emlékszem, egy schuster oly vakmerőségre vete-medett, hogy az udvari equipage lovainak kantárát fényes nappal és nyílt piacon megfogta, és szemtelenül a 15 éves schuster a czéh kontót követelte; még most is követelnek és telve a lapok európaszerte protestatiójukkal.

De protestálhatnak! — A süket gólyák a mennydörgést sem hallják.

Európa minden szeglete tele van a szegény földönfutó lengyelekkel, kiknek egyetlen fegyverük a kebel honszerelmének örök lámpája. Mennyi ideje, hogy protestálnak, kérnek, rimánkodnak és ontják vérüket idegen ügyért? Mit nyertek vele? — Még templomukat is bezárták, hogy az Isten se hallhassa őket, vagy megrakják azt csendörökkel, hogy csak aztmerjék kérni, mi a hatalomnak tetszik.

„Lengyelország felosztása előjátéka, s bizonyos fokig mentsége minden földelosztásoknak.“ — Ha tehát komoly lett volna a szándék, itt kellett volna legelsőbben gyógyítani, mert ez Európának folytonosan vérző sebe. — De gyarló nézet arra, mit áldozatnak tart, nem tudja magát elszánni. Ilyesmit csak az erőszak csikarhat ki.

Mit tettek tehát a társadalom megmentésére? — kérdem ismét, mert ez az utolsó kérdés mindig.

Megfelelt helyettök Napoleon kárörömmel: „A er-

volutiót kiirtandók, csak vetését ugarolták mélyebbre.“
— Ki is kelt az áldás. Nem lehet panasz.

Szét akarták szedni Napoleon művét, de mindenben őtet követték csak, azon az uton, mit ő egyengetett ki.

A politikai egyenlőség czége alatt nem maradt semmi a forradalom előtti emberi szabadságból, abban pedig mit új szabadságnak neveztek, nem volt köszönet.

A Napoleon-féle: forradalmi, harczy és hódítási elv helyébe: a jogosság, fentartás és béke jelszava lépett, de a mit ezeknek biztosítására felállítottak, foltozások voltak és nem bástyák.

Volt pontos statistikájuk, mint a jó gazdának lajstroma. Csak fejszám és adóképeség jött tekintetbe.

Államok mint gyári munkák, sebesen, de gyarlón készültek. Erkölcsi és nemzeti érzelem, hystoria és népérdék szóba sem jöttek. — „Csak egyeseknek volt legitimitásuk, — mondja Botta — de tömegeknek nem.“

A congressus által ünnepélyesen bevallott czél volt: a zavaroknak végét vetni, igazság állami és jogelosztás által. Mi csuda tehát, hogy remények ébredtek, és nagy szellemek fellelkesültek a „diplomatus Apokalypsis“ nyilvánításainál?

Igy álmódták a Leibnitz-féle emberek is a 30 éves vallásos harcz után a westfáliai békével „az általános keresztény republikát“ és „az örök béke conciliumát!“

Aligha nem lesz hát a német kérdésből is valami!

III.

A nagy német kérdés továbbá, — hogy egész tudományos rendszerrel haladjak, ha már a doktori pápaszemet feltettem — úgy, a mint kellene állania az új nemzetiségi mappákon. Elszásztól Liflandig, Tessintől Schleswig-Holsteinig, az egészen más kérdés. E szerint „az ifju Románia“ határai is a szőke Tisza lapos partjai lennének nyugotra, a nagy Sláviának lábai plane Ponczisztól Pilátusik érnének, Magyarországé pedig az eddig járhatatlannak tapasztalt holdba nyulnának fel,

miután a földről kiszorulnának, vagy pedig, ha kiviteli nehézségek merülnének fel, mi válhatnánk németekké, románokká, vagy valamiféle tót náczióvá szabad választásunk szerint. — Ezer szerencse tehát reánk nézve ez oldalról is, hogy még egyik német homeopathiai hatalmasság sem kísértette meg ezen új mappa trigonometriai csövait felállítani, hol pedig megkísértették, p. o. Schleswig-Holsteinnál, mindig tüzre rakták azokat a dánok, kik az ily tudományos kísérleteket komolyan veszik; — de még nem próbálták meg oly lépegető gyalog mérnökök sem, kik nálunk a gyakorlati politika egyik legnehezebb tételét: az igazságos adókulcs kidolgozását csak amugy „lépegetve, enyelgetve,“ mint gólyák a tóban, (querunt, quem devorent) oldották meg.

Látjuk ugyan, hogy a bolygócsillagok Mars és Jupiter közt, valamint az üstökösök is egymásnak pályáit évezredek óta, minden veszély nélkül metszik át, de hogy a mi gyarló földünkön az ily metathesia hogyan válhatna praxissá, a nélkül t. i., hogy az egy és ugyanazon darab földnek, két három jogos birtokosai egymást agyba főbe ne vernék, azt én részemről egyáltalán fogva nem értem.

Hasztalan hivatkoznak tehát a szegény németek is, — a mennyiben t. i. a máséból akarnának lenni gazdagok, — hasztalan hivatkoznak „a közös származásra“, és a közös nyelvre.“ A közös származás a biblia szerint is Adámnál központosul; minden élő és holt nyelv pedig egy hires német philolog szerint, három főtörzsre vihető vissza, és például valamennyi európai nyelv, az arabs elágazások, a régi hellen és róma nyelve, sőt még a régi egyiptus nyelve is, az indus nyelvre, mint törzsre vihető vissza, következőleg a cigány, és a „Reingau“ philosophilag mivelte nyelvek közt sincs különbség az ily atyafiságra nézve,

Utoljára is csak azon mappákról és határfákról lehet szó tehát, melyek minden kézi atlászban más színekkel, a gyakorlati életben pedig a „jus publicum“ban, a civilisatio ezen lélekismeretében, külön tulajdoni joggal kijelölve vannak; s mivel ezen corpus juris

közös is, nyilvános is, de egyáltalán fogva nincs kommunikus elvekre alapítva, sem senkinek megsérteni, sem pedig ignorálni nem szabad.

Elvontan tehát a közös származás és közös nyelv feneketlen teoriáitól, a német kérdés éghajlati és politikai tekintetben, két egyenlő részre: éjszaki és délire oszlik, s mint ilyen, ez idő szerint tisztán a német fejedelmek saját házi ügye; mibe, — mint minden háztartásba a nő (a nép) belébelé szól ugyan, — mert a ki egyebet nem tehet, legalább beszélni szeret, s minden veres és fekete kréta mellett is, bajos száját betömni, — de jobb időig, eldöntő nem lehet.

Lássuk tehát ezen oldalát legelsőbben lehető rövidséggel.

Már az egyes német államokra nézve nagy különbség van az éjszak- és déliek között, s az egész sokkal érdekesebb „quodlibet“ és germán „tutti frutti“, mintsem pár szóval meg nem érteném.

Egy nagy s változékony kép ez. Sokszerűség, osztott mozgás, és külön politikai és sociális állapotok. A demokrationális vonalt, már maga a francia forradalom kijelölte, midőn az éjszaki fejedelmeket; Oldenburg, Braunschweig, Nassau, Hannoverit sat. trónjaiktól megfosztotta, a délieket pedig, a régi „rajnai frigy“et meghagyta, bár féktelen árja mindenüvé szétterjedt.

Éjszakon tehát munkához is látott a restauráció derekasan; bár szükséges alig volt, mert itt sem az alattvalók hatalmaskodása felett nem lehetett panaszolni, mint például Spanyolországban, sem a népnek francia rokonszenveket szemére vetni, mint Olaszország minden államaiban.

Nem is volt a reakció erőszakos, az igaz, de a mi meglett gazdálkodva a vérből, kárpótolva lett a tintából, a diplomacia ezen fekete véreből. A változtatások éppoly alaposak voltak az alkotmányosságra minden ígéretek daczára, mint bárhol. Minden ujnak pusztulni kellett, mert a régi „Schlendrián“ lett minden. — S ne feledje kérem az olvasó, mit már mondtam, hogy a „wartburgi

ünnepe“, az 1831. és 1848-ki forradalmak daczára is, minden ott áll még lényegileg, hova akkor helyzetetett.

Oldenburgban helyre állott a hivatalos mindenhatóság, és szörszálhasgató és rest, mint mindenütt.

Meklenburg a német nemes lovak hazája, Eldorádója lett ismét a feudális nemességnek is, és a mi legfurcsább, a haladást képviselte a burocratiai tunyaság ellenében.

Szászország, már kárpótlásul, mert legtöbbet szenvedett, mind a két áldásban egyenlően részesült.

A hannoveri népnél nagy mozgalom volt, mert ez épp oly nagyon jóra való nép, minő rossz kormányja. — Határain még folyt a nagy harcz, midőn már minden a régi polczra visszaállítva lett.

Braunschweigban, mivel nyoma sem volt a nemességnek és kásztaszellemnek, állapota is türehető a mai napig, habár politikája igen távol áll is európai hírességü vastag kolbászaitól.

Dél már egészen más képe a mozgásnak, de az erdemény csak egy utoljára is.

Itt nem volt reakció. Alkotmány adatott, azaz hogy ígértetett mindenütt, mert „a gyöngeség az ígéletben keresi erősségét, és a visszatérő erő a szótartást nevezi gyöngeségnek.“

Kurhessenben a rendek, Württembergben a király által kísértetett meg az alkotmányos alku, de Hessenben a fejedelem. Württembergben a rendek macacsságán szenvedett hajótörést. Itt képviseleti rendszert akart adni a fejedelem, de a rendek a „rendiség“-hez ragaszkodtak; ott a fejedelemnek sikerült meghasítani a népet, s egyik résznek sem adni semmit. — O! az a „divide et impera“ mindenütt mesterfogás! — Württembergben későbbben bezárták ugyan egy jó „kamarába“ az alkotmányosságot, nehogy az utcán bajt csináljon. de Hessenben a legmeztelenebb absolutismus jött létre, mivel tehát egy Hassenpflug-nak is sok baja volt, és a mely most is előttünk áll, mint a német kérdésnek nyílt sebe, melyen át veséibe láthatunk.

Bajorország constitutionális rohama kevés ideig

tartott, aztán nyugalom és sörivás állott be. Közmondássá vált, hogy e nép, a hajdani rettenetes Bojo-árok, revoluciói sörházadások, valamint kormányának is minden alkotmányossági étvágya csak vágytársi törekvésből ered Poroszország suprematiája ellen.

Egy lyukkal lejjebb Baden ugyanazon féltékeny szerepet viszi bajor szomszédja ellen, mely területi terjeszkedéssel fenyegeti, mióta oly sokat nyel és iszik. — Szegény Rotteck és Welcker! Ők is csak falra hányták azt a sok tudós borsót.

Csak egy kis fejedelemke: a weimári adta a fejedelmi szép szó beváltásának szép példáját, s a kis Jenát Némethon literaturai metropolitájává tette. — K á r o l y Á g o s t o n, ismeretlen név az emberiség historiájában a nagy Sándorok és Napoleonok mellett. Kevésb siker, s így kevésb gloria fejük körül, de hasonlíthatlanul több érdem és becsület van kapcsolva ahhoz. — Az ily ismeretlen fejedelmi neveken kívül, talán csak az tett hasznot az emberiségnek, ki a kenyérsütést feltalálta, és az első kovácsműhelyt állította fel. Ezek az emberiségnek ismeretlen szentjei, kiknek a régi kor, a „dii ignoti“ czim alatt épített oltárt. Neveikkel egy köznapi historiai schematismusban sem találkozunk, melyek mindig a fény után indulnak meg, s feledik, hogy a valódi jótétemény mindig elrejté kezét, s nem jár az utcán dob- és klarinét szóval.

És most már ezen rövid szemléje után a közép s néhány kisebb államoknak megérkeztünk volna Poroszországhoz és Ausztriához, Németország ezen két elsőrendű csillagához, melyek saját tengelyük körül forogván, saját német holdjaikkal, a német egység forgását oly problematikussá teszik.

Első tekintetre felötlő, hogy Ausztria saját állásánál fogva, nem lehet azon párt, hová a német nemzeti egység hajói kikötni remélhetnek. Mint kevert állam nem képezheti azon központot, mert nem tisztán német, mint az absolut hatalom képviselője Némethonban, nem bátoríthatta a szabadsági vágyakat.

Az egységi törekvés, mintegy a dolognak magának

belsulyi erejénél fogva Poroszország felé kell hogy gravitáljon.

És valóban egészen úgy látszik, hogy annak létesítése, s így a német suprematia koronájának elnyerése — a sokat emlegetett „porosz hegemonia“ — tisztán csak magán Poroszországon mulik.

De miért nem veszi el tehát Poroszország a tányéron elébe tartott aranyalmát, miután gyarló ősapánk óta leginkább az emberiségnek nadrágos fele nyalánk?

Ezen egészen sajtászerű politikai jelenségnek okát hasztalanul keresnénk azon üzenetváltásokban, melyek most felkerültek, s oly körmönfont diplomatikai dialectikával irattak, hogy a józan eszű embert csak zavartabbá teszik. Erre csak a porosz és német historiával kezünkben felelhetünk meg.

Ez történelmileg távoli forrásu és nyomról nyomra követhető.

Poroszország politikáját már állami gyermekkorában az egységes és történelmi biztos alapot nélkülöző népessége, valamint harczias szomszédai: a svéd, a lengyel, és későbbben Oroszország óvakodóvá és elővigyázóvá tették, s főleg Ausztria állott háta megett idegen érdekeivel és rossz akaratával irányában. A brandenburgi ház politikáját századokon át az önfentartás ösztöne és lassu terjeszkedés eszélyessége jellemzik. Csak utóbbi időkben, midőn a svéd és lengyel veszély elmúlt, és az oroszszali viszony oly pártfogolt sógorsággá vált, Ausztriának szándéka pedig Némethon iránt világosságra jött, kezdődött a szívélyesb viszony közte és Németország közt, mi már olyasmivé nötte ki magát itt Ausztria irányában, mint Szárdiniáé Olaszthonban.

Más oldalról pedig a feudális sympathiák és a „dictatorische Gelüste“ a legfőbb körökben volt a nagy akadály, s még mindig az ma is. — Petrifikáltabb nemessége a porosznál, még Velenczének sem volt, mi még itt nagy hiúsággal is párosult.

Itt abban, mit „Staatskunst“nak neveznek, a legviszásabb dolgok történtek mindig.

Nem csuda tehát, hogy egyenes eredményt, a teker-
vényes eljárás még ma sem mutathat fel.

Es mit mond mindehhez a német nép ?

IV.

Ich habe meine Sach' auf nichts gestellt.

D'rum ist mir so wohl in der Welt !

Ezen bírálatot írta egy valaki a Hegel philoso-
phiára, és ennél jobbat nem is mondhatott volna két
egész kötetben sem.

Az első vers tökéletesen kimeríti az elméleti részt,
minek kiindulása a „semmi“ vagyis „minden lét tagadá-
sa“, és a semmin tulajdonkép semmi sem is épülhet, sem-
miből valami nem lehet.

A második pedig jellemzi találóan a gyakorlati részt,
mert ezen semmiségi philosophia mellett is maga a phi-
losoph ur, az életnek mulandó ugyan, és így hiu, de még-
is anyagi, következőleg valami haszonra csak való ré-
széből, a saját részére kitudta kanyarítani a status kenyé-
rének egy oly darabját, miből becsületesen megélhetett
„rettentő liberalismusa“ mellett is, s az akkori autocrata
porosz hatalomtól kegyeltetett és pártoltatott, mert miből
semmi sem lehet. abból rossz sem származhatik a jó kor-
mányra.

Hogy aztán ugyanezen iskolából minden irányban
t. i. a legellenkezőbben is, oly tanítványok is bujtak elő,
mint Bauer Bruno, Martheinecke, Feuerbach
s más hegelingiánusok, arról a philosophi tojás nem tehet,
mely oly ártatlan külsejű volt, mint a téjbemártott pász-
ka, miben sem só, sem élesztő.

Ugyancsak a fentebbi mottót lehet alkalmazni a
német politikára is azon különbséggel, hogy itt csak az
elméleti rész jó, a practikus rész pedig oly átkozottul el-
sózza a jó levest, hogy abból egy éhes német ember is
egy kanállal sem nyelhet el jóízűn.

Mert igaz ugyan, hogy mind az, mi az ujabbkori né-
met politikát jellemzi, a „Constitutionelles“ a „grosses“
és az „einiges“ Deutschland, tehát az egész uj szent há-

romság, mind „N i c h t s“-en van basirozva, de mivel a politika mindenütt, mint mondják, s így Németországban is, a practikus exigentiák tudománya, mi aztán nem annyit tesz, hogy csak practice forgassuk a tisztos köpenyeget, melyről a szél fu, és a mit adnak, az alá rejtsük el ; hanem az előfeltételeknek is exigentiája, minők p. o. a gyakorlati honszeretet, nemzeti közös egyéniség, alkotmányos mult, kitartás és áldozat a jelenben stb., tehát kell világos (nem kiilluminált) agy és öntudatos erős akarat ; mondom tehát, hogy mindezen, mind pedig más, könnyen kitalálható okoknál fogva, a „W o h l“ egészen elmarad, s ez egész politika nagyon is „unwohl“ beteges kinézésű lesz.

Lehet, hogy olvasóim némelyike megbotránkozik azon felületes és könnyelműnek látszó modoron, melylyel e fontos tárgyról szólok, de talán éppen azért irok így, mert máskép nem is irhatnék. — Vannak dolgok a világon, miket komolyan nem vehetünk, miket másik oldalakra fordítanunk kell ; mert — mint egy bölcselő fegyencz megjegyzette — minden dolognak két oldala van ugyan, de a tömlöcznél a jobb oldal éppen kívül a falon van. A humor csak arra való, hogy mikor sirhatnánk vagy haragudhatnánk, ne vegyék észre rajtunk azt, mi komoly és loyális emberhez nem illő dolog. A humor csak piros könye a szemnek és fehér vére a szivnek, min nagyon is meglátszik néha az erőszakos transfiguráció, a könnyű festékmáz. — Ha az embernek mindent komolyan kellene venni, ki mert volna születni ? „Kik mindig tragikus szempontból veszik a dolgokat, legkevésbé alkalmazhatók az élet használatára“ — és még más használatra is.

Tehát ha már az életben egyes embernél, ha még oly komoly is, elkerülhetlen kellék bizonyos könnyüésege a gondolatnak s érzelemnek, és csak amugy félvállróló felvétele sok dolognak, mi nagyon közel hozzánk nem jár ; — mert itt megint azt tartom : „ne engedj lábodra lépni, mert onnét nyakadra hágnak“ — ha mondom bizonyos stoikus lemondás kell, mert „ha az ember mindenért falba verné fejét, nem győznék az orvosok beabroncsolni“ ; mi

lenne akkor a világból, ha az ujságírók mindent komolyan vennének, s midőn talán joguk lehetne mégneheztelni, megharagudnának mindjárt a g y haraggal?!

A német kérdés valóban nem más, mint az alkotmányos és egységi törekvés vajadásának kínos története. Lárma nélkül történik ugyan többnyire, de fájdalmasan, mint mindaz, mi egy visszavonult család zárt körében történik. Mi keresztet vetünk magunkra, ha a hosszadalmas és reánk érdeknélküli jegyzékeket látjuk; de ők olvassák, betűről betűre szétszedezgetik, hogy melyik szócska alatt találának egy kis kétértelműséget, hová reményeik rongyos vitorláit aggaszthatnák.

De hogy ismét magára a dologra térjek: a „német kérdés“ alá foglalt német nép mozgalmának is két oldala van: az alkotmányosság és nemzeti egység utáni törekvés, melyek az utóbbi időben egyetemes jelenségek ugyan, mint a természetben mindenütt a villanyossági és delejességi jelenségek, de egymástól mégis határozottan megkülönböztethetők.

Mi az elsőt illeti, az közös egész Európa vajadásával a szabadság után, mire most ugyan még nem a legkedvezőbb időjárás van, de a mennyiben itt a józan nagy többségnél csak alkotmányos törekvésekben nyilvánul, és sem a földet maga alatt alá nem turkálja, sem a levegőben nem repked, mint a francia kommunismus és socialismus, kívánatos végdiadala biztosan remélhető is.

A már elmondott okoknál fogva ugyan, a német politika sokáig elsüppedve volt a bureauk tintatartójába és a tudósok elméleteibe, de éppen hol leginkább kell, t. i. a népelet mélyében, practikus irányt vett, s míg a kormányok elaltató tudománya csak őket magukat altatta el, a nép tette ért meg — ha igaz.

Ha már az alap meg van, akkor csak lökés kell, mi előbb vagy utóbb el nem marad. Az 1830-ki a kisebb államokat, de a 48-ki, mely erősebb volt, áthatotta Poroszországot és Ausztriát is. A constitutionalismus itt is szükséggé lett már, mit a kormányok mesterfogásai csak halogathatnak, de sem megtagadni, sem elnyomni nem mernek.

A másokra, a nemzetegységi törekvésre, már sokkal bajosabb egyenes és határozott választ adni. Itt már az akaratot, t. i. a nemzetét sem lehet tisztán constatirozni.

Valóban különös valami eljárása azoknak, kik a mozgalom élére vetik magukat. Felkapnak egy két szót, minő például a közös származás, közös nyelv, s mint vesszőparipán nyargalnak azokon tüskön, bokron át, mint gyermekek, kik mivel eddig négy fal közé elzárva voltak, nem tudják meghatározni, hol tépik össze magukat, hol bukna orrukra okvetlenül, mint a vak légy nem tudhatja, hogy melyik gyertyánál perzselődik majd le.

Hogy azokon kívül más, még pedig igen fontos vonzó és eltaszító erők vannak a népeknél is: hosszasegyüttlét, közös mult, közös szabadság, és a sympathiák és el-lenszenvek egész legiója, arra nekik mi gondjuk?

A jelen kérdésnél sem szólok arról, hogy a német nép minden jószivüisége és kedélyessége mellett is a többinél néha kiálthatatlan, s hogy alig tudok népet, melylyel a többiek oly kevésbé sympathisálnának.

Német és olasz; német és francia, német és görög: (mióta t. i. a bajor Otto Hellász koronás feje)
. . . : nyersen szólva. Nem szereti a lengyel, a cseh, a román, (mióta náluk is megfordult) nem az amerikai, sőt horrendum dictu, — maga a beteg Effendi is sokkal inkább lenézi, mint bármelyikét a gyűlölt „frenkeknek.“

És ezt nem azért mondom, mintha én is osztanám e nagy gyarlóságot, de mert úgy van. Én, midőn az ő borjupecsenyéjükkel éltem, sokszor úgy áltam a német és francia közt, kik mindketten barátaim voltak, mint vilálmháritó, mint üvegfal e két philantropikus szeretet vilanyfolyamai közt.

De ez még talán nem nagy baj. Senkisem tehet arról, ha a jó Isten nem teremtette szeretetreméltónak. Hanem az már csakugyan furcsa, hogy önmagát sem szereti. Az az: hogy szereti biz az mindegyik önmagát, de nem szereti a németet önfajában az új nemzetiségi elmélet postulatumai szerint, a mennyiben sokak tulbuzgósága a bajort, az osztrákot, a poroszt, a szászot, az éjszaki

németet, és a rajnavidékit mind egy nagy tésztába összegyurni akarná.

Ha a jól hizlalt bajor, valami iránt mély megvetését akarja in figura előadni, azt mondja, hogy: „p o r o s z“! — Ez a frivolitásnak és arrogantiának torzképe előtte. S ha viszont a berlini lenézését akarja testesíteni, mint a 17 éves leány, ha karcsu derekára, és ellenfelének hizott liba kecseire néz, felsohajt: — „Ah! juter Jott! der is ja a Bájjer!“

És az ily pszichologiai észlelés, mi kézzel fogható mindenütt dél és éjszak, a Rajna és Duna mellett, igen sok bonyolultnak látszó kérdést megold.

A kormányok politikáját nem oly nehéz megoldani, rokon- és ellenszenveiket megérteni. Nézzük érdekeit, s ha ezt értjük, mi soha sem oly nehéz, meg van minden. De a népek villanyossági vonzalma és eltaszítása, mint a természeti rokon villanyosság eltaszítása, sokkal nehezebb, mert mélyebb. Mult, jelen és némileg a jövő is összefolyik itt. Gyökerei a távoli historiába nyulnak fel, s hatásai a messze távolba hatnak ki.

Két vonal, mely egymás felé nem hajlik, soha egy közös szegletbe össze nem jön, s így meg sem mérhető. Minden égi test, mely parabolákban tévelyeg az égűrben, kívül áll a csillagászok tudományán.

Hogyan állunk tehát a „német kérdéssel“ ezen oldalról is, ha a mint kell, a fenékre tekintünk?

Valamint a fejedelmek dolgozó szobáiban oly napszámba robotoló burocratákat találunk, kik nem „statusférfiak“, hanem gyakran csak „statusinasok“, sőt hébehóba „Hausknecht“-ek is voltak, aristokratiájukat pedig igen jellemzi Stollberg, egy porosz gróf híres mondata, ki a „demokratikus krákogást a her—tek irigységének nevezte a szerelem ellen“, úgy meg kell vallanunk, hogy a nép szóvivői sem találták el mindig a helyes utat.

A sok speculationális katyfolás mellett rá jöttek ugyan végre arra: „hogya a tudomány élet nélkül kevesebb, mint az élet tudomány nélkül“, de aztán az élet is practikus tudomány és okosság nélküli lett.

Arndt és a berlini Jahn voltak az ifjuság ideáljai, de az elsőt, — mert komoly józan ember volt, — csak becsülték, és csak a hóbortos Jahnt szerették és követték.

Herr v. Jahn doktor ur előtt pedig a fejedelmek, hivatalnokok és katonák: zsarnokok, pandurok és zsoldosok voltak. „Simpfolás“ volt a szabadság fűszere, gorombaság a derékség jelvénye. Szeinte: „ki a leányával a francia nyelvet taníttatta, a nyit telt, mintha csak k—ra tanította volna.“ Cynismussával karöltve járó bizatteriája a vad németek természeti állapotához ment vissza. Az, mi valódi politikai rossz volt, a képzélttel összeolvadt, és alig volt ember szerinte, ki német nem volt.

És az ifjuság nagy kortyokban nyelte alá ezen hazafiságnak nevezett mérget. Buzongott a Teutonok és Cheruszkokért, kik emberkoponyából ittak. Lópatkó volt hasig érő csizmájuk sarkán, ólmosbot kezükben. Egyaránt megvetették a „Junkereket“, és „Philistereket.“ S így demokráciai és olygárchiai rákjegy alatt haladva egyszerre a „Burschaft“ok, Némethon reménye, azt hitték, hogy civilisatió és nemzetegység felé haladnak.

Ezen czifra gazdálkodás közt pedig a középrend egészen lelki apathiába és a seres kannák vigasztalásába silyedt. A cselekvést egészen a hivatalnokokra bizta. — Ő csak ivott és nem tánczolt.

A tömegeket helyzetük hiányai felett felvilágosítani egyetlen biztos szer van: ha a helyzet maga türhetlenné válik. A szükség és elviselhetlenné vált rossz, a legjobb professorok. — Megvárjuk hát mit tesznek?

V.

Mit tartsunk tehát a „német kérdéstről?“ Mi a sok szónak rövid értelme? kérdi türelmetlenül az olvasó.

Hát csak az „édes olvasó!“ mint a szomszéd Vojvodinában szokták mondani; éppen az, mi az egész mostani politikáé, hol a kérdések függenek párosan egymás mellett, mint fokhagymák, és az egész politika is függ szépen a szegen, mint egy sarkadi hagymakoszorú a jelen-

kor historiai kamrájában, míg egy jótévő kéz le nem veszi onnét, vagy talán egy belopódzott revolutiónális macska le nem veri. Magától az bizonyosan nem indul meg, kivált, ha a gondos gazdasszonyok zsebében a kamarakulcs.

Az egész „német kérdés“ nem más, mint egy újabb lázrohama a negyvennapos makacs hideglelésben szenvedő Európának, mi a beteg testnek majd egy, majd más részében, s időnként az egészben borzogatja; s a mi itt is mutatja, hogy mind azon temérdek china, mit eddig beadtak a szegény németeknek, nem volt elég arra, hogy a baj elmaradjon náluk is, mert ezen beteg is olyan, mint a többi európai betegek: nem tud koplalni; nem tudja egy részről a hatalom tulcsapongásaitól, másiktól pedig a szabadsági és nemzetiségi virstli és tepertyü csemegéktől magát visszatartóztatni, s így aztán se china, se homeopathia, se a Baumscheid-féle tűcsiklandozás nem segíthet rajta, mert csak egy jó d i é t a segíthetne, mire nincs kilátás.

Nincs komikusabb valami előttem, mint midőn olyan simplex ujságtudók és duplex phariseusok komoly professori szemöldökkel feszegetik és döntik el a dolgot olyan „ugy hiszem“, „ugy látszik“, s néha még ily szükséges elővigyázati circumspectus praepositíók nélkül is, mint a sörházi becsületes, de együgyü „kannengiesserek“ döntik el a csatákat, és úgy veszik be az ágyuütegeket és fellegvárakat, mint a pint sereket és köménymagos kifliket, s mindenfelé azt hirdetik, hogy „e s a k h a j s z á l o n f ü g g a v i l á g b é k é j e!“

Én pedig azt mondom, hogy nagyon is vastag hajókötelén csüng biz az itt. Különösen pedig a „német kérdés“-ről magáról, elszigetelten a többitől makacson azt hinném még akkor is, ha az első ágyugolyót mellette elsütnék, hogy valamelyik „loyaler Unterthan“ vagy „braver Philister“, mint egykor „de Manx báró“ a hátára ugrik a már repülő golyónak, és fele utjából is visszatéríti azt. Mert vakmerő nép ez a philisterség uraim és hölgyeim! Valamint háromszázan hajdan megmérték támadni az egyetlen Sámson, bár pórul jártak, úgy ma

is Nagy-Szeben táján, heten egy nagy szász dárdával azon szelid és nagylelkű állatot támadják meg, melyet, mivel fekvő helyét elhagyni nem akarja, félénk nyulnak néznek, mint hajdani „krähwinkler“ őseik.

Ausztria és Poroszország, mint két határőr őrzik azt, nehogy rosszul oldassék meg, nehogy egy szép holdvilágos éjjelen elvigyék orruk elől, vagy egy szép reggelen maga szökjék meg önmagától.

Aztán ha még azt tudhatnánk meg legalább tisztán, hogy hol e kérdésnél a kor igazságos követelése? Mi, kik hiszünk Istenben, hiszünk minden igazságos és korszerű ügy végdiadalában is. Ekkor legalább elmondhatnánk, hogy minek kell történni olyformán, mint tudjuk bizonyosan minden emberről, hogy elhal, de abba: hogy „mikor“ és „mibe“, orrunkat nem ütjük be. Ha tehát megérthetnénk legalább a sok tudós beszédből: tulajdonkép mit is akarnak azok a németek? kik majd úgy beszélnek, mint gothaiak, majd mint wüzburgiak, majd nagynémetek, majd kisnémetek, vagy pedig azt mondják: hogy maguk sem tudják mit mondjanak.

Annyi látszik ugyan az egészből, hogy a szép német arra nem akar úgy tenni, mint sok magyar nyiri kisasszony, ki minden czilinder és kalucsni közti hosszu S után megindul, de mint egy hazafias érzelmű honleányhoz illik, csak németet akar kezével boldogítani, mert arról ismét nem tehet, ha csak a hátán lesz az érdem jele: de hát melyik lesz az, ki ezen nagy keresztet elnyerendi, kinek boldogságát én legalább nem irigylem?

Udvarol neki a régi jó házból való osztrák, a porosz, ki mint „parvenu“ még gögösebb az ugorkafán; sőt a nagy Bavaria is letévén időnként sörös kannáját és porcellán pipáját, glacé keztyüt huz fel, és egyegy szabadság szerelmi vallomást, a liberális augsburgi „Frau tant“-tól eltanultat, mondogat el; mely talán a kisé szeplős és savószemű, szépség írósvaj szivét, vagy talán még inkább csinos hozományát a maga részére meghódítsa; de mikor oly borzasztó ügyetlenek mind, hogy az annyit csalódott, de a bizalomhoz mindig makacsul visszatérő liba-

pipét is elvadftják maguktól, mikor már csak karjaikat kellene kinyújtaniok utána.

Már p. o. mindjárt az a porosz trónbeszéd vagy mi, mirevaló henczegés volt, és hányavetiség „az Isten kegyelméből“ czimmel? Ki tagadja, hogy Isten kegyelméből van az a porosz pecsenye is, miután Isten akarata nélkül „egy levél sem mozdul meg a fán?“

Miért nem tanulnak udvariasságot attól a Rajnán tuli pödrött bajuszu imperator szomszédjuktól, ki a mostani logika szerint előbb „a nép akaratából“, aztán időjárástól „az Isten kegyelméből is“, tulajdonkép pedig „csak a maga akaratából“ uralkodik, s nem ő fél, de még ő ijesztget másokat, mert tudja, hogy a népnek hosszabb az orra, mint az esze, következésképp minél fogva kormányoztatik legjobban? — A magánéletben is az emberek semmit jobban meg nem kívánnak, mint az udvariasságot. Megbocsátják a gyarlóságot, néha a bünt is, de az illetlenséget soha. Miért nem adják meg tehát a szegény népnek a „fenséges“ czimet, mi dukál is azóta, mióta minden zsebe lyukas, és mindkét csizmája talpatlan?

Ha az arisztokrata urfiak nemcsak a csinos és becsületes, de még azonfelül millionair polgár-leányzót fejkötő alá segíteni akarják, mely boldogságra annyira vágyik minden hajadon szabadság, bizony nagyon viszáson udvarolna kneki, ha arra emlékeztetik minduntalan, hogy apja csak „gehorsamster Diener“ volt, ő pedig majd csak férjének „gála nadrágjára“ fogja a gombot felvarni és a „Vatermörderét“ kikeményíteni, s míg ez a parfümös — crémmel éli világát, ő tyukokat fog ültetni, és a teheneket fejni, mint apja háztartása alatt!

Természetes, hogy ez az „élet romantikájának“ a vége rendesen, de miért oly rettenetes becsületes, és elővigyázó valaki, hogy a 18 éves leányt, „ki mivel maga is rózsza, mindent rózsának néz“, a halálfőre és csontvázra emlékezteti?

Poroszország kétkedése, félénksége, határozatlansága, s azon érthetetlen felessége mindenben, mit definálni nem lehet, mint a philosophiáját, keservesen elkozmásítja

azt a jó köménymagos levest annyira, hogy annak ízét sem mondhatjuk meg. A kiálhatatlan se meleg, se hideg, se édes, se keserű az, mi nem marad az ember gyomrában, ha még oly „gründlichfest“ is az.

Ausztriának politikája sokkal világosb, mert határozott. Csak a határozatlanság az, mit senki sem érthet.

Mióta elesett Németországtól, és reménye sincs ahhoz, — mert semmi tette nem mutat oda, mintha maga is hinné azt, s csak is a védő (!) szerepét játssza, — egy elvet követ Metternich ideje óta: ha övé nem lehet, ne legyen senki fiáé, azaz: ne legyen erős, compact, hanem porhanyó, s az erősbnék nyitott, örökös belantagonismusa által bénult, magával jótéhetetlen, és a folytonos felzavarás által se egy, se több helyre ne ülepedhessék le.

Mit kell hát tennie, mit lehet várnia?

Hadd feleljen meg helyettem egy fia, ki az egység legelszántabb védője volt folyvást.

„Poroszország császári hatalom alá nem vettethetik. Ezt nem engedi a német szempont. Ausztriának a német császárság nem adathatik, mert a német érdekeket mindig alárendelendi saját érdekének. Hatalma nem csak Németországra, de Európára is veszélyes lenne. Viszonya Németországhoz csak az lenne, mint hajdan Franciaországé a rajnai szövetséghez. A viszonyok összebonyolulnak, s a különbség Ausztria mint külön állam, s mint Némethon feje közt csak papiroson marad, mert csak ott lehetséges. — Némethon csak oly frigyessült állam lehet, melynek látszó feje nincs.“

Ezt Humboldt mondta, testvére annak, ki cosmosának egyetlen merész gondolatával a mindenséget ölelte át, az ég titkaiba engedett bepillantani, s az ég regett világ rendszereinek Columbussává lett.

És ez nézetem szerint a „német kérdéstről“ a legjózanabb és leghazafiasb nézet is, csak ellenkező hiánya van: hogy semmi újat nem mond, és semmit sem old meg.

Mert minő szövetség az, melynek vezető feje nincs, és minő fej az, mi nem látható?

Ha a német fejedelmek szövetsége akar lenni mint

monarchia, akkor kell a „czéhmaster;“ ha pedig a népeké, kell a néphatalom.

Aztán mégis vannak ujságíróink, kik azt mondogatják: hogy a német kérdés eldöntése, mi küszöb előtt áll, Magyarország ügyét is döntendi el!

Jaj nekünk „nagy pipáju és kevés dohányu magyar nemzetnek!“ mint egy régi füzfa poetánk kántálja, ha csak akkor dől el a mi ügyünk is!

A történelem elemei több tiszteletet igénylenek a gondolkodó előtt, mint maga a napi történet. Az eszme, mely vezérfonalul szolgál minden kornak, többet mint a fenálló dolgok és tények.

Az emberek természete, gondolatiránya, és cselekvési módja, minden nép saját történelmének gyarai. De az emberek egyenként, vagy csoportosan nem mesterei, csak szolgálói a magasb értelemben vett történelemnek.

Mi parasztosan szólva annyit tesz: „emberé a munka, Istené az áldás,“ mire csak az mi, tiszta és jó önmagában, tarthat számot. — Mi nem ilyen, az nincs az ő nagy terveiben, mert nem is lehet.

A gondviselés egy kézi kathekismusban sincs oly hátrározottan benne, mint az élet nagy tükrében: — a historiában.

Ez a historia logikája és morálja, és ezen logika és morál támassza a tökéletesedés, a haladás tehát az ugynevezett „liberalismus vallásának.“

A francia kérdés.

I.

Hát ez már micsoda kérdés megint, miről eddig sem mit sem hallottam? — kérdi az ujságtudó bölcse-ségének ábitatos hallgatója, kinek aligha legnagyobb baja az, hogy nincs elég kérdés már is, melynek megoldásával mulathatja magát, ha más dolga nincs.

És valóban én sem tudhatom bizonyosan, hogy okos kérdés-e vagy sem? miután a mai egész politika sokkal inkább a conjuncturák, a „deus ex machina“féle drámai rosz fejlemények tudománya, mint bármikor, azoknál t. i. kik mivel mindent a levegőben építenek, azt hiszik, hogy onnét egyéb is hullhat alá, mint viz, mely majd cseppek-be gyűlve, majd phantastikus jegecsekbe fagyva mossa el legelsőbbben légvárait; de hogy csak ez egyszer a kérdés, hogy „ez a kérdések kérdése, melynek igen bajos az ő megfejtése“, az iránt bizonyosak lehetünk.

Az európai kérdések jelen áradatában, hol mivel minden kérdéses, természetesen kérdés is, — ez az egyetlen practikus kérdés, azaz : olyan, melynek megfejtése egyedül önmagától függni látszik, a mi a többinek megoldását is kombinálhatóvá teszi, s mit ha alaposan nem értünk, egyiknek sem válhatunk Oedipussává. Itt kell kibontani a nagy göcsöt, mit az eddigi ferde politikai eljárás egymásra halmazott; s ha ez lehetlen, itt kell a Nagy Sándornak ketté vágnia azt. — Ez tehát tulajdonkép nem is kérdés, hanem felelet mindannyira.

A gyakorlati francia nép azt hiszi, hogy csak a gyöngesség kérdez, az erő pedig felel önmagának, s azért

időről időre felel is, s pedig úgy, hogy a kinek füle van, világunk bármelyik zege zugában meghallhatja.

De én is így állítom fel azt, s midőn egyelőre a többi apró kérdést félretaszítom, éppen a megoldás körül akarom tájékozni az olvasót.

Mióta Európában mindenütt diplomatikai közegül a francia nyelv fogadtatott el, Európa asszonyoság, kibe már ránczai miatt egy hóbortos Zeusz sem szerelmes, s azért nem is küldi Minerváját segítségül, hanem csak legfeljebb baglyát a trójai nagy falóval ostromlóknak; — ezen nyelvet érti meg legjobban. Mig a többi nemzet kívánatai iránt a süket szerepét játsza, ha egy Lafayette, vagy egy Lamartinek kérdi tőle udvariasan: „Comment vous portez vous Madame?“ — megfelejtkezve folytonos száraz köhécseléséről, mosolyogva feleli: „Pas mal Messieurs,“ — mert attól fél a jámbor lélek, hogy még roszaabbul talál lenni, ha a francia doctor urak neki — betalálnak adni.

Aztán mi baja is lehetne a mostani Franciaországnak, midőn ő dictátora a többinek? Ő nem fizik egyedül, de tőle fél mind? — Az a kis senatusi botrány; az a kis oppositio a Montauban dotatióban néhány nyomorult frank iránt a milliomok kidobálása mellett; — az a kis csoportulása a munkásoknak a juliusi szobor, ezen memento mori“-ja körül a kormányoknak, melyek a párisi egészségtelen légben még rövidebb életűek, mint bárhol; — az a kis demonstratioja a „pays latin“-nak, Renan, egy ismeretlen professor mellett? — Mindez csak kis vimedli a francia politika piros pozsgás arczán, csak szunyogcsipés a nagy Napoleon világot átölelő tervein!

Mig Franciaország pártjai oly ziláltak, mint most, nyugton pederheti bajuszát a korlátlan hatalom; s még kissé derangirozott kasszáján is segít vele karöltve járó töbzsérvilág. És viszont Franciaország helyzete is biztosítva van Európa zilált és pénztelen helyzete által. De aligha tejfel mégis fenekig minden.

Franciaország csak önmagától félhet, de ettől aztán úgy látszik nem ok nélkül. Napoleon szinte csak saját politikája eredményeitől félhet ez idő szerint. De ne feled-

jük, hogy az embernek legveszélyesb ellensége mindig az ember maga; hogy csak az lehet biztosságban, ki a mások biztosságát nem veszélyezteti, s hogy általában csak az számolhat tartósságra, mi önmagában már tiszta és jó.

Az oly senatusi jelenet, midőn egy fejedelmi vérből való herczeg a jakobinus csákót teszi fel nyilvánosan a világ előtt fejére, mit bármennyire tisztel a francia pártok egy némelyike, korunk nem néz civilisátiója dicsoszorujául; — az midőn annak kivánsága ellen, kinek akaratára törvény volt eddig, kis ellenmondási vizsketeg mutatkozik, s kinek eddig mind engedett, maga jónak látja már engedni; — az, midőn a sajtó a kamrában elfojtatik a szabad szó, kiket még illet, de azok kurjongatják az utcán, kiknek a szövöszék és háromlábu tőke mellett lenne a helyük; — az, midőn egy tanár szabadelműségének más illőbb themát nem talál, mit ifju hallgatói szívébe csepegtessen, mint hogy krisztustagadó legyen; valamint a fentisztelt herczeg „a római kérdést“ azzal véli megoldhatni: „a blas les prêtres!“ — ha csakugyan mondta (?) — mindez összesen és összevágólag a test egészséges voltára nem mutat, ezek oly kis vimedlik az arczon, szívtáján és végtagokon, melyekre az értelmes orvos gondolkodva csóválja fejét.

„Kis apró symptomák, a vérbőség jelei“ — mondhatná félvállról valaki. De vannak oly nemes részek minden testen, hogy a legkisebb mérges pattanás a legnagyobb mértékben aggasztó, mert az egész vérnek, — mi nem más, mint a felolvasztott organismus — romlottóságát mutatják.

Vannak betegek, kiknek szavára nem sokat adunk, mert az első fejfájásnál mindjárt a halálról beszélnek; de a melyik beteg hallgatva tür, ha azt kiáltja: „jaj! itt is, meg amott is jaj!“ nagy bajnak kell ott lennie, ha mindjárt nem látszik is. — Ha egy beteg minden émelygős szert ellenmondás nélkül bevesz, midőn már a kanalat visszataszítja, aligha már nem volt elég abból a jóféle kotyvalékból.

Felül a nyugalom és jólét hivatalos rózsái minde-

nütt, „Aber da unten ist es fürchterlich“ — azt mondja Schiller „Taucherje.“

Ha egy oly magas testületben, melynek józan feladata nem lehet más, mint az irás szavainak létesítése? „Áldás és békeség a jóakaratu embereknek a fölön!“ a koronának egyik igen közeli tagja felkiált: „éljen a forradalom! én testestől, lelkestől forradalmár vagyok!“ — majdnem kétségbe kell esnünk az emberiség jövője, s az oly Napoleonok felett, kik magukat a béke nemtőinek, a társadalom megmentőinek kiáltották ki, midőn a népszabadság árán caesari koronájukat vették meg.

És ha azt kiáltjuk: „Le a papokkal!“ sohasem lehetünk biztosak arról, hogy nem rántjuk-e sárba velök a vallást is és nem leszünk-e az erkölcsi bázisu társadalomnak dühöngő vak Sámsonjaivá.

„Ha numiák szólalnak meg a nemzet szentélyében, — mint ő mondta — tiszteljük bennök akkor is a szabad szót, küzdjük le helyes okokkal az oktalanságot, a nevetőségessé tétellel az ócskaságot; de hogy azokat elvadítsuk, ne támaszszuk mi fel egy „szerencsétlen áldozatkor“nak csontvázait véres lepedőjükben, mert a halottak sírja sérthetlen. Mi lenne az emberből, ha földi szenvedései után a sírban sem pihenhetne?

A papok közt sok erkölcstelen és hatalmaskodó ember volt, és lehet még ma is kétségkívül ugyan, kik a vallást telhetlenségük és hatalmuk eszközévé szentségtelenítették, kik azt csak saját céljaikra akarták felhasználni, de a vallás arról bizonyosan nem tehet, hogy a legszentebbel történt a legtöbb visszaélés! és józan ember nem feledheti, hogy még igen kevesünknek lehet vallása papok nélkül. A papi kormány a maga körében épp oly szükséges, mint a kormány a társadalomban, mert rend nélkül csak szabadosság van és nem szabadság.

Mi az ember vallás nélkül? — Bizonyára legszerencsétlenebb teremtménye Istennek. Ha jobb a baromnál, boldogtalanabb annál. Egy elátkozott Tantalus, ki csak azért érti a mindenség legbecsesb kincseit, hogy kinyújt-sa utána karjait, de soha el ne érhesse azokat.

„Ha Isten nem lenne, nekünk kellene azt feltalál-

nunk“, mondta Montesquieu, egy szabad elvűbb francia, a Napoleon „le plus petit“-nél.

Es mindezt bizonyára nem azért mondom, mintha a bigottismusban gyönyörködném, de mert azon belösszekötötése nélkül valóknak a végtelennel, mi jobb szó hiányában vallásnak nevezünk, nincs sem világos agy, sem emberszerető szív, és mert „a legroszabb vallás is jobb, mint a semmi vallás.“

Midőn a vezérek úgy beszélnek a nemzet szószékéről, akkora nép azt mondja, mit 1815-ben a Grenoblei Bataillon zászlajára írva, körül hordozott az utcákon: „a bas dieu, vive l'enfer!“

Ez az első része a nagybőjti prédikáczióknak.

II.

Második nagy szava volt a kis Napoleonnak: „én forradalmár vagyok!“ s mivel ezen ujdivatu nyavalyába sok ember látszik szerelmesnek lenni, maga sem tudván miért és mibe? lássuk közelebbről ezt is, mert a Napoleonok politikája aligha jobban nem tudja okát, hogy miért beszél úgy s cselekszik amugy, miután világos, hogy ha a forradalom cultussa nem lenne divatos, aligha kellene a világnak Napoleon-féle pap egy óráig is.

Mióta egykori Szentpéteryntől oly szívmetiszően hallottam mondatni: „legalább ne rontsa el kérem a más ember gusztusát!“ megvallom, nem szivesen nyulok én is a más gusztusához a politikában is, ha csak az enyimhez nagyon közel nem jár; de mivel csak mégis sajátlag az én nézetemet kell elmondanomitt, elmondom csak tisztán a „forradalom“ szó morális oldaláról ezuttal.

Előre bocsájtván, hogy nem oly revolutiót értek, mely egy nemzetnek egyedüli jogos harcza lételért és szabadságért, hanem azt, mely „politikai“ név alatt a köz-, és „sociális“ alatt a magánjog alapjait támadja meg a „természeti és emberi jog nevében;“ tehát azt, mit szélesb körben legitimitásnak, a magánjog körében pedig törvénybiztosította tulajdonnak nevezünk; mely körben

t. i. a francia forradalmak mozognak, csak körülbástyázni akarom magamat, a politika és morál ezen igen sikamlós terén.

Hogy egy népnek feltétlen joga van, annyiszor és úgy, mint neki tetszik az államszervezet eddigi alapjait fenekestül felforgatni, épp oly szélsőség, mint azon másik állítás: hogy a népnek nincs egyáltalán fogva joga semmi változtatáshoz.

Természetes szinte, hogy a hol határozatot kell hozni, csak a többség dönthet, de sántít mindkét lábára azon következtetés, mely abból igazolni akarja a többség korlátlan jogát a kisebbség irányában.

Ha már az ember, mint természeténél fogva társadalmi lény, céljait csak ez által érheti el, a társadalom a legfőbb jó, de nem cél, hanem csak eszköz az emberi magasb célok elérésére.

Már mi magát a többség belátásának helyességét illeti: „a nép isteni szavát,“ ha a „feszítsd meg“-féle suffrage universelle ostracismusokra emlékszünk, aligha nem igazabb azon francia állítása: hogy igen sokszor jobb lenne a kevesebbség ítéletét törvénynyé tenni,“ ha t. i. az igazat akarjuk tenni jóvá.

De morális oldala még sokkal kétértelműbb; mert mihelyt a többségnek „csak akarni kell,“ mindig azt fogja akarni, mi neki pillanatnyilag hasznosabbnak látszik.

Még nem találatott fel államszervezet, hol a többség lett volna gazdag, s a kisebbség szegény. Az első tehát, mi minden sociális theoriában elítélve van a vagyon, s a „lex agraria“ logikai következménye.

De mint a szerződő felek közt egy bíró sem kérdi azt: hány áll egyik, s hány a másik oldalon, hanem hogy hol az igazság? s egynek joga épp oly erős száz ellen, mint kettőé egy ellen; úgy ha valakinek annyi igaz tulajdona van, mint száz másnak, ez sem tehet különbséget a jog fogalmában.

Bár minő társas szerződvényt vegyünk fel alapul, nem képzelhetünk olyat, mely egyik részt feljogosíthatná a másiknak világos és törvényszabta korlátok közti beleegyezése nélkül megsemmisíteni azt.

És ha lehet oly általános forradalom, mely senki jogát nem sérti, mely az eddigi határfákat a jogos és jogtalan, a jó és rossz között le nem rontja, úgy nincs is mit szólni ellene.

De mivel én nem tudok képzelni általános forradalmat egy tetemes résznek megsértése nélkül, csak harczává lesz két ellenkező érdeknek, s romlása, valamint a visszahatás magvát is már magában hordja.

És azért sikerül a legnagyobb változtatás reform utján sokkal biztosabban, mint forradalmi uton a legkisebb.

Mi igazságos volt talán mind két részről kezdetben, oly kétfejú hydrává válik, mi pusztít mindkét részről.

Ez világosan mutatja, hogy az ily abnormis helyzet, minden morális fogalom megsértésének kellett megelőznie, mert a morális rossz, mindig politikai rosszá is válik. A bűnös eszköz mint mindenben, megrontja itt is a jó célt.

A ki tehát csak forradalmat akar, bár a legjobb célból is, csak rossz uton akarja a jót, mert erőszakot akar ott, mi erkölcsi természeténél fogva ellensége minden erőszaknak. Tette a józan politika előtt épp oly gyanus, mint a morál ítélőszéke előtt.

És hasztalan szépítjük az ily tettet azzal: „hogy a közös jó legfőbb törvény;“ mert csak az közös, mi mindenki jogát befoglalja.

Csak a fokozatos és lassu reform utján haladunk biztosan, mert ez a természet utja. S míg ezen erős talapon építünk, megkísérhetjük gyöngébb falnak is magasbra, emelését, „de a ki levegőben épít, az egy pókhálót sem remélhet összeszőhetni.“

És ezt a tapasztalás is bizonyítja.

Két általános forradalmat élt meg a legújabb kor: az Éjszakamerikait és a Francziát. A többi tudvalévóképp miud, még az 1688-ki angol is, csak részletes javítás volt.

„Csak az engedelem módjáról volt szó, de nem tagadtatott meg maga az engedelem.“

Amerikában sikerült minden, mert mindenki nyert. Nem kellett senkinek jogát lábbal tiporni, polgárvért ontani. Mihelyt Anglia le volt győzve, meglett magától minden.

Franciaországban a mi történt, azon veszélyes maxima kifolyása volt: „a többségnek ha akar, szabad minden.“ — Sinnét a nagy ellentállás a kisebbség részéről, melynek joga nem tiszteltetett, s innét az épp oly kiméretlen visszahatás még az ellen is, mi a maga útján természetes és igazságos lett volna.

Ez veszedelmes játék volt a lélekismeretekkel, midőn arra egy nemzet büne vettetett köpönyegül, s ez legrettenetesebb oldala az általános forradalmaknak!

Én semmit sem csudálok annyira, mint azoknak éleslátását, kik „az 1789-ki dicső korszak“ kezdetén mindjárt a sok rosznak csiráját felfedezték abban, — pedig voltak többen, — valamint Toqueville-nak belátását, midőn a mostani democrata egyenlőség következményeiről beszélve, már akkor III. Napoleont oly élethűn állítja előnkbe befejezésül, hogy majd megszólal.

Igaz? — a forradalom néha elkerülhetlen, mint az ipecacuana, (hánytató gyógyszer), de megmarad a népnek szájában undorító ize tudja Isten meddig, mert még erről nem szólhatunk.

Ki arsenicumot kis adagokban nyeleget el, hogy szebb legyen, vagy tüdeje táguljon, az csak méreggel táplálkozik. Mig a revolúciók eredménye nem lesz minden revolúciók nélkülözése, de az egy államnak mintegy rendes állapota, addig igen távol áll az egészség normatívumától.

Ha már Isten bölcsesége akarja úgy, hogy szélvész és égi háboru tisztítsa meg az erkölcstelenség és szolgáltatásnak ragályossá vált légét, bizzuk ő reá azt, mit szükségesnek tart. Ő gyógyít, ha jónak látja az által, hogy büntet. „De az embernek nem szabad Isten bakójává magát feltolni“ — mondja Lamartine.

Én legalább inkább nyelvemet hagynám kivágnatni, minthogy oly szót ejtsek ki szájamon, mint a szónok. De talán ő nem is felette el, hogy a forradalom a caesárok legbiztosb tróni zsámolya.

De most rossz kedvem van, s mivel a rossz szeszély szivtelen és néha igazságtalan is, a jó magyar szokás szerint aludjunk reá egyet, s holnap mondjuk meg, mit álmodtunk?

III.

Visszatérek ismét a kezdethez: ezen kitűnően közredekü európai kérdés fontosságához.

Nem hiszem ugyan feltétlenül, „hogy Páris az új Jeruzsálem, és a Rajna az új Jordán, mely a philistereket Isten választotta népétől elkülönzi, mint egy német író mondja oly honszeretettel, mire a magyar ember azt szokta mondani: „csunya bogár stb. — és pedig nem hiszem sem azért, mintha a Szajna körül is a „Marais“-ban, sőt még a fénylő S. Honoré-utczában is éppen annyi philister nem lenne, mint a regényes Neckár völgyében, vagy a homokbuczkás Debreczenben; sem pedig azért, mintha ott a kor Istene szavára jobban hederítenének, mint egyebütt azok, kik az ész istennőjét aranyborju képében imádják; hanem nem hiszem leginkább azért, mert a Napoleon-féle politika épp úgy lebűvölve, elzsibbasztva tartja mindenütt a kabinetek eszét és a népek tetteirejét, vagy talán megfordítva a népek józan ösztönét és a kabinetek szuronyát, mint a század elején „a nagy csizmás kis ember“, ki egészen szilárd ércből lévén öntve, sérthetetlennek látszott, mint a miénk kicsuszik sikamlósságánál fogva mindenből, mint a gyík.

Talán nem volt a világon állam, Nimrod, a nagy „hunter“, és első államalapító ideje óta, mely rövid idő alatt annyi, és oly gyökeres változatokon ment volna keresztül, mint Franciaország, de feltűnő, hogy mindig a mi volt, egészen az volt. Sorsának látszatik lenni, hogy

legalább külsőleg a külföld előtt úgy tűnik fel, mint egy nagy egész, mint egy eloszthatlan valami. De az nem egy nagy nemzet hü képe, hanem csak a testesült centralisáció. Mindig egy uralgó elv, egy mozgalom, egy ember.

Előbb XIV-ik Lajos parfümözött „l'état c' est moi“ dicsősége; később egy nagy „cronique scandaleuse“ egy maitresse hárem; — aztán Robespierre republikánus böjtös levele jó adag vérpaprikával; — aztán I. Napoleon táborá; — meg aztán Fülöp Lajos banquier zacska és „pensé immuable“ja; — és most egy kis vörös republikánus és socialista utcai botrány után III. Napoleonnak le nem definiálható, azaz: még le nem definiálható diplomatiái gyára, hol miután a legutóbbi időkben a pénz kissé megsűkült, hogy e gyár e miatt meg ne álljon, egy kis szabadsági szelentyű megnyitása ígértetik. Azért hallatszik most egy kis éles füttyülés, aztán a régi gyár folytatja munkáját, míg bevégzi, azaz: hogy lejárja önmagát is.

Régi állítás: hogy Páris, Franciaország, mi köznap nyelvén annyit tesz: hogy Páris minden, Franciaország pedig ha semmi nem, alig valami.

A vidék színtelen és néma. Minden a fővárosba folyik, s öröm mint fájdalom onnét sugárzik vissza. Párisnak kell gondolkodni és cselekedni mindazokért, kik Lyon és Bordeaux, Strasburg és Marseille közt centralisáltak, de mivel ő csak magáról gondoskodik, mint nem is lehet másképp, Strasburgnak nincs egyebe, csak Münster, Ruennnek régiségei, Nismnek arenája, Orleansnak katedrálja, Lyonnak, Mühlhausennek gyarai és földalatti szobái, Marseillenek és Bordeauxnak kikötői, Párisnak pedig van mindene, mert övé az élet s mindaz, mit csak az élet adhat: a hatalom és dicsőség, következőleg a mi parlagi fogalmaink szerint Franciaországnak állása nem igen rózsás.

Páris magával ragadja Franciaországot, ha forradalom van, s magával vonzolja visszafelé, ha neki úgy tetszik. A vidéknek jó képet lehet csak és kell csinálnia, a költséget pedig fizetnie. Reá illik egészen N.-Fridrik

mondata : „Quand August avait bu, la Pologne était ivre“ azaz : „ha Páris iszik : Franciaországnak fáj a feje.“

Páris hajtja a lovakat előre vagy hátra. Urai a kocsiban ülnek, Franciaország pedig csak hátul a kocsisraglyából lógázza lábait.

Egész ország szava, Párisnak gyöngé viszhangja. — De ott aztán, még a lakatot fel nem verik, van is lárma elég. Szóval: Páris királya Franciaországnak. — Több mértföldekre terjedő korona, mely az országnak minden drágaköveivel ékesített. Az ország csak alattvaló, s alig jobb Börne trágyadombjánál, melyen csak dudva terem.

De nem oda Budapest! Élni és élni engedni. Ez az igazság és alkotmányosság fő elve. — Mi is ugyan alföldiekül fővárosunk felvirágzásához oly sok szépet és jót kívánunk, mennyit kívánhattak volna február 26-án az illetők, de azért ne vegyék rossz néven centralista uraink, ha mi is élni akarunk, s mozogni ha kissé ügyetlenül is, mert hiába, már az a természet szabálya, hogy mindenki önmaga él, gondolkodik és cselekszik.

A szabadság mellözhetlen formái ellen mindig a volt az ellenvetés, hogy sok a zavar, a rendetlenség, a pártoskodás. De az élet szabadabban és függetlenebbül szokott mozogni, mint az erőmű, s az olyan, mit egy rendezett burocracia szálain huzogálnak, mint a tánczó chinai fabábokat a gyermekek, az aztán csak gyermekek és chinaiaknak való is ám.

Chinánál, hol a centralisáló bölcseségnek kereké eltörik, megáll az én elmefuttatásom is. Ez egyébiránt is oly életbevágó, hogy arról néhány komoly szót a maga idején, és alább, mint saját helyén szólani felesleges nem lesz, mert bárki mit mondjon, az alföldi józan ember úgy fel nem ültethető a centralisáció faparipájára, mint a Trója előtti hellenek nagy lovuk hasába, hol se megszólalniok, se megmozdulniok nem szabad. Ez a vidéknek életkérdése, ha alázatos lenni ő nem akar.

Nem szólván erről tehát most, Franciaországra nézve, csak azt jegyzem még meg, hogy sorsa a virágzásig vitt centralisáció folytán, mindig csak Pericles híres syl-

logismusa, mely szerint az egész világ uralkodója kis fiacskája lett, s mi megfordítva, itt ilyformán fokozódik: Franciaország = Páris = III-ik Napoleon.

IV.

„Hát tudod te Pista barátom, hogy ki, és mi az a III. Napoleon?” — kérdezte egy jó ismerősöm L. ur a másiktól B. urtól, midőn vis á vis két ágyban estve pipaszó mellett, mint dukál — politisáltak.

A kérdés valóban fogas kérdés volt, B. ur, egyébiránt is szerény egy uri ember. csak úgy leste a választ is a másik ágy pythiai dunyhái közül De várhatott, mert csak azon vette észre magát, hogy társa a falnak fordult, és ugyancsak hortyog javában.

Igy aztán meg lehet fejteni a nehéz kérdést.

Ha jól emlékszem Fáy apónak böles mondata: „ha valakiről hosszú társalgás és ismeretség után sem tudom, hogy jó ember-e az vagy sem? az bizonyára rossz ember.”

Igy is meglehet oldani a megoldhatónak nem látszó, minek még azon jó oldala is megvan, hogy az ily rebusra épített sok reményeknek időnap előtti leforrázása elmarad, s ha a gyarló emberiségre nem nagyon is hízogó, legalább mint La Roche-Faucold maximái, kárpótlásul rendesen igaz.

De én a vilá gért sem mondom, hogy ő rossz ember!

Én csak azt állítom, hogy semmi sem jogosít fel arra, hogy azt higgyük róla, miszerint ő is szentebb másoknál, mert a ki ilyennek adja ki magát, az képmutatóphariseus.

Ő elismerte a közvéleményt is hatodik nagyhatalomnak. Minden különbség közte és collegái között az tehát, hogy jobban lát, s főleg, hogy jobban szagol. A két organum, mit erőbelinek neveznek a gyakorlati lélektanban, nála jobban kifejlett. Ez az egész. — Politikája, mely hasonlít azon játékhöz: „bent a bá r i n y, kint a f a r k a s”, úgy játszik a felséges néppel, mint az egerrel.

Ő csak nagy politikus; de azét nem értelmezem ugy e szót, mint az őszinte sváb paraszt mondta József

császárnak: „Eddig a kocsit kocsinak, és a sp

Mit mondok tehát ?

Bizony meg van akadá az ember, ha ezen ember-ről ítéletet akar mondani. Nem, mert oly nagyon kulcsos dió. Hiszen ennek is meg van a maga nyitja, mint Columbus tojássának. Rá üt az ember józan eszével, a helyett, hogy elméje élet csorbitaná belé, s kiugrik a mi benne van.

De leginkább azért bajos, mert fölötte nyílt szabad szót szólani, majdnem annyi, mint a „Hirnök“-öt olvasni rendesen, mint fél eretneknek lenni.

Mint a politikai nézetek hajdan két nagy táborra: h a l a d ó k és m a r a d ó k r a voltak elosztva, úgy oszlik ma a közvélemény N a p o l e o n i s t á k r a és c o n t r a. — Eddig csak Franciaországban volt ezen két párt, most európaszerte.

Félek, hogy én úgy tekinthetem magamat, mint a ki ki van zárva a hívők paradicsomából. — De hiában! Nálam el nem fojtható a köznapi igazság azon fénye, minden fénylő fogásokkal: hogy a ki otthon nem szabadelvü, annál a szabadelvőség csak oly czég, mint azon belül kivájt sárga növény, melylyel télen a czinkéket fogják a gyermekek!

Azt hiszem tehát, hogy ő is mindenek előtt ember, csak hogy okosabb és főleg elzártabb, mint sok más, mert az elzárkozottság még mindig okosság az emberek előtt, az őszinteség pedig a politika tekervényes utain együgyűség.

Semmi sem mutatja, hogy ő szabadelvü ember „lélekben és igazságban“, minek tartják, de minden, hogy okos ember. Ki nem szabadelvü okos, az csak magának okos, s mi közünk az ily okossággal? Van ilyen a buza- és a lókupeczek, tehát a zsidók és dandyk közt is elég.

Továbbá: ő francia; s mint ilyen udvarias és rajongó a dicsőség pilléiért és Franciaország természetes határaiért.

De ő olasz is, különösen pedig corzikai, mint nagybátyja; s ki e nép psychológiájában nem jártas eléggé,

legyen szives a nála hiányzót, más ethnographiai kimutatókból kipótolni. Én nem szólok, nehogy gyanusítással vádoltassam.

Minde nekfelett pedig fejedelem, minő Európában igen sok van. Szereti tehát a hatalmat, mint állása bellényegét, csak hogy belátja jobban ismét, hogy a hatalomnak kell leginkább a korlát, valamint a szükséges korlátok közül ismét legjobb az, mely látszatos, tetszetős, de csak papirosból, vagy a mi még jobban repül is — szavakból áll, a hatalom közönséges védbástyája a szuronyerdő ellenében.

Mint hogy pedig a többi fejedelmek közül a legtöbb legitimitására támaszkodik, s ingó helyzetben van, ő magát demócrata császárnak szereti nevezni, s ezzel, mint eredetével, kérkedik is. De mivel az egyes emberek demócratai hitvallásukkal is sok mindenféle gyarlóság megfér, úgy egy fejedelem demócratiájával is, jelesen azon izlése: hogy a népből felemelkedő egyes fejeket nem türi ugyan, mint a jó buzavetésnél, de az egyes golyóít igen. Szeret tehát uralkodásáról beszélni, míg a hivatalnoki rendet „az állam szolgálói“ czimmal tiszteli meg.

Ebben tehát nem N.-Fridriket, sem a pápák mondatát (servi servorum), hanem egyenesen nagybátyját utánozza, ki midőn Elbából kilépett, azt mondta: „Polgárok!“ — utközben tartott beszédjében: „Francziák!“ — s midőn Párisba ért: „Alattvalók!“

Ha a hatalom egy helyre központosul, az, ki a hatalmat kezében tartja, először ember, aztán francia, utoljára császár. — E szerint nemcsak cselekszik, de mintegy önkénytelenül beszél is. Az ember gyarlósága, a hatalom bálványozása; a francziák passiója különösen: a „gloire“, s miután a császár megszületett, legelsőbbben ezeket fogja létesíteni.

Mily ujongva hirdették például csak közelében, midőn azt a szép levelet Fouldnak megírta; — mert semmi sem irat oly szépen, mint midőn pénzt kérünk! — „Ime! a császár önmaga korlátozza hatalmát!“ és szabadelvűsége bizonyítványát találták abban, mi talán csak szaba-

dulási vágy volt azon zsákutezából, mibe őt a gyönyörűség rendszer terelte.

Én megvallom, hogy csak az önkény tulhajtásának egyik szomorú jelenségét láttam abban; mert például Piemontban is, midőn az absolutismus mintája volt, s mindent csak „brevettekkel“ végeztek törvény helyett, ilyet utoljára önmaga ellen kiadott Victor Emánuel senior, a mostaninak nagyatyja. -- A kényuralom, mint Moliére fősvénye, kinek pénzét ellopták, utoljára önmagát fogja mejbe, kiáltván:!!

Valóban mulatságos dolog, miként igyekeznek okos emberek is összeegyeztetni nála azt, mit nem lehet: „A nép akaratából“ és „Isten kegyelméből“ czimet; a kézzel fogható idegenkedést mind adtól, mit valódi alkotmányosságnak és polgári szabadságnak ismerünk, a „suffrage universelle“ népjog árnynyal; a néppeli kaczerködést az emberek mély megvetésével stb.

Azt, a mi elzárt, mindenki látni szeretné, s a mi rejtély, mindenki kitalálni igyekszik; a magyarázatnál pedig a vezérszerep a reményé. Feledik az irás szavait: „Ki velem nincs, az ellenem van.“

Nem adnám egyébíránt senki száz forintjáért, ha igazam nem lenne. Ezt mind a hatalmas urak becsületeért, mind a tőle várt sok jóért lelkemből óhajtom.

Na! de „vedra chi vivra!“ a kiábrándulás ugyis mindig jókor jő, ha késik is. A gondos természet legkezesőbb falatját azzal édesítette meg, hogy bizonytalaná tette.

Hagyjuk tehát ezt, s nézzük ily meddő találgatás helyett az embert tetteiben.

V.

Nincs kétség benne, hogy a napoleonismus a jelen kissé zavarodó körülmények közt is fog segíteni magán.

Van egy biztos szer, mit a francia pezsgő vér kiköplülésére használtak mindig mesterei. Csak a „gloire nationale“ lobogóját kellett kibontani, s megszólalt az „Allons enfants de la patrie!“ rákóczi-féle induló, rohant a jóra-

való nép a spanyolhegyek közé, a Berrecina jégtorlaszaiba. Fülöp Lajos Algir forró sivatagaiba, a mostani pedig Sebastopol szikláira küldték, és a várnegyszög erős falainak is még semmi baja, kijavították és kellően megrakták, mivel kell, hogy néhány kemény agy ott meglapulhasson.

De az érvágás segít ugyan pillanatra, hanem mindig maga a borbély halt el bele, s Tamás vagyok benne, hogy másképp lesz mostis, ha a kura nem változtatik meg.

Mert ne feledjük, hogy már volt Franciaországban oly ezmester, kit fél névre szinte Lajosnak neveztek, s ki miután minden alkotmányos és nem alkotmányos eszközök között elhasznált, végre önmagát is elhasználta, s nem talált eszközt használatára önmagában sem.

A legjobb uszó is csak egyről nem lehet bizonyos: hogy tagjait nem fogja-e el hirtelen valami bénultság, s így nem lesz-e áldozata a veszélyes hullámoknak, melyeket csak játszva szeldel fel előtte izmos karjaival? — ki ellefeketit sorba hívja ki, soha sem lehet bizonyos bár minő ügyetlenek is azok, hogy valamelyik nem hibázza-e el, s nem lövi-e őt hibából sziven?

Az ily két kulacsosság, akár gyöngesség, akár ravaszság jele, nem ér semmit. Az embereket sem bolondá tartani, sem terrorizálni nem lehet folytonosan. Az emberi méltóság öntudata, és az elringatott erő, előbb utóbb felébrednek.

Páris csendes irják, — s ez igaz lehet, mert minden mély viz csendes s China belsejéről többet tudunk, mint Franciaországról ma. De van egy csalhatlan barometrum: a historia. — „Ha a jövőt akarod tudni, nézz hátra, mert ott függ a jós tükör“, mondja Jean Paul. — Csak az a baj, hogy van az embereknek egy faja, melyről a historia minden borsója visszapatog: a fatalisták.

Hogy ő fatálista mint nagybátyja volt, tudjuk. Minden életleírása mondja, sőt saját szája vallomása is ez. — S talán kell is az erős hit jó csillagzatunkban annál inkább, minél magasbra törünk. „Minden Caesar romolhatlannak hiszi azon csolnakot, mire szerencsését bizza.“ —

De a hit csak akkor mozdít hegyeket, ha az igaz hit, ha az az emberiség hite, nem pedig csak önmagunknak cultussa.

És az ily gondolkodásnak egy igen gyöngé oldala is van; hogy t. i. a fatalista akkor leginkább fatalista, mikor leginkább kellene az önmunkásság és friss tetterő. — Így járt az I. Napoleon is, száz napos uralma alatt, midőn alig érhető apathiába süllyedt.

A miénket is nagy rendeltetésébe vetett hitével kétszer négy fal közé vitte jó csillagzata, s hogy végre sikerült, az nem az ő érdeme volt, hanem csak az 1849 — 50-ik kamrák éhletlenségének hibája, melynek republikánus komediáit a hadsereg és nép egyaránt megutálta.

I. Napoleont csak önmaga hibája buktatta meg, nem a coalitio. „Nem a véletlenségek útjában, hanem az ut maga vezette őt igyenesen St. Helenába.“ — S ugy látszik ennél is ez a gyöngé oldal.

Mert ő talán annak intő példája után csak okosabb, de nem jobb annál. Nem esik be ajtostúl az Isten kegyelméből absolutismus párnáiba, s csak udvariasb, midőn egykori kedvesének nem fordít egyszerre hátat.

Már pedig a politika is olyan, mint minden más dolog. Ha csak kifordítjuk, s nem cseréljük fel mással, meleg marad nyárban a bunda, bár melyik oldalán is.

Ugy látszik, hogy ennek első részét sok ember belátta már, bár a másokra nem gondol is, s azért épül a legtöbb politika ma ezen Napoleon-féle személyes talapon.

De pulya korunkban hol is keresnénk azon óriást, ki az egésznek terhét és felelősségét magára vehetné, s ha megkisérti, szét ne zuzatná általa, mint a „kis vas korzár“? — A világtékéjét hátukon hordó atlászok csak gyermek mesébe valók már. — Lehet a legkisebb ember és véletlen az ok, de mivel annak belátását, hogy mi az a kis ok: egy Guttenberg, egy Schwarz, egy columbusi gondolat? s azt nem bízták reánk, soha sem lehet az „ultima ratió.“

És miért is lenne éppen ő? — Minő nagy eszme, elv, remény és mult van kapcsolva hozzá?

Emlékezzünk csak vissza. Kiknek neveit 2-ik December előtt Franciaországban tiszteltük, kiknek nézeteit osztottuk, mind az egytől egyig ellene volt az új Caesar-nak, s áldozata lett meggyőződésének.

Napjaink történelmének ezen fekete lapját az ügyes kertész elborította már a „nemzeti dicsőség“ virányos fátyolával; de a ki kedves halottját, élte egykori reményét és boldogságát feledni tudja, a sírhantjának elvein zöld gyepágya alatt is, hogy az oly üreget fed, mibe minden öröme dobatott, az őt soha sem szeretete.

Mind jó az oly dicsőség, mely a szolgálak dicsősége? Mit használ a veséig beteg világnak az oly orvos okossága, ki mindenek előtt saját zsebére gondol? —

Valóban elmondhatjuk, mit a nagy Napoleon mondott egyikében azon tiszta pillanatoknak, miket kényuralma el nem sötétített: „mi kár, hogy az ármány oly ügyes, és az érdem oly balog!“ — vagy a mit XVIII. Lajos: „hogy azok, kik jót akarnak, oly rosszul, s a kik rosszat, oly jól látnak.“ —

VI.

Nem czélom a Napoleon-féle politikát akár taglalni, akár találgatni.

De van annak egy tisztán szellemi oldala, mi minket is közvetlen érdekel, miről szólnunk kell: a nemzetiségi jelszó.

Mint I-ső Napoleont a „népszabadság“ bachanálja hivta császári trónjára, ennek császári paripája: a nemzetiségek szabadsága. — Az a polgári szabadság áldásait jött fegyveres kézzel terjeszteni, s mivel a karddal szántott és vérrel trágyázott földből csak a szolgaság dudvája nőtt fel, ez a nemzetiségeket fogja felszabadítani. — Csak a név más, de a dolog és ut egy, s a végczél is alig lesz kétféle.

„De már megmutatta, hogy mit tehet!“ mondják és — Olaszországra mutatnak.

Elöttem pedig épp az gyanus, mit Olaszországban

tett. — Vagy csak egy kis „logikai kikszer“ volt az, midőn Olaszországot az „olasz“ jelszó alatt egyesíti, s éppen az olasz Nizzát és Savoyát zárja el az üdvezültek paradicsomából. Ugy látszik egyébiránt, hogy Garibaldi is így gondolkodott.

Hogy ezen nemzetiségi mozgalom igen kétértelmű dolog, s igen alkalmas arra, hogy egy részről a politikai szabadság elvételeért az emberiséget vigasztalja, más részről pedig azon chemiai operatiót végrehajtani, mit prozai nyelven „a zavarosban halászásnak“ neveznek; ez előttem világosnak látszik.

És hogy megérthessük, miszerint a dolog „a nemzetiségi“ jelszóval így, és nem másképp áll, egy kissé vissza kell pillantanunk oda, midőn e szó mai értelmében megszületett.

A mult század philosopháló statusbölcseinek feladata volt: az eszméket vitatni, tisztázni; és sorsuk lett még jobban elhomályosítani a kormányzás, az igazgatás és törvényhozás terén. — Szabadság és egyenlőség volt a jelszó, melyeknek mintegy corollariumává lett a testvériség. Szabad és egyenjogú emberek és népek nem is lehetnek szerintök egyebek, mint kölcsönös szeretettel összekapcsolt testvérek. Az egyedüli akadály tehát utjokban csak az absolutismus és aristocratia volt. . . . Egyik akadályozta a szabadságot, másik az egyenlőséget.

A XIX-ik század kezdetével megfordult a koczka. Napoleon hódítási politikája, s ennek nyomán a bécsi congressus egyensúlyozása, megkezdték az összedarabolást és összeenyvezést; az első, mint állítá a szabadság, a haladás, s az utóbbi a stabilitás, a rend érdekében.

Ezen forrásból eredő forradalmak és ellenforradalmak fluctuátiói közt ez így tartott a század közepéig, t az állam és néptulajdon eszméje hajótörést szenvedett. Ekkor egy második császár, s előtte már az orosz telhesség más jelszóról gondoskodtak, mi anyagiasság tervüket mintegy átszellemítse, s a nemzetek érdekét tüzvén ki czégül, szépítse azt, mi másképp nagyon is mezetlenül állott volna a világ előtt. — Így született meg a nemzeti-

ségi jelszó, s vele „az arrondirozás“, a természeti határok“ és a nemzetiségek kiegyesztése.“

Meg kell vallani, hogy a jelszó igen ügyesen lett választva, de a csunya és immoralis dolog, mely minden társadalmak egyik főcélját, a tulajdont, gyökerében támadta meg, s mi Lengyelhon felosztása óta minden nemzetközi bajainknak forrása, nem lett széppé, s a veszélyesség nőtt. Minden, eddig jogosan fennállott államoknak oda lett vetve a kesztyű; bár kézzel fogható, hogy a kétélű fegyver igen veszélyes a főmesterekre magukra is; mert tudjuk, hogy Franciaország maga épp oly összeamalgamisált, összeolvasztott állam, mint Angol-, Német- és Magyarország; — Oroszország pedig éppén óriási „quodlibetje“ minden még egészen nyers elemű népeknek, a jeges éjszaktól be egészen Ázsia kebléig, a csudálatos Lapp- és Grönlandtól egészen a Kaukasz és Cirkaszia mintá szép lakosáig. Tarkább vegyületű és elemű népcsoportot alig képzelhetni.

Nem tudom tehát, s nem is jóslom meg, hogy III. Napoleonnak sok fából metszett politikája mellett nem fogja-e Franciaország is egykor elmondani a „mea culpa“-t, épp úgy, mint nagy bátyja alatt, kit, bár más uton, egészen utánoz a célra nézve, azon kis izmos francia sást, ki miután mindennek vége lett, s a világtenger egyik puszta szigete csendjében ideje volt a philosophálásra, belátta, hogy tulhajtotta a két szélsőségi elvet, és a józan középhezi visszatérésben — az alkotmányos monarchiában — ismerte fel az üdvöt Franciaországra; mit, uralkodási vakösztone talán belátása ellenére akadályozott. Legalább szája vallomása, „hogy az alkotmányosság a népek vallása, hite és morálja.“

A nemzetiségi törekvésre józan értelemben, kinek lehetne ellenvetése? Éz a népek önállásának és öntudatának törekvése; s magyar ember lehet az utolsó, kinek szava lehetne ellene. Az eszme tiszta, a dolog szent. De nincs eszme, mit, ha egy részről a visszás politikai rendszer, más részről a fanatismus és politikai örültség — ezen mai legközönségesebb eszelősség — szájába vesz, el ne ferditené!

Ha a francia forradalmat és azt, mi reá következett, figyelemmel kísérjük, úgy találjuk, hogy a mostani emberiségnek semmi sem okozott több könyvet, mint e szó: **egyenlőség!**

Azt mondja Toqueville: „hogy a kényuralomnak eddig szövevényes mestersége, ma igen egyszerűvé vált: pártolni az egyenlőséget.“

Az egyenlőség önmagában eleme a szabadságnak, mi maga az igazság. Ha az igazságtalanságokat egyenként elemezzük, azt találjuk, hogy mindig egyenlőtlenység az. — Hogyan lehet tehát a szabadság és igazság fő eleme és mértéke a legnagyobb csapások forrása? — Bizonyára csak eszmezaivar által, összekeverésével a legegyszerűbb s legtisztább dolgoknak, s megzavarásával a természet örök rendjének, hol tulajdonkép két levél sincs egyenlő, de mind a legszebb egyesülési harmoniában van egymás mellett.

A mi pedig a politikai egyenlőségről áll, az áll sokkal inkább a nemzeti egyenjogúságról.

Ismétlem tehát, hogy úgy látszik, miszerint a és telhetlenség jobb jelszót magának nem választhatott, s ha az eddig egymás mellett és egymás között békében élt fajokat hajba kaptatni sikerült, mi könnyű játékuk van a zavarosban halászni akaróknak?

„Az uralkodó fénye“, „az állam dicsősége“ s más ily pitykék régen elavultak, de mindenki esküszik a „nemzeti dicsőség“ eszméjére. — S ha ezen nagy és dicső nemzet utoljára is egy Napoleon, hol itt a különbség?

Hogy az így értelmezett nemzetiség nem az az út, mely a népeket a testvéri szeretet és kölcsönös jólét It-hakájába vezetendi, az előttem világos, mint a napfény. — Soha sem volt oly kevés testvéri szeretet köztünk, mint a mióta mindig a testvériségről beszélünk!

De azt, hogy ha felkorbácsoltuk az indulatokat, ki lesz azon Neptun, ki háromágu villájával a hullámokat lecsendesítendi? azt III. Napoleon sem tudhatja. Mindenki bevetheti a kanalat a kutba, de ki lesz azon okos, a ki kiveszi? kérdi a magyar példabeszéd.

VII.

Bár mennyit beszéljek is a napoleoni politikáról, s bármelyik oldalára forgassam azt, mindig úgy találom, hogy nem más, mint a minek már előttem elneveztek: s a k j á t é k, melyben a parasztok mi vagyunk — a nemzetiségek.

Midőn tehát ezen cikkemmel az eddig mondottakat bezárom, s a másik francia tényezőre, a népre megyek át, azon reménynyel teszem azt, hogy sikerült talán eddig is egy-kettőt az olvasók közül gondolkodóvá tenni.

S ez elég is. — Azon nézet ér valamit, melynek helyessége felől önmagunk győződünk meg.

Az eszmetisztaság nagy ritkaság még azok közt is, kik magukat tanultaknak hiszik, sőt néha prelegálnak. A nagy tömeg pedig, mély és elvont eszmék által soha, hanem csak nevek, jegyek és képek által kormányoztatik, melyek a sötét dolgot mintegy képviselik, testesítik.

Mult cikkemben szóltam az absolut egyenlőségi eszme veszélyeiről, most pedig ugyanazt tehetném a „szabadság” szóval, mert ez is azon zavaros és veszélyes fogalmak közé tartozik, s ki a nagy tömeg előtt azzal fellép, lélekismeretesen számot kell hogy vessen önmagával.

„Ki e szót kimondja, a körül az emberek remélve és örömujongva csoportosulnak.” Hogy e szó gondtalan kijelése és éhgyomru elnyelése minő vértengerbe, s a holt testek mily halmába került már? arra igen kevés ember gondol.

Mint a józan politikai szabadság a legnagyobb áldás, mit a társadalom adhat, úgy a szabadságróli helytelen fogalom, a társadalomnak legnagyobb bajait okozhatja.

Mert mi a szabadság, bölcsesség és erény nélkül? — Minden rosszak legnagyobbika, mert féktelenség, mert az embert emberi vadállattá teszi. Tehát bűn is, esztelenség is, s azért láttuk már a jóakaró és becsületes embere-

ket az ily cannibáli állapotból a szolgaság járma után is sóhajtozni.

És szabadságot ígérni legkönnyebb is. — Csak lázadást kell hirdetni minden fék, minden szükséges korlát és sorompó ellen, miket békóknak keresztelünk el, s meg van minden.

De mi jön aztán? — Ez a nagy bökkenő.

Midőn tehát „nemzeti szabadság“-ról beszélnek mindenütt, mi már nem az egyes emberek és osztályok, hanem a nemzetek közé löki a kanóczot, legelső kötelessége minden értelmes és becsületes embernek megmondani, hogy mi abban a jó és üdvös, mi pedig az átok és kárhozat?

Átmeneti időszakot élünk. Az emberiség mintegy vétkezik. Minden meg van ingatva, semmi sincs a maga helyén. Vannak mesterembereink fent és alant, kik a lerontásban gyakorolják magukat, mint a gyermekek, kik azért építik kártyaváraikat, hogy összeomlásán gyönyörködjenek. Minden oszlopot, minden falat megkísértenek, hogy nem lenne-e ledönthető, aláásható? — Talán azt hiszik, hogy az új épülethez kell az anyag? de addig mi véd a zivatarok ellen?

Ezen decomponálási processus ellenében természetes, hogy minden jóra való ember gondolkodóba esik, és végre egy positiót foglal el, honnét a többi veszélyezett helyeket is védhetőknek véli.

És ezen positió nálam a nemzetiség, és azért minden második szavam a „nemzetiség.“

Mert hogy éppen ezen szempontból a napoleoni boldogító jelszó, igen kétértelmű áldás, mire eddig úgy hiszem mindenki eljutott a sokat emlegetett nemzetiségi ba-be-bi-bóval.

Ha azt hihetném, mint sok boldog ember, hogy ő lesz ezen kérdésben az emberiségnek megváltó messiása, ó! akkor nem lenne oly buzgó bonopartista mint én.

Szerencsétlenségemre épp a ellenkezőről vagyok meggyőződve, hogy t. i. az, miszerint ő tüzte ki a nemzetiségi jelszót, már is több bajt okozott nekünk, mint minden kamarilla-féle szítogatás.

„Nemzetiségi szabadság“! „Nemzetiségi egyenjogúság!“ minő szép ártatlan egy pár szó. — Felül rózsák és alul feneketlen őrvény! — Szinte rosszul esik ellenökben táborba szállni! Pedig okvetlen kell, ha elveszni nem akarunk.

És mihelyt ezen legelső hazafiui kötelességünkkel tisztában vagyunk, a többi önkényt és önmagától következik. Kiki a szabályokat önmaga számára berubrikázhatja, melyektől aztán semmi szín alatt eltérni, s bárminő édes syrenhang ellenében pamuttal dugott ulyssesi fülnek kell maradnia.

Midőn ma bizonyos oldalról a „nemzetiségi modern eszme“, — mert tisztelet a régi szónak; — mint kizárólag politikai javunk, elvontan a közös állam, és közös haza eszméjétől, — papoltatik, s minden tekinteteknek eleibe tétetik, ezen politikának igen naiv politikának kell lennie.

Felfogom, mert magam is érzem az emberi kebelnek azon szép előjogát, hogy neki szellemi tartalomra van szüksége, ha mindjárt ez nem is lenne egyéb egyelőre egy nagy reménynél, egy nemesítő vágynál. — De mi ma már nem érünk ki a regényes végtelenségbe, hanem tudjuk, hogy mit és miért szeretünk?

A nemzetiség önmagában csak lett dolga a természetnek, mi szellemé és történetté csak a szabadság közös mozgalmi által válik. Közös származás, és közös nyelv csak politikai mult, és a közös szabadság által válhatnak a történelem leggrandiosusabb rugóivá. A nemzeti atyafiság, ha egyszersmind nem az élet barátsága is, gyarló és problematikus kötelék, mint csak az osztozó atyafiságé a magánéletben, mint a lengyel és orosz fajegység a közjog terén.

Ezen új nemzetiségitan, mint elmélet érthetetlen, tehát mint ilyen sem nem jó, sem nem rossz; de mihelyt formulázása, alkalmazása jön szóba, a dolog egészen megváltozik.

Akarjuk-e tehát a forradalmat, azaz: felforgatását minden réginek, vagy akarjuk javítani a mi talán rossz, pótolni mi hiányos volt?

Ez a kérdés szorosán mi ránk nézve.

Ki csak felforgatást akar, mert csak abban hisz, ki oly megoldását akarja a nemzetiségi kérdésnek, minőt például a „Jövő“-nek irogatnak Turinból, lehet napoleonista; de a ki reformot törvényes uton kíván csak, és Magyarországon magyar politikai nemzetet, az habozni nem fog.

A helyett tehát, hogy a „sors“ szerepét nyeglélő kalandori vállalat apostolaiivá válnánk, üljünk össze atyafiságosan, igaz magyar hazafiakul és értsük meg egymást.

Már volt egy Napoleon, ki az istenség szerepét akarta játszani Európában, s elrontott mindent. „Mit teremteni akart elrontotta, s mit elrontani, azt csak új életre hozta.“ — Az ember lehet derék ember, de csak püfischer-isten lesz.

Az elfogulatlan utókor csak egy Doriának, Hunyady Jánosnak és Washingtonnak fog emelni oltárt, s a Nagy Sándoroknak a hordó bölcsével felelend: „Eredj előlem, mert csak elveszed a nap világát!“

VIII.

A minden politikai életet galganthusi torokkal elnyelő francia centralismus, és mindenható caesarismus mellett is van ott még egy tényező erős elem, s így politikai hatalom: — a nép.

Egy nemzetnek nagysága és boldogsága sem függ azon állástól, mit egyes ember elfoglal. A nemzet szabadsága és jólétének alapja, magában a népben kell hogy legyen, s nem abban, ki egyes polgára vagy ura.

Lássuk tehát ezt néhány vonásban. A francia kérdés ezen részében talán több örvendetést találunk.

A párisi népen, — mert hiszen a vidéki nép a francia állannak vérévé vált központosítási nézetek szerint, mint a hajdani római birodalomban a fővárosin kívül alig jó figyelembe — tehát a párisi népen, rekedté kiabálta már magát a tudós és istenfélő világ, mintha Ninive és Babel, Sodoma és Gomora chiffonirjei politikai és morális

szemetjüket mind itt egy rakásra gyűjtötték volna össze. Egyetlen németet vagy könyvet, nem halljuk szólani, hogy faja, érett komolysága, szilárd higgadtsága és loyális kedélyessége e nép rovására a hetedik ég magasságába ne dicsértetnék, s az angol és amerikai még Páris közepén is elég hiu e szegény nép hiuságának aristocraticus megvetését nyilvánítani.

Pedig komoly képű német, angol és amerikai uraim, a párisi nép és oly kevésbé szörnyeteg a maga nemében, mily kevésbé vagytok tökéletesek ti a magatokéban. Ő is csak ember, az az: nem annyira különös, mint közönséges valami, ki az események nyomulata alatt néha hős, néha bűnös, többnyire pedig kék bloussában igen gyarló hasonmása Istennek, ki pár napig azt hitte, hogy republikánus, mert a vallást és trónt sárba tapodta, néhány aristocrata főt pedig a nyaktól alatt lábai elé gördülni látott; majd ismét azt hitte, hogy a világ ura, mert néhány csatatér helyén kötözgeté be sebeit, s aranyos pitykét aggattak mellére. Most pedig Isten kegyelméből, úgy látszik, ismét kijózanodik, s a Rajna bal partja nélkül is él napról napra, a mint lehet nagy költséggel; s ezen „a mint lehet“ egy átalán fogva el nem csavarható oda, az úgy nevezett diplomatikai vivmányok mellett is: „mint egy nagy nemzetnek kellene: nyugodt önérzetben, biztos szabadságban, és kiérdemlett tiszteltetésben.“

Főleg pedig politikai tekintetben három fő gyarlóság az, mit eredendő bűnéül tartanak: az ingatagság, hiuság és folytonos, néha véres, de mindig lármás zavarágás. Ezek a közönséges szemrehányásai a testvéri szeretetnek.

Ha tudta volna, hogy mit akar? — mondják, — néhány év alatt nem váltak volna belőle Grachusok és Mariusok, Sullák és Imperatorok. Majd eget s földet ostromló gigasz philosophok és daczos anarchisták, majd ismét katonai vaspálca alatt dicsekvő alattvalók, és guizoti centralismus alatt sohajtozó zerok.

Kik 1793-ban minden tekintélyt ledöntöttek, mint a jacobinus hegy egyszerű cittyójai, 17 év múlva a feudális uralom visszaállítására szavaztak, mint a császár-

ság grófjai; és kik 1830-ban az ordonánczok ellen élet-halál harcztot vívtanak, egy rövid év mulva a sajtó szabadságot ásták alá, mint „a quasi restauratio“ felkent lo-vagjai. 1848-ban az egész társadalmat uj sociálista alap-ra akarták fektetni, és három év mulva a veszélyezett tár-sadalom megmentésének jelszava alatt minden szabadsá-got előbb leszuronyoztak, aztán leszavaztak, Blanc és Hu-gó V. prófétáikat pedig örökösen, — száműzték. — Ro-bespierre alatt király vérbirók, Napoleon alatt hercegek; X-ik Károly alatt heves ellenzékiek, Fülöp Lajos és III. Napoleon alatt conservativ miniszterek. — Törvényt hoz-tak a nemzeti gyülekezet, convent, directorium, Napoleon, XVIII. Lajos, és a „Paix a toute prix“ részére, a phalan-ster mellett és a gyanusok ellen, mely egy jottával sem jobb a „Montagne“ gyanusainak törvényénél.

Párisban az ujdonságok divat és diplomatia nagy gyarában a frakkok és a női kalapok alakja és színe nem volt állhatlanabb, mint az intézmények és úgy nevezett alkotmányok, a haj tornyozatok pedig korántsem voltak oly változékonyak, mint az elvek és nézetek.

XIV-dik Lajos atyai kormányának jelszavát: „az ál-lam én vagyok.“ Robespierre testvéries elve követte: „Le-gyél testvérem, vagy meghalsz.“ Napoleon azon liberalis nézetét, miszerint a nemzet homok gödör, s vére mész, mely dicsőséges pantheonjának tégláit ragasztja össze, a polgár király „penseé immuable“-jának poshadtsága, se meleg, se hideg elveinek émelyítő philosophiája váltot-ták fel.

De épp azért, mivel ez így volt mindig, s így van ma tehet-e arról a nép?

1789-ben fogalma sem volt a szabadságról és még ma is igen kevés lehet a valódi alkotmányosságról, melyek-nek csak meghamisított, elkoresosított képeit mutatták fel neki egymás után.

Az ok tehát inkább a talányos intézményekben rejlik, mint a nemzeti jellemben.

A restauratio kezdetén néhány szegény munkás, mint rendesen policzájféle izgatásra játékot üzven lázadási jelvényekkel és kiáltásokkal minden tett nélkül, ezek kö-

zül egyik — Folleron — azzal védte magát, hogy ő gyermeksege óta mindig a bourbonok gyűlöletét hallotta prédikálni, s 20 év alatt 20 alkotmányt látván lerontatni, nem csinált lélekismeretbeli dolgot belőle, hogy a 21-re is készen legyen.“ — Védhette e magát meghatóbban és egyszersmind helyesebben, mint ezen naiv vallomása által?

„Népünk — mondja egy éles szemű francia, — mindig a régi hatalmak és nevek ellen berzenkedik, s mégis mindig újra megcsalhatja, ugyanazon törben megfoghatja önmagát.“

Pedig ha nem ezt nézzük, hogy mit beszéltek, és mit követeltek már a nép nevében a különféle szószékekről, és minden szintű lapokban, hanem azt, hogy mit akar maga a nép? úgy találjuk, hogy az természeti józan ösztönénél fogva mindig csakugyan azon ideálja képének valóstítására törekszik, s más más jelszó alatt mindig csakugyan azt akarná létesíteni.

S ezen eszmény kép: szellemi haladás és anyagi jólét egyéni függetlenség és jogegyenlőség által, mit ő legkevésbé zavar össze az egyformasággal, és közös gyámkodással, mivé azokat most erőszakolni akarnák.

IX.

Második fő gyarlósága a francia népnek a gerendások szemében a hiúság. S ez elég baj, mert ezen gyermeteg hiba, és egy más bűn közt, mit Ő felsége iránti tiszteletből nem mondok ki, — közel rokonság, mondhatnám édes testveri kapocs van.

És ezen gyöngéjét használják fel preceptorai és udvaroncjai, mint a róka használta fel a holló ellenében, midőn olesó pecsenyére éhezvén „a vox populit“ magasztalják a felséges népnél.

Ugy látszik egyébiránt, hogy az igazságos sorstól minden nép megkapta a hiúsági boldogító érzelmet, s kezébe mindig játékszer kell, vagy czukros sütemény jelvénye, hogy a száraz fekete kenyér és folytonos nehéz

munka urbariuma mellett vigasztható legyen. — Az „égalité“ előharczosa a francia például, szereti legjobban a pántlikákat és decoratiókat. Philister kormány itt legnehezebben tarthatná fenn magát. — „Mit ér egy szüzi kard és egyenruha érdemjegy nélkül! kiáltott fel egyik lapjuk.“ — Csak egy kis fény, csillám és látszat legyen. Se baj aztán, ha az ontott polgárivér viszfénye, ha lélek és becsület bére. Hiszen a hiuság azért korcs testvére a férfias büszkeségnek, mert az mindenütt kitünni akar, midőn ez homályba vonul. „Arany papirból metszett koronát tesz fejére és királynak hiszi magát.“

A hiuság azonban bármily cifra álarcz és nagyszavak köpenye alatt is rendesen apróságokban gyönyörködik, s nem válogatós. A szolgaság és előterem alázatosága szintugy kielégíti, mint a vörös sipkák dacza, a hivatali függés, mint a demagogi függetlenség, a sok pénz, mint a sok seb. — Szive egyaránt hiu volt a parókák szolgálai hajpora, a „Sansculottok“ vérpecsétetes rongya, és Napoleon becsület keresztjének érdemjegye alatt. XIV-ik Lajossal „galant“ és „bigott“ az öregebb Orleanssal „kicsapongó“ és „tivornyázó“ Robespierrel „asceta“ Marattal: „cynikus“ Fülöp Lajossal: a „ béke és rend vitéze“, Alberttel, a munkásból lett miniszterrel „az új társadalom előcsapata, és III-ik Napoleon“ : „a régi civilisáció megmentője.“ — Mennyi classicus neve a hiuságnak!

Minél nagyszerűebbek az idők, melyekben élünk, annál kisszerűebbek az emberek hiuságai. Nagy emberek helyett nagy szavak. A mostani aristocrátia, a demócratikus köcsögök tejfele, torzképe a réginek; és satyrája korunknak. A régi nemesség sas volt legalább a ragadozó madarak között, sziklákban és tölgytetőkön fészkelő. A mostani „nem a tüznél“ — mint Napoleon mondá, — „hanem a rózsaviz mellett“ — mint egy másik francia mondja, — kereszteltetik lovaggá. — Boltból került udvaroncok majmolják az elegáns modort, kecseljes viselkedését, és brillant megvetését a „mumia“ ós nemességnek. Felciczomázott és tudósan illatozó piperőczök csuszkálják „a francia diplomatikai quadrillt“ ott, hol a piramidék hősei sarkantyus czizmáikban jártanak.

Grachus hang, és diogenesi philosophia a szavakban; kisszerű önzés a tettekben. Mint Solonok beszélnek, s mint Mazarinik cselekszenek. A köztügy, a nemzet dicshősége, a nép sorsa a banquierok kezében kereskedői czikké vált. A zacskót kell tölteni minden áron, mert józan korunk positivumot kíván, s mi az inkább, mint a pénz s hatalom, egyik a másikat feltételezvé!

S mióta a nép souverain lett, neki is meg vannak udvarlói és kegyenczei, kiket kegyével: a népszerűséggel ajándékoz meg.

Kétségtelen, hogy azon népszerűség, mit az érdem ad, mi azonban soha sem csuszik és hizeleg; a legnagyobb jutalom, de az olcsó népszerűségnek, a demagogiának, maximája, még ma is a régi: ha népszerű kívánsz lenni, tömjénezzél a nép szenvedélyeinek, hizelkedjél hiúságának, s legyél szeszélyeinek alázatos szolgája.

Minél inkább eladó valakinek áruja, annál inkább kiabál. Így lármáz sok demagog saját népe nevében, s annál hangosabban, minél hamarább és jobb áron szeretne tuladni rajta. Minek is a kamrai vitatkozás, ha azoknak csak egy kiváló czélja van, mit egy francia lap az alkotmányosság virágzása korában így tett ki: „Ote toi de la, que je m'y mette.“ — Hány van „ki hisz lélek és igazságban,“ mint az irás kívánja? pedig csak az ily hit mozgott meg kegyeket, és épít reá oltárt.

A népszerűséget tehát kis ügyesség mellett igen könnyű megszerezni, de annál bajosb tiszta eszközökkel megőrizni, s talán azért mondta Guizot daczosan: „Il faut etre impopulaire“, mintha a derék nem is lehetne más, mint népszerűtlen.

De a népek semmi sem hizeleg úgy, mint új czime: „fenséges nép!“ s hogy kegyére: a népszerűségre törek-szenek.

Hogy a nép csak azért fenség ma is tulajdonkép, hogy minél több adót fizessen, hogy exellentias minisztereit, liberalis méltóságos urait, s a civilisatio millionair philanthropjait vérevel védje; s ha hajnaltól késő éjjelig burgonya és vizes pálinka mellett nem dolgozik, étlen haljon meg, — mind ez már megszokott sorsa az új sou-

verainitásnak. De a nagy tudósnak hires mondatát a nép soha sem bocsájtá, mert nem bocsájthatá meg. — Ez volt valódi „Crimen lesae majestatis!“

X.

Talán semminek sem volt oly sok, és sokféle defini-tiója, mint e szónak: nép, s a tükör, mit elébe tartottak az uj felségnek a históriából, nem mindég volt hizelgőbb mint azé, mely az Isten kegyelmébőlnek nevezi magát.

De ha igazságosak akarunk lenni, meg kell valla-nunk, hogy az eddigi absolutismus, aristocrátiák, és az ó és ujkor democrátiáiban egyaránt mindig ő volt „a ál-dozat báránya.“ — A mai politikai utópiák sem vi-hették tovább, mint neki igen problematikus anyagi jólé-tett egyéni szabadsága árán ígérni; egy nemét a növé-nyi tenyészetnek magasb árán annak, mi az emberállá-tot valódi emberré magasztalja a földön.

A néphez tartozik ma mind az, ki nem pap, nem ka-tona, nem hivatalnok, és 200 frank adót sem fizethet, mert minden vagyona talán két erős karja. S az ily érte-lemben vett nép korunk civilisátiójának nyelvén „prole-táriátusnak“ neveztetik.

„Mindennek a népért kell történni“ — mondják, — de mi történik hát érte ma is? azt alig tudnák megmondani.

Krisztus urunk hajdan hét árpa kenyérrel és néhány hallal lakatta jól a népet, a mai politika azonban különb csudákat tesz. Jóllaktatja őket nagy szavakkal, szemfény-vesztő szabadsággal és feneketlen ígéretekkal. — Az egész mai politika tulajdonkép nem más, mint ezen jóllaktatás mestersége. — A jakobinusok, jezsuiták és doctrinairek igen jól el is élnek belőle.

Ha világosságot, ha tudományt emleget, sophismák-kal tömik meg, ha morált szomjazik, önérdékének hize-legnek, ha kenyeret kér, a szomszéd vetésre utalják, és ikariai álmokba ringatják.

Aztán azt mondják, hogy eszméiben nincs világos-ság és határozottság, terveiben hiányzik az összefüggés és következetesség, tetteiben a kitartás és változatlan irány-

tí. Panaszolnak, hogy ha ur és gyepelőről beszélnek neki, dühbe jő, ha szabad, kirug; hogy a nép egész boldogságát abban találja: „Szabadnak hinni magát és valóban soha sem lenni az.“

És a francia népnek is harmadik főbűnétől róják fel: hogy nyugtalan, zavargó, forrongó; hogy mindig ellenkezőjét teszi annak, mit Hegel tanít: „hogy csak a hivatalnokoknak, kik az állam fejei, kell gondolkodni, a népnek pedig semmi köze ehhez. A nép csak tömje mindkét kezével a status gyomrát“ hogy azután philosoph uraimék is megkaphassák osztályrészül ezen általános tömetési theoria hizott libáit.

Pedig az egész szabadság és alkotmányossági uj theoria, mely kegyesen megengedi a népnek, hogy a „suffrage universelle“ utján uj Caesar urát megválassza; mely a népet, mint gyermeket mindenütt járszalagon tartja, mely neki mindenütt és mindenben gouvernantokat, vagyis felelősségre nem vonható képviselőket ad, de őt magát jogainak közvetlen gyakorlatából mindenütt kizárja, s kis autonómiai léget, önkormányzati szegletecskét sehol sem enged neki az uj nézetek szerint, csak a Hegel-féle böles — nesze semmi, fogd meg jól — elveknek jezsuitai doctrinaire alkalmazása.

És ha már a népnek más feladata nincs, mint időről időre megválasztani nagy és kis urait, mire való is az a sok haszontalan lárma, midőn már a legrégebb bölcsek nem győzték eléggé magasztalni a hallgatást? — Népek hallgatása a hatalmasok leczkéje“ — mondják, — valamint azt is, „hogy a sötét hallgatás szónokibb ékesszólás, mint a kamarák, lapok és utczák handabandája.“

De mit tehetnek arról a francziák, hogy nem mindenkinek van elég jó füle hallani a csendet, s mit tegyen akkor a nép, midőn a leghangosabb lármát sem hallják az önkéntes süketek?

Aztán kár olyan nagyon félni a szótól, mely mihelyt szabad ártalmatlanul pattan el, lármával, de sértés nélkül mint a vak töltés. — A szó, mint a lőpor veszélyes csak akkor, ha elfojtatik. Ilyenkor a legerősebb sziklákat is szétrepeszti, a legrégebb várkastélyokat levegőbe röpíti.

Villámhárítóról már maga a természet gondoskodott, két fület adván a kormány embereinek, melyeken minden hang átszalad, mint a lekötött villany folyam a lőpor-torony drótján.

És ha mégis a francia kormányok emberei nem igen követik ezen józan tanácsot, és a lárászókat a szabad levegőről négy fal közé dugják, oka a lehet, hogy az utczai és kávéházi szájhősök unokái a marengoiaknak, és gyermekei a juliusiaknak.

Mert minden hiusága, változékonysága és nagy szavai mellett derék, s ha kell hős népfaj ez. Vigan dalolva és szivarozva megy meghalni az utczákon, és a Marseillaise“ mellett löveti magát agyon. Lángol a puska-porszag, szabadsági hang, és dicsőségi árny után. Többre becsül egy szót, egy darab szalagot, mint életét. — „Könnyebben halnak meg ők, mint ti éltek!“ — mennydörgé egykor, Börne a tudós, német philisterek fülébe.

Hányszor mondták már a politikai diatribák mesterei: hogy Franciaország csendes, hogy a szabadság és dicsőség láza helyébe az indifferentismus és nyugalomvágy lépett, de a tapasztalás mindannyiszor megmutatta, hogy itt minden csak emberére vár. Egyetlen lábdobbanás, mint a mesékben, hős seregeket és lelkesült tribuno-
kat idézhet elő. A szökdécselő arszlányokat már többször láttuk rettenthetlen oroszlányokká válni. És ha a sereg és lelkesedés meg volt, a vezér magára soha sem váratott.

Hadd lárászjon, hadd danoljon tehát e nép, miért ugyis ő fizet, s ha nagyon megfizettetik, ismét uj nótával vigasztalja magát.

És ilyen nóták, Beranger, — a fr. Petőfi — versein, a „Variété“ Vaudevillejein, és a Marseillais“ refrainjein kívül sem hiányzanak soha újabbnál újabbak. Egy napilap például két talentumos költő öngyilkossága felett, kik közül egyik sem haladta tul a huszadik tavasz virányainak elhervadását, ily bucsuztatót irt:

„Mi lesz belőlünk? hová jutunk? — Körültünk minden az életet látszik elkészeríteni. Literatura és politika kétségbeeséshez vezet. Színházainkban nem hallunk egyébről,

mint gyilkosságokról, házasságtörésekről, banditatettekről. A vallásos érzelem kialudt, hit és bizalom elfonnyadtak! — Mire hát még az élet? Minő kecsét nyujthat az? — Az ember nem egyéb ma, mint saját kiszáradt és hustalan csontváza. A természet gazdag öltönyéből, a világ illúzióiból ki van vetkeztetve. Mindenütt szomorúság, apály és üresség!“

És a mi még ezen nótában hiányzik, egy másik Jeremiás pótolja ki:

„Minden elhasználnak, kópottnak és élnélkülinek látszik. Művészetek, literatura, erkölcsök, indulatok, minden satnyul, rozszabbul. A szellem legnemesb játékaik kitaszítottatnak durva szinmutatványok által, s ha gladiátorokat lehetne találni, tapsban részesülnének. — Anarchia uralkodik észben, morálban és akaratban. — Egy szélütött ember évekig marad néha ágyán, míg elhal. A hanyatló Rómának négy századra volt szüksége, míg meghalt.“

Ugy látszik, hogy a francia nép közelit a „nosce te ipsum“-hoz, a bölcsesség, erény, szabadság és orvosi tudomány alapjához.

És míg a bohó francziák ily bus „de profundis“-t énekelnek, a bölcs német nemzetnek egy igen tudós tagja így rágalmazza S. Lajos népét: „E nép ismeri erejét, tudja mit akar, és nem kétkedik erős akarata biztos eredményein.“

Melyik a kettő közül okosabb tehát: a gyarló francia, ki kezdi ismerni önmagát, vagy a tudós német, ki azt is tudja, mit az maga sem tud? — Ezen rebust talál-gassa a nyájas olvasó, mi egy nagy, s több apró európai kérdéseken átmenve, ezen czikkekre szaggatott fejtegetésből levonandó következtetéseket, mint politikai tanulmányokat, mi is elmondhatnánk.

Az orosz kérdés.

I.

Ha a római kérdés, nem mint a pápák világi uralmát tárgyaló, de mint tisztán szellemi thesis a legmagasb, — ha a német kérdés legbonyolultabb, mert legtudományosb; — ha a francia kérdés politikailag legfontosb; — ugy az orosz kérdés terjedelmileg legátkarolóbb, legnagyobb ugyan, de mivel kitűnően az absolut hatalom és anyagiság kérdése, legalsóbb is.

Oroszországnál egy vezéreszmét, — vagy talán mert ezt eszmének nem nevezhetjük, — egy irányt vehetni észre: a terjeszkedést. Millió katonája, kiket éjjel nappal fegyverben tart, és a panslavismus, mit, mint hálót féleuropára lökött, ezen ösztönének külön eszközei csak.

Európa megszokta egy tekinteni azt, mint boa-constrictorát, mely gyomra telhetlenségével folytonosan lesbe áll elnyelni mind azt, mit szerencsétlen sorsa közelébe hozott; és már nem egy szerencsétlen áldozat félelmes szeméitől lebüvölve, rohant mintegy önkénytelenül mindig nyitott szájába.

Félszázadja már, hogy sovár szemei tantalusi étvágygal csüngnek folytonosan a hajdani Sophia templom fényes minaretjein. Még ma is talán a legtöbb ember ugy tekinti azt, mint menthetlen áldozatát; tiz évvel ezelőtt pedig alig kétkedett valaki abban, hogy a szerencsétlen Dardanellákon, siralom völgyünknek ezen édeni szegletén, a török selyem zsineg helyett a muszka kancsuka lesz a jogosztó.

Napjaink historiája azonban azt látszik tanusítani,

hogy ezen újabb kolosznak éjszaktól délig szétterpesztett lábai sokkal köszvényesebbek, mintsem a hosszas erőlködést fájdalmas zsibbadás nélkül megbírnák, s hogy azok nincsenek szilárd érczből öntve, mint a Rhodus csudájáé, hanem, hogy a beteg Európa lázas álmának ezen réme éppen olyan, mint a hajdani jóféle szénán élő Babylon királyáé volt, kit egy ó-magyarnak már egészen divaton kívüli tulbuzgósága: „Nebolondozzon az ur“-nak nevezett el.

És úgy látszik, hogy nála is azon természeti szabály rendes tüneménye mutatkozik: hogy a ki sokat fal, és nagyott nyel, roszul emészt.

Mondják, hogy a boa-constrictor elnyel egyszerre egy szarvast és gazellát, de ilyenkor napokig magával jöttehetetlen, alig bír megmozdulni, s könnyen leölhető; sőt hogy a megnem emésztett végtagok sokáig kilógnak szájából.

A mi szörnyünk szájából is kicsüngnek még Lengyelország lábai, mit egy század előtt nyelt el.

Jónást is elnyelte egyszerre a bibliai czápa, de a proféta, kit Isten keze őrzött, a zsebében volt tollkésével ablakot metszett magának oldalain, és szerencsésen megszabadult. Még azt is megérhetjük, hogy a d . . . ni bölcsnek lesz igaza, midőn nevezetes szavait mondá: „az az: hogy a czethalat elnyelte Jónás.“

Mert már okosabb ember is, mint egy a legátusi agyakat kapálgató professor mondott már ilyesmit: p. o. az én egyik legkedvesebb németiróm, midőn kérdi: „ki győzte le a szörnyeteg Romát!“ — s rögtön feleli is: „A kis falu Betlehem.“ — Ne akarjatok tehát kitalálni, hanem hinni.

Mi pedig a nélkül, hogy hallgatnók és rettegnők a sok esztelenséget, mit politikai okosságnak neveznek, és azon vakandoki aláturkálásokat, miket ismét politikai remekléseknek tartanak, — hiszünk:

Mindenekelőtt az emberiség megváltójában, ki istenországát már e földön nekünk megígérte.

Hiszünk, hogy ez biztos és tartós is lesz a czárok, és caesarok uralma után.

Hisszük, hogy a zsarnokság uralma csak a három napos mesebeli khánok farsangja az emberiségnek hosszú és boldog éve előtt.

Hisszük: „hogy az emberiség sötét századai csak elmerülések Saturn árnyában, hogy az évek szerencsétlenségei csak napfogyatkozások állandóság nélkül !!

Hisszük, mert tudjuk: hogy az emberiség, mint Mózes népe csak a szenvedés vérvörös tengerén át juthat el az ígéret földére, „de a vértanúk sírjai csak az elásott igazság kincsét hozzák napvilágra.“

Tudjuk, hogy egyetlen feltalált igazság, valamint egy elvetett jótett magva sem veszhet el a morális világban épp úgy, mint a physikaiban, s hogy a bűnnek sem adatott az igazat és jót megsemmisíteni, hogy tehát hit, remény, szeretet és önmunkásság a nemzetek feladata.

Tudjuk, hogy láthatlan kezek vezetik az emberiséget, de az út ahhoz küzdés és szenvedés. Hogy az embernek magának feladata saját dolgában járni el, mert az Isten csak vezérsillaga és bírója az emberi munkásságnak.

Nem hiszünk tehát a politikai hamis istenek gondviselésében és hatalmában. Nem várunk tőlük semmit, de nem is félünk tőlük, mert tudjuk, hogy a népek ügyének csak három tényezője van: Isten, jog és önmunkásság. Az első adja az aldat, másik a fegyvert, harmadik a kiviteli eszközt.

II.

Az orosz kérdésnek, úgy a mint én felfogom azt, két fontos része van: bel és kül. Az a lengyel kérdést, ez pedig a keletit foglalja magában. A tulajdonképeni nagy Oroszország beléletéről alig lehet mondani valamit.

Az orosz politika azóta fonódot össze Európa politikájával, mióta Lengyelországot nyelte el, miután egykori vágytársa hosszas erőlködés után ármány és erőszak útján áldozata lett. S mióta sovár tekintetét Byzanzra, mint kiszemelt gyönyörű és gazdag arájára vetette, Európa aggodalma nagyon is indokolt.

Európa nemzetközi viszonyainak két fő alapja van : a nép jog, mely a haladó mivelttség gyümölcse, s egyezményeken vagy hallgatag conventiókon alapul ; és a politikai egyensúly, mint a kölcsönös szabadság és függetlenség feltétele. — Az első Lengyelország elnyelése által lett megsértve, a másik keletfelé irányzott terjeszkedése által veszélyeztetve.

Lengyelországot sokan már régóta elveszettnek hiszik, s a „nincs még elveszve Lengyelország!” hymnust bucsuztató éneknek. S valóban én sem merném állítani, hogy az oly lét, minő az övé, miben csak a feltámadás hitének szentelt moschusza tartja a lelket, valóban élet-e ? de látom, hogy Macbetjét nyomában kíséri mindenütt, mint Banco árnya, hogy ez azon kísértet, mely európa-szerte majd itt, majd amott jelenik meg.

Megvallom, hogy a lengyel kérdés, sőt már e név maga nervosussá tesz. Mellőzöm is tehát ezen részét a főkérdésnek egészen, s csak azért említem meg, mert kell.

Mert minek is ?

„Bár minő mélyen bukjék a közmorál, — mondja Heeren, — annyira még sem sülyedhet, hogy az ily tett commentárra szoruljon.“

Minden jóra való ember, — pedig én csak az ilyenekhez szólok, — osztja nagy királynénk M. Teréz mély ellenszenvét ezen eljárásban, s mindenki sajnálja a derék és szerencsétlen lengyel nemzetet, de ki segít rajta ?

I. Napoleon fagyos ember megvetése, a népek hitét és reményét önző s nagyravágyó czéljaira felhasználó politikája mamelukjaivá tette őket, de csak szép szóval, üres ígéretekkel tartotta. Lengyelországot nem szabad független állammá emelni, csak a hatalmas csárok ellen rémitési eszközül kívánta használni. Nem forumot akart ott, hanem mindig kész tábort. — „Ha a harc szerencsésen végződik, bukni engedte volna“, mondja korunk egyik nagy historikusa.

Az angol parlamentnek minden évben van néhány dicsérő phrasisa és könyvtelen dictiója bolgó zsidói szerepre kárhoztatott szerencsétlen nép mellett, mint a vallásos kegyelet koszorukat rak, és gyertyákat gyújt a kedvesek sír-

jára minden évben halottak napján A mi hajdani parlamentjeinknek is legszebb gyöngyei egy Kőlcsey, egy Wesselényi és Deák beszédjei a lengyelügyben. De ki segít, mert ki segíthet rajtuk, míg a jó Isten meg nem könyörül ?

És ha úgy gondolkodunk is, a mint kell, s azt mondjuk: Ne is bizzon az ember, s annál kevésbé egy nemzet ha éltrevaló, ha józan, csak önmagában és Istenben, átok-e e szegény népen, hogy minden saját mozdulata csak mélyebben sülyesztí a hinárba, úgy, hogy már testéből mi sem látszik ki, csak a szent kereszt, mit ideges kezeivel magosan az ég felé tart.

Alig van századunknak fénylőbb hadi ténye, mint az 1831-ki kétségbeesett küzdelme a kis Dávidnak, a nagy Goliáttal, de alig van tunuságosb valami, mint azon fordulat, mit a lengyel nemzeti mozgalom tett napjainkban.

Valóban ha örvendetest keresünk, zavaros és eszme anarchikus korunk nehéz harczában, mely „mint véres Messiás tövis koszorúval fején és kereszttel hátán szenved a multkor vétkeiért, és a jövő boldogságáért“, úgy azon tapasztalás az, hogy korunk az eddigi vallásos tagadás és indifferentismusból a valódi vallásosság felé józanodik ki, s mint a kelet bölcsei, a szellemi üdvezítő jászlát keresi fel, ha világosságot szomjazik.

Egyike materiális korunk lélekismeret nélküli banális phrasisainak, hogy a politika nem a morál és szív, hanem a számítás, a szükségek ügye és azért a „szembekötösdit“ játszó caesarjaik elleni minden nyílt és szabad szót faragott bálványképek elleni bűnnek, és a nép ügye compromitolásának hisznek. Pedig ha van észbeli számítás, erény és emberszerető szív nélkül, az csak a prédáját nyugton felemészteni vágyó ragadozó madár számítása, csak a róka okossága.

Csak tartsátok tehát fel magosra humanitásunk és civilisátiónk szent jelvényét, hittől erősült kezekkel, elhagyatott lengyelek! mert ha mindenki elhagy is, ez bizonyára elhagyni nem fog.

S ez biztosan vezet célhoz, mint minden protestációk, proclamációk, összeesküvések és forradalmak, mert meg van mondva: „In hoc signo vinces!”

III.

Korunk zavaros tételei közt, talán egyik sem inkább az, mint a keleti kérdés.

Hogy fontosságáról meggyőződjünk, elég egy pillantást vetni Európa térképére, de ha a megoldásra gondolunk, míg „a beteget” napról napra gyöngülni látjuk, a megoldás a helyett, hogy tisztulna, mind inkább bonyolultabb, bizonytalanabb lesz.

Csak egy évtizeddel ezelőtt alig néhány vakmerő mert kétkedni abban, hogy Európának ezen kéjlaka és bástyájának egyik legerősebb szeglettornya, a lesben álló hatalmas szomszédnak fog esni végrendeletileg, vagy „jure primi occupantis”, — mely barbárjog a haldoklók ágya mellett most is fennáll, — de ma már oly sok mindenfélét gondolhatunk, kombinálhatunk, hogy a gondolatok közt választani nem tudunk, s utoljára sem látjuk saját fájától az erdőt.

Mert az élesb szem, a mélyebb észjárat vonhat ugyan egy nagy kört a jövőndő körül a porban, de ezen belül nem Archimedes számaira és mérnöki szegleteire talál, hanem a véletlen — ezen másik historiai tényező — szabad játékára. — Politikai naptáraink épp oly kevéssé lehetnek matematikaiak, mint a százéves kalendáriumok, mert nem határozott lényekkel van dolgunk, sőt a probabilitást is egyes nagy emberek, felfedezések, és mintegy közbeszurt események, fosztják meg a teljesüléstől.

Mióta Péter czár önmagát nevezte ki Konstantinápoly örökösének, azóta minden utóda igényt tartott ahhoz, s mivel kimutatták is a jogczimet, midőn győzedelmes szuronyaikra mutattak, az egész világ meglepetve elhallgatott. — A varázs 1856-ban megszűnt, s most az ozmán birodalom mostoha gyermekei kezdenek egyen-

ként és összesen igénypert az ősi birtok mellett, melynek független birtokosaiból szolgálivá tettek.

Azon őszinte és néha talán bátor nyíltsággal, melylyel szemközt a sok idéetlen majomi állítással, becsületes meggyőződésemet kimondani szoktam, mit azonban jó embereim a közhiedelemmel daczolásnak, paradoxonokbani gyönyörködésnek, s más ily excentrikus passióknak tulajdonítanak, — nem átallom e kérdésnél is bevallani, hogy ezen keleti faj iránt részvéttel viseltetem; de minden törökhoni emigranstól is azt hallottam, hogy az effendik népe minden gyarlóságai mellett, jóra való faj; az oda való keresztény nép pedig kevés kivétellel aljas minden más keresztény népnél. Az még ma is a keleti római birodalom „plebs“-je, melyet a historia annyira megbélyegzett. — De mind a mellett is be kell ismernem, hogy ügye köztünk meg nem menthető, mert nem korunk civilisációjának ügye.

A mahomedán el van ítélve, mert mahomedán, mert a korán egyenes ellenmondásban van a kor szentlelkének röptével.

Hanem a sultánok és pasák, mint mahomedán kényurak véres tetteit nézzük a multban, — valamint a zsidó emancipáció ellenzői közül azok, kik az üdvezítő kín szenvedésére gondolnak, s csak is azért ellenzék azt, — könnyű belátni, hogy a török nem azon elnyomásért van elítélve, miben keresztény alattvalóit tartja, hanem valóságért.

Az orosz kancsuka egy cseppel sem fájhat kevésbé, mint a török pálcza a mezetlen talpon; a muszka uri gög és bureaucratikus igazság szolgáltatás egy hajszálnyi-val sem áll feljebb az ozmanili büszkeségnél és a kadik kedélyes szóbeli eljárásaiknál; s mégis, mily gyöngének tartjuk annak állását ma, oly erősnek hittük eddig ezt.

Tehát csak a vallásban a baj. A koránnak, mert hajthatatlan, mert minden haladást elzáró szirt, szét kell okvetlen zuzatnia, hogy a keresztény jellemű civilisáció uralma biztosítva legyen.

Ha kincstára oly gazdag lenne, és mint Harun-al-Resid-té, és a többi „Ezer egy éj“-féle mesék Kálifáié, ha

minden katonája egyenként Omer pasává válnék is, le kellene győznie végre azon hatalom által, mely láthatatlanul küzd ellene.

A hajdan rettenetes, de inkább Seraili gazdaszata, és velőt szárító fatalismusa, mint az orosz fegyverek által megtört f. porta uralma már többször idealizáló és gyámkodó békék árán vásárolta meg meztelen létet, és az 1854—6-ki fényes hadi testek után is mahomedán monopoli-uma feláldozásával válthatta meg problematikus európai életét, s a legroszabb még az, hogy kötelezettsége feltételeit teljesíteni, mint látszik, nem képes, mint a betegnek felgyógyulásait a legtöbb esetben nem a betegről függ.

Napjaink politizálóinak tetemes része a legfeszültebb figyelemmel és részvétellel kíséri Montenegro és Herzegovina orr- és fülmetsző hőseinek, Bosnyák és Bolgárhon sajnálandó áldozatainak minden legkisebb mozdulását, s a naupliai lázadás mély tervek, és messzekiható eredmények symptomai. Nemis akarom elvitatni jelentőségüköt, de megvallom, hogy a keleti nagy dráma kifejlődését én legalább nem ezen oldalról várom.

Én éppen a török helyzet folytonos rázkodtatása és bizonytalanságánál fogva, egy büszke és fatalista nemzet részéről előbb vagy utóbb kétségbeesett harcot várok. — Az ó török párt, — talán legnagyobb része e nemzetnek, — mely most elkábultan és kétségbeesett szívvél nézi az új tanok terjedését, alig ha nagyobb zavart nem fog okozni itt, mint nálunk a 47-sek, kik ha a 47-ből csak a jót megtartani, és a 48-ból a legjobbat elvetni nem akarják, soha se hangoztassák azt a „finis poloniae“-et!

Vallásos düh, és nemzeti előítélet iszonyu erőt foghat kifejteni ily népnél, melynek menete és eredménye fejtendi meg a nagy tételt: „hogy a mohamedanizmus korunk civilizációjának megnyerhető-e?“ — mert csak ez a szorosán vett keleti kérdés. Egyébb minden csak napi esemény és mellékes dolog.

IV.

Mindenki ismeri Péter czár testamentumát.

Apokriph vagy valódi, minden esetre egyike Európa legfontosb ujjabbkori „pro memoria“-iuk, mert hün jellemzi a minden oroszok czárjainak politikáját: Európa gyöngítésével és szétosztásával uralmi tulsulyra vergödni, sorsa felett a Bosphorusból Pentarchiája megbénításával rendelkezni; védnöki szerepével, mint nagy hálóval fedni el az egészet, s abban fejedelmek által a népeket, és népek által a fejedelmeket elfogva tartani.

Napoleon maga Helena szigetén azt mondta: „hogy Európa vagy republica lesz, vagy orosz birodalom“; és Sándor czárt természetes örökösének nevezte. — A czárrok legbüszkébbike pedig 1853-ban ünnepélyesen tudtunkra adatta: hogy Oroszország rettenetes ökle elleneit földre teritendi, és az orthodox sz. kereszt, Miklós által feltüzve, fényleni fog Byzancz felett!“

A tévedés csak abban volt, hogy a zuávok előbb tüzték fel a francia lobogót a rommá lött Sebastopolra. — Ily hangos kihívásokra, már gyakran ismételte a historia ironikus igazságát: „kevélység a bukás előtt.“ — Mencsikoff hires czilindere, mint egykor Geszner tollas kalapja, nem hasztalanul provocálták Tell Vilmosaik nyilait.

Tudjuk, hogy már egy század óta az elsötétült „fényes portát“ mint egészen elgyöngült szilaj bölényt, fél hold szarvainál lefogva tartá; hogy a vele összevissza sógorosodott Németország általa lebüvölve volt; — hogy Svédhon a küzdelem szinpadjáról egészen a háttérbe vonult; és a szétdarabolt, lenyügözött büszke lengyel nemzet, csak lánczczal terhelt nézője a hetvenkedésnek; sőt általában Európa állása terveire kedvező volt.

Egész nyugat és dél hetven év óta forradalmi rázkodtatásai és parlamentaris szószatyárkodásai által a muszka nagyravagyó terveknek látszott használni egye-

dül; a Metternich és Polignac féle politika pedig ferdeségével, mintha csak zsoldjában állott volna.

Csak Anglia éles s gyanakvó szeme kísérte folyvást figyelemmel, mind maga az orosz Konstantinápolyt, s a diplomatikai szép szavak virág füzére alatt is kiszagolta a valódi tervet. Kimondta: „hogy a kalmuk fejedelem hitelét megrontandja, s midőn megjött a másik Napoleon, kinek szinte letisztázandó contója volt a mult és jelenből, ezzel kezét fogva, szavát be is váltotta.

Éppen az 1853-ik év volt az, melyben egy régi jóslat szerint a fél hold négy százados uralmának, (Muhammed 1453-ban foglalván el Konstantinápolyt) meg kell vala szünni, midőn Európa háboruinak egyik legfontosbika, minden számításon kívül, mint a gondviselésnek egy rögtönzött jó gondolata, orosz provocatióra kitört, s melynek csak hamar nyiltan bevallott célja: az orosz suprematiának megtörése lett. Hogy pedig a megaláztatás pohara telt legyen, a hadi szerencse mindjárt kezdetben az egészen bénultnak hitt török fegyvereknek kedvezett.

A török feletti gyámkodás megszűnt, Európa félelméből kigyógyult, a muszka hatalomba vetett hit megrendült. Oroszország elvesztette legyőzhetlenségi nyombusát, kevélysége meg lett alázva, hálója át meg át lyuggatva, tervei öszve kuszálva, de meggyöngítve nem. Az még mindig rettenetes és veszélyes hatalom.

Mint meglepte a világot e harcz kezdete, úgy a ki menetel nem felelt meg időközben felfokozódott várakozásoknak.

Egyike sem oldatott meg a függő kérdéseknek.

Az orosz nem mondott le terveiről, miket a legelső kedvező alkalommal ismét elő vehet. A török nem lett erősb, s a veszély csak elnapoltatott. Végzetteljes sorsa korunknak: nagy feladatai mindegyikét csak félig meddig végezni el. Mindenütt kérdőjel, de sehol határozott válasz!

Ha vajjon az oriens nyugot miveltségének megnyerhető-e? és a mahomedanizmustól lenyűgözve, tartott kereszt sorsa korunk kívánalmái szerint biztosítható-e? —

tehát az ugynevezett fontos keleti kérdés, megoldva nem lett.

Ha ezen érdekes eseményt eredményeiben egyenként analysáljuk, mondhatnánk: hogy Anglia dicsekedése lett leginkább megszegyenítve; Ausztria halálos ellenséget szerzett magának; Poroszország nem szabadult meg az orosz nyomástól, mert tétlen határozatlansággal szalasztotta el a kedvező alkalmat; Franciaországnak pedig vitézségeért és áldozataiért hideg complimenttel kellett megelégednie; míg Oroszország, vesztett ügye és csatái mellett is megmutatta, hogy sok ponton meg nem támadható.

Tehát utoljára is hasztalan volt ennyi ember és kincs áldozat a harc molochjának? minden valódi siker nélkül fogyott el annyi láb, fül és remény?

Egy általán fogva nem.

A cselekvő és semleges nagy hatalmak közül egyik sem nyert ugyan semmit, s mindegyik vesztett valamit, de talán épp azért nyert a népek nagy ügye: a civilizáció, bár nem a csár büszke keze tűzte fel a keresztet.

A nagy orosz háboru, mint az 1848-ki európai forradalom, önmagában és legközelebbi eredményeiben senkit sem elégitett ki ugyan, de megfelelt a gondviselés magasb czeljának. Isten ujja, mely időről időre megjelenik korunk historiájában!

Az anyagi hatalmat nem a másiknak ágyui és szuronyai, sem a népek összeesküvései és forradalmi, hanem az ellenkező szellemi hatalom fogja megsemmisíthetni.

Ismétlem tehát azt, min e cikksorozatokat kezdtem meg: „ne akarjatok kitalálni, hanem hinni“! — Hit azon láng oszlop, mely a népeket, mint hajdan Izraelét vezeti a pusztában.

A hit sehol sem üdvezt inkább, mint a politikában. — Hit nélkül csak a Görgeyek lehetnek.

V.

Mielőtt ezen óriási kérdőjel feletti futólagos szemlémet bevégezném, rendjén lesz a szorosb értelemben vett belügyeiről is mondani valamit.

Belügy alatt pedig az időről időre meginduló reform kísérleteket értem.

Hogy ott például az igazságszolgáltatás oly lábon áll, hogy a legfőbb törvényszék egy igen fontos ügyben 24 óra alatt három ellenkező ítéletet hozott; hogy ott a hivatalos rablás a kormány emberei részéről éppen a kormány ellen annyira ment, hogy kronstadti arsenál anyagai nyilvános bazáron árultattak, s midőn vizsgálatra került a dolog, az egész bazár leégett sat. ez lehetne a curiosumok czikke, de tanulmány tárgya nem.

Európát csak az érdekelheti, hogy minő lépések történnek a távoli éjszakon civilisátiója felé, melyek napjainkban, miután az orosz nagyravágyás szárnyaiból a leg-erősb tollak kihuzattak, oly erélylyel indultak meg, mint-ha intenziónak kellene legalább ideiglenesen pótolni a megakasztott extenziót.

Mindenki kíváncsi tudni és méltán, hogy miként oldatik meg itt ama nehéz kérdés: egy nagy és nyers tömegnek polgárosítása, s ha vajjon az lehetséges-e oly indiai-féle visszahatások nélkül előbb egyik, aztán másik részről?

Minthogy pedig én egyáltalában nem szeretem a jövő elzárt könyvét az által találgatni, hogy a ködösen kékelő homályba ábrándozzam, lássuk inkább azt, mit tudhatunk, hogy t. i. mi? mily uton? és minő sikerrel történt eddig? — A jövő jóstükre a mult.

Az ily törekvések nem az elsők ma. — Oroszország már többször részesült azon szerencsében, hogy autocrata urai, nemes sziv mozgalomból, vagy mélyebb számításból a reformatori szerepet elvállalták. Sorsuk mindig a lett a Sándor czár, és József császároknak, mi Prometheuszé a mythusban: készen lett az egész uj ember, de midőn az isteni szikrát kellett volna abba lehelni, össze-

ment a tudós tej. — Ugy látszik, hogy egy nép szellemi ujjá születéséhez kell leginkább magának a népnek erős akarata.

De más baj is van, különösen pedig az, mit Montequieu mond: „hogy ha egy czár a despotismusból kivergődni akar, az neki nehezebb lesz, mint a népnek.“

Aztán mi a nép az oly államban, hol még csak rabszolgák vannak egy részről, a másiktól pedig oly oroszok, kikről Sándor czár maga mondá: „hogy rangját mind-egyiknek saját szagáról megismeri,“ hol nem az alkotmányos élet, de általában minden társadalom morális bazisaiból: a becületesség és igazságosságból van legkevesebb, s hol századok óta katona, rendőr, és vesztegetés a fő rugó? — hol maga a vallás is „száraz formákba száradt“, és nem „az erkölcsiségnek folytonos friss forrása?“

Ha egy kormány eszközeit, hosszú időn át nem becületességük és erkölcsiségük, hanem csak alkalmatosságuk s úgy mondott használhatóságuk szerint választja, az ily természetelleni eljárás okvetlenül megboszulja önmagát, s szinte mondhatnám, hogy minden reform ily úton lehetlen is. Az ily bimbóban benne már az önkéj rágó hernyója.

A szigor hazugságot és képmutatást szül, s a ki Augiás istállóját a miveltség és szabadság folyamával akarja kimosni, egy szomorú dilemma örvényébe esik, mert szabadság és felvilágosodás csak úgy lehetséges, ha feltételei megvannak. — A felszabadított egyik kéz, a másikat fogja legelsőbben felszabadítani, s kinek kezei mindig békóban voltak, nem tudja mihez lehet nyulnia, mihez nem? Felszabadított rabszolgák, mint lánczaikról elbocsájtott, de előbb meg nem szelidített ebek, legelsőbben is a felszabadító áldott kezét fogják megharapni. — Ez így volt eddig mindig és mindenütt!

S ezért nem sikerült még Oroszországban is az, mit Péter czár barbár kegyetlenséggel, keményfát keményekkel, Miklós figyelő szigorral, és főleg a 23 éves 1-ső Sándor czár korunk reformatorainak vérmes reményeivel, és divatos eszközeivel kezdetek meg. A szivtelen

kancsuka és olló, mint az emberszerető szív a sisyphusi munkába belé fárad, és a nehézségektől visszaretten, mert hol e sötétségben „muszáj“ a legnagyobb ur, ott sok sakál és denevér lappang, a tudatlanság pedig, mint a korlátlan hatalom egyaránt babonások. — Itt legcsekélyebb egy csár akarata és legtehetetlenebb hatalma. A rontásban mindenható, de a teremtés neki megtagadtatott. — A másik Sándor, kit Napoleon gunyos ember megvetése „kelet Talmájának“ nevezett, komédiási szereppel hasonlítván össze a philantropia nemes erőlködéseit, — mit gyökerestül kiirtani akart, végre alig merte érinteni, s maradt minden a mint volt.

Sok szépet olvasunk a mostani csár törekvéseiről, de a másik is ezen nevezetes szavakat írta Galyzin herczegnőnek: „nem ismerek hatalmat, mint a mely a törvényekből ered,“ s midőn az ukázhatalmat megszüntetni akarta, segítségére volt „a kor emelkedett szelleme is,“ mint most szerencse kívánatok üdvözlik a miénket mindenütt.

De rendőri és katonai államot törvényes és jogszerű társadalommá átváltoztatni, s az eddigi ruókat másokkal felcserélni sokkal nehezebb, mint hinnők. Univerzitásokat és akademiákat alapítani könnyű, mint üvegházat, de a népnevelést a kifelejtett és csigamászású népiskolák adják meg, s a durva éghajlat bajjal szelidíthető. S végre a hatalom lehet jótékony, ha nemes szívé ember kezében van, de hogy önmagát korlátozván, ez által önmagát semmisítse meg, ez a történelem minden lapja által megczáfolt utopiája a dupirozott szívnek.

I. Sándor csár, például a miniszteri felelősséget is beakarta hozni, de midőn azt kérdezték tőle, hogy a mellett gondol-e kiadhatónak valami sürgetős ukázt miniszteri ellenjegyzés nélkül? egész naivsággal felelte: „természetesen!“ — „A szenvedőleges engedelem a korlátlan uralkodó előtt, elseje az evangéliumi erényeknek.“

És talán a jobbágyok felszabadításának kérdése könnyebb, mert mindenek előtt óhajtható nagy Oroszországban?

Adja Isten, hogy most sikerüljön! bár a körülmé-

nyek már máskor épp oly kedvezők voltak, s a remények nem csekélyebbek, de utoljára a czár is, a nemes gondolkodásu nemesség része is félt, s a hosszab vajudás egere lett: — Semmiből semmi.

„A szláv nép urának félnie kell nem csak népe belátásától, hanem szeszélyeitől is“, mondja Gibbon.

A kényuralom végzetes sorsának látszatik lenni, hogy saját czéljait játssa el. Hogy e czél néha nemes is, az fájdalom, nem változtat a dolgon semmit!

Még néhány kérdőjel.

Anglia.

Miután a francia és orosz ügyet tüzetesen, az osztrákot és poroszt pedig a „német kérdéssel“ közvetve tárgyaltuk, az európai Pentarchiából még csak az a n g o l lenne hátra.

Ki merné kétségbe vonni, hogy Anglia politikája, mint nemzetközi politika igen fontos, és szava nagy súlyu az európai egyensúlyi mérleg ingadozásai közt; valamint alkotmánya, mint conservatív elem a forradalmi s ellenforradalmi doctrinák fluctuatiói közt tanuságos, és a §. alaku bogarakkal rakott három napos életü alkotmányok áradatában, mintaképül méltán már nem egyszer tüzetett ki? de helyzete mégis olyan, hogy reánk közvetlen hatással nincs.

Angliát féltékenyen őrzött ősi alkotmánya épp ugy, mint szerencsés szigeti helyzete, kívül tartja az ujabbkori európai politika circulus vitiosusain, s kalmári professiója őt magát sem engedi azon önzéstelen magasb szemponthoz jutni, melyből kiindulva hatása a vesékgig beteg világra valóban tüdvös lehetne.

Ha Anglia eljárását a külföld irányában, bonczkés alá vesszük, korunk proteuszalaku egoismusainak azon saját nemét, mit szatócsságnak nevezünk inkább, vagy kevésbé beburkoltan és parlamentaris phrasisokkal beara-nyozva a fenéken találjuk. Legnagyobb háborúi, mint „thea“, „mákony“, „kén“, s más ily háborúk voltak. — I. Napoleon ellen is ennek continentális elzárása keseri-

tette el leginkább, s mivel gyöngé oldalán találta, tette engesztelhetlen ellenévé. — „Minő népe az óriásoknak lenne ez, ha kalmárnép nem lenne!“ sohajtott fel egy valaki a Themse alagutja előtt, kinek tökéletesen igaza volt.

Az ipar és kereskedés lehet a népek materiális jólétének emeltyűje, de a mindennapi élet, valamint a historia is azt tanúsítják, hogy a szellem felemelkedésének utjában áll, hogy a kereskedő podgyásza teher a szellem szárnyain nemzeteknél épp úgy, miut egyes embereknél, kiket a „meggazdagulás“ törekvése foglal el egészen.

Igen sok dicsérettel halmozták már el korunk praktikus irányát, mely most a jólét reményteljes záptojásain kotlaszt, de a mélyre néző Toqueville azt mondja: „hogy félő, ne hogy az ember jóléte keresésében magasb tehetségei használatából kiessen, s midőn mindent javít önmaga körül, önmagát ne alacsonyítsa le.“

Azonban egy szócskával sem vonom kétségbe, sem az üzlet fontosságát, sem azt, hogy az angol igen derék nép; hogy alkotmányos kormányzata, mert nem a „tegnapi“ pro et contra experimentálások, hanem százados tapasztalatok műve, aristokratikus ize mellett is kitünő, hogy jog intézményei s belgazdászata, mint szorgalma és „rostbeefje“ mind egyaránt jó és zamatos, de ez mind Anglia belügye, az az: a pénz másik oldala, miről szólni nem czélom.

Mert a börzei tudósításokon kívül kit is érdekel az tulajdonkép, hogy a Lord főnök mit diskurál a gyapuzsákon, az ugynevezett „gyapju politikáról“, ha abban minden szó még oly talpra esett is?

Palmerstonnak azon szavai hatnak leginkább még az ideges tőzsérekre is, melyek külföldi politikáját érdeklék.

És ezen pont főleg az, mely iránt sajtászerű tapasztalásokat szerezhetett magának sok menekült főnök, és forradalmi sensál, az a-b-c minden betűin keresztül, és Isten minden éghajlata alul hetven év óta.

Van sokszor „népdemonstráció“ és „hurrah“! — „parlamentaris ékesszólás“ és „diplomafikus jegyzéki ügyes dialectika“, de a nehéz hajók csak akkor indulnak meg,

a telt ládák csak akkor nyílnak fel, ha ezt Albion közvetlen érdekei mulhatlanul megkívánják.

A megszorultaknak a legtöbb esetben alig marad egyéb, mint egy „jó tanács“, mi mivel legolcsóbb a világon, legkevésb haszna is szokott lenni, mert rendes körülmények közt, „midőn a kocsi vigan forog“ Angliában a Pál mestereknél sem szokta keresni senki, s ha „szorul a kapcza“ a segélytvárók fülében mindig ugy hangzik, mint a kölcsön kérőnek használatára adott azon bölcs mondat: „máskor kevesebbet költésél!“

A népek philantropiája, mint az egyesek könyörüllete, csak filléreket lök a kérelmezők levett fővegébe. — Testvéries segély helyett alamizsna. — Fájdalmas tanúság ugyan, de azon igazságot foglalja magában, hogy „mindenki saját szerencséjének kovácsa.“

De nem folytatom. — Ezen futólagos néhány szó, ugy hiszem, eléggé jellemző, melyeket ha tovább préselnék, félek, hogy csak még keserűbb nedüre találnék, mely gyógyerejü ugyan, ha rögzött nyavalyáját gyógyíthatná azoknak, kik „sült kappanyokat“ „alla Napoleon“ vagy „Palmerston szoszban“ várnak a politikában is, s azért első dolguk mihelyt felébredtek az alföldi ember „hazug leveleit“ végig glosálni, a helyett, hogy minden reggel éhgyomorra egyegy fejezetet Clio tankönyvből futnának át, s meggondolnák, hogy a hatalmasok szándékát mindenből lehet kitalálni inkább, miut „a diplomatikus jegyzékekből“ és „ünnepélyes nagy szavakból.“

Ha a reményteljes buza vetés szétduletott, ki saját kezeivel vet elegy marék kukoriczát, és saját kezeivel kapálja meg azt, remélhetni, hogy mig a gondviselés a másik aratás idejét elhozza, csak eltengődik a maga becsületéből málén és puliszkán is, de „ki csak reményből él, az étlen hal.“

Palmerston a testesült angol „Times“, mi ha a legnagyobb magyar City lap lenne „Időjárásnak“ nevezetnék. — Jaj annak, ki ily szélkakasok barátságára épít évenként — aprilisban!

Tanuságteljes mindenesetre azon polemia, mi a franczia és angol sajtóban Palmerstonnak Róma kiürité-

sét tárgyaló beszéde folytán csak nem régen folyt. A legudvariasb gorombaságokat mondják egymásnak, s nem veszik észre, hogy oly tükört tartanak egymás elé, mely épp azért, mert mind a két rész önző céljait hűn tükrözi vissza, s a leghasznosabb igazságokat hozza napfényre. Egy nagy magyarlap is közelében azt mondta az öreg Pál urról: „hogy mindig titkos ellensége volt a magyar ügynek.“ S ez igaz is lehet a nélkül, hogy az ősz „premiér“ megbántva lenne, mert neki csak az angol ügy ellenségének nem szabad lennie, de az egy általán fogva nem következik belőle, hogy a magyar ember józan eszének inkább a Szajna, mint a Themse felé kell gravitálnia. — Archimedesi emeltyüket a haza négy folyóján kívül, elhelyezni ha lehetne is, sem tanácsos, sem biztos nem lenne, bár a geometria atyja azt hitte, hogy abból az egész bűnös világot, mint tollal töltött zsidósákokot röpítené a levegőbe.

De hogy igazságosak legyünk Anglia iránt, meg kell vallanunk, hogy az éghajlat minden menekültjeit vendégszeretőleg fogadja, s ezen elavult társas erénynek éppen korunkban legszükségeseb nemét, a szerencsétlenek iránt lélekismeretesen gyakorolja, habár nem is megy addig, mint hajdan, midőn parancsoló vendégek még nem voltak, „a magyaros kerék kiszedés,“ sőt néha olyformán „néz ki“, mint a kerék berakás a hosszasan és urasan élőködkre. — Saját példájára hivatkozva a legtöbb esetben méltán indorsálhatja a folyamodványokra: barátom! még elég ifju és ép-kéz-láb vagy. Fogd meg te is a dolog melegebb végét, mert példa beszédünk azt tartja: „Where does nothing, does wrong.“ — A mi szótárainkban a „sem mi“ és a „rosz“ egy értelmű szók.

Lenne még egy másik fontos kérdés is, mi nagyobb dimensioju: ha vajjon Anglia hatalma magas polezán még soká fogja-e magát fentarthatni, vagy pedig igen távoli és messzire nyuló tagjaiban lassanként elbénulva, és kincsei forrásaitól megfosztva, természeti helyzetébe sülyed vissza? — de már ezen, mint más hasonló kérdések megfejtését azokra bizom, kik Anglia állását biztosítottak hiszik, nagyságát nem féltik, mert bár adóssága már is több, mint a világ minden pénze, oly szerencsés,

hogy csak ön magának tartozik. Minél aztán csak azt nem lehet érteni, hogy majd a torylordok fognak-e fizetni a chartista radikáloknak vagy viszont?

Legyen bár mint, annyi mindenesetre igaz, hogy Anglia dolga, hogy miként számol önmagával, és hogy sok számadásai végén nem talál-e oly Sebastopol-féle: „Kreuz über die Rechnung“-ra.

Az emberiség „nyilvántartási protocollumának“ — a historiának, — sok lapjára fel van már írva a nagy számoltató kezeirásával a humorteljes megjegyzés: „Nagy számítás kis szobában.“

Mióta azonban a vadoni ultetvényesek és kaliforniai arany ásóknak izzadtsággal kent száraz kenyérébe többen belé haraptak, és az új democratiák árnyoldalait is a Toqueville-féle Columbusok felfedezték, a dicséretet rendszeren magukra az amerikaiakra bizzák, kiknek hányavetiségéhez tudvalévőkép csak a „nagy orosz“ elfogultság hasonlítható minden eddigi ismeretes sajt kukaczkok közt.

S valóban úgy látszik, hogy „az aranyjuezi arany napok“ az atlanti tenger tulpartján is megszűntek, legalább kissé komorulnak. „It begins to get dark“, és pedig leginkább azóta, mióta a jólét hajhászásának gyöngé oldala: a gyomor terhelés, és a nagyság forcirozásáé: az elszédülés, mindinkább előtérbe lépnek, s vele a beteges symptomák: a nagy hadsereg, nagy adó, deficit, s más hasonló járvány bajai korunknak.

A legutóbbi időkben különösen mondhatnók, hogy nincsen kedvesebb börzei tudósításuk, mint a Merimac és Monitor-forma párviadal, és nagyobbra becsült gépük, mint a vértezett hajók, melyek különösen olcsóságuknál fogva ajánlhatják magukat, s melyekre hihetőleg az öreg Franklinnak, ki azt a sok szép takarékosági maximát megírta amerikája részére, nem lenne kifogása, miután a quakeri senatus 13 milliónál többet vértezett hajókra nem szavazott meg, melyek a 240 mázsás ágyukból 150 fontos golyókat vitézül kiállják ugyan, de hogy akkor, midőn mint Armstrong Vilmos hiszi, hogy vontcsövei, ezen bodzafa puskái civilisatióknak, 3 sőt 6 mázsás kavicsokkal is fognak parityázni, kiállják-e a próbát, mint „a szegény Richard“ mondatai, az már más kérdés, miután alig lehet kétség benne, hogy a támadás mindig erősb lehet, mint a védelem lehetséges vizen.

A rabszolgatartásról nem is szólok.

Ez viszonylatában hozzánk tisztán philanthropikus kérdés, s mint amerikai ügy, localis baj. Municipalis kérdésüknek nevezék, s talán igazuk is van.

A „Tamás bátyó kunyhója“-féle fris írósvaj izü regényekben, és emberbaráti philipikákban kétség

kivül sok igazat és meghatót lehet elmondani a rabszolgaságról, de kereskedői szempontból az, ki lóborrel és élőlóval kereskedik, nem tehet egymásnak szemrehányást. Mindkettő meggazdagodni és kényelemben élni akar. Ez közvetlen célja.

Amerikában az északi rész maga lát a dologhoz, de a déli nagyságos demokrata ur melegen találja a kapanyelét az ebnapokon kívül is, és szívesen másra bizza azt. Ebből okvetlen élethalál harcznak kell kifejlődni, mert a ki maga dolgozni nem akar, s mégis kényelem és szabadságban élni, célját csakis a mások rovására értheti el. Mivel tehát itt a négernek kell uráért is izzadnia, neki szegénynek mind a kalácsból, mind a szabadságból nem maradhat, mert egy ember, nagy erőfeszítéssel elvégezheti ugyan kettőnek is a dolgát, de egynek porciójával kettő sehogy sem lakhatik jól.

Itt tehát a déluraira csak két expediens van: elszakadás vagy dolgozás, ha már szegényebbek lenni nem akarnak, mi amerikai fogalom szerint a legnagyobb bűn lenne, s talán nagyobb magánál a rabszolgáltatásnál.

Veszélyes dilemma! nehezen, s miut látjuk csak véresen megfejthető kérdés, de hál Istennek, nem a mi dolgunk. Meddő találgatás helyett, nyugton bizhatjuk azon öreg urra, ki aligha nem tudja már is, hogy mit hártározott barna, valamint világos bőrű teremtményeiről.

Nem volt szándékomban egyébiránt is az amerikai saját viszonyokról, és politikai bonyodalmakról szólni.

Mint Ázsia és Európa: az ó és új világ, ugy a nagy oczeán keleti és nyugati részei közt is nagy különbség van fogalom, miveltség, és törekvésben, és nyugot talán, mert még ifjabb és pezsgőbb vérű, sokkal zavartabb és hánykódottabb mély elégtelenségű világ részünknel is. Itt átalakulóban, ott készülőben van minden, s a vegyforrás ott talán még hosszabb lehet,

mint nálunk, s talán veszélyesb is, mint szerelmük lett reánk nézve.

Hadd forrja ki tehát magát. Eredménye talán örvendetes, de mindenesetre tanuságteljes lesz azokra, kik utánnunk teendik be az ajtót. Ez most igen messzire vinne, s czélomon kívül esik. Az egész politikai képcsarnok kiegészítéséül csak érinteni akartam azt, mi minket is érdekel, mi korunk humanitásának nagy kérdéseivel összefügg.

Belgium.

I.

Nagyszerű, de korántsem mindenben megnyugtató képei után az európai nagy hatalmasságoknak, s világunk tullapján rohanó sebességgel izmosodó óriásnak, mely tegnapelőtt még csak vadona durva bölcsőjében ringattott; két-sokkal igénytelenebb festvényt akarok bemutatni az érdemes olvasónak, melyek politikánk zavart vonásai helyett, kedves kis képecskéi korunknak. Nem nagy szerű historiai tableaux, egy Cornelius szénjével, vagy egy Vernet Horace ecsetjével készültek, de a csendéleti és genreképi izetlenségeknél is sokkal magosban állók.

Belgium és Schweiz, két kis zöld oáz sziget a hullámzó habok közt, patriarchalis egyszerűségében és háztűzhelye boldogságában.

Az a „minden ároni nagyság“-nak kisszerű hiusága rendesen a népeknek, mint egyeseknek igen sokba áll, s az s furcsa a dologban mégis, hogy aztán a nagyság maga sinli meg legjobban, mert régen meg van mondva már: „Du sublime au ridicule il n'y est qu'un pas.“

Valóban jól esik, hogy a censori komoly szemöld, mi nálam történetesen már a természettől erős, kisimulhat, hogy azon deák mulatságot: difficile est satyram non scribere, az oly kényelmes helyeslő mosolylyá változtatják.

Belgiumot nem tudom ki nevezte legelsőbben kis Franciaországnak, de bátran lehetne reá fogadni, hogy ezen ismeretlen valaki, francia volt. — A nemzeti hiuság mind azt, mi szép és jó, önmagához szereti hasonlítani.

Külföldöni utazásom közben, egy francia barátomnak amugy szívből meséltem honomról, s hihetőleg az én zsinoros hiuságom is jó vastagon beczukrozta előadásomban a német szomszédok rovására azt is, mi az akkori kifoltozott „theresianum urbarium“ áldásai szerint jobbágyra s földes urra egyaránt elég savanyu volt. — „Bravo! — kiáltott fel lelkesülten az én pajtásom, — a magyarok tehát keleti francziák ?

És a francia hasonlítás bár nem sántít mind két lábra Belgiumra, mint rendesen a magyar, egyik oldalra biczeg mégis.

Belgiumnak is volt kis utczai kövezet harcza, minek következtében van ugynevezett népfenségi királya. Vanak lárma szekér hirlapjai, opositíója és jesuitái, sőt a hiusági eredendő bűnből is kijutott neki is az édes testvéri osztály rész.

Es ezen utóbbival kimondtam nem csak azt, mi őt jellemzi, de a mi francia szomszédjától meg is különbözteti.

Franciaország democratikus iránya, és „egalité“ phrasisai mellett is egy hiu legényke, ki mindenek felett pántlikákban és diadalokban gyönyörködik ; Belgium pedig egy ártatlan kaczer hölgy, ki annak minden katonás mozdulatait megtapsolja, de páholyát, honnét tudvalévőkép a hősies szindarabokat nézni legkényelmesb s legiledelmesb is, elhagyni nem szokta.

S ezt nagyon okosan teszi is.

Franciaországnak igen sok becsületbeli s más baja van házán belül és kívül, mint az oly nyugtalan vérü embernek, ki „minden levesben kanál akar lenni“, s ha valaki jól megnézi, vagy éppen megnézni nem akarja, „point d'honneur“-beli dolgot csinál belőle.

Belgiumnak Oraniai Vilmos ideje óta csak egy baja volt: mogorva és csak váltókkal foglalkozó férje Holland.

Mióta ezen megfordított házi keresztjétől elválva külön asztalt és ágyat tart, boldogul él özvegységében sok papjai mellett. Kaczerkodik jobbra balra, mert majd a francia orosz lányok teszik neki a szépet, majd a német tudósok a csunyát, azaz: hogy untatják a „német vámszö-

vetség" hasznairól. Ő pedig a „kis hamis" hamis szemekkel kacsingat azokra, és pápaszemes orruknál fogva hurczolja északi szomszédait, s hogy mulatása közben valami illetlenséget ne kövessen el, arra gyóntató atyjai ügyelnek fel.

Nincs a világon jobb a szabadságnál, mint nincsen rosszabb állapot a szerencsétlen házasságnál mindenek felett a népeknél (!) — Mindennap baj, panasz, gravamen, perpatvar és oppositionális feleselés. — Holland, férji jogánál fogva mindig parancsolni akart, de az elf. ancoziásodott nő nem volt restszáju. Hirlapjai és paterjei naponta arra tanították, hogy négy millió embernek sincs helyes oka mindig csak kérni két milliót (auzitz!) és szeretni sem nagyon azt, ki mindig csak a veszőt mutatja.

De minő házasság is lehet az, midőn a férj komoly, hideg, számító és protestans, a nő heves, vidor és bigott katolika. Midőn amaz mint kereskedő a szabad kivitel, s az angolok mellett van, ez pedig mint ipartüző, mint gyárnok védvámokat kíván, a francziákkal tart, s így két ellenérdek van öszvebékozva. Midőn a vegyesházasságból gyermekek neveltetése felett folytonos vitában vannak, s végre annyira megy a dolog, hogy a jesuiták a szabadság mellett harczolnak, s a radikálok jesuitai neveltetést követelnek. Az ily különös izlést csak egy mély és nagy seb fájdalomja fejtheti meg.

Belgiumot évek hosszú során át rágalmazták a bérbeadott német libatollak (már t. i. a mi „nosco te mi a"-ink) s midőn mindenről szokott tudományos mélységgel beszéltek, csak azon egyet felejtették ki, hogy az örökösen fájó odvas fognak legjobb orvossága a hideg vas.

Jaj azon tüzhelynek, mely alá az egyenetlenségnek ördöge ásta be magát! Ezen jóízű étel egyik számára sem főhet, s a hivatlan kukák fizetett fáradozásai mellett is, mint szoktuk mondani: „a fazék mindig rosszul áll a tüznél."

És a mig négy fal közt maradt a dolog, még csak a kamarában és a hirlapokban, — a napontai „Speiszzetlik"-ben pereltek, addig csak ment — a mint mehetett ;

de midőn már fényes nappal a piacokra mentek ki verekedni, ez már több volt kettőnél is.

Hogy itt már heroikus orvosság kell, érezte a diplomatia. Összeült tehát az orvosi consilium s ugyancsak hullott a sok „recipe“ mint conferentiae protocollum. És az igazat megvalva a papiros kura nem sokat használt, s pedig annyival is kevésbé, mert egyik rész sem vette be, Antwerp bombáztatása 300 réz torokbul nem hibázhatta el hatását, és a bécsi férczelés elvált.

Mióta ez megtörtént, azóta tudtommal csak egyszer volt lárma, s az is már régen, Limburg és Luxemburg kiadatásáért. De a harci tárogató első erős hangjára, a bank, mint Jeriko fala összeomlott, s mivel Cicero ideje óta pénz a hadistenének izomrendszere, végre belátta a löweni diákság is, hogy fojtást ugyan csinálhat minden studiumából, de pénzt; — azt majd csak akkor csinál, ha vagy háromszor banquerottirozott. — Bizony hasztalanul rágalmazták a sp-k a jóra való diákságot, mert utoljára is legjobb a diákság régi definitiója, hogy „a diák olyan seumi, miből minden lehet“ — következőleg diplomata, tőzsér is.

Elhallgattak tehát, s azóta hallgatnak Belgiumról a lapok is. Korunk historiájának pedig csak egy boldog fejezete van : melyben t. i. nincs mit mondania.

A csendes és boldog házi életnek a népeknél sincs historiája, mint a paradicsomi életnek sem volt. Hosszu falusi birói páleczájára az első felrovást akkor tette, midőn az első bűn követtetett el.

II.

Brüsselnak 1830-án, mindjárt a párisi után megkezdett, és „egy szuszra“ szerencsésen be is végzett forradalma óta a lapok Belgiumról rendszeren hallgatnak, melyek csak az égéseket, vizáradásokat, földrengéseket, öngyilkosságokat, a „Patko“ és brigánti“-féle csapásokat regisztrálják, és változtatás kedvéért néha a nagyuri lakomákról, hivatalos illuminációkról, a kiparancsolt bámu-

ló tömeg előtti diadal elvonulásokról, és mindenféle diplomatiai „hokus pokuszokról“ beszélnek.

Körülbelől így végeztem előbbi cikkemet.

Es Belgiumnál ma sem találok égbekiáltó jegyekre anyagot, s legfeljebb is az szolgálhatna politikai curiosum tárgyául: hogy szabad alkotmánya szerencsés egyensúlyánál bölcs fejedelméjé vagy az intézményeké-e a nagyobb érdem? mert annyi bizonyos, hogy ha mind két tényező karöltve működik, a nép, ha mindjárt a „kis Franciaország“ pezsgővérü népe is, az egyensúlyt megzavarni nem fogja.

A politikai biztos szabadságnak pedig kísérője az anyagi jólét, mi mintegy megfordítva: husos árnya az egészséges szellemnek.

A nagyravágyás és szabadság elleni machinacziok mennyire tönkre silányították egyebütt a financiákat, oly virágzó itt ez.

Béke és szorgalom minden állam jólétének más két fő feltételei, s a kis Belgium a kettőnek védszárnyai alatt szépen felvirágzott.

Mindenek felett pedig Belgium iparüző ország, de az sem oly széngőz és repczeolajszagu, mint egyebütt, s azért gyári munkásai és proletariusai feljajulásait sem halljuk a kerekek és orsók zaja közé vegyülni.

Pár száz mükertész einek vetekedő szorgalma igyekszik a szép hölgy dús hajfürtözeteit a legszebb virágokkal felékesíteni; s viszont ez az évenkénti virágkiállításoknál a legszebb kameliát 1500 frankkal jutalmazza meg.

Szép ösztönzés! mit leginkább azért érdemel meg, mert nem ül mindig a tükörnél és virágcserepei közt, hanem sző, var, köt szorgalmatosan, s drága kamelái, rododendronai és kolostorai mellett sem préda. — Háztartása példás takarékosága annyira, hogy bár házassága idejéből adósságnál egy b reá nem maradt, az adó kevesedik, a vasutak pedig szaporodnak.

Politikánknak egyik nyavalyája a terjeszkedés a nagyobbodási vágy, pedig a nyujtózkodás, mint a hideg-lelős embernél előpostája a bekövetkezendő láznak.

Az állam jóléte nem mérhető röffel, mert nem birka

legelő, s jóléte nem a hízó vagy megnyirendő ürük számától függ. — A terjeszkedés inkább rossz, mint jó. — Az igen magos ember is hajlott fővel jár.

Belgium azért leginkább boldog, mert kis ország. Nagyokat álmodni elég helye és ereje nincs.

Pár óra alatt befutjuk az egészet, de ha egyszer látuk, soha sem feledjük el.

Mióta pedig vaspályái minden irányban szaporodnak, még mindig kisebbedik, jóléte pedig nagyobbodik.

Istenem! be boldog lenne az én hazám is, ha minden őszi eső után még nagyobb nem lenne! — sohajtottam fel egykor; most pedig miután más nagyobb baj is van, azt gondolom, hogy nemzetiségi apostolainknak is nem elmetszés, de belgiumos összekötés által kellene kisebbíteniök hazájukat!

Szóval: a kis Belgiumnak a mindenféle szép és jóból oly sok jutott, hogy koronás fejének, — míg társai a sok dolgot nem győzik, más teendője sincs, mint legatiókba járni a szomszédokhoz, s nekik a béke és szeretet Istenének ígéjét hirdetni.

Utópiának mondhatnánk, ha valamiféle Owen mesterember mondaná, vagy egy szeretetreméltó Herodot, s nem korunk komoly Clioja tanuskodnék mellette.

De nem mártom be tollamat többé e mézes sejtbe, tinta helyett. A nagyon illatos virág hosszás szaglása gonosz fejfájást gerjeszt.

Elég ennyi is, hogy a „hatalmas államok a kis ország sorsát megirigyelhessék, s azon román költők, kik a helyett, hogy a tudatlanság és rabszolgaság dudváját saját telkekből pusztítanak, minden reggel azzal ébrednek fel, hogy bölcsőben lévő hazájuk egy nagy folyóval előbbre van tolva — a papiroson.

Kakaspulykai felfuvalkodása a tojásnak csak egyben árul el valódi nagyságot: az értelmi kiskorúságban.

Schweicz.

I.

Mint Belgium példányképe a XIX-ik század alkotmányos monarchiájának, Schweicz épp oly szent reliquiája a civilisált és boldog köztársaságoknak a multból.

Két hatalmas argumentum egymás mellett, s nem egymás ellen. Gyakorlati megfejtései azon nagy, de rendszeren félreismert igazságnak: hogy nem a kormány alakjától, hanem annak viszonylatától az emberek és fogalmakkal, tehát nem a holt és szabályszerű formáktól, hanem az élő élettől függ leginkább az állami jólét és szabadság, a haladás vagy elmaradás.

Mind kettő inkább felelet már, mint kérdés, miből jó lesz a mi doctinaireinknek is megtanulni: hogy nem a régi jót kell az új szabályokhoz alkalmazni, sőt inkább a régi jónak kell új szabályok mintájának maradni. — A tojás nem lehet bölcsebb a tyuknál, — a politikában sem.

Ha Schweiczot egy szóval jellemezni akarnám, nyugodt lélekkel mondhatnám: hogy az *s z a b a d h o n*, mert nem annyit tesz az itt, hogy az 1-ső §-ban szabadnak nyilvánítatik, s a többi 99. §. által meghazudtoltatik, hanem hogy valóban az is; hogy az életben magában, s nem az alkotmányok száraz herbariumában szabad.

Pedig ő is szolgálja volt egykor az uraknak, kik az akkori politikai architectura szabályai szerint magas szirt csucokra rakták kőfészkeiket, mint leselkedni szoktak alpeseinek rablómadarai az alpokon legelő bárányokra és zergékre.

Az idegen urak várai, mint nehéz karikái lánczának,

öveztek körül hegyeit, s a védetlen nép már szinte botra tüzött kalap bálványimádóvá süllyedt alá.

Ekkor három tüzelekü fia született Schweicznak, kik bár doctoratust letenniök előbb nem kellett, atyjai levének szabadságának.

Egyik ezek közül, azon bikkfa koszoruzott mély völgy szorulat felett, mely még ma is nevéről T e l l V i l m o s utjának neveztetik, így szólott Schiller szerint:

„Hol azon ítélőszék, mely elé idézhetnélek Geszler várnagy? — S ha nincs bíró, nincs törvény, mely elítélhetne, ugy mind ketten törvényen kívül állunk, s a szüksegi védelem határoz. Ki fog hát elveszni? Ártatlan nőm és gyermekeim, vagy te? — Bukjál hát te!“

A másodikhoz így szólott neje Zschokke szép szávaival:

„Meddig fog a dölf nevetni és az alázatosság sirni? — Idegenek fognak-e urai lenni e földnek, s örökösei javainknak? Mire valók a hegy férfiai? Mi anyák csak koldusokat szoptassunk emlőinken, s a külföldnek rableányokat neveljünk?“ — „Mentsen Isten!“ felelt S t a u f a c h e r V i l m o s, s felkereste a szomszéd két Canton férfait, kik kezét adtak neki.

Sempachnál a harczménekről leszállott lovagok eleven vasbástyát képeztek. A hegylakói már halomra hullottak az öldöklő dárdák erdeje előtt. Ekkor Winkelriedi Arnold: a harmadik férfiú kiáltott, s a hálás nép még ma is szórul szóra tudja azt, mit mondott, mert akkor néhány szó elég volt a halhatlanságra:

„A szabadságnak utcát akarok nyitni! — Hü frigyesek! Ha elestem gondoskodjatok nőmről és gyermekeimről!“

A három férfiú szólott és a szerint cselekedett, a nép hallgatott, de követte őket, és Schweicz szabad lett.

Azon nehéz problémát, miről annyi tudós vitatkozott eredménytelenül, három tudatlan, de lelkes férfiú, minden fejtörés nélkül így fejtette meg.

Ez már régen volt. Azóta a világ sokat tanult, s még többet felejtett. Tudós hálósipkát huzott a szabadság

szabad fejére is, s madár ijesztőül rá tette a doctori kalapot. Megtanította dotrinaire werklíje után füttyölni, és saloni menuette lépésekkel járni.

Es szólanak ismét azok, kik a szabadság embereinek mondják magukat, csak egészen más hangon.

II.

Szólanak pedig a tudomány emberei ilyen képen :

„Schweicz nem az, mert nem is lehet az, minek lennie kellene.“

„Alig nevezhető államnak, mert csak helybeli érdekek, és független helyhatósági törvények által széjjel szaggatott testek nagy halmaza, minden öszvetartó erő, és biztos kapocs nélkül.“

„Van lármás Tagsatzungja, de az soha sem növi ki magát európai parlamenté. Követei csak küldői apró bajjai felett vesződnek, s egy garast, egy katonát a maguk fejétől megajánlani nem mernek.“

„Nincs központosító törvénye, nincs egy nagy közös zászlóul szolgálható szilárd alaptörvénye, mit minden Cantona ki nem jászhatik.“

„Nincs egyenlő közigazgatási, nevelési, és kereskedelmi rendszere. A pénzláb, mértékarány, vámrendszer zavart, egyenetlen.“

„Huszonkét külön kis status képviseltetik a Tagsatzungon, melyek egy közös focusban nem folyván össze, s helybeli érdekek szerint osztályoztatván, határozatlan, gyöngge, ingatag és jellemtelen. Üres szószatyárságai eldaraboltságát, és végzéseit, melyeket soha életbeléptetni nem tud, tehetetlenségét bizonyítják.“

„Makacs ragaszkodás az ősi szokásokhoz és előítéletekhez nem csak egyes Cantonokat, hanem egyes községeket is elszigetel egymástól, és Stadler idioticonja szerint csak táj dialectje 72 van: 41 német, 21 francia, 8 olasz és 6 celta maradvány.“

Mennyi tudós anathema egy rakáson! — Ha csak huszad része igaz kelléke lenne a szabadságnak, már réggen anarchiában halt volna el.

Szegény csalogánya Némethonnak, ki egykor azt énekelted: „Auf den Bergen wohnt die Freiheit!“ — Ha fogalmad is lett volna arról, hogy mi minden szükséges a status bölcseséghez, s azon furcsa gép összeállításához, mit doctrinairi nyelven „szabadság“ gyanánt árulnak, elhallgattál volna szép, de csak költői mondatoddal, hogy te is philosoph maradhattál volna.

És valóban, hogy mi is kell tulajdonkép ahhoz, mit politikai szabadságnak hiszünk a nép erős akaratán kívül, nem is könnyű megmondani; de hogy mi mindenféle nem kell, sőt mi veszélyes abból a sok tudományos lomból, arra Schweicz fél évezred óta élő példa, mely naponta hálásan fohászkozhatik fel istenéhez, mint a hajdani philosoph egy nagy vásár kirakatai közt sohajtott fel: „Istennem! de sok mindenfélére szükségem nincs“!

Status mestereink a tág és nagy világból, egy nagy kalitkát csinálnak, hogy abban az elvileg és §-ilag rendezett emberiségnek szép és harmonikus szabadsági dalamokat werklizhessenek, s összhangzó, de kiállhatatlan kintornálásuk mellett annyira központosítanak minden életmozgalmat, hogy merő centralisationális boldogság, és képviseleti valóság mellett, a népnek nem maradna más joga, mint vagy türni míg lehet, s tánczolni a mint huzzák, vagy széttörni a kalitkát és sipládát, midőn már nem lehet.

De a szabadság tudós uraim! nem egyenruha, bár a doctinaire értelmű nép képviselői némely parlamentben abban ülnek, és abban hallgatnak, s egyenesen azért, mert természeténél fogva szabad, és ellentéte minden nyügöző formának, s az élet mint valóság éppen ellenkezője minden alkotmányos fictionnak, nem lehet ugyan az mindenkor és mindenütt. A puszták beduinja és kalmukja mást kíván, mint a párisi vagy berlini, a IX-dik századnak egyébre volt szüksége, mint a XIX-nek, pedig szabad akar lenni mind: a mocz, a piperőcz, a quäker.

A szabadság kielégítése a hármas emberi természet-

nek: az érzékinek, erkölcsinek és gondolkodónak, tehát oly viszonylagos, mint miveltségi foka ezeknek.

Mi joggal kívánhatná tehát a berni reformált és felvilágosult helveta Schwyz vagy urbeli polgártársától, hogy ne hidjen Krausz csudáiban, vagy jesuitái okoskodásában? És ezek viszont hogyan követelhetnék az Argautól, hogy mivel ő a kolostorokba bucsura jár, ez ne törülhesse el a magáét, ha a bujtogatás menhelyeinek ismeri. Hisz a havasakon még igen hideg van gyakran és még alig kezd olvadni a hó, midőn a völgynek déli oldalán már a fűszeres szőlőgerezdek érnek!

Ha megadta az állam azon szabadságot, mire érettségünknel, hely- és időbeli viszonyainknál, fogalmainknál és kívánalmainknál fogva szükségünk van, eleget tett, s megfelelt céljának, ha ebben véd, ellenkezőre pedig nem erőltet. A több talán még veszélyesb és rosszabb, mint a kevesebb.

Mi baj tehát, ha Schweicz politikai konyhájában mindenféle étel találtatik? — Örüljön kiki, ha oly terített asztalhoz ülhet, hol ő is, szomszédja is szájuk szerinti eledelet kaphatnak. — Legyen mindenkinek idvezülése az ő hite szerint; szabadsága pedig meggyőződése és fogalmai szerint!

„De így nincs előhaladás“ — mondják.
Megkisértjük a feleletet erre is.

III.

„Schweiczban nincs előhaladás“!

Istenem! mily vágatva halad például Anglia s az a Franciaország, hogy ne is említsem a tudós Németországot és a politikai bölcsesség több európai áldozatait!

Valódi öröm csak hallani is!

Anglia már a katolikusokat is, — ezen újtestamenti zsidóit — emancipálta; a „rotten borough“ romjainak denevéreitől elvette a törvényhozói jogot, hogy az élők százazrei százazreseinek adja; sőt, — mi több, hosszas küzdés után, midőn t. i. már egy tory állott a dolog élére már azt is megengedte, hogy szegény népe idegen gabo-

nával megmenthesse magát az éhenhalástól. Franciaország pedig oly becses jogok birtokában van, hogy már pénzen is árulta, mint nálunk hajdan a kutyabőrös áldást; a jólétnek és rendnek oly magas fokán, hogy vannak egész időszakok, midőn a S. Pelagieba becsukni, vagy légváltoztatás kedvéért Cayennebe utaztatni való betegeket sem talál!

És ugyan vajjon hogyan érezhetik magukat még ma is Anglia gyármunkásai, és Irland farmerei? vagy mivé változtatta Franciaországot a revolúció, császárság, restauráció, justmileu, és ismét a revolúció, császárság — halt! — egymás felváltó centralismusa?

Aztán szokás Schweiczot, azegységes nagy államokkal hasonlítani össze, s ez oldalról puskázni ellene. De az municipális szövetség, mint Éjszakamerika, s hogy ez gazdagabb, nagyobb fényüzéssel él; s így hisszük, hogy szénája is jobb rendben áll, annak 99 oka van, a századik pedig az, hogy Amerika vadonjaiban, szabadon, s tervszerűleg lehetett építeni. Nem kellett előbb zergevadásainak a várakat lerontani, és pásztori republika tanyáját Róma és Bajorhon közt felépíteni.

„Van panasz, lárma, elég ületlenség Schweiczban“!

Van elég, megengedem. Sőt még többnek kell lenni szükségkép, mint egyebütt; mert azon felül, hogy a baj az élethez köttetett, tökéletest pedig még a világ nem látott, elégületlenségében itt mindenki szabadon szólhat, irhat, sőt ha nagyobb a baj, kaszákhöz is hamar nyul. Itt nem használják azon mesterfogást, hogy a bajorvoslásául vagy a szájokat lakatolják le, vagy üres ígéretekkel laktassák jól. A beteg legalább elmondhatja hol és mi fáj.

„Schweicz szegény“!

De ugyan miben lehet gazdag a hegyi lakos magas sas fészkében kopár szikláin, és elzárt völgyeiben pusztító hegyipatakok, hó és közuhatagok, s földomlások közt, ha csak nem szabadságban, férfi erőben és egészséges romlatlan vérben? — Az olasz kövér telkei közt koldult eddig, s a „leggazdagabb“ iparüző nemzet fia szinte étlen hal el ma is.

Ha a szabadság társnéjának kellene lenni okvetlenül a gazdaságnak, úgy a szegény nem is lehetne szabad. — Akkor a pénz census a legczélszerűbb intézkedés. Pedig Schweicz példája azt tanítja, hogy valódi szabadság mellett a legsoványabb földön, és a legsanyarubb körülmények közt is nem lehet a szegénység tulcsigázott, földhöz sújtó; s ha mégis találtatik itt és amott, az bizonyára nem a szabadság hibája.

„Schweicz gyöngé, mert darabolt. Több erő kellene, mely összetartsa.“

Ezt könnyebb mondani, mint kivinni. — A főhatalom egyensúlyozását nehéz eltalálni, legkönnyebb eltéveszteni. És ha az ember oly könnyen tévedhet ott, mi reá legfontosabb, tanácsos-e több, mint kevésb hatalmat lerakni egyes kezekbe? Szóljanak Ezop békái, mert az ily ellenvetés nagyon hasonlít a békák panaszához a fatuskó ellen.

A nyelv különbség például, nála nem fő három nemzetiség külön programokkal és tiz parancsolatokkal, hanem 72 külön tájbeszéd csak, s azért kiki szólhat úgy, a mint nyelve felmetszve van, legkisebb veszély nélkül. — Én az öreg Tscharrer elnöknek alig minden tizedik német szavát értettem meg. Mintha csak dán vagy flamand nyelven szónokolt volna.

Aztán hát az is baj, hogy az elnöknek nincs oly kolompféle csengetyűje? hogy a nép véréről és vagyonáról előleges tudta és világos beleegyezése nélkül senki sem rendelkezhetik? — Hát gyermek az a schweiczi nép cantoni inteligentiájával, hogy preceptorok kellessenek neki, mint az „aimable“ franczia és a „gemüthlich“ német pornépnek? — Ha fukar vérével és vagyonával, — pedig a schweiczi nem volt soha az, hol lennie szabad nem volt, — ő tudhatja legjobban, hogy miért az, mert ő fizet, ő „áll a tűzben“, míg a nép képviselője gyakran a „nem nép“ által fizettetik, s még miniszterré is kinőheti magát, ha t. i. jól forgolódik saját „édes én“-jének utasíthatlanságával! (Bizony majd felakad tollam ezen parlamentáris ujszónál).

A schweiczi népnek politikai érettsége van; maga

szeret tehát saját dolgaiban eljárni, s ha legdrágább vagyónát bizza valakire, legalább térítvényt adat ki saját biztosítására, mert a vesékbe csak Isten szeme láthat be.

E népnek mondom érettsége van. Bátran megszólíthatjuk bár melyik ugynevezett parasztot (ha az egyszersmind nem „knacht“, hanem szabad ember) a napi kérdések felett, mert bizonyosak lehetünk benne, hogy kimerítő felvilágosítást ad arról a maga módja szerint, melyből annyit mindenesetre tanulhatunk, hogy ő neki is meg van saját véleménye, mit nem borral öntöttek belé, hogy tehát ő nem csak „választó felség“, hanem tanácskozó ember is.

Minden csárda, minden szegény „Bier und Wein Wirthschaft“ faragatlan asztalán hever néhány hirlap telve tenyeres talpas elménczségekkel a „Herrenwirthschaft“ felett, s a fapapucsos pásztor kemény sajtja megemésztésül jót nevet rajta, a helyett, hogy fokosa szorulna meg kezében, s fogai szájában.

Minden schweiczi azon korban, midőn egyebütt két garasról sem rendelkezhetik választó és választható. — Mindegyik vigabban eszi meg kenyerét, mit sován és szük szántóföldjei, és darab sajtját, mit hegyi legelői adnak, s őszintébb fohászszal ad hálát Istenének estvéneként, mint bár melyik nép — mondom nép és nem teins nagyságos urak — fia.

De mit ér mind ez! — Neki nincs centralisatiója semmiben. Ő logikaszerűen nem lehet mivelte, tehetős, szabad és boldog!

A vakságnak legveszélyesb neme a tudós hájog. Ez nem gyógyítható, mert a baj ott van éppen, honnét az orvoslat remélhető lenne. Nem is fárasztom sem magamat, sem az olvasót argumentumok összehalmazásával.

Egyéb győzte meg a világot mindig, mint szók halmaza. Az elv harc még mindig botharczra vezetett mindenütt. — És én lennék elég együgyü szavakon építeni, midőn a tények beszélnek!

Tényt! ténytet! és ismét ténytet! kiált ma a világ, mely már azon kifejlődési ponthoz érkezett, hol üres okoskodások jól nem laktathatják. Tett segít a népen és nem a szó.

És tényért nem kell a régi harcztéreket felkeresnem, mert napjainknak minden politikai csetepatéiban megtartotta a tért.

Mint ezelőtt husz évvel megtagadta az üldözött Napoleon Lajos kiutasítását bár az egész európai diplomatia felült nagy lovára, ugy megfogja tartani a Dapp völgyet ma is az ugorkafára kerekedett III-ik Napoleon ellen is.

Mind ebből tehát azok részére, kik centralisált tudósoknak nem hiszik magukat, e következendő tanuságos corollariumok folynak :

1-ör Schweicz igen gyakran czivodik ugyan egymás közt, mint azt a szerelmes házások szokták, de ha egy harmadik tolakodik közójük, rögtön kezét adnak egymásnak, kutyát és macskát uszítanak ellene. — Miért vádolják tehát gyöngeséggel ?

2-or Minél határozatlanabb a Tagsatzung, s minél kevésbé tudja gyakran mit kellessék tennie a pártok közt? annál határozottabbak az egyes cantonok, s annál inkább meg van minden egyes schweizinak saját meggyőződése. — Miért volna tehát ingatag ?

3 or. A Tagsatzung határozatai erejében ön maga sem hisz, s csak béke birói szerepet játszik rendesen. De minden egyes canton bizik hegyeiben, czélba találó löfegyvereiben, kaszásai erős karjaiban, s testvérei rokonszenvében, szabadsága, függetlensége és becsülete iránt. — A Tagsatzung gyakran lő bakot, de a „Freischützek“ sziven lövik a czélt Samiel golyója nélkül is, mint Tell Vilmosuk zsarnokát. Mitől kellene tehát félnie ?

Egyébiránt ki jobban tudja, mondja, mert az „ökormányzat“ és „centralismus“ saját logikai kelleikkel égető kérdése a magyar szabadságnak is.

Olaszország.

I.

Népek nem festhetők mint az arczképek.

Elkoptatott, kicsévelt állítás. — A legelső, ki egy nép jelleméről, s élte tarkaságáról írni akart, mondta kétségkívül legelsőbben, s a legutolsó, ki ismételni fogja, találand még szalmájában igaz magra.

Az oly sok és annyiféle részekből álló egész, mit népek; — azon sokszerűség s változatosság gondolatban, szóban és tetben, mit életének nevezünk, egy pár vonással nem jellemezhetők, ki nem fejthetők, körül nem irhatók.

Vannak azonban mégis bizonyos saját és határozott vonalok, melyek az egészen mintegy látatlanul vonulnak át, melyek minden tagján inkább vagy kevésbé vehetők észre, s közös származás, nyelv, történeti emlékek, szokás éghajlat, s más ily közös tételek által az egyes részeket, mint a láncszemek egy nagy egészszé fűzik össze; valamint van egyes családok arczképén bizonyos megnevezhetlen valami, mi bár az arcz minden egyes részei különbözök, mégis első tekintetre feltetszők. — A nemzetek az emberiségnek egyes külön családjai.

És vannak benszületett tulajdonok népeknél, mint egyeseknél, melyek a szerint, mint a magán és köznevelés: dajkánk és az élet iskoláztatása által kifejtetnek, jó vagy rossz irányt kapnak, áldásunkká vagy átkunkká válnak. Az önbecsérzés kevélységgé, a takarékosság fős vénységgé, a szerénység alávalósággá, s így a hét fő

erény, hét fő bűnné fajulhat. — Indulat tesz hőssé, hazafivá, művésszé, s van-e mégis undokabb lény annál, kin az elfajult indulat korlátlanul uralkodik. — Ezek a tüzes szekerek, melyeken mennybe vagy a poklokra ragdatatunk.

Az olasz nép természeténél fogva eleven, vidor, nyílt, s politikai viszonyai őt alattomossá, titkolódzóvá, sötétté tévék. Élénkségéből, gyulékonyosságából bravokat, banditákat, költői zománczu vallásosságából bigottságot és vakbuzgalmat; az al, a felső rétegekben pedig atheismust fejlesztettek ki. Folytonos nehéz nyomása alatt kormányainak az erőteljes önállás, és határozott egyéniség, minden olasznak tulajdona, elveszett, s helyébe gondolat nélküli önmegadás, tett nélküli veszteglés, tunyaság, és testi gyönyörein kívül semmivel sem gondolás, mint mérges bürök növekedtek fel.

De ez még nem minden. — Olaszország előbb szerencsétlenné tétetett, aztán meggyaláztatott; előbb lealjasított, aztán elítéltetett.

Valóban, ha valamely nemzet iránt igazságtalan volt eddig a közvélemény — pedig mi is tudjuk, mint fáj ez! — ugy az olaszok iránt égbekiáltólag volt az. Huszonkét millió népnek a legszebb földön, a legszebb lég alatt a legalsó fokon állott morális becsültetése. Mintha csak a világ lenézése által akarta volna rajta, az elbukotton megboszulni két évezredes uralmát, mit szellemi és politikai felsőbbségénél fogva gyakorlott.

Szabadjon uti tárczámnak több évekkkel ezelőtt a helyszínén tett jegyzeteiből az idevonatkozó részt kiírni. —

„Szegény, sajnálandó Italia!“

„Isten és a sors, két külön hatalom vitáznak felette.“

„Isten megáldá e szép országot mindenével, és lakói mégis mily szerencsétlenek! — Csak vakondokok a szép kertben, virágágyait felturók.“

A „magna parens frugum“ mint Virgil nevezi, nem biztos az éhhalástól!“

„Három oldalát tenger mossa, s nincs kereskedése.“

„Az alpeseket bástyául nyeré, s idegenek által őriztetik.“

„Petrarca dalainak olvadó nyelve, mint éktelen és fülsértő lármája a rongyos halárusok és koldusoknak hangzik csak.“

„A legelső, s leghiresb egyetemek földén az olvasás mestersége is elveszett.“

„Rakva ezredéves dicsőség, lángész és művészi ihlet emlékeivel. — Tölgy-, babér- és myrtus koszoru mindeütt, s ez mind a napontai meggyaláztatástól, és megvettétéstől nem ovhatja meg.“

„A szabadság classikus földjét a szolgaság lakja. A szabad szó helyét a kémség és rendőrség pótolják, melyeknek minden alakban itt van nagy iskolájuk és kiterjedt patvariájuk.“

„Láncz csörög a gályarabok lábain, hol a diadalmas fegyver fénylett, s köny ragyog a napsugárainál a dús arák gyöngye helyett. — A nap tiszta sugárai, a békók vasán tükröződnek, szemetben fürdenek.“

„E nép, mely évezredekig uralkodott népek felett, századok óta küzd idegen uralom ellen erőtlentül.“

„Európa édenét százados átok sulya nyomja!“

„Az olaszok jobbjai azt hiszik, hogy azon sokszoros és változékony ismétlése a nagyságnak, mit historiája tanúsít, nemzetük és honjuk jellemében alapul; futólagos és átmeneti okoknak tulajdonítandó, ellenben jelen lealáztatásuk és szolgaságuk.“

„És van is e hitben valami, a mi szinte meggyőző erejű, ha a történelmet, és Európa térképét tanulmányozzuk, ha a „salami“ „kezo“ és „gipsz figurákat“ áruló olaszokon kívül, néhány „transteverano“ és „romagnolo“ zsarátnok szemeibe nézni alkalmunk volt.“

„De még az, mibe reményünk horgonyát vethetnők: a nép, — mélyen alszik. Nem érez nyomatást és szégyent. Feladatuk tehát öt százados tompaságából becsület és sza-

badságra ébreszteni, s hitöket a gondviselés iránt ingatlanul fentartani. — De természetesen mind ez, nem idegen fegyver, honi „coltellok“ és összeesküvések által éretthetik el.“

Ezt mintegy 20 évvel ezelőtt irtam, magam saját multságára.

Néhány év óta az olasz élet ismét izgatott állapotban van, mi ismét az ujságolvasó világot mulatja.

Nagy horderejü eszmék: a szabadság és nemzeti egység vágyai hatották át minden rétegeit, s most kirekesztőleg uralkodnak azon.

Ez tehát ismét dagálya azon sajátlag olaszos kedélyi hangulatnak, mely munkás elevenség és szunyadó henyeségnek, fáradhatlan munkásság és részvétlen indolentiának egészen jellemzetes keverékéből áll.

És napi politikánknak legnagyobb részét az olasz kérdés foglalja el.

Mindenki minden reggel azon kérdőjellel arczán veszi kezébe az uj lapot: „mi lesz a római, a nápolyi bonnyodalmakból?“ „Az „Unita italia“ törekvéseiből a vár négyszöggel, és „non possumus-“sal szemközt?“ — Talál is bizonyosan néhány hasábot teleirva mindegyikben; de a megoldás, mint a mesebeli aranymadár, mindig néhány lépéssel odébb száll, s holnap kezdheti ismét ott hol elhagyta ma.

Következetesen eddigi eljárásomhoz, itt is nem a conjuncturák, hanem a tények kutforrásaihoz vezetem olvasómat, azon tanulmányokhoz t. i. miket egy nép históriája, és psychológiája nyujt. — S itt különösen szükséges, hogy visszagondoljuk magunkat Olaszország azon helyzetére, melyben csak pár évvel ezelőtt volt.

Egy népnek sincs érdekesb, és tanuságosb, de egyszersmind nagyszerübb és átkarolóbb történelme, mint az olasznak. — Kis töredék itt mitsem mondhatna. — Tartom tehát magamat a dolog könnyebb végéhez, s meggyóntatom az olasz jellemet, hogy bünbocsánatot nyerhessen.

II.

„Mindnyájan kész gazok vagyunk“ mondja Hamlet. — „A ki nem, az emeljen követ a rágalmazó Hamletre és bűnös olaszokra.“ — Szólott az idvezítő.

Ezen udvariatlan, mert őszinte szavát egy józanul hóbortosnak, s mennyei parancsát a legbölcsebbnek a keresztény k. káté, midőn a bűnöket befolyásuk és eredményeik szerint külön külön elfiokozá, hét fő bűnre olvasztotta fel vegytanilag, s így hét fő gyarlósággal bélyegezte meg az embert.

Egy olasz sem tagadhatja, hogy náluk, mint kiválóan élénk embereknel, a 7 fő emberi tulajdon is határozott vonalakban kifejezve van, de viszont kívánhatják is, hogy más pharizeusok se kiáltsanak fel szemben velük: „Nem vagyok olyan, mint ők!“

Én legalább, midőn e szerencsétlen nép erkölcsi és társadalmi szennyeit mosás alá veszem, nem kimélem ugyan sem a lugot, sem pedig a sulykot, de Hamlet szavainak igazságát sem vonom kétségbe.

A nemzeti bűnlajstrom élére mindjárt a röstséget czégérezvén ki, inkább a latin példabeszédet, — mely azt „az ördög vánkosságának“ nevezi, — mint a káté sorozatát követem, mely ismét e bünt, talán természetes lomhaságánál fogva, a hatlovas bünszekér saraglyájába helyezi, mint hetediket.

Miért cselekszem pedig így, azt leginkább a fenékreható Rochefoucauld fejtendi meg, ki velünk született lomhaságunkat, nemcsak majd minden bűn és emberi hiány főbélyegének, hanem általánfogva tetteink egyik fő rugójának, sőt sok, ugynevezett erényeink fő alkatrészének is tekinti.

Annyi minden esetre bizonyos, hogy a népek minden jajait a gyávaság és tudatlanság szülik, ezek pedig a röst anyának iker édes gyermekei.

Hogyan nevezheti pedig az olasz költői szép nyelvén a csunya dolgot: „dolce far niente“-nek, azt ismét valamelyik táblabíró tudósunk fejthetné meg, kiről hasonló

költőiséggel eldandolhatni: „játszi bodor füst közt, végre hamuba rogyott.“

Szívesen megengedem ugyan mindkettőnek, hogy a „henyélés“ csak parasztnak való, mert az urak „comfort“-nak, kényelemnek nevezik, mi többi közt a támlás székeket, és paszomántos inasokat szükségessé tévén, a szorgalomnak és szegénységnek kenyeret ad, s így az igaz célhoz vezet. — Elhiszem, hogy a magyarnak azért van hosszú bajusza, és hosszú pipaszára, hogy a terhére lévő időt elpödörhesse s magától elfüstölhesse. Megengedem azt is, hogy a por életnapszámának nehéz fáradalmai mellett, erre némileg feljogosítva van, s hogy ezt az olasznál meleg napja, mostoha polgári helyzete, és könynyű életmódja hozza magával, de mind a mellett bün marad mégis minden név alatt, s megmarad tojásainak nagy rakása is, melyből pusztító hernyó sereg buvand elő, itt és ott, és mindenütt.

Nézzük például a lazzaronit, ezen édes gyermeket „az édes semmit sem tevésnek,“ ezen nagy olasz családnak.

A „lazzaroni“ sem koldus, sem zshivány, mint a minek tartják, hanem egészen boldog nép, bevallott professiójával, a „far niente“-vel. Még a reactió eszköze sem, mert a világ minden fővárosi pornépei közt a lázadásokra, — miket csak utczai multságoknak tart, — a leghajlandóbb. — Valery egy olasz könyv czimét idézi: előadása a nápolyi igen hű nép 22 lázadásainak.

A lazzaroni oly két lábu s tollatlan boldog teremtvénye Istennek, mely munka nélkül, nyugodtan, minden testi s lelki bajoktól háborítatlanul él, vagy ha úgy tetszik, vegetál, de vigan, játszva, gond és fájdalom nélkül, mint az ég madarai, és a tenger halai.

A nap tesz érte mindent. Szántóvetője, szabója, csizmadiája, orvosa, rendőre, törvénykönyve és politikai alkotmánya, mert míg a vérforrósága éleszti, a légheve lehangolja az embert.

A szorgalomnak nincs itt rugója, hatalom, fény, gazdaság, az emberiségnek ezen varázsszavai, keble hőmérsékletét az O-n felül nem emelik. — Kivánalmi nincsenek,

a szükségest pedig az éghajlat ingyen megadja, midőn gazdagsága táplálja, s melegsége ruházza. — A nyomor itt nem társnéja a rőstségnek.

A feleslegest legjobban Nápolyban nélkülözhetni. Mert mi egy lazzaroni fénytüzése, mik szükségei?

Ha nem mezetlen, elég tisztességesen van felöltözve. A ruha csak elfedésre, nem a test melegének megőrzésére szükséges. — Napontai egyszeri evés elég, s az ily ebédhez kevés zöldség, gyümölcs, vagy néhány csiga és apró hal kell. — Szomjusága legfeljebb jeges vizet, és egy fél citromot kíván, mind ez pedig oly olcsó, hogy a legszegényebb is élvezheti, s a felett még a gyomrot sem csiklándoztatja, mint éjszakai szeszitalai. — Az erkölcsök és vallás gyarlóságai iránt elnézők. — Mi kell több? — A szükséges, mi könnyen kielégíthető, s a szükség, mily kevés!

De nem csak kevésből és könnyen, hanem soká is él a lazzaroni. Élte nem csak olcsó, hanem hosszú is. — Munka és fáradság el nem koptatják, nyomor fel nem emészt, indulatok alá nem ássák élet elemeit. Nyugalom és mérséklet meggazdálkodják éltét. — Az általános bádjadtság, a meleg hatása, meg akadályozza, a nagy bőrgőzölés meggyógyítja, kitisztítja a betegségeket. — A statisztikusok végre még azon észrevételt is teszik, hogy sok a meleg gyógyforrás, és kevés az orvos.

Ily szempontból tekintve pedig a lazzaroni élte élével: a mértékletesség és elégedettséggel, mint erényes és bölcs ember is áll, — vagy inkább hever, — mintául a telhetetlen századnak.

Nem a szükséges, hanem a felesleges kottlója a sok bűnnek. Nem nyugodt élvezete a létnek, hanem a gyönyörvadászat fogyhatlan forrásai a részes indulatoknak. — A lazzaroni szintegy hasonlít Diogeneshez, mint Arkádia pásztoraikhoz. — Koldusoknak nevezi a mai kor, mert nincs pénzük. A régiiek philosophoknak mondták volna, mert nincsenek szükségeik.

Ha igaz magyarul: „hogy a munka az élet átka;“ — ha igaz németül, hogy: „das Leben ist doch des Lebens höchstes Ziel;“ — ha Cabet „Icariája“ francziául

igaz ideálja lehet minden füstös korunknak, úgy több élet-philosophia van egy lazzaroni kis ujjában, és „dolce far niente“-jében, mint egy egész újabb gazdasági rendszerben.

De éppen itt a nagy bökkenő, mert az „állat ember“-nek másik kiegészítő fele „az isten ember.“

Igaza van tehát Rochefoucauld-nak. Legnagyobb sophista minden indulataink közt az oly szelid és ártatlannak látszó röstség.

A röstség okozat is, ok is.

Ha Olaszországban s egyebütt eredménye bizonyos visszas helyezeteknek, már maga ismét előállítója sok más rosszabbaknak. — Testőrei oldala mellett az elaljasulás, gondolat- és akaratban, lágyság és tétova az indulatok arcuzatán, a lét unalma, a zseb szegénysége, s végre a szabadulás helyetti mélyebb sülyedés a rosszba.

S ezen szarvas bűnre nézve az olasz nép családait, állami helyzetük szerint osztályozhatni el. Nagyobb nyomás felülről, nagyobb röstséggel felelt alulról. — E népek-nél minden lökésre, minden buzdításra élénk mozgalom viszhangzott az ipar és eszmék mezején.

Az első főbűnnél tehát már az ítéletet arra bizzuk, kit az egyedül megillet.

III.

Második országos bűn az o l a s z k ö z ö n y ö s s é g (i n d o l e n t i a), mi körülbelől gyávaságnak is nevezhető a leggyarlóbb magyar szóval, — mások rettentő példájára.

Az olaszoknál időszakonként két igen különböző erkölcsi tünemény mutatkozik. Indulatosság és apathia, dacz és vak engedékenység, élénk vállalkozás és egykedvűség, lelkesedés és lehangoltság, erő és lágyság, felemelkedés és elaljasodás egymást váltják fel, mint örökös apály és dagály. A kebel tengere majd csendes és nyugodt, majd viharos és tomboló. A két szélsőség folytonosan érinti egymást. Századok tulfeszültségét, századok elvetemültségé váltotta fel.

Agya fogékonyságánál és vére izgékonyságánál fogva a benyomások sebesen, és hatályosan történnek, s követik egymást. Ha a „nagy“ és „szép“ ábrándja felmagasztalta képzelődését, feltüzeltelte indulatát, a lelkesedés lángolva tör ki. Ilyenkor viharos és erélyes. De mély meggyőződés, és határozott kötelesség érzet hiányában az akadályok veszélyezett kedves „én“-jére emlékeztetik, s ki csak előbb vakmerőnek látszott, félénk és gyáva lesz. A gyülékony és könnyelmű enthusiasmusra az áldozatoktól vonakodás, vagyis a gyakorlatilag „okos számítás“ következik, mi e népet épp oly készszé teszi a forradalmak megkezdésére, mint képtelenné azoknak keresztül vitelére.

S itt kulcsa annak is, hogy oly szívesen szereti másai vétetni ki a tüzből a meleg gesztenyét, minek természetes eredménye nem lehetett más, minthogy más rendelkezett sorsa felett, hogy örökös protectoratus alatt volt, s tapasztalni kénytelenítettett, miszerint: „kegyelem kenyérhez nem sok fog kell.“

Ha az olasz újabb historiát tanulmányozzuk, úgy találjuk, hogy az olasz nép sorsára voltak legnagyobb befolyással az idegenek.

Mióta a középkor köztársaságai belviszály, és saját caesarjaik nádályi politikája által meggyengült, a birtoka felett tusázó „forestierik“ leginkább németek és francziák fegyverpiaczává vált, minek folytán megszokta valamint szenvedése miatt az idegeneket okolni, úgy jólétét és szabadságát is idegen segílytől várni el. — Genua, Milano, de főleg Nápoly egész története nem más, mint az egymást felváltó idegenek, vagy pártfogolt vazaljaik uralmának változatos története.

Ki Olaszországot közelebbről nem ismeri, alig lehet fogalma azon mély gyűlöletről, melylyel az olasz az idegenek iránt, nem annyira még északon, mint lejjebb délre az abruzokban és Nápolyban viseltetik. Legnagyobb ó testamentomi „német-falo“ magyarjaink, csak iskolás gyermekek hozzájuk képest. A magyar rossz elménczségeket faragott reá, mert csak egy nadrágja, bajusza pe-

dig éppen nem volt; de ez gyűlöli úgy, mint csak az olasz gyűlölni tud.

Most látszólag általános az enthusiasmus a francziák mellett, de nagyon együgyü ember lenne az a Napoleon, ha át nem látta az olasz szitán.

Midőn a francia uralom egész Olaszthonban megbukkott, s Fontainebleau fogságából a 62 éves VII-ik Pius római trónjára visszatért, utja nagyobb diadalmenet volt, mint Victor Emánuelé most. Királyok hódoltak neki, s alig tudta akadályozni, hogy Piemont akkori királya saruit ne csókolja meg. — Még a himlő oltás és utczavilágítás is több évig megszűnt, mert a francziák hozták volt be, s a parasztok Bologna mellett a rizsvetéseket elpusztították, mert szinte ők kezdték meg ott termesztését. A Cenis hegyen épült francia utra nem adtak ki utleveleket, s az utasok kénytelenítették az összeomlott novalesi uton keréketöretni magukat. A fanatizmus még a Po remek hidját is leakarta rontani.

„Sapienti pauca.“ Pedig tudjuk, hogy az olasz ügy most „bölc“ kezekben van.

Hanem az olaszok helyzetében most sem tudhatni, hogy más szájával jóllakni s a közmonda szerint „az ördögöt Belzebubbba kiüzni“ lehet-e?

De visszatérve szorosán themánkhoz:

Ellenkező éghajlati, és pszichologiai okoknál fogva az északfia lassubb, fontolóbb, de kitartóbb is.

Az olasznak indulatai saját forróságuknál perzselődnek le, s szintoly hévvel ragadják őt az ellenkező lethargia vagy sybaritizmus örvényébe. Sarkantyura és kantárra tehát egyaránt szüksége van. — Ez csak akkor szünet meg, ha a szabadság az önbecsülés érzelmét vissza fogja adni.

S itt a fő baj.

Az elpuhult nápolyiak, kiknél az önmegvetés példátlan, három napig védték magukat I-ső Napoleon egész vitéz hadserege ellen vezér nélkül, s holttestekből csinálva bástyát a nyitott városnak; s mégis egy araszszal odébb historiájukban, az 1821. és 1831-ki „nemzeti mozgalmak“

szánandó erőtlenséget és gyávaságot mutatnak, mert hiányzott a közmeggyőződés az általános nagy inger.

Ki élteben valaha okoskodott, az az: a tényekből felfelé okot, és lefelé okozatokat ki betűzni próbált, ennyiből is kitalálhatja, miért volt szolgai, indolens majd nem mindig utóda azoknak, kiknek munkássága csudálatos, állandósága legyőzhetlen, s akarat ereje minden akadályokon felülemelkedett volt.

IV.

Egyik fő emberi gyarlóság, s itt az olasz bűnlajstromban a harmadik az ö n z é s, mint tulfeszített egyediség.

Ezen kutforrásból születik a kevélység, mely magát mindenre kiválóan képesnek hiszi; az irigység, mely más érdemet nem tűr, és a politikában a szakadozottság, civódás, önfejűség, pártoskodás és minden közérdekű vállalatok meghiusulása.

Ez igen régi hibája az olaszoknak, s ha menyem asszony is értene róla, a magyaroknak is. Machiavell, és a hazai kapuczinusok keserű panaszokban törnek ki népeik e gyöngéje felett. Sőt könnyű lenne bebizonyítani, hogy mennyi bámulatos tettet követett el, és mennyi remek művet készítettett e kétértelmű szó Olaszthonban ros oldala kárpótlásául, épp annyi rosznak szelenczéjét öntötte ki a szerencsétlen két magyar hazára.

Mondhatnám, hogy Olaszthon az individualitások hona.

Mily jellemzők az arcok, mily általános a személyes ügyesség, oly dúsan van elosztva erő és lélek. S mégis e nép államilag épp úgy, mint társadalmilag igen alacsony lépcsőn áll, mert egyesek szellemisége nem közszellem. A sok egyes önzés, ha mindig nem nemtelen is, természetes ellenhatásánál fogva egy nagy egészszé össze nem olvadhat.

Az olaszt nyugtalan vére, és dicső multja tüzelik, a szép természet és emlékei gondolatra ébresztik, a könnyű életmód pedig időt engednek neki. Minden egyes tehát

önmagát önállóvá teheti, s határozott egyéniséggé kerekítheti ki. Mindegyik önmagából, idegen keverék nélkül van kifejtve, de élesb személyiségű is.

Ezért nem köti le az olaszt oly erősen a családi kötelék, azért nem olvad fel bár minő társulatban, azért nem ismeri a katonai rend közös hiuságát, a pálinka és káplár pálcza lelkesedését. Az olasznak nagy meggyőződés, mély áthatás kell, hogy reá számolni lehessen.

Olaszthonban most is sok demokratiai anyag van összehalmazva. A középkor köztársaságainak kovásza nem veszett el: az önállás, önfejűség, miveltségi egyenlőség, s kevésbé érezhető ellentét a szegénység és gazdagság közt.

A részrehajló törvények, a szorgalom hiány, s az egyaránt gazdagító és szegényítő kereskedés általánosága, — mert minden olasz egy sensual, vagy szatócs zsidó, — megteszik ugyan itt is becstületesen a magokét, mind e mellett is ezen nagy válaszfal a polgári osztályok közt sokkal csekélyeb befolyásu, mint bár hol. A szegény és gazdag mégis közelébb állanak egymáshoz, mint egyebütt. A szegény független a gazdagtól, mert kevés erőlködéssel és gonddal él napról napra, s szükséges mégis a gazdagnak apró szolgálataiért.

De mit ér a sok egyenlő czérna szál, ha kötélle nem fonatik? Mi haszonra való, ha vászonná nem szövetik?

Társadalmi szellem nélkül, az egyes csak gyöngefonalszál, csak rongyolt vitorla darab.

A köz emelheti, fejtheti és gyümölcsöztetheti az egyediségeket. Egyes részek, ha egészszé át nem alakulnak, gyöngék, hatástalanok.

Most a nagy nemzetiségi mozgalom, a proclamált „Unita italia“ jelszó lelkesedése mellett még az egyes olasz államokat is egy egységes alkotmányos monarchia, mint ez idő szerint egyedül lehetséges kormány forma alatt akarja egyeztetni, de ne feledjük mind a mellett is azon tényt, mely felötlő az olasz historia minden lapján: hogy midőn szabad, hatalmas és gazdag volt, egyes részei a legnagyobb, és folytonos antagonismusban éltek egymás közt. Részemről megvallom, hogy történelmük ezen mindig mogujuló ujjmutatását a jelen lelkesedés mámorában sem

tudom feledni, s az egységnek, ha létestül, hosszú életet jósolni alig tudnék.

Igaz, s könnyű belátni, hogy ma már a velenceinek nem lehet ürügye gyűlölni a genuait. Két tengeren egy érdekük van, és a vasut köztük valódi vaskapcsa lehetne a testvériségnek. Pisa és Siena egy konyhán főznek már rég Florenczczel, Genua és Piemont egy alkotmányos pokroczon hevernek.

Azt pedig az olaszok láthatnák be, mint multjok legvilágosb tanuságát, hogy a politikai renaissances, korszak legszilajabb népe, — már mint ők, — mindenütt korlátlan uri pálcza alatt állott napjainkig.

Csak tehát az az olasz ember oly kitünően ember ne lenne, kinek esze leginkább önmaga felé hajlik, mint a szentek karja, s ki oly könnyen feledi a jóban azt, mi a roszban rosz volt.

V.

E sorok olvasóinak egy némelyike előtt feltűnhetett, hogy midőn az „olasz kérdést“ tárgyalom, morált papolok, s a helyett, hogy az ügy jelen fejleményei körül igyekezném tájékozni őt, az olasz nemzeti jellemet éppen erkölcsi oldaláról bírálgom.

Ma ugyan a legtöbb ember III-dik Napoleon és Garibaldi egyes szavainak anatomisálását nevezi „politika csinálás“-nak, de azért az ily művészet soha sem lesz sem jobb sem több a becsületes „kannengiesserek“ mulatóságánál.

Ha civilisátióról beszélünk, el kell ismernünk a társadalom morális basisát, mit egyébiránt is hasztalanul vonnánk kétségbe, mert Isten akarata szerint, minden morál, mindenek előtt.

Már pedig jó, csak jóból születhetik.

A jesuiták csak vádoltatnak azon elv felállításával: „hogy a czél kimentí az eszközöket“ S valóban, ha ezt öntudatosan tették, méltó is megrovatásuk. De azok közül, kik kigyót, békát kiáltanak e szerzetre, hányan üzik ugyan azon mesterséget? — A közszédülés tiszteletre-

méltó egyeseket, és kormányokat ragad magával. Szenvedély és sophisteria csábitanak el. Az indulatok harcza és ellenharcza hozza magával, hogy az ellenünk használt bűnös eszközökre, mintegy feljogosítva hisszük magunkat. — Nálunk ez más, mert részünkön az igazság — szoktuk mondani, s az eltévedés annál könnyebb, minél inkább lelkesít a cél.

Azonban igaz marad, hogy semmi cél tökéletesen, állandóan, és minden eredményeiben jótékonyan nem érethetik el, hogy tehát örvendetes diadalhoz nem juthat, csak a maguk egész tisztaságában ragyogó eszközök által. A morál és nemzeti jellem rovására kötött minden alku, csak mától holnapig tartó kupeczkedés.

A viszonyok úgy rendezvék a gondviseléstől, hogy a rossz eszköz a jó célért, ha nem is semmisíti meg mindig, csak haszonnélküli létre segíti, vagy oly rosszaknak válik forrásává, melyek a jót magát tulhaladják.

A jóban pedig legyőzhetlen erő él. Erőszak és ravaszság csak fénylőbbé teszik végdiadalát, fegyver és ármány csak rövid ideig akaszthatják meg utjában, s rendesen csak célját hozzák közelébb.

A népek joga és jövője csak tiszta morálon alapulhat, s a humanitás céljaiért küzdő liberalismus, mely ellenei fegyvereihez folyamodik, nem csak hasonlóul igazságtalan, de inconsequens is lesz.

S azért esik kemény megrovás alá a negyedik, mint kiválóan olaszbűn a coltello magyarul: harag, gyűlölség, boszu, s más hasonnemű bicskás rokonai.

Ez az egyetlen erős indulat, mit az olasz nép legmélyebb sülyedésében is megőrzött, s mivel egyetlen féktelen is; de egyszersmind az, mit nem mentetni.

„Dolcissima mortali é la vendetta!” mondja egy költőjük. De pokoli gyönyör lehet másnak megrontásában édességet találni!

Az olasz vér igen gyulékony. S ez még nem lenne baj. De hogy boszuvá ülepszik le, s mint pokoltüze égeti keblét, ez már baj. Legnagyobb baj pedig még az, hogy boszuja gyakran alacson s nyomorult. Hátulról és titokban működik.

A párbajt csak nevetik, nagy esztelenségnek tartván a megsértő kezébe fegyvert adni, őt mintegy felhatalmazni, hogy sértést, sértéssel tetézhessen, s így megbántott szeretetreméltó személyüket is veszélynek tenni ki. A magyaros „major potentiae“-féle beperlés pedig, mely néha félszázadot engedett a harag kihülésének, éppen érthetetlen táblabíróság lenne előttünk.

Az olasz kés munkássága a Romagnában, Siciliában és Nápoly némely vidékein oly félelmetes, hogy gyakran a főhatalom munkásságát is megakasztja. — 1822-en nappal, a legnépeseb kávéház előtt, s az osztrák katonaság szeme láttára esett el az aversói érsek saját hintájában, magán boszu áldozatául. S hasonló esetek gyakoriak.

Ez az olasz nép fő szennye, de közös kormányaival, és gyóntató atyáival is. — Az inquisitio a papok, s dracoi törvények a kormányok coltelloi voltak.

Ha tehát az ily szenny mentsége sem felesleges, meg kell vallani, hogy az olasz nép a kormányok, és napirenden volt titkos társulatai által erre, mintegy szabályszerűen neveltetett.

Bizonyítványokért pedig nem kell „a velencei titkok“ olomtetőin, kutbörtönein és bravoin épült titkos boszurendszere felderítéséhez folyamodnunk. Számtalan a szomorú példa napjainkban is, hogy a kormányok magok mentek jó példával elő.

Mozgalmas idők természete, hogy a társadalom elleni harc a béke helyreáltával is folytattatik, mint rablás. Nápolyban ily harcza mindenkinek, mindenki ellen oly mesterileg van szabályozva, hogy arról „a lakosság gyakorlatlottságát, s az anarchia classikus földjét“ első tekintetre felismerhetni.

Azon rettenetes játék, mit ma a brigantik üznek, már a közép korban napirenden volt. Oka is, eredménye is az állam gyöngeségének, mert csak akkor, ha az állam erős, érzi magát minden egyes annak tagjául.

A francia uralom alatt szinte a kormány maga egyesült a rablókkal, kik a királyi czimmerrel, mint paizszsal fedhették undokságaikat, s a társadalom elleni harcukat angol pénzzel (kérem nem toll hiba!) folytatták, mint San-

fedisták. — Több főnök, mint néphős nevet szerzett magának Calabriában, Terra d' Otranton, és Capitanatában s ezek közt egyegy „Signor Abbate“ is mint ma.

Mindenek előtt tehát több morál a politikában, és erkölcsös s szelid lesz a nép.

Semmi sem oly veszélyes a politikában is, mint a boszu, és semmi sem oly biztos, mint az idvezítő tana a megbocsájtás. „A harag munkálata méhszurás, mely a méh halálába kerül.“

A visszatörlésnek, ezen közönséges kormányzati elvnek, már alapja helytelen. Elleplezése csak a boszúnak büntetés czim alatt. Pedig a jóság békéltet ki, nem a félelem.

Ezt kellene legelsőbbben a hatalmasoknak meg gondolni.

VI.

Következik az ötödik vádlópont: a g y ö n y ö r v á g y, a káté szerint: bujaság, mert a torkosság, amannak másik gyermeke csak az északi népeknek barommá alacsonyító büne.

Ez a forró olasz vér másik bünös tuláradása.

Az olasz szeretetben épp úgy, mint gyűlötségben könnyen át lépi a határt és féktelen indulatossága nem igen válogatós az eszközökben. Árulás csak oly kedves előtte, mint a nyilt megtámadás ha célhoz vezet.

Polgári helyzeténél fogva nem lévén az indulatoknak nemesb élleme, törvényellenes, többször bünös, sőt néha aljas tettekben tör ki azoknak heve.

Mennyi utczaí és kocsmái czivodás, esztelen lázongás és örült szerelem következtében folyt már vér pallos, török és bicskák alatt? Mennyi erő és elszántság, mennyi szeretet és gyűlölség fecséreletetett el.

A tettmezejéről leszorított olasz gyakran csak örm vadászatra szánja el magát. Sybarita lesz unalomból. — S volt már idő, midőn ezen szenvedélyét egész vakbuzgósággal üzte.

Éghajlat, elaljasulás, tetszomj, elsilányult társadalmi élet elcsábitották könnyelmű, sőt bűnös tettekre.

De e részben is, hála Istennek! — tisztulnak már a fogalmak. Felvilágosodás, s a kor parancsszava komolyabbá, mélyebbé tette az ifjúságot. Az „abruzóiak“ és „transteveranusok“ féltékenységi dühe szelidül, valamint a nagy városok cynismusa is szűnik. A „cicisbeok“ és „éneklő kapanyok“ a régi mesék közé tartoznak, mint a boldog velencei „bravok“ és római „fra diavolok.“ Az olasz „szegény legények is hamarabb jutnak már gallerára és „száraz ágra“, mint hősi halhatatlanságra. — Sőt a színész és tánczosnők iránti fanatizmus sem nagyobb, mint észak legjózanabb népeinél.

S ez is egyelőre elég.

Hatodik fő bűn az ismeretes olasz ravaszság.

Egy közmondásuk tanítja őket: „Legyél róka, ha oroszán nem lehetsz; legyél ravasz, ha erőd és bátorságod hiányzik.“

A régiek az okosság egyik kifolyásának tartották a ravasztságot, s még ma is a mindenkori nyíltság rendesen becsületes ostobaság.

A nagy számoló népek mindig ravaszok, valamint azok az elnyomatottak is: a parasztok, a zsidók, és az asszonyok.

Mit várhatni tehát egyebet ily philosophiánál és ily védelemnél az olaszoktól, ki mindenütt rendőröktől és kémektől, az egyházi és világi inquisitiók ijedelmeitől környeztetik, s minden nyílt és szabad uttól elzárva él, — mit várhatni tőle egyebet, mint képmutatást, színlelést és csalást?

Olaszokban félszázad óta az összeesküvések napi readen voltak. Ezek mintegy politikai időöltései voltak a szerencsétlen népnek. — A közvéleménynek minden ventillái hiányozván, a belbetegség ily mérges pattanásokban nyilvánult, mi ellen aztán fogházak és nyaktilók használtattak, mint czélszerű emplastrumai az olasz status bölcsészet dulcamaraságának.

Az olasz nem mutatja fogait, mert ravaszokos, mint hellen hősei Homernak, s Mazzarini tanár követi:

Simula, dissimula,
Nulli crede, omnia lauda
Vide quid agas.

De azért nem mondhatja ő is azt, mit Schylock? Nem lát, nem hall, nem érez-e?

Ha tehát az olasz ravaszság példabeszédessé lett, menti őket a visszás politikai helyzet, és közönséges tév-nézet.

Mert csak a tudatlanság tarthatja a ravasztságot okosságnak.

A ravaszság mindig csak a belátás hiánya és erőt-lenség. „Ravasz lehet a legnagyobb tökfilkó is.“ — Ra-vaszság a tudatlanságnak sántító bölcelete.

Es a csalás, a gyöngeség segéd forrása Eredménye látszólagos haszon, valóságos kár mellett Beesületesség a legjobb politika.

Minél több gyöngeség, annál több hazugság. Az erő egyenesen jár.

VII.

Hátra lenne még a hetedik bün, mely azonban ko-rántsem egyedül az olasz nép sajátja: a t u d a t - l a n s á g.

Ez tulajdonkép minden r o s z n a k emelője, mert az erény: okosság. a bün pedig nem más, mint os-tobaság.

„Az emberiségnek két megváltója volt; egy isteni és egy emberi. Az első alapította a vallást, második a t u d o - mányt, a sajtót.“

Tudjuk, hogy Krisztus urunk mindnyájunkért halt meg, s utódja még eddig legalább nem látta szükségét annak, hogy Rómát elhagyja.

E tekintetben tehát alig lehet panaszuk az olaszok-nak, de annál többet panaszolhatna világi oktatóira azon sok urias kinézésü olasz, ki szerződményei alá még ma is a középkori hieroglyphát huzni szokta, mert nevét le-irni nem tudja.

A tudományokkal is ugy van Olaszhon, mint minde-

nével. A sok nagy és szép nevek csak reliquiák. A nagy és gazdag egyetemek, egykor világító tornyai Európának, s bölcsői korunk miveltségének, most csak kripták, melyek busan és üresen viszhangozzák a vándor és vezetője lépteit, a kis szókat, és még kisebb eszméket.

A népvándorlás sötét chaoszában itt gyújtatott meg ismét a gyöngé mécs világa. A rom és hamv alatt pislogó szikrát a Byzanz felől jövő jótékony szelő lassanként élénkíteni kezdte, s nem sokára vidor tűz pattogott fel, melynek melegénél legelsőbbben Olaszhon kezdett a tudatlanság dermesztő hidegéből uj életre melegülni.

Ennél gyújták meg fáklyáikat a nagy elmék, s lökték azokat a világ minden részeibe, keresztül a tengeren, keresztül az Alpeseken, hogy lássanak ott is, és megelégedjenek mindenütt.

És eljöttenek a Medicik, a Viscontik, az Esték és Sforzák több szellemdús papákkal, s ekkor már a kis mécsből nagy örömtüzek, mint diadal máglyák égtek a boldog hon minden pontjain. Nemzeti dalok, uj nemzeti édes nyelven hangzottak mellettük, s mig a nép nyelve uj nagy élet korányára ébredt, az ősök nyelve visszavándorolt az életből a könyvtárakba, az utczaról a tudósok szobájába.

A reformatió, mely Európát lelki nyügeitől megszabadítá, Olaszhont épp szellemi szabadságától fosztotta meg. A visszahatás szigorú gyász lepelt vont e szép országra. Elnémítá szellemeit, mint elhallgatnak zivatarkor a liget dalosai.

És a szellemi szabadságát veszített nemzet elvesztette öntudata büszkeségét, férfiasságát, el szellemi röptét és rugékonyságát. Olaszhon fény polczaról épp oly mélyen sülyedt alá, mily magosan tüntenek ki egykor nagyjai. — Nemzet, mely századok óta csörteti rablánczait, mely a korlátlan és gyanakvó kényuralom vesszeje alatt oly régóta vérzik, nem is lehet más, mint tudatlan és elbutult.

Miért keresni sülyedése okait politikai eldaraboltságában, szellemi indolentiájában, és erkölcsi aljasodásá-

ban? Ez mind mellékes, alá rendelt ok, ezek is ugyan azon közös forrásból származnak: egyházi és világi több százados szolgaságából.

Midőn Dante verseit írta, midőn Galilei a világ gölyóját megindította, midőn Raphael festett, Palladio épített, és Angelo Mihály Mozesét faragta, Olaszhon összegzagatott volt, kisebbnél kisebb darabokra, de akkor még a szabadság nemtője ébren volt.

Ma már Arquino Tamás, Machiavell, Beccaria, Filangieri, Galvani, Vico sat. hónapban a lehető legkisebb rész bír a legegyszerűbb elméleti előismeretekkel. Ki olvasni tud, már a kivételek közé tartozik, és miveltnék tartja magát.

Olaszthonban adattak ki az első politikai hírlapok, s századokig nem volt egyetlen lapja, mely e nevet megérdemlette volna, mely szolgálai viszhangja ne lett volna a hatalomnak; mely megmondhatta volna, mit mondania kell vala, vagy elhallgatni mert volna, mit mondania nem szabadott.

A könyvnyomtatás mestersége gondolat sebesen terjedt el itt. Doninál Velenczében jelent meg az első tudományos lap, s a legközelebbi időkhig csak a tiltott könyvek lasjtroma nőtt a hegyekentuli felvilágosodással. — A természettani és csillagászati könyvek olvasása és nyomtatása szintugy tilalmaztatott egyházi és világi fenyték alatt, mint a vallást, politikát és történelmet tárgyaló.

Minden tudományok kapcsolatban vannak. Egyik a másiknak nyújt kezét. Mindegyik a szellem békóit oldja fel. Egyik sem lehet tehát kedves a tervszerinti obscurantismus előtt.

A censura igen szigoru, s vetőja épp oly kiterjedt, mily kisszerű és kérlelhetlen volt. Még a szinpad és egyházi szószék is szigoru bírálat és örködés alatt állott.

És szintoly nehezített volt a külfölddeli közlekedés, sőt még egyik olasz államból a másikba a bel-földi is.

Szóval az olasz kormányoknak semmire sem volt oly sok gondja, mint a tudományos műveltségre, már t. i. hogy ne szaporodjék el a kolumbácsi légy.

S mi volt ezan kormányrendszernek logikai eredménye?

Miután az ablakok berakataása azt nem eszközölheti, hogy a nap az égen ne ragyogjon. minél ritkább tüemény lett az olvasás, irás és nyomtatás, annál mindennapiabbá kellett válni azon Bell-Lankaszteri rendszernek, mit ritkos társaságok eszközöltek. — A szellemi munkásság, ha nyílt szabad utja nincs, lappangva forrong.

Egészen igénybe veszi és felemészti az ifjuság hő erejét, és szellemi munkálkodását.

Ki ezt a távolban nem tudja, elálmélkodik az alattomos munkásság gyakori fellobbanásain, a szökevények sokaságán, a börtönök rakottságán, a politikai inquisitíók folytonos munkásságán, s mind azon roszakon, mik az ily viszonyoknak mulhatlan eredményei.

Ennyi szellemi s anyagi békó mellett, az olasz számára nem maradt más tanulási és műveltségi ut, mint az élet iskolája. A nevelés, tanítás, könyvek, hírlapok és alkotmány hiányait ez pótolta némileg.

Es így lett az olasz practikus ember, ügyes és okos, mit csak az élet! s nem az iskola ad. A mit tud, — pedig igen sokat tud, mert találékony, elmés és szellemdús nemzet, azt nem feneketlen theoriákból merítette, hanem kezeivel tapogatta. Más tanultabb alaposabb lehet, mint ő, de ritkán oly ügyes és mindenhez értő. — Practicitás szintoly ismertető sajátsága az utolsó olasz facchininek, mint bár melyik tudományos tekintélyének.

A tudós német és tanulatlan olasz közti különbséget így fejezhetném ki: a németek igen értelmes emberek, kik a sok megfontolástól nem érkeznek cselekedni; az olaszok pedig épp ellenkezően csak a tett után fontolják meg, hogy bakot lőttek.

Az olasz tehát czélt akar érni eszközök nélkül; a német a tudományt, mint eszközt, a czéllal téveszti fel, mint az üzér, ki a gazdagság felett elveszti az életet.

A nép művelődésének czélja a humanitás, vagyis a

morállal kapcsolatos haladás a szabadságban, egyenlőségben és testvériségben.

VIII.

Ki a legelső tisztán olasz városba lép; mindjárt az Alpések alján, azonnal megérti nem csak azt, hogy idegen városban van, melynek „más virága, más felhője“ hanem hogy oly nép méhkassába is került, melyet éghajlat, származás, szokás és közös erkölcsi sajátságok egészen elváló nyomatuvá bélyegeznek; valamint felfogja egyszeri átnézettel azt is, hogy ezen szilárd palotákat, a gazdag fényben ragyogó templomokat, a piacok faragott óriási kövezetét, s a művészet csudáit nem azon nép teremthetné, mely az utcákon és téereken rongyosan és részvétlenül álldogál, szivarozva vagy kurjongatva bodorog, s a napnál pirítkozva hever. Az emberek és épületek közt szintoly kiáltó az ellentét, mint születésük korszakai közt. Gyermekeket vélünk szaladgálni és játszva látni bástyáin, alakosokat a paloták sorozataiban.

Felöltő volt továbbá minden elfogulatlan előtt már régóta, hogy Olaszban szolgálata és elaljasodása, mint erőszakos okoknak erőszakolt fejleménye ellen, minden oldalról erőteljes visszahatás emelkedett,

Olaszország a francia forradalom óta folytonos forrongásban van, s ez annál inkább erősbült, mennyivel inkább nőtt az európai polgárosodás, melynek minden mozgalmi hozzá eljutottak, s minden nagylelkű óhajok benne viszhangzóttak.

Ma már félre nem ismerhető a szabadság utáni törekvés, oldala mellett a nagy nemzetiségi irány.

Minden jobb olasz azon sóhajjal fekszik le: „vajha egy nagy nemzetté egyesülhetnének,“ s azon óhajjal ébred fel: „vajha ezen nagy nemzet aztán a valódi nemzeti szabadság kellékeit is bírhatná!“ — És midőn így imádkozik reggel és estve, valami egyebet is mormog fogai közt a „forestierik“ ellen, mi olyasminek gyanítható, mit Brutus mondott a philippi ütközet után: „Ne feledd el Istenem, hogy ki mind ennek az oka!“

Néhány év óta az olasz kard is kihuzva áll hüvelyéből, s a nemzetiségi ügy formulázása a p. napi kérdések tárgya, mi különböző szempontból ítélhető meg ugyan, valamint a harcra bizott ügy kimenetele is egy időre legalább a harczkoczkájának adatott át, de mint égő kérdés, minden esetre megoldandó.

Az oly soká elfásultnak látszott Olaszország nem csak lát, hall és érez már, hanem cselekszik is, most tehát csak egy van hátra, hogy t. i. lássák be a bicskás és üvegbombás liberalismus elfogultjai is, miszerint addig, míg e szép föld régi hármas dudváját: a szolgaságnak, indolentiának és röstségnek ki nem gyomláljuk, addig üdvös aratásban reményük nem lehet.

S valóban úgy látszik, hogy egy darab idő óta mind inkább szaparodnak azon „szénégetői“ (carbonari) és „köművesei, kik voltairianismus helyett épületjüket, evangeliumi alapra fektetni, s a véletleuségek homokjával kevert czément helyett, a népmorál tisztult érzelmét használják, sőt találunk oly liberalisokra is, kik a sok kefélés közben azon elmés gondolatra is jöttek, hogy saját liberijukat a szennyből kikefélteni, és elveiket a sansculotti és atheismusi sártól kiporozniok mindenek felett szükséges.

A jó Isten, ki tulajdonképpen azért adott két gertyaként égő szemet minden olasznak, hogy láthasson vele a sötétben, megtette a magáét; Thales „legbölcsebb ideje“ is végzi a maga dolgát, s így csak a szükséges, hogy az olaszok is megtegyék a mit mindenek előtt tenniök kell: tanítani, segíteni, és szeretni egymást.

Legyen azonban bár mi végkimenetele az „olasz kérdésnek“ én meggyőződéseim egész erejéből osztom egy lelkes olasznak szép szavait: „ha nagylelkű és philántrop szellemek, valamelyik nép emancipatiójára és uj-jászületésére szavaznak, akkor főleg Olaszhonéra kell szavazniok, mert ezen classikus nép polgárasodása az egész emberiségre a legjobb eredményü leendne.“

Mert ezen „nagy nemzeti óhaj érzeményben is sok igazság lehet“ — az embernek, majd minden böcsesége sejtetem.

Olaszthon iskolája volt Európának szinte mindenben, miben ez nagyot és fénylőt tett: tudomány és művészetben, egyházban és politikában. — Ki tudja, mit várhatnak tőle, ha italia sasai ismét a felhőkbe emelkedének. — Még igen sok tudományos és vallásos, politikai és sociális problémái az emberiségnek várják a megoldást.

De úgy veszem észre, hogy Olaszország határait átlépve az „ifju italia“ álmainak országába érkeztem.

Azonban se baj!

Élni annyit tesz, mint álmodni, okosnak lenni pedig annyit tesz, mint édesen álmodni, — mondja Fiesco.

Spanyolország.

„Mi lesz a csudálatos Spanyolországból?“

E kérdéssel végzi a pyreneusi félsziget félszázados zavarainak előadását egy újabb történetíró. a nehéz feleletet mintegy a jövőre bizván.

S valóban a felelet, mit ma is adhatnánk nem lehetne sem igen örvendetes a jelenben, sem igen megnyugtató a jövőre.

Mig költői hajdan büszkén énekelték, „hogy a nap soha sem megy le birodalmuk felett,“ már ugy látszik mind két oldalán lemenőben van.

Amerikai roppant birtokaiból, Pizarro és Cortes árgonautái regényes foglalásaiból, még csak Cuba szigete van meg, de az ellen is megkezdte az északamerikai terjeszkedés martaloczi harcát, s alig lesz megmenthető. —

És az anya ország maga, II-dik Fülöp, s főleg V-dik Károly alatt „Európa ijedelme,“ egyedül boldogító egyházával kebelében csak vegetált már a mult század végéig, s akkor a szomszéd földrengés által anarchiára ébresztve felülről és alulról, csak mintegy lételeért küzd.

A sötét középkor lidércz nyomásu álmából ébredő Európában, a románfaj indult legelsőbben virágzásnak. Spanyolhon művészei és tudósai is az első sorban haladtak olasz testvéreikkel. A költészet egyik vonzó faja, és saját jellegü festői iskolájuk egészen az ő érdemük. De épp oly mélyen bukott is vissza, mint azok, s ma már a civilizatió és jólét zászlóját a szászgermanfaj, az angol és

német lobogtatja. Még Franciaország áll a sikon, de mintegy akarata nélkül és ellen hajlik meg előtte ez is. —

Európa legutolsó óriási harcában Spanyolországé a legnagyobb érdem, bár mások rakták zsebre a hasznot. Korunk nagy Sándorát, mindent ledöntő utjában, hegycsucsi és rendezetlen guerillái tartóztatták fel legelsőben vezető, pénz és katonai rendezet nélkül.

Mind ez azt mutatja, hogy a spanyolnál szellem és jellem, a két fő elem, nem hiányzik ugyan, de hogy vajudása kínos és válságteljes. Rendes tünemény mindenütt, hol századokig az absolutismus uralkodott, s megmérgezett, elrothasztott mindent.

Katonai és polgári forradalmi, melyek a század elején itt indultak meg legelsőbben, mint viszfényei a Pyreneusokon túli nagy állami egésznek, szinte csak folytonos ellenmondások a régi „desperat“ állapotoknak.

„Ovjon meg Isten minden ujságtól!“ — E régi szójárattal köszönt egyik spanyol hidalgó és öszvérhajtó egymásnak; mi körül belől annyit tett, mint a magyaros: „Adjon Isten jó napot.“ — Ujabb progresistái és forradalmárai legengesztelhetlenebb ellenei mindennek a mi régi.

Századokig volt e nemzet a legnagyobb poshadásban. Az absolutismus és papi uralom volt minden. Fülöpjei és sz. inquisitioja generalisai, mintaképei örökre, a lélek és test vérét kiszívó zsarnokoknak. — Épp úgy butították el, és alacsonyították le az embert, mily hidegvérrel gyilkoltatták a polgárt s gyujtatták meg közönnepélyül az eretnekek alatt a máglyát. — Spanyolhon története a francia revolutióig a vak, siket, és szivtelen kényuralom örültsége volt.

S ez a spanyol „csendéleti“ festvénynek egyik oldala.

A sokat emlegetett, s már annyi áldozatba került „Cortes alkotmány“ mit 1812-ben a cadixi központi junta adott a népfelség alapján, épp oly hyperdemocraticus szédelgés, és mondhatnám esztelenség ott, hol a korona

jogai babonásan tiszteltettek, hol a nemesség, papság és köznép határozott ellenei ma is.

Már csak politikai curiosumul sem lesz felesleges néhány pontját itt felemlítenem.

A cortesek maguktól gyűlnek össze, s fel nem osz-lathatók.

Egyik cortesi követ a másik reá következőbe nem választhatik meg.

A néptől ministerek a cortesbe, s a király által a cortesből ministerek nem választhatók.

A cortes testület mindenben korlátlan, a végrehajtó hatalom pedig, mindenben korlátolt. (Megfordított absolutismus)

A cortes beleegyezése nélkül a királynak megházasodni, de még kiutazni sem szabad.

Sőt a 181-ik §. szerint a cortes, mint ítélőszék bíraskodhatik a fejedelem személye felett, ki koronáját veszi el „ha arra alkalmatlan“ vagy „ha oly tettet követ el, mi a korona elvesztését vonja maga után.“ — Oly két „ha“, mely épp úgy ajtót és ablakot nyit a sansculotismusnak, mint a körmön font §§. az új szabad (!) alkotmányoknál a kényuralomnak.

A régibb eszélyes, s azért állandó alkotmányoknak, — például a miénknek, — kitűnő jellege volt a pietas az iránt, kinek fejére a közhatalom koronáját tette le. A hajdani magyar nemes azzal tisztelte meg leginkább fejedelmét, hogy magát „a szent korona tagjának nevezte.“

S nagyon helyesen. Mert ki az alkotmányos hatalom feje nem lehet, annak csak „pictus“ és „coronatus masculus.“ — A koronát csak utczai komédiások hordják fejükön arany papirból metszve.

Királyság vagy republika: bor vagy ser a gusz-tus szerint, de semmi pancsolás, mert ez sem mire sem való.

I. Napoleon is ily alkotmányos királyra gondolhattott, midőn azt: „cochon á l' engrais“-nek nevezte megvetőleg.

S hogy az, ki az állam feje nem is lehet egyszersmind csizmatalpa, hogy a király azért, mert alkotmányos nem lehet az absolut hatalmu cortes bábja, azt a spanyol ujjab történet tanusítja.

A népe vitézsége árán trónjára visszatérő VII-dik Ferdinand elfogadta ugyan a cortes alkotmányt, de csak oly spanyolos „mentális reservatával“, mert az első alkalommal halomra döntötte azt, s kárpótlásul a régi absolutismust egész élességében állította vissza.

Azóta az állami fő hatalom, s vele természetesen minden józan szabadság, mely sem egyik, sem másik részen egyensúlyát nem találhatja meg, majd egyik, majd a másik részen merült el.

Hogy a mérséklet és józanság mindkét oldalról mennyire szükséges a politikában, annak legkiáltóbb bizonyítványa a spanyol állapot. — Az, mit alkotmánynak nevezünk, csak kiegyezkedés, csak alku, mit mind két résznek lélekismeretesen megtartania kell.

Vegyük még a cortes és korona közti folytonos és véres küzdelemhez a fő hatalom felett, a két trónkövetelő makacs és gyilkoló harcát, mely véggyürüzdéseiben még ma sem szünt meg, s előttünk lesz a pyrenei félsziget sajnálandó sorsa.

Az aranyjuezi aranyos napok, a Sevilla, és granadai holdvilágos estvék „szerelem, dal és guitarre“ kíséretben, fogyhatlan tárgyai voltak hajdan a regényekben gyönyörködő boldogabb világnak; miután pedig ma már csak pénz és politika, az az: hogy politika és pénz az okosabb világ: „Eduard és Kunigundája“ méltán kérdehetjük mi is: „mi lesz hát a csudálatos Spanyolországból?“

De „persze“ azt, „hogy honnét fog jönni a segély?“ mások is szeretnék tudni, kik oly szerencsétlenek, miszerint a várt mannával jóllakni, és a párisi lotteria legujabb számaival álmodni nem szoktak. Mert a j ö v ő b ő l a m u l t nyomán csak azt lehet tudni, hogy szükség az „ezermester“, s hogy Thales szerint „az idő legbölcsebb“, mert mindent feltalál, mindent megfejt.

És ezen ezermester már a spanyol grandok lekopott aranyozású ajtaján is kopogtat, következőleg a spanyol Thales sem lehet messze. Addig pedig, ha már egyszer az amerikai kincsbányákat el „don“-oskodtuk, és siestáztuk, a „tűröm olaj“ legjobb enyhítő szer.

A spanyol nemzet valóban hasonlít egy elrongyosodott nemes emberhez három narancs fája alatt, ki semmit sem tanult, hogy kenyerét megszerezhesse, s ki igen ügyetlen és savanyu képeket vág kezdetben, de a ki végre mégis „neki fanyalodik“ és dolgozik, hogy étlen ne haljon meg.

Skandinávia.

Európa térképének egyik szegletéből a másikba vezetem olvasómat.

S mily nagy a geographiai és éghajlati különbség a pyreneusi és skandináviai félszigetek közt, oly nagy az a politikai helyzetben és népe életében is.

Csak egyben egyeznek meg : hogy mindkettő régi nagyságának és állami hatalmának „praeteritum plus quam perfectum“-át hajtogatja.

Skandinávia a reformatió harcában játszott utolsó döntő szerepét Európa újabbkori historiájában. — Mily nagy tényező volt a szellemi szabadság nehéz harcánál, oly kevésbé érdekeltetik korunk politikai szabadságának zavart küzdelmeinél.

A nyugtalan svéd XII-ik Károly kalandos harca Péterczár ellen, csak utolsó fellobbanása e nép harcias szellemének. Csak egy hősie szindarab, melynek hőse végre elesik, s a függöny legördül. — A politikai égnek aranyozott piros színe északon, míg az orosz napnak felkeltét, Skandináviának lenyugvását jelzette.

A westphaliai békével, mely a reformatió hosszú harcát bevégezte, Európa nemzetközi viszonyai egészen újból alakultak. Ez mintegy tojása volt az újabb helyzetnek, melyből a „pentarchák“ nagy hatalmi állása fejlődött ki, s nőtt fel lassanként nagyra.

Anglia, Russia, s végre Poroszország nagy hatalmi állásra vergődtek, s felléptek azon állványra, melyről Spanyolország, Skandinávia, és a török birodalom léptek le.

Azóta a porta európai állása kétséges, Spanyolor.

szágé talányos, de csak Skandináviáé nyugodt. A hatalom elvesztése csak nála nem dulta szét állami biztonságát s jólétét is.

Svédhon Finlándját az oroszoknak, Pomerániát és Rügént pedig ifju Poroszországnak volt kénytelen átengedni, de megnyerte rövid önállási harcz után Norvegiát; míg Dániának flottája és tartományai veszteségeiért csak a kis launburgi herczegséggel kellett megelégedni.

Svédzia Norvegiával mintaképe az állami és alkotmányos dualismusnak. — Amannak meg van saját rendi országgyűlése, ennek Storthingja, sokkal szabadabb alkotmánynyal, mint a svédké, s a két nép el van testvéri egyetértésben egymás mellett, a két korona nyugodtan egy fön és egymás felett.

Dániában más, de szinte egészen sajátzerű historiai és politikai tüneményt találunk.

Régibb időben az alkotmányos királyi hatalom, gyakran jött összeütközésbe a nemességgel, s az ily alkotmányos csetepaték, mint jégeső pusztították el az ország jólétét.

Egy szép reggelen a dán parasztrend azon eredeti gondolatra jött, hogy az aristokratikus rendtelenségeket megszüntetendő, a királyt absolut hatalommal ruházza fel.

E kétségbeesés kísérlete, — mint gondolni lehet, — veszélyes volt, de sikerült.

A nép sok apró zsarnok helyett királyában atyjára talált, talán azért, mert átadhatta ugyan a hatalom teendőit választott urának, de azt, mi a hatalom visszaélései ellen jobban biztosít, mint a „soi disent“ alkotmányos §§ t. i. önmaga jóra valóságát és érettségét is nem dobta el magától. — A dán absolutismus alatt is megmaradt a személy és vagyon biztonság, az osztályok teljes egyenlősége; és a szabad sajtó soha semmi megszorítás alá nem került, tehát épp azon föltételek, melyek egyik „modern alkotmány“-ban sincsenek meg egyebütt, mint a papíroson.

Valóban, ki elfogulatlan szemmel tanulmányozza a nemzetek különféle szükségzeit, s azon szemfényvesztő

játékot, mit mulatságára gondoltak ki, és „alkotmányosdi“-nak neveznek, a népek historiájában igen meglepő adatokra talál.

Dánia p. o. — mint mondám, — önkényt mondott le alkotmányosságáról, s megtartotta egyéni és polgári szabadságát. Svécziának szabadságát pedig alkotmánya mellett saját királyának kellett istápolni. A dán nép alkotmány nélkül szabadság tisztelővé tudta tenni királyát, és Bernadotténak, Svédhon királyának gyakran kellett a Svéd rendekkel parlamentarizmus harczokat vívnia, hogy alkotmányos király maradjon, mert szabadelvűbb volt népénél. Sok jó, mit létesíteni akart, a rendek szűkkeblű makacsságán bukott meg. A halálbüntetés eltörlése is felségsértési esetekben ezért nem létesülhetett.

Egyébiránt Skandinávia távol forrongó földrészünknek mindig nyílt vulkán-szájaitól, s mintegy saját régi alkotmányossága csiga házába vonulva be szikláin. Európa újabb villongásaival, csak Dánia által a Schleswig-Hollstein-féle nemzetiségi kérdésben érintkezett 1846 óta „nagy és szomorú“ harczával.

Dánia t. i. Schleswig-Hollstein, és a lauenburgi herczegségnél fogva a német szövetséghez is tartozik, mely herczegségek vele csak „personál unio“-ban vannak.

Az oldenburgi királyi ház koronája a leányágra is száll, míg Hollstein és Schleswig a férfiág kihaltával a legközelebbi fiui — agnati — örökösre, — jelen esetben a Dániában népszerűtlen Hollstein-Sondenburg-Augustenburgira ment volna át jogilag, míg más részről az állami kapocsnak felbomolhatlannak kellene maradni.

Valóban nehéz helyzet, s épp azért talán eszélyesség lett volna megvárni, hogy ezen eset valóban álljon is be, miután még az öreg királynak volt fia trónörököse.

Egyik gyakorlatilag leghasznosb latin közmonda: „Nimio praecautio dolus“, mert semmi sem csalja meg úgy az embert, mint a tülön-tuli óvakodás.

Vannak dolgok a világon, mikre legutoljára kell gondolnunk, bárminő fontosak is, mert ki mindig a halálra gondol, soha sem élvezendi az életét. — Ezt a józan

philosophia könnyelműségének nevezhetném, mert némileg a bölcsészet higvérűsége, mi annyira szükséges az élet sok nehéz megpróbáltatásai közt, hogy vérsűrűségben időnap előtt ne pusztuljunk el.

De a dánokat elkeserítette már azon gondolat, hogy ily történhető eset valóban be is következhetik, s hogy a tüzet megelőzzék maguk gyújtották fel házukat fejük felett.

Julius 8-án 1846-ban megjelent Kerestély király ismeretes „nyílt levele,” mely a dániai örökülési rendet, a herczegségekre is érvényesnek nyilvánította, s ezzel felnyíttatott Pandora szelenczéje a szerencsétlen országra.

Az öreg „multa expertus“ királyt, fia VII-ik Frigyes, egy buzgó dán, követte trónján, s jött, minek jönie kellett: előbb a herczegségi rendek ellenmondása, aztán a német szövetség, a vorparlament, porosz király, Ausztria, a muszka, az angol, s az egész világ beavatkozása, tollal és bottal, minek levét természetesen a herczegségbeliek és dánok egyaránt itták meg.

Mert a ki új jogot, régi szerződmény ellenében fegyverrel alapít meg, viszont e jog czimét csak is fegyverrel képes megőrizni. — Jog és erőszak örökös ellenségek.

A dán örökösödési harc óta Skandináviának csak egy baja van: anyagi jólétének sinlődése, mert szellemi műveltségben előbb áll, de sokkal, mint bár melyik „nagy nemzet“ fia. — Ezer svédre alig esik, ki írni és olvasni nem tud.

De az adónak nagynak kell lenni terhes adósságok mellett, földje sovány, s kereskedelme pang.

Innét a gyakori kivándorlások Norvégia kopár telkeiről a szomszéd Északamerikába.

A pauperismus és proletariatus azon két csapás, mely korunk politikai áldásai közül őket is felkereste festői szikláikon.

Ázsia.

Czélom volt eddigi szemlémmel a jelen politikai állásnak rövid de átkaroló, s ha szabad mondanom, magasb szempontbóli átnézetét adni, mintegy madár távlatból.

De ez nem lenne kiegészített, ha világunk többi részeinek állását, s miveltségünkhözi viszonylatát pár szóval nem érinteném.

Mint a csillagászatban eddigi szűk naprendszerünk, a nap csillagok százezreinek világrendszerévé emelkedett, úgy az eddigi európai államrendszer öt fő planetájával egy nagyszerű világrendszernek enged helyet, hol egyesek helyett népek, államok helyett világrészek válnak napjaink historiájának grandiosus rugóivá.

És valamint egy korszak sem volt esemény és változat dúsbabb, s így tanuságosb és fontosabb, mint a legújabb, úgy egy sem volt oly összebonyolított és mindent átkaroló, mint a miénk.

Ha pedig Európa határán túl tekintünk, felötlő mindenek előtt a vizsgáló szem előtt világrészünknek határozott tulsulya, nem csak politikai, de általában szellemi tekintetben a többiek felett, legalább a mennyiben nem kifolyásai.

Mint Ázsia, s általában tropikus rész szépségében, bőségében és változatosságában terményeinek messzire maga után hagyja Európát, oly határozott előnyben áll ez mind abban, mi az ember műve, mi szellemi.

A legnemesb, ha nem is csirádzott fel itt mind, virágzás és gyümölcsözésre itt jutott: a tisztult vallási foga-

lomban, a tudományban, a művészetben. — A család, az egyéni szabadság, a politikai egyenlőség, mint az emberi méltóság és mivelődés fő feltételei, éghajlatunk vivmányai. — Ázsiában, az emberiség és vallások bölcsőjében csak a nomadi-életnek, a rabszolgaságnak, a babonának és a zsarnokságnak folytonos megújulása.

Nagy birodalmakról szólanak történetirői, roppant városaik, óriási gránit és márvány elszórt csont darabjaival rakottak pusztái, s még sincs historiájuk, mert soha sem voltak Tacitusaik. — A politikában épp oly nagy a különbség, mint egy chinai festvény, egy indus szövöszék és a gőzerő művek, villanysodronyok és a vatikani frescek közt van. — Tudományuknak nincs intézete, művészetüknek nincs aesthetikája. Nincs mértéke a szépnek, a jónak, s csak rendkívüli, a nagy minden. Nem a genie, csak a tömeg teremt. Voltak prófétái és hitalapítói, de nem voltak philosophjai és szellemi teremtői. Voltak nagy hódítói, de nem voltak művészi hadvezérei. Voltak analistái, de nem történészei.

Honnét tehát ezen határozott tulsuly? — Ezen igen fontos kérdés emelkedik előnkbe, mintegy önmagától.

A fejér szín elsőbbsége, mint kétségtelen historiai tény áll előttünk feleletül, s a tudomány a koponya alakját, az arcok szegleteit méregette, mely az európai népeknél egyenes szegletű, s minél inkább távozik el a 75-től, az állati fejek alakját közelíti meg. Így tehát a többi faj fokozatosan lefelé, a miveltségnek csak bizonyos fokára lenne képes, hol aztán megáll. De az emberszerető szív, a nemünk méltóságát féltő humanismus visszaretten ezen alapok elfogadásától.

Beszéltek éghajlati befolyásokról is, de tudjuk, hogy Ázsiának sok éghajlata a miénkkel egyező; s az éghajlat a növényi osztálynál is nagyobbá vagy kisebbé, kövérebbé vagy soványabbá teheti azt, de a jót rosszszá, valamint a rosztat is jóvá nem változtatja át.

Bár mint legyen azonban, ezen tulsuly eredményeiben örvendetes, mert a humanitás céljainak szolgál. — Ázsia csordái, még az Arabsok fénykorában is csak pusztítottak. A legkonokabb európai foglaló: az orosz elbutít-

tó, elnemzetlenesítő eljárásával ; a szükkeblü és csak saját zsebére gondoló kalmár a „Themse,” és „Zuydersee” mellől önkénytelenül a civilizáció magvát hintik el.

Ha tehát egyéb nem lenne is, már ezen tudat megnyugtató, midőn a férfias szabadságot, Ázsia magas hegyeinek végmenedékében is, hova kelet zsarnokainak elpuhító maszlaga be nem hatott, egy félig európai, félig ázsiai nagy hatalom által megtámadtatva és halálra üldöztetve látjuk, más részről pedig a javíthatlan Mahomedán fanatizmus részéről, az időről időre megújuló keresztény és zsidó mérsárolásokról kapunk tudósítást a Lybanon csucsairól, és Damaskus téreiről egyiránt.

A mahomedanizmus. Ázsia közeli részeinek vallása, mintegy érzi, hogy a kereszténységnek nem vándor kalandoraival, hanem hatalmas szellemével előbb vagy utóbb élethalál harcot kellend vivnia, s mivel a civilizáció fegyvereivel nem küzdhet ellene, a pusztítás kanóczához és bárdjához folyamodik.

Valóban, kinek zavaros lelkében legkisebb kétely emelkedik a felett, hogy az idvezítő keresztjén a világot váltotta meg a sötétség és szolgaság kárhozatától, tanulmányozza kelet történelmét.

Kétségesnek tetszhetik ugyan, ha vajjon jobbá tette a keresztény vallás is az embert, de az első tekintetre felöltő, hogy jobbá, s így boldogabbá tette az emberiséget, az embereket.

Az emberi indulatokat semmi intézkedés sem semmisítheti meg a nélkül, hogy a nemesb értelemben vett embert is ne semmisítené meg, de azoknak a legnemesb, a legmagasb irányt a kereszténység adta.

Minden vallás jobbá teszi az embert, mert mérsékli benne az állatot de nem minden templom ajtajával nyílik fel előtte a haladás és tökéletesedés azon távlata, mely jövőjének édenét reménylenie engedi, s mit a „no non possumus” hasztalanul igyekszik függönyözni el.

Az ős-Egyiptus vallása, mely vallási kegyeletből még az állat üldözését, s húsának használatát is bűnné emel-

te: szeliddé, a Braminoké: önmehtagadóvá, Chináé: engedelmese, a régi Helleneké és Romáé: elégtételt, vigggá, munkássá, a Mahomedanizmus: jótékonyá és vitézzé tették az embert, de csak Krisztus vallása tette őt szabaddá, boldoggá és mivelté.

Egyiptus és India kászta rendszere áthághatlan fal volt ember és ember között, chináé egyenlővé változtatta őket az elaljasodásban; a helleneké gyarló ember istenek, a perzsáké a természet elemei imádójává tették nemüket, s bizonyos tárgy és körhöz lánczolták le azt. A keresztény vallás megnyitotta előttük a földet és mennyet, midőn a haladást és tökéletesedést mondta ki végczélul.

És mivel a kereszténység egész Európának vallása, mivel civilizatiójának vezér csillaga, azért emelkedett oly magosan testvérei fölébe, daczára földje és éghajlata alárendeltségének, daczára folytonos véres és örült belküzdelmeinek, melyek éppen vallásán rágoddak legtöbbit.

S e gondolat,— ismétlem — megnyugtató, e gondolat nagy, e gondolat döntő.

Miért kutatnok tehát tovább Azsia viszonylatát mi hozzánk? — Lehet neki igen sokban előnye, lehetnek jóra való törzsei, de a nemes gyümölcsöt a legszerencsésb éghajlat, a legdúsabb föld, a legegészségesb törzs csak úgy teremtheti meg, ha a föld növényébe az ég oltógalya szemeztetett be.

Legelső óhaja tehát a philantropiának, midőn más színű és más agyu testvérei sorsa felett elmélkedik, hogy a kereszténység, eddig Európa vallása világvallássá emelkedhessék.

Ez a forrás, miből minden egyéb folyik, mert csak ettől várhatjuk „Isten országát a földön,” ha — mit talán mondanom sem kell,— ennek apostolai nem a jesuiták, és megalapítói az inquisitiók máglyái.

Nem is kutatom fel tehát több ezredéves, de homá-

lyos és egyhangu historiáját, nem bonczolgotom jelen helyzetét. Ez mind másodrendű dolog. Minthogy azonban van oly politikai nézet ma, — „mert midőn mindenkünk keresztényi csak politikánk pogány,“ mondja egyik genialis írónk, — minthogy — mondom — van oly politikai nézet, mely a keresztény miveltségi szempontot félre taszítva, a hajdankor felé kacsint vissza, midőn a jövő apostolának hiszi magát; egy másik czikkben Ázsia egy szerencsétlen népének sorsával megkísértem illusztrálni azon jövőt, hova az ő eszményi képük vezet.

China.

Megszoktuk figyelem nélkül hagyni mind azt, mi nem napi érdekü, mi tőlünk távol van, s a „mennyei birodalom“-ról, különösen a mi szempontunkból szólni, bár ez lakott földünk $\frac{1}{3}$ -át teszi, talán sok emberelőtt több, mint szó vesztegetés, mert nevetséges dolog.

Pedig már néhány okos ember is gondolt olyasmit, hogy bár ha a chinaiak nem is igen törik még petrifikált agyvelejüket azon, hogy a mi civilizációnkat dicsérjék, nem tudhatni, hogy mi magunk nem közeledünk-e hozzájuk?

S ez különösen a mélyreható Toqueville aggodalma korunk tulsúlyuan anyagi és mindent nivellirozó iránya felett, midőn mondja: „én oly tisztességes materiálismustól félek, mi a lelkeket nem rontja, hanem elpuhítja, s minden rugót ellankaszt.“

E gondolat mélységét, s így aggodalma alaposságát megértjük tökéletesen, ha a chinai állami és sociális viszonyokat kellő vizsgálat alá vesszük.

Már külalakja, a mennyei nagy birodalom boldog kis polgárának félreismerhetlenül magán hordja a léleklágy-ságának és érzelem puhultságának kinyomatát.

Valóban különös egy mézeskalácsból gyurt bábja Istennek az a chinai, — kinek kül ismertető jele lágy: ritka sima haj, schwarzgelb szín, széles lapos arcz, hosszú metszetü méla bamba szem felemelkedő szegletekkel, s felül rajtok szokatlan távolságban ritka szemöld, deszka test és lágy hus. — Az erő és szellem nélküli köznapiság, egyik nyomorult felekezete talán azért neveztetik chine-sernek.

Midőn Nápolyban a „de propaganda fide“ intézetet megtekintettem, figyelem nélkül hagytam a chinai pitykés öltönyöket, a piczinke. de idétlen alaku női czipőket szalmából fonva, és papirossal talpalva, és mind azon liba-aprólékokat porcellánból, elefántcsontból és békatéknőből faragva, melyek az idegen látogatók kíváncsiságának tárgyai, de jól nem lakhattam azon intézetbeli 7—8 fekete szoknyás apostoli apród laposságnak látásával, kik itt neveltetve, Isten igéjét fogják néhány száz mértföld távolban hirdetni.

Óriási tehát a különbség már külsőleg is az ily telivér chineser legátus lapossága, és collegiumaink növendékei közt, kiknek tógája alul is kiri az ideges gömbölyű természetnek vasinge, s kiknek kezében épp oly ügyesen forog a „gerundium,“ mint a biblia; de a szellemi ember és állami polgár közt szinte megmérhetlen az.

„Eppur' se muove!“ — mondta egykor Galileo; — s mégis igaza lehet Toqueville-nek, — mondom én.

Am nézzük a chinai állapotokat és törekvéseket.

Chinában az anyagi jólét előmozdítására minden lehető megtörtént. Az egész ország hasonlít egy mesterseges, és nagy szorgalommal mivelt kerthez, hol minden szeglet utilizálva van. Minden község egy dolgozó gyár, hol minden osztály, nem és korbelt dolgozik, még az erőtlenné aggók, siketek és vakok is. Itt a legtöbb jó és művészi utak láthatók s a csatornák, mint egy élő test erei futják be azt. Semmi sem vész el, minden felhasználtatik annyira, hogy az országutak trágyája is felszedetik. Az iparüzlet hihetetlen magosságig fokozva. Még a nagyobb vizeken is állandó telepek vannak, melyek rucza neveléssel foglalkoznak. Maga a selyem tenyésztés milliókat táplál.

És Chinában az erkölcsi miveltségre épp ugy megtörténik minden, mint az anyagi jólét előmozdítására.

Az atya iránt tartozó gyermeki tisztelet és engedelem alapja minden intézményeknek. Törvénykönyvük nem más mint erkölccstan, mi itt egyedül állami szabállyá van emelve, s minek rendes kifejezése a köznapi életben azon illem és udvariasság, mit a legutolsó chinai sem sért meg. — „Még nyelve is a chinaiaknak a morál szótára“ —

mondja Herder. — A családokbani minden kihágás éppen úgy büntetés alá esik, mint az államra vonatkozók.

Chinában a vallásgyakorlat egészen szabad, és alapja mindennek.

Chinában az államszervezet tökéletes egyenlőségére van alapítva a polgároknak. Örökülő nemessége nincs, s csak az értelmi nemesség és derékség utja minden méltóságnak, megtiszteltetésnek. A mandarinok kihágásai nem az osztály, hanem a bureaucratia gyarlóságai.

China kormányzata a tökéletesedésre és virágzásra vitt centralisátó. Minden hatalom és tevékenység végzőszálai a főkormány kezében jönnek össze. A chinainak hajszála sem mozdulhat meg, a kormány tudta és előleges beleegyezése nélkül. A császár pedig csak közös jótekonny atyja és főpapja alattvalóinak.

Chinában a mindentlátó és mindenttudó rendőrség, mely a kis szemek legkisebb ravasz vonásaiban is olvas, mint nyitott könyvben, mintegy csak a személy és vagyonbiztosságért van alapítva.

Egy államban sincs annyi gond fordítva a nevelésre, mint Chinában. A nevelés köz, nemzeti, minden oldalú és átkaroló.

Szóval: az egész roppant chinai birodalom egy pompás, nagy, jólrendezett családi porcellán palotája, 300,000,000 „erényes, nevelt, szorgalmas és boldog gyermekeknek és testvéreknek.“

Csak még a „suffrage universelle“ áldása kellene, hogy a legfinyasabb centralista gyomor is egészen izletesnek találja, főleg ha igaz, mit a lapok hazudnak, hogy az orosz után a „mennynia“ is, földi fiait még a mostani divatu parlamentarizmus kormányával akarja boldogítani.

Nem csuda tehát, ha Voltaire, és a 18-ik század többi materiálista bölcsei, — „kik egy jó emésztést többre becsülnek egy halhatatlanságnál,“ (Voltaire szavai.) — idealjokul fogadták, s még ma is sok ember, s a többi közt egy némely pödrött bajuszu is a napi sajtóban materiálistamusi bálványának a szellemiség rovására oltárt emel, s elhiszem, hogy tudta és akarata nélkül vakbuzgó tisztelője s

talán apostola is annak, mi a becsületes chinait s a jóhiszemű magyart egyiránt chineseré teszi.

Mert mit is kívánnak ma, az úgy nevezett civilisátióknak nevében? jó lesz röviden resumálni.

Mindenek előtt anyagi jólétet, mely közösen és átalánosan legyen biztosítva, és pedig ha kell a kommunisusi „egy nagy vályu és sok fakanál“ elvei szerint, miután porcellán nincs mindenütt oly nagy bőségben, hogy abból tornyokat is építsenek.

Egyenlő miveltséget, nivellirozott erkölcsöket lent, központosítást fent.

Tökéletes egyenlőséget a souverain polgárok közt, ha mindjárt egy „okos“ Caesar kezéből kapják is azt.

Nyilvános és köznevelést, mely egyedül lehet alapja az új államnak, hol mindenki egyenlő s egyiránt dolgozik a kiszabott órákban.

Rendet, csendet, nyugalmat, békét, minek örökös megzavarói az egyéni és municipalis szabadság pártosai, melyek folytonos forrongásukkal, zavaraikkal és néha „ólmosaikkal“ s az állam gépezet kerekeit is összevissza bolondítják.

És mi lesz akkor, ha a materiális centralistico democrata ideál létesül? kérjük mi, s feleletül megis mutatjuk a chinai „csendéleti kép“ másik oldalát.

Legelsőbben is feltűnő, hogy itt tulajdonkép az élő életből van legkevesebb, s hogy az élet itt a téli álmat alvó állatok élete. — „Ez egy behalzsamozott, felülről lefelé tusch-hyerogliphákkal beirt, és selyembe takart boldog nép.“

Az erkölcsiség és jóság szajkóilag betanult miveltszójárat, és udvariassági külmáz. Csak cerimonialis nyűg a nyakán, mi császárját épp úgy nyomja, mint a legutolsó polgártársat.

Az állam egy tökéletes cséplő gép, mely mellett a híres Kien-long Mátyás királyuk is a vidéki népnek nem igazság osztójául, hanem kegyetlen zsarnokául jelenhetett meg.

A rendőrség azon gőzerő, mely az idomtalan és lelketlen masinát hajtja, míg a kormányi centralisátió elálmosítja.

A nevelés csak a szabad léleknek összeszorító, elidomtalanító chinai czipője.

Szóval ismét — az egész chinai jólét, miveltség, erényesség, neveltség és boldogság nem ér „egy irtalmas kiáltást.“ — Az irány és arány elront mindent.

Petrificálva van itt minden miveltség, denaturisálva az erény, robottá téve a szorgalom, kiléniázva a boldogság, agyonütve minden haladás

Itt tehát nincs az tulajdonkép a kérdés: hogy mi lesz Chinából? China talán évezredek óta az, mivé lennie kellett nézetei mellett. Hanem éppen megfordítva a kérdés az: mi lesz civilizációjából, ha az ő utjokon haladunk?

Mert arra sokban lehetne fogadni, hogy ott is „a nagy nemzeti temetést“ sok forrongásnak, küzdelmeknek, párttusának, aristocrata és democrata, centralista és municipalis villongásnak, s végre caesari ügyes politikának kellett megelőzni: „a közös állami jólét elmozdításának“ czime alatt, mi ma is a jelszó ott, „comme chez nous.“

Igaz, hogy China az egész külvilágtól is oláltan él. Öbölytelen tengere, melynek egy jó kikötője nincs, és óriási falai a mongol puszták felé végkép elzárják. De úgy látszik, hogy mind ez a chinaiféle szellem elterjedését nem akadályoztathatja. A „philisterek“, „hájfejük“, „vaskalaposok“, „nyárspolgárok“, és a sok „tudós parókák“, mind osztályos atyafiak.

És ha csakugyan ezen egész had, s vele a hívők serege, a civilizáció ezen útján halad, bajos dolog lehet a hájfejekkel és csont szivekkel kikötni. Legyünk tehát ébren, és eszünknel mi, kik az ő centralisációjuk „mennyei birodalmába“ üdvözölni nem akarunk, hogy az ily élő halottak nagy politikai temetőjévé ne változtathassák azt, mit a valódi chinaiak finom hangzatu nyelvükön „cho-cha-zu-nyiu-zán“-nak neveznek.

Afrika.

Ha világunk a természet nagy könyve, e könyvben Afrika egy fekete szegélyü titokteljes fejezet.

Az emberi tudvagy felkutatja a tengeri fókák és féjér medvék jeges világát; megmászza a Cimboraso és Montblanc örökös hólepte szarvait; felemelkedik az ür szárnyain a légbe, alámerül üvegborítékában a tengeri szörnyek világába; sőt volt oly kíváncsi is, ki egy vulkán nyitott szájába ereszkedett; valamint szellemileg is naponta próbálgatja, „hogyan a teve miként bujhatnék át egy varrótü lyukán“; — de ezen világrész belsejének a természet rejtett műhelyének vizsgálatát, még hasztalanul kísértette meg. — Éghajlat, geographiai helyzet, víz hiány, vad népség, s más ily legyőzhetlen akadályok mindig azt hangoztatták felé, — ott a bakfordító körül valahol: — „Eddig, s nem tovább!“

A mit Afrikáról tudunk, ma is alig több annál, mit már Herodotnál feljegyezve találunk, ki északi felét három részre: emberektől, állatoktól lakott, és pusztá Lybiára osztotta fel; min túl Aethiopiája kezdődött fekete színével és sötét mesés világával.

Pedig az csak mégis boszantó, sőt megszegyenítő lehet arra, ki magát a „föld urának“ kiáltotta ki, hogy birtokának egyik igen fontos részét még megnéznie sem volt szabad.

Afrika régibb történetét épp ily homály fedi. — Egyptus óriási guláival, zenészó szobraival, hieroglipháival, lélekvándorlásával és mesés kora miveltségével még mindig meg nem oldott rejtvényei a tudománynak.

A Pharaok uralmát, Charthago diadalmas ipara és csudaszerű fénye követte, s ezt ismét a muzulmán pyrá-
ták félelmetes pusztító dacza, de a historia is mindig csak
partjai hosszában tette fel jegyzeteit.

Beljebb csak egy végtelen homok pusztát ismerünk
gyilkoló Samumjával és csudálatos girafjaival; más ol-
dálról pedig csak bepillantunk a gazdag rétekekkel, méltó-
ságos folyókkal és ős erődökkel rakott szegletbe. Hogy
mi e világrész magva ily ellenkező két véglet közt? ar-
ról még sejtelveink sem indokoltak.

Mert rejtélyes és bámulatos világ ez, hol minden
nagy : a pusztá, a meleg, a hottentotta, az elefánt, a sturez,
tuzok, a boa constrictor kigyó, a krokodilus gyík, a cactus
uti lapu, az óriási pálma. Isten egész országa a legna-
gyobb arányt éri el itt, valamint az emberi elvetemültség
és undokság a legalsóbb fokára süllyed a rabszolgaság
végett üzött ember vadászatban.

Utóbbi időben északi és déli végein érintkezett nap-
jaink historiájával. Ott a kis vámszedőből nagy basává
emelkedett Mehemed Ali egyiptusi harcza által a fényes
porta és védnökei ellen, valamint Algier és Marokkonál
a francia fegyverek mérköztek meg a beduinokkal és a
„puszták oroszánnyával“; a déli Caplandban pedig, mely
hollandi gyarmatból angol birtokká lett, a Cafferekkal és
a hollandi paraszt boerekkkel, kik a fekete és vörös, a cap-
per és angol fegyverek keresztüzébe szorulva, beljebb
vonultak, nyilván csak azért, hogy az újból mivelendő
földtől az angolok által újból megfosztassanak. — Szomo-
ru történet! melyből csak három nagy név emelkedik ki
három tragoedia számára: Mehemed Alié, Abdel — Ká-
deré, és Pretoriuszé, a boér főnöké.

A régiek az életet mosolygó ifju képében jellemez-
ték, s a vigság, mint a lét nyugodt élvezete, a bölcsesség
volt előttük, mit egyik latin költő így fejezett ki: „ride,
si sapis“. Berangér pedig így fordította át: „Ne vess, ha
kopasz vagy.“ — De ki tud képzelní magának egy né-
ger arcot mosolyogva, kit otthon kutyákkal fognak el, s
a szabadság hazájában kutyákkal őriztetnek?

Korunk ítészete saját szempontjából, mind a három

említettem eseményt örvendetesnek találja, mert függetlenné lett Egyptom, mert a puszta Algiernál megnyíttatott a civilizációnak, a tengeri rablás pedig, mely századokig beszennyezte és elnéptelenítette egyszersmind a középtengert, megszűnt; s talán, mert a más végén egy új piacot nyitott az angol gyapotnak és finom aczélnak, mi szinte fontos előhaladás lehet, mert míg Afrika csupa fényüzési czikkeket szolgáltat nekünk: elefántcsontot, strucztollat, aranyat, fűszereket és rabszolgákat, mióta „a dicsőséges franczia fegyverek által Európa miveltségének megnyerve“ is lett, cseréül szinte csak kávéházakat, bankféle játék asztalokat és európai fényüzt nyert volt.

Lehet tehát, hogy ez mind igaz, s Európa megelegedhetik hódítványaiival; de Afrika története szomorú marad, mert a legundokabb zsarnokságnak volt classicus földje mindig, s még ma is legnagyobb részben nem más, mint ember vadászó rengeteg és embervásár piac.

Egyptus gulái a bámulat lelkesedésére ragadtak már sokakat, de én nekem csak azon szklávok százezreit juttatják eszembe, kik ily éghajlat alatt ily kődarabokat emeltek magosra és mindig magosabbra, kiknek keserves izzadságát sem egy Pharaó aszalt mumiája, sem az utazó angolok sámpányirozása a magosban nem fizethet meg. — Ily ár mellett aztán csakugyan jobbak civilizációnk óriási palotái üvegből építve, pappendeklivel fedve, és levegővel világítva, melyekhez tehát sem kő, sem fa, sem emberfaggyu, s így négerárus sem kell.

A gulák, a hatalmas Pharaók hiúságának óriási csóvái csak már, a mennyiben homok hamuja alá nem temettek az időnek: de a rabszolgaság még is nagy s szomorú ügye Afrikának. — Ember vadászatért folynak a beharczok és rablások, s ez az oka a négerfaj nagy vadságának. Ennek megoldásától függ tehát leginkább civilizációjá, s hogy ezen nagy ügyben tett legtöbb kísérletek, mind ügyetlen orvoslatok a bajt sok tekintetben súlyosbították, ez a mi historiáját főleg szomorúvá teszi. — A mi civilizációnk ferde haladása akadá-

lyozta az övéket, mint a hajdan koré szükségessé tette a rabszolgaságot.

Egy kis historiai ismeret, és felületes statistikai kimutatás, meggyőzhet bárkit e paradoxonnak tetsző „állítás“ igazságáról.

Hajdan a rabszolgaság az állami szervezet alapja volt. Még Plato sem tudta nélkülözni idealis respublicájában.

A lakosoknak tulajdonkép két osztálya létezett: a harcosoké és a dolgozóké. Egyik vérével, másik izzadságával áldozott a köznek, s bajos lenne megmondani, melyik huzott rövidebbet? — A katona még ma sem dolgozik sehol. Ki éltét minden órán veszélyezteti, legalább henyeség, vig és gondtalan élet által akarja, s kell hogy kárpótolja magát.

A rabszolgaság azóta vált anomaliává, és a szent lélek elleni bűnné, mióta a világ a keresztény civilizáció: a lelki és testi szabadság jellegét öltötte fel. — Azt, mit mindenki elkerülhetlennek hisz, mindenki nyugalommal és lemondással türi, s a dolog maga nem válik immorálissá.

És a kereszténység terjedésével a rabszolgaság — mondhatni — önmagától megszűnt, s legfeljebb a mahomedanismusra szorítva maradt, mely csak a zsarnokság vallása volt.

Jött azonban az ipar és kereskedelem korszaka. Az evangéliumi egyszerűség és emberszeretet helyett a fényezés és meggazdagulási vágy foglalták el, s az eddigi hívők serege, az aranyborju imádók sectájává vált. — Amerika felfedezése és a déli coloniák rendszere óriási lendületet adott a kereskedelemnek, de még nagyobbat a rabszolgaságnak.

Csak egy kalmárnép: az angol látta be kezdetben mindjárt a rabszolga rendszernek nem csak láziton igazságtalan, hanem eszélytelen, sőt veszélyes voltát, s ki is mondta roszalását felette szóval és tettel. — Ez az angol nagyságnak örökös historiai gulája Afrikában.

Mióta a nagy Mansfield lord 1772-ben meghozta egy peres ügyben ítéletét: „hogy angolföldre me-

nekült minden néger szabad; — mióta a nemes Wilberforce novatására 1824-ben az angol parlament a „rabszolgakereskedést tengeri rablásnak“ decretálta; — mióta 1841-en az angol kormány nyugatindiai 800,000 sklávjának szabadságát vásárolta meg saját birtokain 10 millió font sterling kárpotlással; — meg kell ugyan vallani, hogy igen sok történt már ezen utálatosság eltörlésére, de ha a gyakorlati eredményt tekintjük, örömrünk a fagyypontig esik alá.

A legegyszerűbb statisztikai kimutatás valódi hideg zuhany az emberbaráti meleg szivre.

Nyugatindia p. o. 1817—1820-ig évenként 20,000 néger vitetett be; 1840-ben már 90,000, mert a kávétermelés emelkedett. Déli Amerikában szinte többre volt tehető 200,000 fejnél, melyből az angoloknak évenként 8,000 (!) sikerült megmenteni. — Eddig ezen lelkes heringek elszállításában az ember veszteséget 17-re lehetett számítani száztól, mióta az ellenőrzés nagyobb lett 25-re. kik elhaltak, vagy ha „szorult a kapcza“ tengerbe vetettek, s hogy például 100,000 sklávot lehessen fogni, legalább 250,000 megöletik.

De a belafrikai tartományoknak legfőbb, s majdnem egyedüli kereskedelmi czikke az ember. Szülők eladják gyermekeiket, királyok élnek alattvalóik husának árából, s ha egy rabszolgákkal terhelt hajó szerencsésen rendeltetése helyére juthat, a „netto“ bevétel, — a tiszta nyereség az európai civilisátor részére 100—200,000 dollár! — Nem csuda tehát, ha még ma is Délamerikában három millió fekete rabszolga él, bár évenként egy harmada hal el.

Nyugoti Afrika partjain Sierra Leonében az északamerikaiaktól több szabad néger állam állítatott fel. — Liberia saját fajú fekete presidensével 1847 óta souverain szabad állam 400 négyszög mf. területtel, de ez alig egy csepp civilisátiónk égetőleg szomjas szájába.

Valóban nagy bajnak kell lenni ott, hol, mint Kletindiában Carmetic, Misore- és Malabárban egész légioi jönnek a szabad négereknek, hogy az angolok szemei előtt adják el önnön magukat.

S ez eddigelé legalább kamatja azon rengeteg pénz-
 öszvegnek, (több mint száz millió dollárnak) mit Anglia
 a civilisatió ezen nagy ügyébe fektetett! — De természe-
 tesen a siker hatása sem lenne kiszámítható 531.688
 négyszög mf. és több mint száz millió emberre, mit ösz-
 vesen Afrikának nevezünk.

1861-ben febr. 7-én, egy pénteki napon végeztetett
 ki kötéllel Gordon John rabszolgakereskedő hajóska-
 pitány az Unióban; a legelső, ki az emberiség elleni fel-
 ségsértési bűn, a valódi „crimen lesae majestatis“ miatt a
 közönséges gonosztevők halálával mult ki.

Most pedig az északamerikai kard van kihuzva
 mellette. Várjuk el tehát nyugton a rettentő példa és sze-
 rencsétlen testvéri harcz eredményeit, mert mint Gordon
 ítélete szépen mondja: „az, ki a fehér és fekete embernek
 egyiránt istene, nem hallhatja közönyösen legkisebb
 gyermekének jajjait.“

De lökjünk fátyolt az emberiségnek ezen elfenesült
 sebére, s nézzünk körül az uj világrészünk déli oldalán
 is, hol, mivel minden uj, talán jobb is.

Délamerika.

Ha Azsia és Afrika a hajdankor miveltségét, Európa pedig az újabb civilizációt képviselik, Amerika a jövő kor meleg ágyának tekintetik. — „Ha itt már mindennek vége lesz, van még egy menhely, hová a szabadság elhúzódhatik, s hála Istennek ezen szeglet nagyobb, mint az egész tömlőcz Európa!“ — mondta Jean Paul.

És annyi igaz is, hogy hely van elég, s az állam alakja is mindenütt köztársasági, mert a brasíliai császárság is nagyon északamerikaias izü valami; hogy azonban a sok üres hely mellett, és a democratiák egész műkiállításában is találtatik-e aztán valami a józan szabadságból? az éppen, a mire sok mindenfélét lehetne felelni.

De Isten világa évezredekken át fejlődött oda, a mi A historia egy lapja századok alatt iratik be. S mint a kopár sziklákból porhanyulás és trágya letelepedés által hosszú időn át állhat elő a termő föld, úgy az emberiség történelmének elemei épp oly hosszú időszak alatt jutnak virágzásra. — Hogy Isten, világának egy szegletét sem hagyja tiresen arról bizonyosak lehetünk. — Lehet hogy Peruból nem csak a „guanot“ hordják egykor sovány telkeink élesztésére.

S valóban e hitre nagy szükségünk van, ha Délamerika államaiban a változatos anarchiát, mit szabadságnak, és azon czifra chaozt, mit historiájának neveznek, látjuk.

Egy forrongva készülő világ ez, mely még nem hült ki annyira, hogy azon oly nemes plánta, minő egy jól

rendezett állam felnőhetne, s annyival kevésbé humanis-
musban, nyugodt biztos szabadságban virágozhatnék fel.
A nagy zürben repkedő részek majd itt, majd amott üle-
pednek le, s phantastikus jegeczekké alakulnak. Nincs
állandó sulypont, nincs elég vonzerő sehol. Örökös har-
cza az állami elemeknek: az elvek és embereknek, hol a
legsükségesebből: a rend és biztosságból van legkevesebb,
a béke pedig csak kivétel a rendes állapotból. — Szabad-
ság helyett anarchia, erős kormány helyett más más há-
rom napos zsarnok, kiknek egyetlen mérges fogát sem
űtheti ki alkotmányuk.

Itt minden csak a nagy szántóföld, melybe az uj
mag vettetik el. Uj élet sarjadzik ujra ott, hol a mumiák
milliói ásatnak ki a földből, míg az őslakók mindenütt
enyésznek el.

A délamerikai roppant spanyol gyarmatokban e szá-
zad elején indult meg mindenütt a szabadsági harc, mi-
dön mindnyájan majdnem egyszerre rázták le a spanyol
uralom jármát, mely már türhetlenné vált volt.

Az alkirályok, vagy fő kapitányok önkénye határ-
talan, az „audienciás“-ok igazságszolgáltatása eladó por-
téka, a katonaság fegyvertelen, a jesuitai és inquisitíói
káté szerint nevelt nép tudatlan és aunyira erkölcstelen
volt, hogy még az ágyu golyókat is ellopta, s volt eset,
hogy a népet piasterekkel kellett lövöldözni. — Mily nyo-
morult lehetett az állás, mutatja már az is, hogy p. o. a
100,000 □ mfdnyi Texasnak 1824-ig nem volt több 6,000
lakosánál, s 1840-ben már 150,000-ig nőtt. Igaz, hogy
igy is csak másfél ember jutott egy négyszeg geograf.
mértföldre, de legalább azóta ily óriási arányban sza-
porodik.

És a nagy, bár részekre szaggatott harcza, megter-
mette a nagy neveket is: B o l i v á r é t, M i r a n d á
é t, P u y e r r e d o n t, az ifju hős S c u t, valamint
H i d a l g o és D o l o r e s lelkészeit is, kik függet-
lenségének megalapítói, s nagy részben szabadságának
vértanui lettek, de a sors megtagadta tőlük a Washingto-
nokot, a kard mellett a tanácsházi nagyságokat.

A régi roszat tehát feldönteniök, mert már a zsarnokság szűférgé megőrlötte azt, könnyen sikerült, de az újbán a jót megalapítani, megerősíteni, és fentartani, mi sokkal nehezebb, nem. — Szabadok lettek, de csak hogy egymás szabadságát üldözzék s azt kölcsönösen lehetlenítsék.

Északi csúcsán a mexikói, — lejjebb a central-amerikai, (a régi Quatemala) délen a columbiai frigyesülés, délnyugaton a 13 tartományból álló ezüst folyami (Rio de la Plata, vagy argentinai) frigyesült respublikák alakultak, de másnap mindjárt feloszlásnak indultak.

Minék democratiai kormánynak kellett volna lennie az északi minta szerint, csak folytonos dictatura lett, oly szeretetre méltó apró szörnyetegek alatt, kik magukat szerényen presidenseknek, vagy egyszerűen tábornokoknak nevezték.

Ezeknek sorozata valódi Walhallája az ujvilágnak, p. o. a Montevideoi Ribiera és Buenos Ayresi „vérszomjazó bolond“ Rosas, mind kettő pásztor ember volt, kik a dél végtelen Savannáin bérért őrizték a marhát. Egy Carrera, ki sertés pásztorból dobossá avangirozott, de olvasni nem tud; — a mivel, de jesuitai falábos S. Anna, s a csudálatos Francia, oly természeti elleni zsarnok, ki a vallásról, szerelemről és pénzről, — tehát a fő három emberi szenvedélyről nem tudott semmit, s egy új államot rendezett, midőn a legjobb szenteknek a lőfegyverek sorozatát tartotta.

De minden „capacitás“ S. Simon gróf elvei szerint, a maga helyén és idején tör magának utat, meg kell tehát vallani, hogy délnépe sincs jobb vászonból szöve. A „Gua chos-ok a legvadabb nép faj, s minden kalandori vállalatnak, lázadásnak és pusztításnak kész eszköze, míg ellenben a „Pampas-ok, a nádas síkságok lakói, valódi lajhárai az Isten képére teremtett fajnak. Míg a szivar szájukban lehet, s ők a tűz körül heverhetnek, boldogok és elégteltek annyira, hogy senki fijának, vagy ügyének kedvéért nem mozdulnak meg. Az ökör itt minden, nem a pampas ember. Husával élnek, összevarrott bőrében

tartják gabonájukat, abban, egy szegre akasztva csüng gyermekük, s az ökör csontok szolgálnak karó és tüzelő helyett.

Mit használnak minden alkotmány, mely democraticus képviselői, ha a nép arra még korántsem érett meg, hogy önmaga gazdája lehessen? Népsouverenitás proclamálva gyermekek, és sajtószabadság azok részére, kik olvasni nem tudnak. — Zöld szilva aszalva. Tessék!

Már Északamerikában is, „a királyok népének hazájában,” meg van az iro a köcsög fenekén. Próbáljon csak valaki a szabadsajtó classikus honában p. o. a rab-szolgaságról amugy lelke meggyőződése szerint, s kellő respectus nélkül a felséges nép iránt írni! — A „lynch“-féle bunkos ostracismus, nem nagy ritkaság, s a vadon urai (The lord of the Wilderness) száz meg száz mérföldön uralkodnak a vad medvék és szelid rendőrség felett. Képzeltetni tehát, hogy mi lehet még itt, midőn amugy javában forr minden, hol 3—600 elszánt ember nagy országok sorsa felett rendelkezik, s hol még a hid alá rejtőzött Bolivar is hallotta feje felett „halál a zsarnokra“ népe isteni szavát?

Itt a szélsőségek folytonosan érintik egymást, és folytonos küzdelemben vannak egymással. Centralisták és foederalisták, ochlocraták és fedett egyeduralkodó pártok vitáznak egymással, a tanácskozmányokra pedig a végzést mindig a kard és ágyu hozza meg.

Allamrészek államrészekkel állanak harczban, egyik főnök, egyik párt a másikat üzi el, s minden tábornoknak meg van a maga fegyveres pártja, mint a „schlaf-rokos“ Európában minden befolyásos személynek a maga lapja. Itt nem szavakkal, hanem golyókkal conversálnak.

Egy alkotmány él reggeltől estvélig, a főnök estvétől reggelig, s akkor aztán az első kicseréltetik, mintegy pár szennyes keztyű, a második pedig föbe lövetik — hátulról.

A sokat emlegetett Mexico egy ilyen felosztásban lévő gyönyörű mákvirág, egy oly érett gyümölcs, melynek még csak magva van meg, miután

husa mind lehullott, s ez is már az európai „magnyítók“ kezébe került, kik aligha kis királysági lapdacsot nem adnának be neki.

Legnyugottabb még Brasilia. Ez csak egy császáriját üzte még el, s tőle is csak egy tartománya: Montevideo, vagy a Banda Oriental szakadt el. Bár alkotmányos császárság, a kormány nem erősb.

A csudálatos Paragaynak is, ezen hajdan jesuitai telepnek, később pedig egy dictatorra emelkedett doctor ügyvédi experimentumai boldog helyének, mióta Franciája meghalt, ellett vele temetve „paradicsomi csendje“ is — sok pinczére és szakácsa van.

A nagy Sz.-D o m i n g o sziget pedig történetével és drámai jellemeivel csak ugyan inkább egy regénybe, mint a komoly Olio szájába való.

Mi lesz tehát az ily államokból, melyek szakadatlan küzdelem és feloszlásban vannak, az oly társadalomból, mely folytonos anarchia?

Felelhetném: hogy a gondviselésnek mutató ujja máris látszik az északi rész folytonos terjeszkedésében, bevándorlók, gyarmatok és fegyver által, mert kétségbeesésében azt is mondja végre az emberbarát, mit már egy névtelen itt Amerikára alkalmazva mondott: „hogy még a hódítás is megszűnik erkölcstelenség lenni, ha az által nem csak a hódítás, hanem valódi civilisátio is eszközöltetik.“ — Az egoismus is jobb, mint a gyilkolás és pusztítás anarchiája.

Ugy látszik, hogy a tiszta és kevert spanyolvér honában az angolszász fajnak kell örködni, hogy a barbarság el ne terjedjen. — Kétséges lehet ugyan, hogy a foglalás politikája hasznos lesz-e észak uniójára, de délre okvetlen áldásnak kell lennie, mert dél északtól igen igen hátra van, s csak kettőben nem maradt el: papiros pénzben és adósság csinálásban. — Az állami adósság oly terhes, mint a kevéssel ez előtt „szüz vállu“ unióban. Csak a kamatfizetés délen, — mert hiszen a töke letisztázásiról csak — ábrándozni lehet mindenütt, — de itt mondom a kamatfizethetés is annyi, mint = 0. —

Azon föld, mely egykor aranyával öntötte el Euró-

pát, most saját rongyaiban leli fel csak kincsbányáit. —
Ebben tehát A m e r i k a úgy hasonlít E u r ó p á -
h o z, mint rohadt n a r a n c s hasonlít a rohadt a l -
m á h o z.

Van azonban neki még sok más baja is, melyek
ellen Bolivar Simon, — ki, miután sokáig „arany
tartományok“ felett rendelkezett semmit sem hagyott
hátra, mint az Andeneken keresztül hannibali átvonulá-
sának emlékét, s honja historiájának „el libertador“ ne-
vét, — a gyógyszert halála óráján e sóhajtással fejezte ki:
Egyetértés! egyetértés!

Ausztrália.

Az utazót, ha egy nagy városnak minden nevezetességeit megnézte, a kíváncsiság, ha egyéb nem, végre elviszi a nyomor helyére is: az ispotályokba és börtönökbe.

A vén felmagzott szűz, kinek becsületes neve Európa, „egyik kezében a bibliával, másikban a karddal“ folytatva civilizátori nagy munkáját, miután az előtte veszélyesnek látszó korszellem ellen mindenfélét: érvágást, baunscheidirozást, vizes pokróczot, vértisztító hajtot sat. megpróbált, végre azon eredeti gondolatra jött, hogy társadalmi betegeit a világnak egészen külön s távoli részében helyezze el, s Ausztráliát nagy sziget világával ispotályául és börtönéül szemelte ki.

Hogy itt mi lesz azokból, kiket javítania, azaz: tanítani és segítenie kell vala? hogy a sok zsebvágó, gyilkos, politikai rajongó, és emancipált nő hogyan lesz el együtt? hogy a sok farkas, sakál, róka, s más ragadozó állat felhalja-e egymást, vagy egymás kedvéért és jóvoltáért kiszelidül kölcsönösen a homeopathia: „szeget szeggel“ nézete szerint? — azzal aztán ő nem törődött. Neki nyugalom kellett, és azt olcsóbban és biztosabban nem találhatta meg.

A monda szerint Rémának magvát is az asylum öszvegyült csőcseléke tette, s maga a két testvérfőnök Romulus és Remus farkas tejjel táplált fejedelemfi volt, s még is Róma a világ urává nőtte ki magát.

Több physiolog is tette már azon észrevételt, hogy törvénytelen házasságbóli gyermekekben rendszeren több a szellemi kovász, mint a törvényes aluszékony ágyból születteknél.

Lehet-e tehát ezekből Ausztrália jövődj sorsára következtetni?

Hogy ott rabló bandákról (bushrangers) tudósítanak folytonosan, kik e nomadi fosztogató életmód mellett vélik legkönnyebben a mindennapit megkereshetni, ez úgy hiszem, senkit sem lephet meg, mert azon ördögöt, mi már a vérben rögzött meg, a példabeszédként: vasvillával sem lehet exorcisálni, de meglepő ellenben az, hogy ott rendes városok, sőt államok, bámulatos sebességgel, mint gombák nőnek ki a földből, s a lakosság száma, még a legfinomabb vászon cselédség nagy szüke mellett is igen szaporodik, s minthogy ezen bűnbánó életü lakosság vásárnaponként fekete kabátban szokta végig hallgatni valamelyik methodista pap érthetlenségeit, néhány angol posztógyárnak munkát is szerez. — Kár hogy a nagy meleg miatt ezen jó emberek kaucsuk cipőt és szőrharisnyát is nem hordhatnak! — jegyzette meg egy emberbarát.

Ugy látszik egyébiránt, hogy a természet maga, ezen világrészünknel egészen szeszélyesen járt el, mert ott minden rendkívüli és sajátzerü. A fáknak, növényeknek, hegyeknek, szikláknak, sőt az állati világnak alakja is egészen más, mint egyebütt.

És az ily physikai világalkathoz csak oly morális basisu társadalomra volt szükség, minőt az emberek szeszélye gondolt ki, t. i. olyanra, mely immorális életü, és antisociális nézetü polgártársakból alakul, s készen lesz a czifra világ, a még eddig nem látott politikai Wirthschaft.

De lássuk mindenek előtt minő az ott ma.

Már „Polynesia“ neve mutatja, hogy a szigetek világa, melyek közül természetesen nem mindegyik olyan, mint a Margit, vagy Csepel sziget, mert elvétve akad oly nagy is, minő egész Európa.

A német alföldi coloniák közül Java és Sumatra legnevezetesebbek voltak előttem már gyermek koromban, miután a legnagyobb és legszebb pillangók oda valók, Borneo pedig azért oly híres ma az experimentáló politikusok előtt, mert ott 1839-ben egy James Brooke nevü magázó, saját privat multságára egy országot kez-

dett rendezni; mi szinte igen nemes passió lehet, miután az ember fia sehohsem szeret egyedül lenni, „mint üres boltban a görög.“

Cook felfedezései által ismeretessé lett Uj-Hollandon Banks ur előbb botanisált; (Botanybay) a practikus angol nép pedig Sidney, Jackson, s más helyeken büntető gyarmatokat kezdett legelsőbben alapítani. Ötven évre 1788-tól vehetni, mint egy százezer ily elkárhozott lelket.

Igaz, hogy későbbben, miután sok ugy megjavult, hogy a többi javítandók birájává is válhatott, eltértek e rendszertől, s a szabad bevándorlást 20 font sterlinggel segítették. Miután azonban az ily szabad bevándorlóknak a szép Adelaide gyarmaton rendesen első dolguk volt megszökni ismét, a Marquesas szigetek — Nukahiva sat., melyek 1842-ben Franciaország részére foglaltattak el, III. Napoleon alatt jutottak, mint deportationalis hely, szomorú hírességre.

De csak nevét is sok lenne elszámlálni az uj coloniáknak. Az ily száraz terminologia, valamint a még mindig korszerű „párisi kéjutaztatások“ helyett, sokkal jobban esik megjegyezni, hogy minden angol gyarmatnak husz év óta alkotmánya van, t. i. 15 személyből álló törvényhozó testülete, és végrehajtó tanácsa a kormányzó oldala mellett, ki a törvényeket szentesíti, fenmaradván az anyaország korlátlan vétője, 1850-ben Lord Grey alkotmányt adott a coloniáknak, melyekben a választási census 20 font sterlingről 10-re szállíttatott alá, — s 1834 óta bank is van itt, eredetileg 200.000 font sterlinggel.

Az európai civilisátió tehát oly óriási léptekkel halad itt, hogy nem csuda, ha az őslakók — a Pápuák — mind inkább húzódnak a vizetlen távolba hátra, hogy egészen fel ne olvadjanak abban, mint medveczukor a köményes vizben, mint szagos faggyugyertya az alkotmányosan befűtött kályhán.

Mert az angol példa ragályos! — A francia protectoratus alatt levő Otaitin Pomare királyné képvisleti alkotmányt octroyált, eskütt székeket állított fel, ő maga pedig Lukács evangeliumát fordítgatta. — Hono-

lulun (Sandwich szigetek) III. Tameameha ő felsége statustanács és a „Sandwich island gazette“ moniteur féle lap mellett uralkodott, és új üst szintű parlamentjét egész britt ünnepélylyel szokta volt évenként nyitni meg. Sőt mesélik az Uj-sidney-ből Uj-walesbe hajózó idegenek azt is, hogy egy ily „vad majestas“ gazdagon himzett világos kék palástjában, rettenetes nagy kalappal és vállrojtokkal, -- de ing és saru nélkül. -- a megérkező hajókat szokta meglátogatni, s leereszkedőleg vendégeitől néhány pennyt, a „nagy nemzeti adósság“ fokosának rovására kölcsönözni, hogy, -- mint motiválni szokta, -- betegeskedő fenséges nevének egy csésze theára, és önmagának egy korsó serre való jusson is maradjon is.

A szegény és tudatlan pápuákon kívül senkinek sem juthat eszébe tehát a papír alkotmányok és papír bankók áldásait kétségbe vonni. feltűnő mégis Ausztrália történetében, hogy a legnagyobb néparadatot oda 1850-ben nem ezen divatos népboldogító eszközök t. i. a paragrafhok és feczlik, hanem a Melbourneban felfedezett arany gazdagság idézte elő. Azon 120 fontos aranydarab, melyben egy melancholizáló fegyencz megbotlott, százezreket villanyozott fel. Boldog, boldogtalan futott a diggins-ekbe, magával vive kész csigaházát, kályháját sat. A pásztor elhagyta nyáját, a matróz hajóját, a boldog férj Xantippeját. Mindenki ásta, kaparta és mosta kézzel, lábbal az aranyat, minek eredménye lett, hogy végre egy darab kenyér majdnem annyit ért, mint egy akkora sulyu arany, mit senki sem ehetett meg.

Ausztráliának arany termelése két év múlva 150 millió forint értékű lett, valamint ugyan annyi lakosainak száma is.

De könnyű is a szaporodás ott, hol az arany oly sok, a föld pedig e mellett is drágának találtatván, ingyen foglaltatik el.

Legközelebb egy angol: J. C. Ross, fia az északi-sark vizsgálójának, a legnagyobb déli szélességet $78^{\circ} 4'$ érvén el, egy nagy continenst Victoria tartományt fedezte fel. — Mondják, hogy itt, mivel emberlakói nincsenek,

csak a czethalak és fókák folytatják antidiluvianus világunk történelmét.

S így már nyájas olvasó! csakugyan elérkeztünk volna a világ végéhez, hol a régi magyar eredeti gondolat szerint „lábainkat a semmibe lógázhajjuk.“

Tehát a vizionlátásig, más téren, hol elmondandjuk azt, mit a népek nagy panorámájában tanultunk, ha az t. i. ismét csak semmi nem lenne, — mert:

„Első lépés a bölcseségre tudatlanságunk ismerete“
— oktat a philosophia.

TANULMANYOK.

a.
 b.
 c.
 d.
 e.
 f.
 g.
 h.
 i.
 j.
 k.
 l.
 m.
 n.
 o.
 p.
 q.
 r.
 s.
 t.
 u.
 v.
 w.
 x.
 y.
 z.

TANULMANIYOK

Tanulmányok.

I.

„Hadd lássuk már most a medvét!“ — gondolhatta sok türelmes olvasója az „Alföld“-nek, ki az egyes politikai situatiók körüli fejtegetéseimet eddig, figyelemmel kísérni szives volt, ámbár talán többször torkán akadhatott a sok sovány európai és nem európai kérdés szálkája, — mint a becületes falusi auditorium rivalt egykor a festett szinpadon hadonázó drámai hősre, miután lelkéből megelégtelte az eddigi mulatságot.

Én pedig magam sem tudom, hogy a sok szárazság után, nem „fogjuk-e meg miis ugy a medvét“ mint az alföldi ember pusztai szértíjén; mert a mai vizenyős politikában is lehet ugyan egy pár apró halat fogni meg az egészséges humornak, de hogy ebből a sok tudvágyó éhes gyomor aztán jóllakhatik-e? mint Isten igéjéről megírva áll, — az egészen más kérdés.

Az olvasó, kivel bejárattuk Tornyát, Battonyát, talán kíváncsi már a végére, én pedig őszintén szólva azt nem tudom ismét, hogy hol kezdjem meg most, miután az első pontot leirtam, s a nagy gondolkodó jelt utánna huztam.

Mert csakugyan ugy rémlik előttem, hogy legjobb megoldás lenne, ha az olvasó az előadott tényekből maga lenne szives a természetes, sőt több tekintetben kényszerű következtetéseket vonni le.

A természettan rendszerei között van egy, mely a színeket nem magában a látott tárgyban, hanem a néző szemében véli rejleni, mi aztán természetesen legjobban

megfejtí azt, hogy ifju leányok és ifju democraták miért látnak mindent piros színben: a magyar huszár nadrágokat és a garibaldi-féle ingeket, a vén nénik és vén diplomaták pedig mindent feketének: az emberisziv természetes vágyaitól egészen le a szegény manóig.

Aztán rendes tünemény az is, mi tehát egy pusztai politisálónál sem lephet meg senkit, hogy mig sok toll igen ügyesen forog a negatívítások terén, mihelyt önmagunkból kell teremtenünk, megbicsaklik a nyelv, és csüörtököt mond a logika. — Egy jó íróra legalább száz jó kritikus esik, s korunk oly gyarló, hogy nagyszámu íté-szeire nem nagyon orrolhat is.

Rengetege tárul fel előttünk az eszméknek, de éppen ezen rengetegben, legyen az bár lelki forrás nélküli pusztá, vagy az elfogultságok ős erdeje, semmi sem könnyebb, mint az eltévedés, mert mig egyes nyomokat, sőt kopott ösvényeket is látunk nem találunk itt, mint a civilisált polizeistaatokban mutató táblákat, melyek utbagazítók és utcontok egyszersmind. — A gondolatok vámmmentesek mindenütt. Csak a szó és betű tárgyai a contrebandoznak.

Igaz a „modern“ eszmék, és az uj rejtélyes vágyaknak ezen viz és fűszegény saharájában, már néhánynak sikerült elég pontos térképeket dolgozni ki, s egyet a legjelesbek közül Toqueville után Fábíán Gábor derék veteránunk is átmagyarított, hogy láthatnánk és okulhatnánk mi is; de a situatió. — mondhatnám — naponta változik. Egy viharos szél, — minő van ma elég, — befujja az ösvényeket; a legelső reactió fris hófuvataga elfedi a nyomokat. A vándor utoljára is az égre kénytelen nézni fel, hogy lábai el ne tévedjenek a földön. Kétszer, háromszor boldog, — mint a latin költő mondá, — ha ott vezér csillagát tajálja fel. — A sötétülő föld felett, csak a hit lámpái világítanak.

Egy tény áll azonban kétségbevonhatlanul minden elfogulatlan előtt.

Mi ma egy egészen uj világ előcsarnokában állunk. A függöny hátunk megett legördült. A mult hitével, vágyaival, meggyőződésével törekvéseivel és álmaival his-

toriává vált. Előre kell mennünk akarva vagy nem, mert a visszavonulás vonala el van vágva. A mentő hajók és csolnakok a múlt század végéni nagy állami égés, korunk Trojájának lángjai által felemesztettek. Ki megáll, és hátra néz, az előre és mindig előre siető tódulat által eltapostatik.

Hol lesz a megállapodás, mi lesz a végkifejldés? — ki merné meghatározni, bár találgatni mindenkinek szabad, s a legjobbat remélni legjobb.

Hogy most izetlen, fanyar, sőt néha keserü és undorító sok mindenféle, abból mi sem következik. A legjobb bor, ser, és nádmézszesz meg sem izlelhetök forrásuk időszakában.

Mi visszataszítóbb a szörös hernyonál, a sima kukacznál? mi érthetlenebb, csudálatosb lény a féregbáb-nál, a gubónál, mi mozog, de nem él? s mégis mi hasznosb a selyem bogárnál, mi szebb és ragyogóbb az ékes pillangónál?

Korunk ezen hernyó, ezen báb. Reméljük tehát belőle a pillangot, mely harmattal, mézzel, és virágilattal él.

Hit ád ösztönt a munkásságra, remény tart fen a küzdelemben, emberszeretet (az erény dióhéjban) a vezér csillag. A hit tervez, a remény cselekszik, de „a mennybe csak a szeretet megy be.“ —

Ezen hármas jelvény alatt folytassuk mi is munkánkat.

II.

Azok, kik világunk történelmét, — az emberinem életleiratát, — tudományosan rendszeresítették, három fő korszakra osztották fel azt: az ősi, a régi és uj történelemre, melyek ismét hármas apróbb korszakokra oszlanak fel, és mindig rövidülnek, mert az akadály kevésbül, a haladás gyorsul.

Ha pedig az emberiségnek nem a korszakokhoz és évekhez kötött kül, hanem művelődési beléletét tekintjük,

eddig négyes fokozatot találunk, mint lépcsőt: theocrátia, rabszolgaság, feudalismus, és polgári szabadság.

Az első Isten nevében uralkodott a lelken; második erőszak által a testen; harmadik születési előjogainál fogva a véleményeken. Ma már csak a birtok és pénz nyügei a teljes egyenlőségnek.

Előbb volt a „bramin“ és „paria“: a tiszta és tisztátlan; aztán az „ur“ és „szolga“: az erős és gyöngé, később a „nemes“ és „paraszt“, ma a „birtokos“ és „proletár.“

Kezdetben a sötétség, aztán a hatalom, később a születés, ma pedig a pénz ellen folyik a harc.

A történelem tehát, mit Schakespeare, „a testé vált időnek“ (Body of the time.) nevez, nagy tankönyvet nyit fel előttünk, mely az emberi nem tévedései és gyöngeségei által a múltban, a jövő bölcseségének anyagát foglalja magában; de nem egyaránt fontos mi reánk nézve.

A régiben egyes kiálló nagy embereket találunk, valódi óriásait a jellemnek, mint a testnek. Vallás, szokások, viszonyok, nézetek, szóval minden egészen más, mint a miénk. Alig értjük e korát a homályos eseményeknek, s minden viszonylataiban éppen fel nem fogjuk. A lélek szemeinek épp úgy, mint a testének meglévén saját távlata, a tanúság oly világról, mely tőlünk oly távol van, elveszett. A cyclopsok és mamuthok világa mi reánk nézve csak mese és monda, miben inkább gyönyörködünk, mint okulunk. Felczifrázzák lelkünket a phantasia képeivel, de a napi szükségletre valót nem adják meg. Csak az újabb történelem festi saját életünket, s így befolyása is közvetlen.

Különösen pedig az 1789-iki francia forradalom volt a legelső nagy politikai és sociális mozgalom, melynek fontossága csak későbbi fejleményeiben lett felismerhető.

Ez volt az újabb kori nagy eszme harc kezdete. A legnagyobb szerü kitzdelem volt ez, mit a világ látott, s mind az, mi azóta történt ezen harcznak nyílt vagy alattomos folytatása.

A legszentebb eszmék, s legbámulatosb tettek, fulasztó sophismák és unalmas, javíthatlan „routin“ kísére-

tében jelennek meg. Az óriási és pulya, a rendkívüli és köznapi, a szilaj genie és bureaucratikus mumia, a pirosvér és hamisított pomádé egymás mellett.

Nagyszerű negatiókkal és visszahatással indult meg a régi hit és meggyőződés ellen, s épp oly heves és ki-méletlen volt a felelet is.

Az addig hatalmasok, biztonságuk szunyadásából felrázva, még ma sem tájékozhatják magukat. Viszarettennek a követelések nagyszerűségétől, kétségbeestek jövőjük felett, s a felelet, mint rendszeren a tulhajtott igényekre, e volt: „igy hát nem kaphattok sem mit.“ — Ki bottal köszön, annak természetesen doronggal felelnek.

De a világnak meg kell kapnia mégis azt, mi a kor kívánalma. Ma már a józanabbak ezt nem is tagadják, s most ismét az a kérdés: „Mi hát a kor józan s kielégíthető kívánalma?”

A kérdés mily egyszerű, oly nehéz megoldásu, már t. i. nem papiroson, hanem az életben. Hogy a „betű“ öl, és nem éltet, ezt leginkább korunk története tanúsítja.

Az elméleti felelet oly sok, mint a „tökmag“, melyek közül sok már is diszes „uti tökké“ nőtte ki magát, de a gyakorlatban mindig egyet találunk: egyik részről revo-lu-tió, a másikkól: re-a-ct-i-ó, tulajdonkép tehát csak majd felül majd alul jövő forradalom. — Nem csuda, ha a megoldás a két szék közt mind eddig a pad alatt maradt.

A francia forradalom előtt a fejedelmek korlátlan uralkodók voltak. Hogy a föld és nép az ő uralkodó családjuk birtoka, azt senki kétségbe nem vonta. Tehettek a mit tetszett, mert senki ellent nem mondott. Ők igyenesen „Isten kegyelméből“ uralkodhattak, mert „a nép akarat“ nevében senki belé nem szólott. A koronára huzhattak hálósipkát, s nyugodtan alhattak vagy dorbésozhattak. Még Luthernak reformjai is mind a vallás és szellem körében maradtak, s az államhatalmát érintetlenül hagyták, sőt a nyugalomvágy, mely a harmincz éves zavarokat követte, reájuk még kedvező volt.

Ma már az idők nagyban változtak. — Az elavult régi elvesztette hatását, s az új talán még csak első heves forrásán ment át,

A diplomacia mesterséges épülete: az egyensúly tartatlan. Az idő befótozhatlan lyukat ütött az eddigi kormányzati bölcseségen. Tankönyve elrongyosult. A nagyhatalmi oraculumok és kormányzati mysteriumok, melyekben már senki sem hisz, elvesztették varázserejüket. Még csak a szurony támogatja minden oldalról. A világ látni akar, okosabb lett, s azon gondolatra jött, hogy ő maga arassa is azt, mit vetett. Új politikai physikát, új morált, s ezekhez új politikai naptárt kíván.

De a történelem hasztalanul látszatik megírva lenni. A hatalmasok csak az emberi nem árnyoldalaira spekulálnak, mert csak ezt tanulmányozták. Eltanulták a Caesároknak mesterségét, s figyelem nélkül hagyták ezen mesterség eredményeit. Látták Napoleon szerencsésjét, de behunyták szemeiket bukásánál, melylyel épp a letiprott nép ügy boszulta meg magát. Benne csak a legitimitás s nem a népjog megsértőjének intő példáját látták.

Mi lett hát az eredmény? — Egész lánczolata a vulkánoknak Európában, lábaik alatt, és az örök sors intő szava fejük felett. S ők tétováznak mégis, mint az utját vesztett utas éjjel a pusztán. Nagy kört csinálnak, de mindig visszatérnek oda hounét kiindultak.

Átalakulóban van minden, megingatva minden. A régi támaszok gyökerükben törtek meg. A monopolizáló igények, a hadsereg, mértföldek, az erősb joga, mind tartatlan. A kor egészen mást kíván, mint ármányt, elaltatást és bizalmatlanságot. Erkölcsi és nemzeti alap kell mindenben.

A politika még soha sem volt valódi keresztényi, pedig a szeretet és haladás tana nem csak egyeseknek, hanem a népeknek és kormányoknak is szól. A telhetlenség, dicsvágy, rablás és csalás politikája igyenes ellenmondásban van vele. Az embergyilkolás „engros“ nem lehet dicsőséges tett, mert az ily dicsőség gyalázatja az emberiségnek; a diplomacia rókjája nem lehet az evangelium szelid béránya.

Mert a haszon és hatalom minden, a jog és morál pedig csak a gyöngék fegyverei, innét származott minden baj, s hogy a régi traditiók az új eszmék felett tul-

sulyra vergődtek, ez nem engedi a gyógyítást. — Ezt minden állam történelmével bebizonyíthatni

Azzal, hogy a mai törekvéseket kivihetetlen ideálok-
nak neveztük el, nem segítünk a bajon, nem mondunk
semmit.

Lehet, hogy sok, mit oktalanul követelnek ma, csak-
ugyan kivihetetlen, de csak azért, mert oktalanság, s a mi
ilyen az ellenmondás a természettel. De az ugynevezett poli-
tikai ideáltóknak feladatuk realitássá válni, s mi hiszünk
ebben, mert megvagyunk győződve, hogy a vágyak a
népet felvilágosodás, tisztult morál és szabadság által
emelni nem egyedül arra valók, hogy néhány könyv lap-
ját betöltsék, némely ünnepélyes dictiókat felpitykéz-
zenek.

Erre pedig két garantiánk van :

1-ör. Az emberi ész, mély postulatumait épp azért,
mert ő a földön a legfőbb hatalom, minden akadályok
daczára előbb vagy utóbb, de okvetlen létesíti.

2-ör. Azon valami, mit határozottabb szó hiányában
a gondviselés akaratának kell mondanunk, s mi a hala-
dás útján fentartja és vezeti az emberiséget, s mi már a
dolgokban magokban annyira meg van, hogy a rosznak
is erre jó az eredménye, s mi majd nem kézzel foghatólag
nyilvánul korunkban, mit tehát csak az esztelenség és
rosz akarat tagadhat meg.

Sok visionariusnak mondatott már, ki csak a jövőnek
előhírnöke volt, s a kereszténység sok ideálja teljesülés-
ben ment.

Platónak ideális köztársaságáról irt könyvében lera-
kott eszmék, épp úgy áthattak az akkori világ politikai
és sociális viszonyaihoz, mint például Sue Jenő „Martin“
czimű regényének végén kifejtett socialista eszmék a mai
viszonyainkhoz. Utopia mind kettő. Eszmény képe az
emberiségnek mind kettő. Csak egyik két ezer év előtti,
a másik pedig mai. S vajjon min alapszik Plató respu-
blikája? — Felelet: a rabszolgaságon, mi ma már, lega-
lább világrészünkön egészen elítélve van.

Hol ma tehát a legutolsó europai sem áll, odáig Plató
nem emelkedhetett. A mai tömeget a legtisztább fej, a leg-

emberszeretőbb sziv, sőt maga az álmadozás utól nem ér-
hette. Olyat tett fel, mint nélkülözhetlent az ó kor első böl-
cse, mit ma a legvastagabb agy, a legsötétebb sziv, sőt
maga az önzés sem merné visszakövetelni. — Mi ma csak
vállat vonitunk azou, mi hajdan ideál volt.

Hogy a világ egykor egészen nélkülözendi régi po-
litikai alapjait, egy cseppel sem nehezebb felfogni, mint
lett volna nehez elhinni hajdan azt, hogy lesz oly tündé-
ries világ, mely gözzel nyilsebesen utazik és csépel, vil-
lanyossággal ir, napsugárral fest, levegővel világít és fűt.

Jelen historiai korszakunk kezdetén mindjárt három
nagy szó iratott fel a haladás lobogójára: „sz a b a d s á g,
e g y e n l ő s é g é s t e s t v é r i s é g!“ melyeknek
corollariuma lett volna mintegy az a n y a g i j ő l é t,
miután minden népnek kettő kell mindenek felett: jólét
belül, és függetlenség kívülről.

Ezen jelszavaknál és törekvéseknél tehát csak egy
maradt ki, s történetesen az alap: a m o r á l, e r k ő l-
c s i b a s i s s a a j o g t i s z t e l e t n e k, s a meg-
kezdett harez kezdetben mindjárt megis termette gyümöl-
csét a Convent alatt. — Ha nem morál az alap, a guilo-
tinnak kell támogatni mindent, és a revolútiók theoriája
népszabadsági cultussá válik.

De szóljunk legelsőbben is az anyagi jólétről.

Anyagi jólét.

I.

Az ember test és lélek összeolvadása. Csodálatos egy amphibium, mely az érzéki és szellemi világban hon van, Áttszellemült anyag, a menny és föld fia.

Az ember érdeke, s így miveltsége is kettő, s mivel az emberiség nem más, mint az ember „melynek biographiája a történelem,“ a népek érdekei is szellemi és anyagira osztatott már akkor, midőn az emberről beszéltek legelsőbben.

A lelki egészség népeknél is a testinek kifolyása. A test szolgálja a léleknek, „s a szolgának erősnek kell lennie“ mondja Rousseau. A materiális irány tehát csak akkor lesz káros, ha a szellem rovására tulsulyu, ha ő az ur.

Korunk materiálisnak mondatik, s én már szoltam „per tangentem“ ellene, de bizonyára nem azért, mintha idealista lennék, de mert minden készül lenni mindenben, és ha tulsulyu lett, az emberben éppen a legnemesbet fenyegeti.

Ha már valamely irány tulsulyu és egyetemessé lett, annak hatása az egész emberre, s mind arra, mi vele kapcsolatos, kiterjed: vallásos és erkölcsi fogalomra, tudomány és művészetre, társadalmi és polgári állásra. Minél nagyobb tért foglal el ő, annál szűkebbre szorul a szellemiség határa.

A tudomány realis iránya éppen a humanismust fenyegeti veszélylyel, s a ragyogó színek és hízogó képek

mellett elvész a művészeti ihlet s magasztosság. Ha csak mindent üveggel nézünk, és vegytanilag kémlelünk, oda lesz a lélek; — ha mindenben a hasznót kutatjuk, oda lesz az erény önzéstelensége. A vallásba szervtani problémává lesz a lélek halhatlansága, beteges idegessége a szigoru morál lélekismeretessége, üres speculatióvá a tudomány feladata: az igazság, a szépművészetekben felesleges lesz az eszményi. — Midőn az ember mindenben a realitást keresi, éppen akkor vész el az, mi igaz, jó és szép, mi minden tudásnak végcélja.

Alig hiszem hogy tévedek, midőn azt állítom, hogy a materialismus pusztítása az emberiség főszentségei körül máris világosan látható, a mint nem is lehet másképp.

Az emberi szellem bizonyos czélt tesz fel mindenben, s így az egész mindenségben is, mi nem más, mint okadalt gondolkodás, mi nélkül csak babona, álmodozás, és utánmondás képzelhető. Világos tehát, hogy a célhoz, mit felismer, mit helyesnek és jónak hisz, alkalmazza munkásságát is. Ha tehát a cél az anyagiság szinletén sehol felül nem emelkedik, ilyennek kell lenni eljárásának is, s ha a materiális nézetü mind a mellett is istenfélő és emberszerető, azaz: erényes ember, ezt nem szellemi magasb röpte okozza, hanem csak praxisa áll ellentétben elveivel. A jó szív szavazza le nála az ítélő észt.

Pedig a szellemi elv, ellentétben az anyagival, épp az isteni szellem örök követelménye az emberben, s a tudomány, mely ezen iránytól eltér, az élet, mely ezen utról letéved, egy hazai írónk talált hasonlata szerint „a szentegyházból a konyhába költözik.“

S innét a mohóság az anyagi élvek után is, s mint-hogy az anyagi élvek kincs-ládájának egyedüli kulcsa ezen négy betű: p—é—n—z, innét ezen pénznek korlátlan uralma épp a szabadság és egyenlőség korszakában.

A pénz bálványképe előtt leborul korunk daczos demagogiája, s midőn a communismus materiális nézetből a vagyont akarja megbuktatni, csak tulajdonkép saját nézeteiből folyó alapelve ellen kél harcra. A mai társadalom önmaga ellen dühöng mintegy, s mint a bukott kár-

tyás végre agyonlövi önmagát, vagy inkább egy nagy politikai kolostort állít, hogy bűneit kibűnhődje.

Az emberiséget, hit, szeretet, eszmék tartják fen. Ezek a fő kötelékek ember és ember közt, s főkapcsai minden társadalomnak. Hol a törvények nem rendelkezhetnek, mert természetüknél fogva nem elegendők, ott a vallás, a jól iskolázott lélekismeret, a szellemi műveltség segítenek. S ha a materiálizmus ezeket rongja le, ha a társadalom tisztán anyagi élv és haszon szerződményévé süllyed, mi lehet más mint vagy tőzséri olygarchia, vagy egy nagy akol, egy nagy vályuval, és sok fa vagy pakfong kanállal.

S valóban a materiálizmusi irány veszélyessége magára az anyagi jólétre legjobban feltűnik, ha politikai oldalát tekintjük, a mi egyedül czélom is itt.

A társadalomban vannak bizonyos ellentétek, melyek ha a társadalom észszerű alakzatát egészen le nem veti, s mindent felforgató, és a dolgok természet szerű kényszerűségével ellenkező experimentatív, s így anarchiává nem válik, soha egészen el nem enyésztethetők, melyeknél tehát az államnak egyetlen feladata, az azokból folyó viszonyokat kiegyenlíteni, s hol kell, kibékéltetni. Ilyen a szegénység és gazdagság, a tőke és a munka, a parancsolás és engedelem ellentéte. Ezek tehát nem is roszak tulajdonkép, mert természeti szükségek.

De minél tulsúlyabb az anyagi irány, tehát minél inkább foglal el minden törekvést, annál inkább lép előtérbe a pauperismus és proletariatus oly doctrinák kíséretiben, mint a szocializmus és communizmus, és oly cselekvényekkel, minők a munka megszüntetések, s még veszélyesb associatiók, és proletár forradalmak, melyek azoknak érvényesítésére törnek.

És egy század óta szinte sok magasztalója van a kereskedésnek, de ha nem annyira azt szeretnék ismétetni az emberek, mit már előttük mondtak mások, hanem inkább azt vizsgálnák kissé a felületen alul, mit ők magok tapasztaltak, tehát nem azt, mit egy két jó fej csak úgy könnyv nélkül mondott, de mire az idő q. e. d. pecsétjét rá ütötte, talán más gondolatra jönének.

Ha csak az jó, miből jó ered, az a kérdés, hogy a Merkur szárnyain repülő korunk mennyire nevelte a népet, mint tömeg jólétét? Ha az ember azt kezdi számítani, hogy egyesek élvezete és meggazdagodása mennyibe áll a többinek? az enthusiasmus forrósága jóformán lezuhanóztatik.

A legnagyobb iparüző és kereskedő nemzeteknél legnagyobb a proletár osztály, legtöbb a szegényi törvény, legnagyobb a vagyon elleni gyűlölet.

Hol ily jelenetek matematikai pontossággal jelentkeznek, ott valami rohadó anyagnak kell lenni a nagy állam testben.

Már maga a kereskedés nem az a minek hiszik. Mert mi is a kereskedő?

Nem más, mint közvetítő, mint sensal a termesztő és fogyasztó közt.

Természetes, hogy kell ily közvetítőnek lenni, és minden becsületes munka és fáradság kiérdemli díját. Csak az nem következik belőle, hogy az éljen mind kettőnek rovására, hogy ő tegye el a hasznot, mert a jólét előidézőjének tekintetik, midőn csak a jólét kifolyása.

A termelő és fogyasztó osztályt a nép nagy zöme adja. Ő adja tehát a munkát, és ő realizálja azt. A csatorna a kettő közt nem emésztheti fel a vizet, mert arra való, hogy a vizet vezesse, s ne hogy a közepén lévő lyukon egy s más oldalról a börsék pénzsákjába folyassa.

A nép izzadságával tölti meg a kereskedés zsákjait, vérével védi az állam kereskedelmi érdekeit. Dolgozik, adózik, csatázik, s végre eleibe tartják a nagy contot: a statusadósságot.

Ez az övé.

Nem oly forma-e ez: „Öcsém uram járja oda bent, én fizetem az ájntret!”

Ugy látszik tehát, hogy korunk anyagi iránya, nem a jólét azon eldorádója legalább a népre, mit várnak tőle, s ha lenne is, az eddigi ut nem az, mi hozzá vezet.

II.

A materiális és politikai törekvés napjainkban egymást egészítik ki, egymásból folynak, egymást feltételezik.

Bizonyára tévednénk, ha az embereket oly elfogultaknak hinnénk, hogy az, mit ők általánosan tisztelnek, önmagában valami jó ne is lenne. A hiba rendesen a becslési mértékben, és az alapok eltévesztésében van. — Ki ne szeretne például gazdag lenni, nyugodtan élvezni? Csak az a kérdés, hogy ha mindenek előtt gazdagok lenni, és comfortban élni akarunk, hogy mi lesz aztán?

A népeknél én is egyet akarok: jólétet bent és függetlenséget kívülről, mi azt biztosítja. Az egész különbség csak is az, hogy én az anyagi jólétet sem várom bankszédelgésektől, vagy a phalanster dolgozó házaitól, hanem „in ultim a analysi“ a kölcsönös jogtisztelet erkölcsi principiumától, s mivel ezt főnek hiszem, ez a mit papolok is.

Reményilem azonban, hogy senki sem fogja tőlem várni itt, hogy az anyagi jólét előmozdítására tervezeteket fogok adni. Szerintem ha valamire, úgy főleg az anyagi jólét előmozdítására áll, hogy ha a főfeltételek megvannak, az, mit hajdan „mundus se expedit“, ma pedig „laissez nous fair“-nek neveznek. — A sok gyámkodás, üvegágyi ápolás, belészólás sat. sehol sem árt annyit, mint itt. — „Tüzzétek ki a napot az égre, s a csillagok önmaguktól is megindulnak.“ —

A kérdés tehát részemre csak a lebet: hogy melyek ezen előfeltételek?

Ezek pedig szerintem: a felvilágosodás, az önállás (szabadság), az önmunkásság, (a segítség magadon s Isten is megsegít), s főleg és mindenek felett az erkölcsiség.

Különös és szokatlan egy válasz talán sokak előtt, mert mind szellemi természetű s főleg az utolsó: az erkölcsiség.

Pedig ez a legigazabb. Mig mindegyik csalhat, ez egyedül mi kétségtelen.

A hasznost ma eleibe tesszük a jónak, sőt jó is

csak az, mi hasznos. De a legmagasabb szempont, épp azért, mert legigazabb, s leghasznosabb is. „Ma azt mondjuk, hogy a mi hasznos, jó is. Lesznek kik azt mondandják: a mi jó, az hasznos.“ — Ezt mondja korunk irányának egyik nagy ítésze.

Ne ijedjen meg egyébiránt az olvasó, hogy ezen thema felett egy épületes prédikációt, vagy tudományos értekezletet hall tőlem. Én csak egy oly könyvre utalok, — hogy már nézetem mellett mégis mondjak valamit, — mely közelebb áll egy regényhez mint ima könyvhöz.

B a r n u m, egy amerikai híres szerencsevadász, élte kalandjainak leírása közt, előadja élet szabályainak tíz parancsolatát. — Szabadjon leírnom, s egyenként elemezni azokat, mert mi az egyes emberre szabály, az emberekre, azaz: népekre törvény.

1. Oly életmódot válassz, mely hajlamaid és tehetségeidnek megfelel.

2. Mit teszesz, tedd egész erővel.

3. A mibe fogsz, annál maradj.

4. Szentül tartsd meg adott szavadat.

5. Legyél józan.

6. Remélj, de ne merészen.

7. Jó szolgálókról gondoskodjál.

8. Tudasd a világgal üzletedet, véka alá ne rejtisd mécsedet.

9. Kerüld a fénytüést, jövedelmeid körén belül élj.

10. Magadba bizzál, de senki másban. Mindenki saját szerencséjének kovácsa.

Mi más szavakkal ennyit tesz:

1. Ismerd önmagadat.

2. Ne légy határozatlan.

3. Legyél állhatatos.

4. Legyél igaz.

5. Legyél okos.

6. Ne légy vakmerő, de kétségbe se essél.

7. Válassz meg jól eszközeidet.

8. Legyen ember és világ ismereted.

9. Legyél mértékletes.

10. Legyél önálló és szorgalmas.

És ezek, mint mondám, — egy kalandor szabályai az anyagiség korának virágzásából, mikre ötet nem az elmélet, hanem a világ lármás vásárpiaicza tanította.

Plató, az ideális bölc, majd nem ugyanazon szavakkal épp ezeket mondja. Egy két életügyességi szabályon kívül, mind erkölcsi irányu.

Kell-e hatalmasb védokokat az erény hasznosságára nézve felhozni, mint ily Barnum féle embernek, ily tiz parancsa?

Mert hogy az erkölcsös étettel az embernek anyagi jóléte is öszve van kötve, az örökös igazság. — Az ép szemü és józan eszü embert az elméleti bölcselet, és gyakorlati élet egy s ugyanazon következtetésekre vezet.

Az embernél mindenben „angyal tanítja az állatot.“

III.

Az anyagi jólét kutforrásainak kijelölése, megkönnyítése, és kiaknázása körül a kormányok, társulatok és egyesek által igen sok történt napjainkban, más részről pedig a tudományok realis iránya már is a legfontosabb felfedezéseket tette.

A felsőbb és alsóbb kézművesség és gyártás a tökély igen magas fokára emelkedett, és a kereskedelem igen nagy terjedelmet nyert. A vegy- és eröműtan a természet erőt már is szolgálká tették, s azoknak mintegy karokat és ujjakat adtak. Ha már, egyenlőn és nagy mennyiségben végzik azt, mit eddig lassan, nagy erővel és költséggel volt képes az embererő kiállítani. Öt száz millió embererőre számították már ez előtt husz évvel, csak Anglia eröműveinek munkásságát, és egyedül a Coqueville-féle gyár Lüttich mellett hetenként 70 — 80,000 ft munkadíjt fizetett. A gyártás oly nagyszerű, hogy 80 — 100,000 orsókkal dolgoznak, s oly tökéletes, hogy egész házak készülnek guttaperchából ágyakkal, s más butorzattal, melyek egy kofferben szállíthatók el.

A tudomány felfedezései, s Európa colossális pénz- és akarat ereje a productiót nagygyá, olcsóvá, és kényelmesé tette, s én megvagyok győződve, hogy a sok vasut,

telegraph, sőt az ujabbnál újabb ágyuk s löfegyverek, melyektől egy részről a mostani hatalmasok hatalmuk megerősítését remélik, s más részről a nép szabadság s általában a szellemiség örökös elnyomatását rettegik, egészen más eredményűek lesznek. Mi a népeket könnyű öszveköttetésbe teszi egymással, közel hozza egymáshoz; mi a felvilágosodást elősegíti, s a durva erőhasználatát nélkülözhetővé teszi, végeredményeiben a legnagyobb fontosságú kell hogy legyen az emberiség nagy ügyeire.

Ugy látszik mégis, hogy minden nyeresége az iparnak és kereskedelemnek, nagy hátrányára van a társadalmi viszonyoknak.

Az, mi a munkát könnyíti, s a termelést elősegíti, sokszorozza, csak előnyére lehet a társadalomnak. A mi társadalmi viszonyainkban kell tehát lenni a hibának, hogy minden felfedezés, mi egyeseket gazdagít, százezreket kenyerüktől foszt meg. — Millionairek és proletár sereg karöltve! Természet elleni valami! —

Aranybeli gazdagságunk évenként több száz millióval szaporodik, mióta főleg Ausztrália golcondi kincsbányái fölfedeztettek, melynek legnagyobb része Európába vándorol. S mégis az elszegényülés oly rémítő arányban nő, hogy évenként egyremásra fél millió ember vándorol ki tőlünk a világ minden részeibe. — A civilizációnak azon betegsége, miről a természeti és miveletlen ember semmit sem tud, s mit „élet unalom“-nak neveznek, már az állam pathológiába megy át, mint „Európa meggunása.“ Veszélyes egy nyavalya, ha lábra kap, az a nélkül is vénségben elgyengülő hajdani mennyistene kedvesére.

Meg kell továbbá vallani, hogy az anyagi jólét előmozdítására, vagy inkább, mi evvel egyértelmű ma, a növekvő pauperismus, és ijesztőleg minden osztályban szaporodó proletariatus enyhítésére igen sok történt, és sok mindenféle megkísértetett minden irányban a „leves intézetek“ és „rongyos gyermekek iskolájától“ egészen a „közgyárak“ felállításáig és a „szabók akademiájáig,“ s menthetlen elfogultság lenne ezen emberbaráti intézkedéseknek sokban jó, és szinte mindenben enyhítő, főleg pedig a mivelődésre való hatásukat eltagadni.

És végre vannak ma már specificumaink, biztosító intézeteink mindenre: tűz, jég, vihar ellen, öregség, betegség, és „ba intestato“ halál esetére. Csak a pauperismi cholera, és kivándorlás ellen nincs, melyek már annyi millió emberrel és forinttal megszegényítették Európát. Világ részünk csak proletárjai számában gazdagszik, miután ezek, korunknak „glebae adstrictus“-ai, természetesen nem mehetvén, maradnak a többiek terhére és ijedelmére.

A kormányi költséges intézkedések, melyek a fő bajt, az adót potentirozzák akkor is, midőn az abból eredő rosszat enyhíteni akarják, és az „actionairek“ nagy hasznára kiszámított philantropikus speculációk, melyekre ha a szegény ember adózni akarna, nem maradna sóra valója, (tessék utána számítani!) a tömeg szegénységén nem változtatnak semmit.

Részemről megvallom, hogy minél többet gondolkodom e fontos tárgyról, annál világosabb lesz előttem a kormányi gyámkodás ártalmassága. — Midőn centralisáció minden hatalmat és tevékenységet központosít, s a jólét minden szálait kezében tartja, legelsőbben is az anyagi jólétet semmisíti meg.

Egy nép anyagi jóléte közvetlen előmozdításának, elvontan a helyi és éghajlati viszonyoktól, — valamint az egyes embereknél, nincs más eszköz, mint a munka, mit az állam csak pártfogolhat, védhet, vagy viszont nehezíthet és szétdulhat, de soha sem teremthet, mert annak előidézője, mindig csak maga a nép.

A földművelés, iparüzlet, mesterségek, gyárok, és a kis kereskedelem, csak a munka külön nemei, melyek helyi, vagy más viszonyok szerint egyik vagy másik téren központosulnak, hol t. i. legelőnyösb, s mi geniuszunknak megfelel. Mesterséges előidézése, vagy erőszakos átszorítása a munkának egyik térről a másikra, rendszeren több kárt okoz, mint hasznot, sőt néha veszélyes is, mint a folyóknak okatlan szabályozása, a természet rendjének megzavarása.

Szabadság kell tehát mindenk előtt a munkának. A lebilincselte kezek soha sem dolgoznak jól. De a szabad-

ság még önmagában nem elég, mert az ingert a munkára a népnevelés, s az adja, ha a dolgozó maga élvezheti munkája gyümölcsét.

Most már nincs hűbériség, nincs robot és dézma. De mit ér? Az adó elnyel mindent, s a nép dolgozó osztályának szegénysége nagyobb és kétségbeejtőbb, mint bár mikor. A szabad munka a felszabadított embereket tulajdonkép csak más békóba verte, midőn egészen megszegényítette. Már most csak egy az ur, az állam, melynek szolgája mind: a régi ur és régi szolga, s mely mint beteg gyomor mohon nyel el mindent, de nem éltet semmit. Ez nem azon jótékony felhő, mely a föld kigőzölgéseiből állva elő, visszaadja azt, mint termékenyítő eső, hanem mint a jéggel és viharral telt, semmivé teszi a munka reményét. — Felpuffadt has és kiálló oldalbordák. Imé szeretetreméltó képe korunknak! —

Az anyagi jólét előmozdítására tehát az erkölcsiség és kölcsönös jogtisztelet morális basisán leginkább szabadság és önmunkásság kell, ehez pedig az élvezhetőség és reménye; — de viszont az államnak, mely az ipart és anyagi jólétet vezeti ma, mindig nagyobb adóra van szüksége. Szomorú egy dilemma, melynek vagy egyik vagy másik oldalán töri be fejét a nép jóléte.

Az adó az állam saját szükségleteivel, s általában pénzügyi viszonyaival kapcsolatos. Vizsgáljuk tehát röviden az államok, vagy -- mi egyértelmű vele ma, — a kormányok anyagi helyzetét.

Pénzügy.

I.

Volt egykor egy híres „armer Reischer“ (Law-nak hítták, de Leu-nak nevezték,) ki a Skót hegyek közül Versaillesbe ment szerencsét próbálni, s mivel akkoriban ott is az apró pénz igen megszükkült volt, azon pompás felfedezést tette, hogy papirosból a r a n y a t l e h e t c s i n á l n i. — A miért az alchymisták századokig hasztalanul keverték és főztek laboratoriumokban, ő azt egy eredeti gondolattal életbe léptette, s lett „hegyen völgyön lakodalom“!

Mióta ezen Law-leu uraság a kényelmes „feczli“ pénzverési és meggazdagulási mesterséget a köz jó előmozdítására felfedezte, azóta az alchymia egészen kiment a divatból.

Oly boldog világban élünk ma már, hogy papiros-malmokban verik az aranyakat, és rongyból őrlik a huszasokat, mint a málélisztet. Szegénységünk rongyaiból nő fel képzelt gazdagságunk álmoképe.

Igaz, hogy az alchymia nevetséges kinövése volt a babonás kornak, de tudjuk, hogy egy német vegyész, midőn aranyat akart keverni, rántásában tudta és akarta nélkül a porcellán készítésének titkát találta fel, míg az övé államadósságoknál és időnkénti bukásoknál egyebet nem hozott létre ugyan, s azok, kik kezdetben megtapsolták, sirtak is születése felett keservesen, de azért mestersége s t a t u s t u d o m á n y i m é l t ó s á g r a e m e l k e d e t t.

A genuiaiak állítottak fel legelsőbben bankokat, de csak mint csere eszközt, a forgalmat könnyítőt. Aranyesővé ezek a bankárokra, és jégveréssé a népre azóta váltak, mióta a papírok ezen új aranyakat, s ezen képviselő papírokat ismét a bankok képviselik.

És ha pénzsükségről, ha adósság letisztázásról, — helyesben új adósság csinálásról — van szó, töméntelen számok kíséretében oly finantzterveket készítenek ma is, melyek egy hajszállal sem jobbak, mint a Lawé, nem biztatnak több sikerrel, mint az alchymia.

A szédelgés és elfogultság annyira ment már nálunk is, hogy egy igen érdemes uri ember, az igen circumspectus fajból titkáért 5 perczentet akart kikötni, min aztán, mint igen különös nemén az „osztrák hazafiságnak“ sokan megbotránkoztak. — Pedig kár volt! — Én részemről kétszer annyit is megígértem volna neki, hogy kinevethessem annál bizonyosabban.

Mert valóban nagyon bajos dolog is, akár a szegénység rongyaiból pénzt csinálni, akár venni akarni mindig és mindig hol már alig van valami, s hová semmit sem tettünk, akár pedig fizetni a semmiből. — Ki itt expediens-tud, az megérdemli a huszonötöt is öt helyett.

Vannak esztelenségek, melyek a gáncsolást is bátoralanná teszik, melyek már a nevetségben is tulvannak, és csak sajnálkozást gerjesztenek.

Igy például egy angol, (Dr. Price) így okoskodott: Egy penny Krisztus születésekor ötös kamatra kiadva és a kamatok kamatjaival számítva oly tökét jelentene ma, mi 200 millió földgolyóval aranyban felér, ellenben kamat nélkül nem tenne még egészen három ezüst tallért.

Mióta saját eszem után járok, azaz: mióta nem azon építek, mivel mások is rászedik önmagukat, hanem azt tartom igaznak és jónak, minek helyességét belátom, a mostani pénzgazdászati, s főleg a status adósságok ügye volt előttem azon rejtély, mit magamnak megfejteni sehogy sem tudtam. Kinek képéből vagy zsebéből kis financiaiális ismeretet olvashattam ki, kikérdeztem e tárgyban, s hallottam czifrábnál czifrább számolásokat, elmésb-nél elmésőbb tervezeteket, de az életben csak azt láttam,

hogy az adósság mindenütt hatványos arányban szaporodott.

Egy társaságban valaki feladott egy rejtvényt, mit senki megoldani nem tudott. — „Mi hát az ?“ — kérdezték utoljára tőle. — „De már azt magam se tudom“ volt a felelet.

Ide megy ki a legtöbb értekezés, mit e tárgyban halunk és olvasunk.

Mert mi nincs, de soha sem is volt, azt nem értjük, hogy miként lehet? Már pedig annyi pénz, miről beszélnek, nincs, nem volt, s így senki sem is tudhatja hogyan lehet ?

A profanus és professionatus finanziaerek közti egész különbség tehát az, hogy ezek érthetlen szavak és számokba burkolják be azt, mit józan észszel senki sem érthet.

Végre egy német „tutti frutti“-féle könyv akadt kezembe az államgazdasátról, mely fentebbi kérdésemre azt felelte : „Hát az ablakok beveretése a zsidó utczában.“ — S ez mondott is ugyan valamit, mi elburkoltan is megérthető, de aligha lenne benne köszönet, mert oly kuruczos megszámloltatás lehetne, mint megírva áll az ismeretes solosmában

— — — dies illa

Solvat — cum favilla.

tehát fával vagy kövel, mint egyedüli realitásokkal hiszi fizethetőnek a papiros adósságot.

Ezen megoldás sem lenne szerencsésb tehát, mint a többi, de azt látszék bizonyítani, hogy azon vállalat, mely a képtelenséget lehetővé tenni akarná, nem egyéb, mint oktalanság.

Vannak dolgok az ég és föld között, miket az ember tudós gunyájukban sehogy sem, s csak mesztelenre levetkeztetve érthet meg józan eszével.

Socrates „az égből hozta le a philosophiát“ mondjuk, — mi annyit tesz, hogy ezen legszükségeseb tudományt, mely az ideálok testetlen világába tévedt volt, közhasználatuvá tette. — Ezt a finanziaális tudományokkal is tenni, s a börzei mysticismusból kivetkeztetni annyival szük-

ségesb lenne, mert a dolog maga nagyon is realis természetű, s minket anyagilag vetkeztet ki. Számaival sokkal közelébb jár zsebünkhöz, mint a philosophia eszelőssége józanságunkhoz.

Az égi számtanban a távolságok, nagyságok és sokaság rengeteg számai, s az új égi columbusoknak egész poetikus matematikája, — például, hogy vannak oly csillagok is, melyeknek sugarai még nam jöhettek el hozzánk, bár a fény minden másod perczen 40,000 mérföldet halad, — bár igaz lehet önmagában, nem megfoghatatlanabb és meseszerűbb a hallgató „otthonstílt“ józan eszére, mint a politikai arithmetikusoké.

A megoldást csak is úgy találhatjuk fel, ha mind azt, mi európaszerte majd nem egy század óta történik bizonyos megmagyarázhatlan szédelgésnek, és alig érthető pazarlási könnyelműségnek tekintjük.

A pénzhiányon ma leginkább kétféleképp szoktak segíteni: papirospénz és állam kölcsön felvétele által, mi tulajdonkép csak két neme az adósság csinálásnak. — Legkönnyebb nemei a pénzhiány orvoslatának, de legrosszabbak is, ha t. i. nem a „nagy harang“ róvására törtennek.

Eddig az állam rendkívüli költségei fedezésére is adó volt szokásban kivetni, de ennek ismétlése természetesen bajjal jár, beszédése pedig még bajosabb.

A nép kereset forrásai és az állam pénzforrásai közt mindig bizonyos egyensulynak kell lenni, mert a tehen, mely élelmet nem kap, eldöglik a helyett, hogy tejelne. A tejforrás tehát az élelmi forrással viszonylatban lévén, itt orvosság kell. Kierőszakolni nem lehet, rábeszélni pedig a legjobbs legszelidebb fejős tehenet is, hogy áldozzon a közjóra, ha nem lehet, szinte kétséges vállalat.

Papirjaink a pénzt képviselik. Természete a képviselőségnek, hogy mellette a képviselt tárgy eltűnik, mint a mire nincs már szükség, mi feleslegessé vált, s így a papiros pénz mellett valódi pénz nincs. A papiros tehát tulajdonkép nem a pénzt, hanem a kormányok teljhatalmát képviseli, nem szaporítja gazdagságunkat, hanem valódi szegénységünket, azaz: a papiros a pénz valódi hiányát képviseli.

Ez tehát tulajdonkép mind csak csalódás, s az ily számtan szánszándékos vagy önkénytelen mystificatió.

Es talán „nemes harag piros fellege“ kél fel némely finantz tekintély homlokán, ha bevallott tudatlanságom után is, a tudomány első hitágazatait támadom meg, ha papir váraikat futó homokon épülteknek állítom?

De tessék hát az ellenkezőt az életből felmutatni, mert sok ember felfogásával nehezebb, mintsem a levegőben bankó szárnyakon repülhetne, ha egészen feje hájból nincs is.

Csak két mód van adósnak nem lenni: adósságot nem csinálni, s a meglevőt lefizetni. De mi a teendő akkor, ha az adósság megvan s lefizetni nem lehet?

Feleljenek erre, s ha nem tudnak, úgy nekem van igazam, hogy az, ki legelsőbben a pityoka (krumpli) termelést-behozta, államgazdászati tekintetben is ezerszerre több hasznot tett, mint a világ minden nem fizethető papirosa.

Minden számokból álló bölcsesége a finanziaereknek és statistikusoknak e pontra üres mutogatások. — Legnagyobb mozgalmái a pénz és kereskedői forgalomnak kikerülnek a hivatalos regisztrumokat.

De az ember hajlandó mindent saját szempontjából itélni meg. A tudomány is, mint az öntudat az „én“-nel kezdődik. Így a professionatus finanziaerek hajlandók az államgazdászatan mit sem látni egyebet, mint bankrészvénnyeket, creditactiákat, tantiemeket, szelvénnyeket, dividendákat, szóval azt, mi kis és nagy kereskedésükhöz tartozik, a mi mind ártatlan dolog lehet önmagában, csak hogy jóságuk az államkezelés jóságától függ, s nem az államé az övéktől. Mihelyt ezekkel rendet, biztosságot, jólétet és pénz bőséget akarnak elővarázsolni, kuruzsoló mesterséggé lesznek, rettenetesen csalodnak, s a rájuk támaszkodó állam bukását siettetik.

Hadd mondjunk el még egy adomát, hogy a mulatságos cikket úgy végezzük, a mint kezdtük.

Egy buzgó olasz „Abbate“ kivel együtt ültem egykor a veturino féle kalitkában, óra hosszant oktattott a lélek halhatlanságáról, miről soha sem kétkedtem egyébiránt is.

„Ez mind szép és jó lehet édes tisztelendőm“ — feleltem neki a kenetejes szónoklatra kötekedve, de komoly képpel. — „hanem csak arról nem vagyok bizonyos, hogy tulajdonkép van-e az embernek lelke oly értelemben, hogy az tőle egészen elválasztható, s mégis semmi, mert senki sem látta.“

Az én tudós papom kegyetlenül megakadt, mert ő erre soha sem gondolt. Ő betudta hatalmas argumentumokkal bizonyítani azt, hogy a lélek halhatatlan, de nem azt, hogy van lélek. Az alap tehát nála hiányzott, s ezen kis ellenvetés fuvallata feldöntötte egyszerre mind azt, mit alap nélkül épített. Pedig ha az olasz theologia mellett, görög Phoedonját is tanulmányozta volna Socratesnek, ő fújhatta volna el egyszerre az én voltairénizmusomat.

Ilyenformán vagyunk a pénztervekkel is. Oly suppositumból indulunk ki, mit csak postulatumnak nevez Kant, s így minden terv és raisonnement nem más, mint az okoskodásnak azon neme, mit „petitio principii“-nek neveztek el.

Az állampazarlás is ezen logikai hiányban sinlik. A költsönzés és semmiből pénzcsinálás mind csak petitio principii. — Mindent bebizonyítanak, csak azt nem, hogy a papiros, mi aranyat nem fed, csakugyan lehet-e pénz?

A pazarlás bajainak nincs más orvossága, mint a takarékoság, tehát nem az actiáknak más neme, hanem a gyakorlati életnek egészen ellenkező logikája.

Hagyjuk tehát az édes arany álmodozásokat, a mulatságos adomákat, s szóljunk a dologhoz.

II.

A pénzügy kérdés első rendü fontosságúvá lett napjainkban.

A kormányok mind egy közös bajban sinlődnék: a bevételek nem fedezik a kiadásokat.

„Az állam bevétele maga az állam, mondja egy angol publicista. — Minden javítás, sőt maga fennállása is a bevételektől függ, valamint méltósága is a pénzkeze-

lés erkölcsi jellemében van. — Pénz az erő. — A fináncziális tudomány elmélete és gyakorlata tehát nem ok nélkül tekintetik nagyon fontosnak. Ettől függ jóléte, s hogy az egyenlő adózás nem egyenlően sujtó, ez is attól feltételeztetik.

Ha pénz kéznél nincs, segít a hitel, mit becsületesség, őszinteség mellett a bizalom ad meg. — Most mivel a bizalom ingott meg, pénz a mindennapira való sincs.

Mindenki érzi, hogy ezen abnormis állapoton segíteni kell. — De hogyan? Ez most a legnagyobb európai kérdés.

Még nagyobb terhet rakni, és mindig csak rakni a nép vállára nem tanácsos, de nem is lehet. Korunk anyagiségségével jár karöltve éppen a pauperismus.

A kormányok, s velek a nemzetek mindig mélyebben buknak az adósságok feneketlen hinárjába, melyek kezdetben, minthogy a közérdekkel látszottak kapcsolatosoknak, főleg a nép biztonsága kezesítményeinek látszottak lenni, de a melyek mind inkább halmozva, bukásuk okai lehetnek.

A meglevő adósságok letisztázását megkísérteni is alig lehet, s a kamatfizetés örökös adózóivá teszi a népet az uzsorás tözséreknek.

A papirost, csak a pénzügyi jólét varázsolhatja pénzértékűvé. A hitelt kieroszakolni nem lehet, s a pénz érték a hitellel hág vagy bukik.

Valóban válságos helyzet! valódi calamitás!

De ha már a kemény dióba beleharaptam, mit még senki fel nem tört, mihez tehát nekem is alig lehetne reményem, hogy legalább a helyzet kétségbe esett voltát jobban megértsük, megkísértem a francia pénzügy állásával illusztrálni azt.

Franciaországot, melynek arcán oly szépen látszottak virítani az egészség rózsái, a fedetlen adósságok folytonos növelésével üzőtt szédelgés, a pénzválság örvényének szélére sodorta. Régi, — még 1789 előtti, — betegségébe esett vissza, minek neve az állampathologia szerént: „pénzaszkor“, s aztegy Fould nevü híres bankár orvos vette gyógyítás alá.

Fould a császárhoz intézett emlékiratában a bajt a kormány azon jogában látja, miszerint kiadásokat rendelhet el a törvényhozó hatalom ellenörködése nélkül.

S midőn a baj forrását jelöli ki, a pénzügyi helyzet rákfenéjét mutatja meg, hogy t. i. önkény rendelkezett, s a költségvetés alkotmányos tárgyalása nem volt más komediánál.

„Rendszer változtatás nélkül — úgy mond — a legveszélyesb bonyodalmak küszöbén állunk. — 1852—58-ig két milliárd, és 400 millió póthitel rendeltetett el, és a más három évi szinte tehető 400,000,000-ra.“

„Eddig a hitel minden alakja felhasználtatott, valamint mindenféle intézetek segélyforrásai. Végre új nemű kölcsön, — 30 évi fizetéssel. — állíttatott fel.“

„A közönség pedig mind ehez készséggel járult, de már az aggodalom az üzér világot is megszállta.“

„Ha felséged utódaiért is akar uralkodni, szükséges, hogy a budget valóság, a törvényhozó testület pedig valódi képviselő legyen, mely ellenőrzi az állam kiadásait. — A hitel ez áron meglesz “

Ezen rémitő számokra támaszkodva tehát teszi Fould javaslatát, mert 40 millió font sterling, magyarul 400 millió pengő forint, — a legnagyobb évi deficit, mire a bűnös emberiség emlékszik.

E javaslatától pedig belhittelt, és külbizalmat vár, mit annyival is inkább tehet, mert 400,000 napoleoni szurony támogatása sem megvetendő öszveg.

Napoleon, a politika nagy mestere, felelt is a Moniteurben, s mint valódi francia, ki jó képet tud vágni „au mauvais jeu“ — engedmények mezében állítja elő a világ előtt azt, mit a magyar ember „muszáj“-nak szokott nevezni.

„Én lemondok azon jogról, mi még alkotmányos elődeimet is megillette, mert a korona előjogait származásomnál fogva nem tekintem oly szent vagyonnak, mihez nyulni nem lehet, de rendületlenül kezeim közt tartom azon hatalmat, mely mulhatlanul szükséges.“

S ő megis tartotta a mai szent napig, a mulhatatlanul szükséges 400,000 szuronyt. Lássá Fould alkotmányos kamarája, hogyan teremti ki azoknak a sóra és czi-

pőre, (néha egy egy champagnei üvegre is) valót, a miről nagylelkűen lemondott. A párisiak pedig egy „bonmot“ot csináltak: „Becsukatik az ól. miután eltűnt a tehén.“

És mit tesz ez mind más szavakkal?

Fould ur szépen bebizonyítja, hogy már tovább nem mehet, mert hitel sincs, de a nép sem bírja legjobb akaratára mellett a terhet. Arról azonban egy szót sem szól, hogy az eddigi visszaélés sebei hogyan heverhetők ki? — Ha nincs már káposzta, a pásztor elkésett orvosság a kecske ellen — Fould ur!

Napoleon szinte szép és ékes szavakat mondott, de azért az absolutismus megmarad, nem ugyan „Isten kegyelméből“, de legalább Napoleon akaratából. — Czifra szó az, és sokak előtt talán jó hangzásu is, hogy ő a „népválasztotta, és érdekeinek képviselője“, de azért senki sem fog Franciaországban egyetlen frankkal kevesebb adót fizetni.

Fould pénzügyi dictátorsága tehát aligha lesz szerencsésb, mint Necker vagy Turgoté, valamint feladata sem könnyebb, viszont Napoleon sem fogja megczáfolni, a historia azon axiomáját, miszerint az absolutismus átka, hogy nem bírja ösvényét elhagyni. — A roszt pedig csak rosztat kölykedzik bár minő álarcz alatt is.

Valóban, ha tekintjük a francia pénzügy hajmeresztő állását, s azon feneketlen melységet, mi elnyeli nem csak jólétét a népeknek, de aláásta anyagi állását is, azon gondolatra kell jönnünk, miszerint korunknak van fenntartva a kényuralom bukása, miután a képtelenség potentirozta fel magát. Csak akkor, ha a dolgok pénzügyi oldalát tekintjük, lesz legérthetőbb, hogy a zsarnokság önmagának sírásója, s mint az elzárt vadállat éhségében önmagát falja fel.

Hogy az újabb kormányzás egészen kivan véve természetes tenyegelyéből, azt éppen az absolut kormányok természet elleni fináncziális helyzete mutatja, s az államok ezen fekélyes sebének korjele csak is akkor szűnhetik meg, ha maga a nyavalya eltűnt.

A caesárok mindig a legnagyobb fecsérlest követ-

ték el azzal, mi legbecsesb: népeik izzadságával és vérével. S mint hajdan, — s talán itt ott még mais, — sok dicsérője volt a gazdagok fénytűzésének, mely szerintők a szegényebbeknek munkát és foglalkozást ad, midőn a pénzt a nép közé szorja; — úgy ma magasztalják a napoleoni jótékonytságot, mely a kiadott milliókkal a szegény népnek kenyeret ad.

Szerencsétlen calculus, mely a képzelt hasznot és fényt keresi ott, hol csak a valódi kár és romlás.

III.

A pénzügy az állambetegségeknek korjele, s hihetőleg ez lesz halála is. — Ezen tétellel végeztem előbbi czikemet.

Mi segíthet tehát, mi a teendő?

Szabadság = pénz.

Ez a rövid és biztos recipe. — „Ha nincs zab, nincs trapp.“ — Mert hogy a szabadság: pénz; ez még talán igazabb mint az, hogy az idő és a munka: pénz.

A pénzszükség az absolut hatalmakat legjobban sujtja, — exempla sunt odiosa.

Az absolutismus támasza a nagy hadsereg, és centralisációval jár, minek szükséges alakja a burocracia. — Ez mind sok pénzbe kerül, s mivel hitelt a népek jóállása ad már ma, a népszavát itt elnémitani nem lehet, de jóakarátát megnyerni legkönnyebb.

Ezt már a kormányok is tudják, s azért Orosz-, sőt Törökország is népeik kívánalmaihoz akarnak alkalmazkodni. És pedig kettős célból: hogy a fizethetést könnyítsék az anyagi jólét emelése által, s a fizetni akarást, a hitelt fentartsák.

Csak jó pénzügyiával lehet csinálni jó politikát. Már is a pénz emberei határoznak a politikai kérdések felett. — Az absolutismus és alkotmányosság közti harc napjainkban fog eldőlni együtt a pénzügyi kérdés megoldásával.

Mert mi más a hitel, mi pénzt ad, mint bizalom. — Ha a közvélemény, azaz: a nép akarátát mindenben igno-

rálják is, a pénz kérdésben nem nélkülözhetik. S ha a pénzt, mit kicsikarnak elnyomásra használják, a hitelt pedig mystificálják, végre a legbutább nép is belátja a hamis játékot, s nem engedi oda magát eszközül, vagy is elzárja erszényét. Így pedig a bukás beáll, ha a fővárosok kövezetének egyetlen darabja sem mozdul meg. —

S ez nem elvont államtani elv mesterséges következménye, nem Börne vagy Proudhon tana, hanem az életből magából folyó szükségesség, melyen a rendőrség és vérbiróság hatalma megtörik. — Min a forradalmak minden activitása meghiusul, azt a nép ezen „vis inertiae“-ja menti meg.

Mely kormány tehát fináncziáin segíteni akar engedjen tért a szabadságnak.

Mert a szabadság nem csak pénz, hanem a legjobb takaréknézet is. Nem csak a legjobb kormányforma, hanem a legolcsóbb is.

A méreg drága patika contok ellen, melyekkel a mostani „Status bölcsek“ az elbetegültet, és vérben elgyöngültet — mert pénz az államtest élető nedve — kuzsolni akarják, az egyedüli ovszer ez.

A „derangirozott“ pénztárakon utoljára is nem a folytonos kölcsönzés, hanem a takarékoság segít.

Valamint az egyes ember morálítására nincs veszélyesb valami, mint a pazarlás, a mi sokak előtt talán kis könnyelműség, de tulajdonkép egyik legnagyobb bűn, mert az ember lételetét ássa alá, s végre megsemmisíti őt annyira, hogy a legtöbb öngyilkos a gondatlan emberek ezen osztályából kerül; ugy a főhatalom kezelőinél alig ismernek nagyobb bünt, mint a mely százazreknek keserves keresményét dobja ki, s a nép nagy tömegét örökös inségre kárhóztatja.

És valamint egyesnél csak józan és szigorú gazdálkodás segíthet a bajon, — mert a pazarlás a danaidák lyukas edénye, — ugy van az az államnál is. — Az által ha könnyű jövedelmi forrás nyílik, s a régi adósság biztosítottatik, csak új pazarlásra adatik inger.

Hatalom a legnagyobb csábító. Fékezni kell tehát azt, mi megerősítése s nem gyengítése. — A statusadós-

ságoknak egyetlen képzelhető törlesztője, nem a számokra épült fináncziális terv chinai tornya, bár minő elmés és mesterséges is az, hanem valami egészen más egyszerű dolog: a valódi népszabadság.

Ha az államadósságok történelmét, vagy mivel az egy a hizó lud életével, — azoknak előhaladását öszvehasonlítjuk a szabadság történetével, Franciaországban a legközelebbi 70 év alatt, ugy fogjuk találni, hogy az éppen öszvevág a szabadság elleni nyílt vagy alattomos machinációkkal. Világos tehát, hogy az nem is egyéb, mint a szabadság elnyomására tett kiadások bűn lajstroma.

Tehát rendszer változtatás. — Ki egy uton zsákutczába jutott, térjen másra, mert azon csak fálnak megy.

A szabadság elleni nyílt vagy alattomos harc sok pénzbe kerül. A gazdálkodást tehát itt is a rendszer változtatás adhatja meg, ha t. i. segédünké fogadjuk azt, mi ellenségünk volt.

Ez tette leginkább a költséges hadsereget állandóvá és a katonát más osztályuvá, kinek érdeke egészen elüt a többiétől. A katonaság egy külön keresetmód, és a háboru oly feladat, mit nem személyes vitézség, hanem békébeni hosszas előkészület dönt el. — Korunk harcztana a békét még drágábbá tette, mint magát a háborut.

Második kutforrása a költséges állam háztartásnak az, mit mű nyelven „auf groszem Fuss“ életnek neveznek, s miután ezen nagy lábak a szegény népet is „nagy léptekkel“ vezetik vesztére, ott is legjobb a szegény nép ellenörködése.

Tegyük a kormányzást egyszerűvé, s a pazarlást a forrás elvezetése által lehetlenné, mert az állam is olyan, mint a család. Legbajosabb leszoktatni oly kiadásoktól, melyek csak későbbben fizettetnek.

A legegyszerűbb kormányzás a legjobb is mindig. A sok igazgatási düh, még többet árt a jólétnek, mint a szabadságnak.

Legjobb pedig végre azon kormányzás neme, mit a nép maga végez, és azért önkormányzatnak nevezetik,

mert legolcsóbb az mindig, mi a házból kerül ki, miért pénzt kiadni nem kell.

Ha más költi a nép véres verejtékén szerzettet, könnyen ad ki. — A mit az ember maga szerez, azt meg is becsüli. — Legjobb finanszier a nép maga.

Mind egyszerű maximák, s éppen ezért igazak is.

Ha a mélységes fináncziális tudomány tekervényes retortáin végig megyünk, a sok tudós és zavart lom közt a legegyszerűbb igazságokat fedezzük fel, melyeket melegeben saját érdekünkben is használjunk fel.

IV.

Tervem: az európai politikai nézetek és törekvések rövid constatirozása után a corollariumokat mi reánk összefüggőleg és együtt mondani el. E pontnál azonban mégis eltérek rendszeremtől, leginkább azért, mert bizony nagyon kevés mindöszve is, mit e kényes pont körül elmondani lehet, de tanácsos is.

Az állam adósság kérdése bár első rendű fontosságu ez idő szerint mi reánk is, politikánknak mégis „mimnosa pudicá“-ja. Öszvezáródik drágalátos (az az hogy drága-látos) virága, ha ujjal vagy lehelettel érintjük is.

Magyarország fejeérlap még az európai nádályok „Soll und Haben“ könyvében, s ez mondhatni tiszta lap, journalistikánkban is. Merénylet lenne egy „zuglapban“ nyulni a darázs-fészekbe.

De miért is? —

A mi soha sem szokott elmaradni, mint az Isten büntetése, az a conto. Már pedig a statusadósság még kifizetetlen contoja a sok elméleti kísérletnek. Az ilyen „nobel passio“ pénzbe, és pedig sok pénzbe kerül.

Az 1861-ki országgyűlésen azt jegyezte meg egy jó barátom, ki az én helyemen ült, hogy tányéron küldtük fel a hitelt, de nem kellett, mert a tányéron egy bizonyos mostaniban divatos szám volt felírva. Egy két tekintély elég világosan is szólott. (Természetesen csak ugy könyv nélkül, az az: parlamentaris utasítás nélkül.)

— Ők nem feleltek s az ország hallgatott. Ezen egész eljárásról mondhatnám egy körmös hasonlítással: a képviselőház került e kérdést, mint éhes macska a forró kását; a Reichsrath kerülgette, mint szomjas macska a vizes korsót. — Quitt! —

Kinek lesz ismét kedvezőbb alkalmá? — Azt csak a jó Isten tudja, ki tudna mindent, ha Heine ezt soha sem mondotta volna is. De hogy még lesz alkalom, azt a legeggyűbb gányó is beláthatja. — Ez bizonyára oly természetű valami, mit agyonhallgatni nem lehet.

Egy darab idő óta sűrűn emlegették ismét a status adósság kérdése, és talán nem is czélzás és kihívás nélkül, de mi mig azt hivatalosan meg nem halljuk, úgy teszünk, mint ama hires Bodóné, midőn a bor árát emlegették, mit szerinte más ivott meg.

És nagyon okosan.

Ha az ember maga sem tudja, hogy mit lenne jobb felelni, legjobb mit tehet, ha hallgat. Így soha sem lehetnek bizonyosak, hogy azért hallgatunk-e, mert felelni nem tudunk, vagy nem akarunk.

Hogy „a hallgatás arany,” az itt betű szerint igaz. Egyetlen szó igen sokba kerülhetne.

Talán azt mondja a „Donau Z.” sógor, mit a zsidó, midőn árulni akar, hogy nincs pénzünk, vagy azt, hogy a pénzükhöz nem értünk s azért nincs pénzünk? — De mi csak hallgassunk s adjunk hálát Istennek, hogy adósságunk sincs.

Kinek adóssága nincs, de van elég búzája, bora, szalonnája, minek annak az olyan pénz? s ki a bankók váltós ügyeihez nem ért, ne nyuljon ahoz, mihez nem ért, mert rövid időn se búzája, se bora, se szalonnája nem lesz. — Hány ember lenne ma boldog nagy Magyarországon, ha ezen arany szabályt követi. — Mióta a magyar ember idegen papirokhoz nyult, az idegenek a magyar uradalmakhoz nyultak. Törlesztési váltói eltörölték az ősi magyar neveket. — A négylovas hintó pergése a legszomorubb hang, ha a börzei zsidó bibliai kamatjaival Ugolino sorsára emlékeztet.

Nem a tevé, hanem a nem tevé győz le mindent. Tehát nem forradalmi álmak, hanem a régi juhászbanda a „vis inertiae“, mit a régiek türelemnek neveztek, s mint a bölcsesség köpenyegét mindenek felett becsültek.

Egyébiránt is a magyar állása egészen sajátos mindenben. Egy ázsiai hegyvirág, Európának franciaszabású sík kertjében. Intézményei, alkotmánya épp úgy elütnek a többitől, mint erkölcei és gondolkodás módja.

Őrizzük meg ezen eredetiségünket ott, hol leginkább kell, s ha egykor a jó szomszédság és régi barátság kedvéért erszényünkhöz is nyulnánk, ne bocsássunk ki váltót, mihez nem értünk, hanem segítsünk úgy, mint azok az üstökösök tudtak segíteni, ha akartak.

Az európai absolutismus, valamint az alkotmányos centralisáció eredménye sehol sem áll oly szánandó mesztelenségben előttünk, mint a mindenütt fenyegető banqueroutokban. — A pénzzavar, mint minden egyes háztartást, úgy az államokét is halomra dönti mulhatlanul.

Miért mennénk tehát mi, eddigi józanságunknál fogva minden fináncziális szédelgéstől ment nemzet szembehunyva most a roskadozó romok közé, midőn a való már tény, csak azért, mert néhány disharmonikus „zsviot“ és „szetreaszkat“ hallunk?

Nemzeti állam életünknek legragyogóbb pontja volt: a józan gazdálkodás, az olcsó kormány. Szinte előttünk is mesésen hangzik már egy magyar megyének 48 előtti budgetje. Mi alig százakat adtunk ki ott, hol ők milliómokat, s még is „megvultunk“ s talán még jobban.

Valamint a magyar szabadság már definitiójában egészen más volt, mert önkormányzás volt, mint az ő választó, és mindent csak képviselő szabadságuk, azon csak „fictioe juris“ népfelség, de valódi kiskorú gyámság, ezen „lucus a non lucendo“, — úgy országlati bölcsességünk leginkább a fináncziáknál, az államoknak ezen gyöngye oldalánál tűnik fel. — Szabadok voltunk és szaba-

dok maradtunk, nem mert hős nép valánk, de mert takarékosak lenni tudtunk. A magán életben is csak azon ember szabad voltaképpen, ki ha kell, szegény is tud lenni, ki a jólét feltételeit a gazdagság hasztalan, s néha veszélyes játékszereinek nem áldozza fel.

A papirokkali üzérkedés, — igaz nevén, „Actien-schwindel“ borzasztó morális betegségévé lett korunknak, s nem más, mint lotteria nagyban, mint börzei „nási-vási“ áremelkedésre vagy bukásra; mint könnyű meggazdagodási mód, mire a csalás minden neme felhasználatik, mi százezreket már koldusbotra juttatott, s gazdagainak papírjait elvitte az első szél. — Nem én mondom, hanem a tapasztalás, hogy a milliommokkal biró „Haus“-ok csak ideák voltak, csak háznagyságu érczmentesített üres Wertheim ládák.

Inkább a lassu, de biztos, és nemzeties alapu földmivelés, mi mellett eltengődünk napról napra, s minden pénzválságot kiállunk, mint a forcirozott ipar proletár sereggel és gyártás idegen pénzzel. Az ember csak abból lehet gazdag, mi az övé. Idegen pénz: idegen érdek. — Tessék mutatni hazai vállalatot idegen pénzzel, miben aztán köszönet lenne.

A mostani eljárás európaszerte a helyett, hogy az államokat gazdagította volna meg, csak a népet szegényítette el. A reductiók ígérete mellett a kiadás egyaránt nőtt, s a kigázolási remény naponta fogy. — Ugy látszik, hogy a fináncz mesterség nagyon hasonlít azon eljáráshoz: a forrást ásni ki, ha szomjazunk.

Maradjunk tehát itt is régi önkormányzati valóságunk és állami gazdaszatunk mellett, mert ha sok lesz buzánk ez csak zavart, de a papiros bőség nyomort okoz.

S ha az állam pénzügyi állása nálunk is fő állambetegség, a rendes kurához kell nyulni: a beteggel jó diétát kell tartatni. Csak a charlataneria rendel hosszu receptet, mig a baj diagnosisával egészen tisztába nincs.

Maga a nép, ha a tudomány miszteriumaiban nem jártas is, a legjobb orvos, s bár szegény, a legjobb finánczier. Tehát csak orvosi consilium.

„Angliának is bankjában van gazdagsága“ — mondják. — De ott hitel is van, mert van szabadság, nincs egyetlen bankóczédula, mely önkénytes elfogadáson ne alapulna, s végre ott a bankók nem a levegőben, hanem telt pinczék felett épített paloták.

Igy pedig aztán a leghájfőbb magyar ember is megérti a dolog állását egyetlen tudós szám nélkül, a mi egyedüli czélom volt.

Most pedig tájékozzuk magunkat szellemi postulatu-
mai körül korunknak.

A szabadság.

„Az ember szabadnak születik, mégis mindenütt rablánczokban találom őt. — Az első sklávot erőszak tette, de gyávaság örököltette meg azt.“

Igy kezdi Rousseau társas szerződményét, azon hatalmas proclamatióját, melylyel a szolgaság jármában elszunyadt emberiséget szabadságra hívta fel, midőn gyöngé oldalán találva gyávának nevezte őt.

Ma már mindent rá lehetne fogni a világra szabadsági szempontból, csak azon egyet nem, hogy azért megküzdeni gyáva, de most még sokkal nagyobb baj van, mint Rousseau idejében volt, s mit éppen ő maga a nagy apostol idézett leginkább elő: az eszme zavar.

Nem a szolgálai nép érzéketlensége, sem a szabadság ellenzőinek szuronyai és békói, hanem a különféle szabadságok pártosainak belvillongása és egymás elleni tusája teszi a népeknek oly nehézvé a valódi politikai nép szabadságot. — Ez nem külháboruja már a szabadsági tábornak, hanem bel polgár harcza. Ez a láz forrongása az államtestnél, mely élete beleit emészti fel.

A sokféle szabadságok definitiói azok, melyek lehetlennítették eddig a józan szabadságot. — A régi aristocrata szabadságok és a mai communismusi definitiók, bár minő ellenkezők is önmagukban, abban mégis megegyeznek, hogy nem engedik egyaránt létre jönni azt.

A népfelség elve, midőn a főhatalmat büszkén köve-

teli, oda adja azon államnak, mely az ő bíodalma is egyetlen fő kincsét: egyéni szabadságát.

Ma már tehát el sem kell venni vagy megtagadni a tulajdonképeni szabadságot. A „suffrage universelle“ szívesen lemond arról az első jöttment Caesárnak, ki a demokratikus állam hatalmat képviseli.

Önkénytes szolgálja lesz azon állami közhatalomnak, melynek egyik urául képzei magát. — „Felséges“ czim báburaság és realis szolgaság.

Ám nézzük a dolgot magát közelebbről.

Már e szó maga: „polgári társulat,“ bizonyos korlátozását teszi fel az egyéni szabadságnak. Mindegyik le kell hogy mondjon személyes joga és akarata egy bizonyos részéről, hogy közös akarat és közös jog alakulhasson.

És eddig az állam korlátozásait mindig az egyéni szabadság nevében támadták is meg. Zsarnokinak nevezték, mert nem tűrhette az egészen független élet szilaj szabadságát. — Ma épp ellenkezően a társadalom nevében támadják meg az egyént.

Azon tan difinitiójában veszélyeztette a társadalmat, s zilált és porhanyóvá tette azt. Ma az állam, mely polyp karjaival az egész polgárt megragadja, veszélyezteti az embert.

Szabadnak lenni eddig annyit tett, mint a mások jogainak tisztelete mellett, saját céljaiknak élni, mire az állam elkerülhetlen eszköz volt.

Ma pedig szabadnak lenni a franczia doctrina értelmében annyit tesz, mint a főhatalomban, mely a felséges nép nevében gyakoroltatik részt venni.

Itt tehát már a néppel az egyén is az államba olvad, mely aztán souverain, és mindenható, mert maga az egész nép. Vagyis más szavakkal: nép felség lesz, s mivel a nép hatalmának képviselője az állam, az ember ennek, mint öszveségnek mindenben alárendelt, tehát annak szolgálja.

A jelszó pedig a „szabadság“ ma is épp úgy, mint a középkor zivataraiban volt, midőn éppen az ellenkezőt jelentette, mert a nagy franczia forradalom, mely a régi

szabadsági definitió értelmében indult meg, már a convent, directorium, s főleg a consulates alatt észrevétlenül a másodikba ment át, s természetesen minden utánok következő kormányok által készséggel fogadtatott. — Maga a communismus sem más, mint ezen szabadsági értelmezésnek minden logikai eredményeiben öszinte bevallása.

És mivel a legtöbb ember, ki a szabadságról beszél ezen saját nemét a definitióbeli metamorphosisnak a historiában el nem leste, természetesen a legnagyobb zavarba és ellenmondásba jő, ha a szabadságról dictiózik, s ha ezt valóban éhezi is „changez marcher“ evel elégíttetik ki.

A szabadságnak ezen új, vagy mint nevezni szerettem „modern“ (mert bizony kár reá a korcsra a tiszta magyar szó!) tehát a szabadság ezen modern meghatározásának egyenes logikai eredménye az állam mindenhatósága, vagyis a mindenben centralisált hatalom.

Hogy pedig az ily hatalomból az egyesnek igen kis részecskéje juthat a népfelégnek, például mi nálánk $\frac{1}{10,000,000}$ homeopathikus felolvasztásu adaga, mi aztán kárpótlás lehetne a személyesfüggetlenségért és személyes joggyakorlatért, az természetes, de bizony szerintem igen igen sajnós is, mint azt majd annak idejében elpanaszolni fogom.

Minden hatalom az államé, s ezen hatalmat ott, hol szabadság van, a felelős miniszterium és nem felelős parlament képviselik, mely se nem utasítható, sem alkotmányilag meg nem számoltatható a nép által.

A felelős miniszterium továbbá csak a nem felelős parlamentnek tartozik felelősséggel, s mivel a parlament tulajdonkép csak néhány száz emberből áll, kik ismét mivel csak emberek, s democratiában gazdag aristocratákból nem álhatnak, gyarlók is, szegények is; ebből aztán már magában Franciaországban, mint ezen tan hazájában, oly gyönyörűséges „écarté“ (kettős játék) következett a felelős és nem felelős testület közt a francia népválására, hogy „Ő felsége“ mely csak választ és ujságot olvas, mind két öklével törülhetette szemeit, mig azon gondolatra jött, hogy mást öklözzön meg, de még akkor sem érte fel észszel, hogy magán a dolgon, mint vastag önámitáson épültön, s mi a szabadságot éppen magára a min-

denből kizárt népre soha sem fogja megteremhetni — változtasson.

S lehet-e ezt csudálni, midőn magyar ember is van, — pedig hány! — ki esküszik az új francia doctrina mellett, s ha valaki a magyar ősz önkormányzatról, — azon a régi jó definitió szeréntiről szól, azon anathemát kiáltja reá, hogy még az utasítás embere?

Hogy a francia nyárspolgár, — mert biz ott is van ily vitéz annyi, mint bárhol, — és a kék blousos felség ezt tartja valódi szabadságnak ma is, s valahányszor rászedetve találja magát az utcza kövezetével veri agyon a kecskét, melyet ő maga eresztett be a káposztás kertbe, azt nem nagyon lehet csudálni. Ő neki 18 Lajossa volt egymás után, s hogy az a megyei közgyűlés, — a személyes joggyakorlat helye, hol a nép, önmagának törvényhozója, bírója és felelős minisztere, minő fán terem, arról fogalma sincs.

De épp az, mi menti a francia Ouvriért, csak vádolja a magyar táblabiróból lett veres tollas vitézt.

Még a vak is hallhatta, a siket pedig láthatta az ősz megyei rendszernek önkormányzaton alapuló „semmit rólunk nélkülünk“ zászlója alatti megbecsülhetlen hasznait a személyes joggyakorlat megadására, és a közszabadság megőrzésére, mert utoljára is csak az a népé, mit ő maga képes megőrizni, s jaj neki, ha bár másra kénytelen bizni ügyét! — A megye maga nevelte, maga gyakorolta be a magyar szabadság harczeit. Sok még maga is szonokolt egy vagy más közjogi tárgyban, hogy az úgy intéztessék el, mint ő szerette, sok még maga választotta bíróját, tisztviselőjét, s most mégis —

Na! de ne bontsuk meg a sorozatott, tartsuk meg az elmondandókra nézve megállapított hadi tervünket, mert ismét azt mondhatná valaki, hogy nem ért meg, hogy mi zavarunk leginkább, midőn a zavart eszmék felbonczolgatását tüztük ki célul.

Az állami centralisáció, — bár minő név alatt, — és municipális nép szabadság közti különbség, szükséges logikai kellékeikkel mind két részről, sokkal fontosb és sok oldalubb, mint sem pár szóval kifejtteni lehetne, mit

azonban annak idejében megtenni egyik fő feladatom. —
Nekem ugyan a szabadság sem kell ha az korcs, mert
nem a régi egészséges törzsből nőtt fel, h a a z n e m
m a g y a r.

Van még egy másik oldala is a polgári szabadság-
nak, mely az alkotmányos fejedelem és szabad nép közti
alkujánál fogva constitutionalismusnak neveztetik, s mi
szerintem egyedül vethet véget a revolútiók és contra
revolútiók irtó harcának; — erről is azonban tüzetesen
máskor.

Az egyenlőség.

Krisztus vallása szerint mindnyájan egyenlők és testvérek vagyunk, mert mindnyájan ugyanazon Istennek vagyunk gyermekei. Az új democratia tana szerint mindnyájan egyenlők vagyunk, mert egyenlő jog, és kötelesség a polgári szabadság és igazság.

Mínthogy pedig a keresztény vallás és észszerű igazságos társadalom az emberiség két erkölcsi talapja, innét világosan folyik az egyenlőség alap elve is.

Pedig az emberek még soha sem voltak egyenlők, s nemis lesznek soha, mint ugyanazon falevelei közt nincs kettő sem egyenlő, bár mindegyiket ugyanazon erő éleszti, s mindegyiknek ugyanazon joga van a napsugárhoz és esőhöz.

A vallás és polgári társulat két legszükségesebb intézmény, melyek az emberi jólét és méltóság két fő basisai, de nem teszik az egész embert. Ő maga mindig főtényező marad önmagára, s itt ismét önbelátása, s önmunkássága, vagyis a mint most szoktuk kitenni: értelmi és vagyoni qualificatiója.

Járhatunk egy templomba imádkozni, egy tanács és törvényházba törvényt és igazságot nyerni, sőt egy iskolába tanulni, egy színbázba mulatni, de bár mit is mondjanak az Icaristák, soha sem fogunk jó izűt enni egy asztalnál egy tálból, sem jól dolgozni egy közös műhelyben egy munkát, mert mindenkinek más az izlése, s más az ereje. — Az atheneieket s többi helleneket a spártai „fekete leves“-sel lehetett legjobban megijeszteni, ha ma-

kacszkodtak. Most ugyan azt teszi a communismus „nagy vályuja és sok fakanala“ a philister sereg közt.

Áldást a templomban egyaránt kérhetünk, valamint igazságot is a bíró előtt. De már az iskolában mindig kell lenni „classificatio“-nak, s a színházban olcsó „kaskasülőnek“ és kényelmes páholynak, hogy az közmulat-ság helye maradhasson.

Az absolut egyenlőségi theoria tehát egy szép álom, mi nem világunkba való, mert nem volt az Isten nagy tervében.“

Ő nem egy boldog erőművet akart teremteni, hanem szabad lényt, mely fárad és küzd, hogy magát tökéletesítse és boldogítsa.

S ezen haladási útjára két rugót adott neki az önmunkásságra, mit pongyola nyelven dics és haszonvágy-nak szoktunk mondani. — Hol hibásak vagy éppen hiányzanak e rugók, ott nincs haladás, nincs tökéletesedés, következőleg nincs józan emberi szabadság is.

Midőn tehát a polgári egyenlőséget egy értelemben veszik ma a politikai szabadsággal, a természettel homlok egyenest ellenkező definitióját állítják fel.

És mivel az absolut egyenlőséget, mint absolut lehetlenséget a szabadság főfeltételül teszik, csak magát a szabadságot lehetlenítik, s mintegy tudtok nélkül a Caesarok malmára hajtják a vizet, mert az oly egyenlőségnek, mely szabad nem lehet, mint a birka nyájnak a mi okvetlenül kell, az az ügyes pásztor.

Meg lesz tehát a caesarismus, mint az ő democratiájuk szükséges alakja, de mivel egy Caesar, — mint mondtam, — csak „pfuscher isten“ lehet, és a természet örök rendjén semmit sem változtathat, meg marad mellette is az értelmi és vagyoni különbség.

S az elsőre, t. i. az értelmi különbségre nézve megis adnák magukat a legmakacsabbak is; de a vagyonbeli igen boszantó, s azért a mostani democrata egyenlőség harcza tulajdonkép csak is a vagyon ellen folyik, ha nyíltan nem valják is be.

Az angol „chartisták“ például törekvéseiket legalis

formák alá rejtették. A francia communisták őszintébbek. Ők már a tulajdon igazságtalanságáról beszélnek, bár a vég consequentiát azzal tagadják ők is, hogy csak szélesb basisra akarják helyezni, noha kézzel fogható, hogy így a tulajdonból nem maradna fent egyéb a „széles basisnál.“ Ők tehát a tulajdont csak másképp definiálnák, mely szerintök nem egyesek monopoliuma, hanem a közjóléte.

De éppen a széles alapu definitiotóli félelem, mi tulajdonkép minden magán vagyont megszüntet, erősebb oszlopa III. Napoleonnak, mint democraticus eredete, bár az önkényen alapuló trónja oly ingatag, mint Fülöp Lajosé volt, s talán oly kevésbé lesz megtartható is, mint azé; bár mily elszántsággal ragaszkodják hozzá a kétféle philister sereg, mely egy részről a democratia megalapítóját, másíkról pedig a társadalom örét nézi benne, midőn erszényét nagy budgetjére bár savanyu arczal megnyítja.

Minden egyenlőségi harc, — ismétlem — a vagyon ellen folyik, mert az egyenlőtenség a vagyonnak szükséges tulajdona. — Az ember soha sem lehet vagyoniilag egyenlő, következéské az államnak is így kell rendeztetve lennie, hogy e szükségességéből folyó viszonyoknak megfeleljen.

Reményilem azonban, hogy senki félreérteni nem fog.

Abban igaza van a philister seregnek és a doctrinair profesoroknak, hogy kell okvetlen a vagyon és értelem. De a mennyi? — ez egészen önkényes, s ezen önkényes classificatió a munkások és democraták jogosultsága.

„A választói census a politikai materialismus.“ A birtokjogot helyzi az emberjog helyére. — Semmi materialismus nem ér semmit magasb szempontból tekintve.

Kinek csak egy kunyhója van, — mert ha semmi sincs, ugy közérdek sincs, — ezen kunyhó kedvesb lehet előtte, mint a ki palotákkal, uradalmakkal bir. S legjobb a józan ész ahoz, hogy az államis józan alapokon épüljön.

Semmi sem öli el ugy a honszeretetet, és magasztos érzelmeket, mint a pénz szeretete, semmi sem áll utjában ugy a polgári igazságnak, mint a felületes miveltés.

Mióta pénz az államok forgató kereke, a hazafiság

egészen „luxus cikk“-é vált. Mióta mindenki „raisonnizik“ legritkábban találunk józan észre. — Mert egy varázs kört vontunk magunk körül, s tévedésből tévedésbe botorkázunk.

Ha Aesop felfújt békáját érteni akarom, a felfújt hólyagagyra gondolok; ha egy szivtelen embert akarok képzelni magamnak, csak egy bankár — egy pénz szörnyeteg — képében tudom személyesíteni azt. Kinek szabadság kell mindenek előtt; az eszelős előtte, kinek erény: az együgyü, s ki jogegyenlőségről beszél pénz nélkül: az forradalmár. — Mióta ezen férgek megsaporodtak, az öreg Európa csak vakarja fejét azon kérdés felett: „hogyan lesz hát?“

De viszont éppen az, hogy az egyenlőség századai-ban legkevesebb az egyenlőség, mutatja: hogy az másképp nem is lehet, s hogy minden rugdolódzás csak a láncz se-bét mérgesíti el. Az egyenlőséget az új alkotmányok első lapjára lehetett kitézni, de azért kinek tíz forinttal többje van, jobb és többnek hiszi magát.

A kegyeletnek nemcsak a fejedelem és nép, nemcsak az eddigi ur és szolga, hanem a szegény és gazdag közt is vége van már. Egyik a másikat ellenségül tekint. „A társadalom szemérmes ruházata levonatot.“ Elvesztette mintegy erkölcsi talapját, és üzleti szerződménynek tekintetik, melyből minél több hasznot huzhat valaki, annál jobb. — Nincs poesisa az érzelemnek, emelkedettsége a gondolatnak.

S ez ismét az általános nivellirozás eredménye. Mert a ki a francia izlés szerint kertje fáit egyenlőre nyirja, nem szebbé és jobbá teszi azokat, hanem csak természetes alakjukból vetkezteti ki. Változatos izletesség helyett, unalmas egyformaságot nyer.

„Kétszáz év óta nem történt nagy esemény, mi az egyenlőség hasznára ne történt volna.“

„Azt nem tehetjük, hogy egyenlők ne legyünk, de igen azt, hogy ezen egyenlőség hasznunkra vagy kárunkra válják.“

„Most elhagytuk a jót, mit a régi állapot adott, a nélkül, hogy megszereztük volna a hasznost, mit az új adhatna.“

Mind a három mondat Touquevillétől van.

A magasb elmék korunk egyenlőségi irányát úgy értelmezik, hogy emeljék azt, a mi lent van; de a nagy tömeg fárasztónak, nehéznek és hosszúnak találja ez utat, s lerántja mind azt, mi magasb önmagához. — Ez kényelmes is, biztos is. Pedig a tömeg ma minden, s a tömeget udvaroncza a demagógok vezetik.

„Az egyenlőség, mi a társadalomra oly sok hasznot áraszt, sok veszélyes hajlamokat is önt az emberbe.“

Ezt is Toqueville jegyezte meg, s két vastag-kötetű munkát írt róla.

Én pedig elmondtam könyv nélkül mind, mit egy hirlapi cikkben mondanom lehetett, hogy ezen fontos kérdés tanulmányozására olvasóm kedvet és ingert kapjon.

Bizony nagyon sajnálnám őt, ha hirlapi cikkekből akarna lenni okosabb, mint volt.

Nemzetiség.

Az új politikai szótároknak a—b—c sorozata szerint a harmadik nagy szó a testvériség lenne, de a legtöbbit időben nagy változás állott be, s a halva született „testvériség“ szót a „nemzetiség“ szó helyettesíti.

A régibb doctrina logikája szerint a szabad és egyenlő emberek nem is lehettek mások, mint testvérek, s ezen testvéri szeretet philantropikus codexét sok német tudós á—tól z—ig meg is írta, azaz hogy gyönyörűségesen meg is álmolta. — Csak kár, hogy oly kevés álom telyesül a valódi életben.

Az, mit ők cosmopolitismusnak neveztek, s mi annyira szép, nagy és dicsőnek horgonya volt, ma már több mint gyanus valami, s szinte bűn. Értelme nem vétetik magosban, mint az „ubi bene, ibi patria“, s magyar szempontból is ha agyon akarunk ütni valakit, ezen követ dobjuk reá : „cosmopolita.“

Tehát csak szó, csak szép álom lenne az életben minden mi nagy, mi magasztos, s főleg mi közös !

Mit hajdan szabadságnak neveztek, vagy kevesek birtoka volt sokak elnyomásával, p. o. a Spártaiak fekete leveesse millió helotával ; Roma forumi plebsének uralma a leigázott világgal, vagy a tömegé a „hegy“ guilotinjával, és Aristides ostracismusával.

„Szabadság ! egyenlőség ! nem volt soha a földön,“ — fűtyöréshi keserves világ fájdalommal egy nádi verebe az ifju németországnak, — „de nincs az égen is, mert ott is egyik csillagnak nagyobb fénylőbb, mint a másik, s mindnyájan örök vastörvényeknek engedelmeskednek.“

Lehet, — s szeretjük hinni, hogy téved, de abban alig lehet kétség, hogy a testvériség a világon még pénzért sem volt látható sehol, ha csak a kétfejű sasos rézpénzeken nem.

Most pedig azt mondják: hogy a szabad és egyenjogú nemzetek lesznek igaz testvérek.

Lehet ez is, — de mi előtt ezen új testvériség bőre árára is innánk, jó lesz ha egy kissé óvatosak leszünk, hogy az előleges áldomástól le ne csipjük magunkat, mint két évvel ezelőtt october után a „Kömlő“-ban, mitől még ma is gonoszul fáj a fejünk.

De hagyjuk az érzélgést, és szoljunk a dologhoz.

A „nemzetiség“-i jelszó alatt egy oldalról építenek, másikról lebontanak. Itt az eddig elválva volt részeket akarnák öszve enyvezni, amott pedig ék helyett használják a békésen együtt élőket szétfeszíteni. Röviden: ezen új szónál mindent lehet érteni, csak azt nem, hogy mi akar lenni ő maga tulajdonkép.

„Mi a bot? azt tudjuk — mondja Heine, — de mi a szerelem? azt ki mondhatja meg?“ — Mi a nemzet? azt értjük, de mi a nemzetiség? azt még senki sem mondotta meg, — mondhatnók mi is.

Sőt még ez nem minden, mert mióta p. o. magyarországi nemzetiségek akarnak megszületni, már azt is alig tudjuk, hogy mi hát a magyar nemzet maga, mit annyira szidnak és mocskolnak? Bizony ma holnap már senki sem veheti magára azt a sok tudós lamentot, és hazafias testvériségi szitkot, mert a hajdan oly büszke magyar nemzet ma holnap „res nullius“ lesz, melynek istenével hazája is elveszett.

Mesélik, hogy a hajdani argonauta-féle expedíciók egy két hajóval megindultak szél alá, kikötöttek az első kedvező helyen, s nagy városokat, virágzó új államokat alapítottak.

Most könnyebb oldaláról vesszük a dolgot a politikai regény hősek.

Öszveül néhány pap, dászkál, professor és földetlen földes ur, s decretál „nemzete“ nevében egy új „nemzeti-séget“ miről eddig senki sem hallott. Megírja tiz paran-

csolatát, mi másoknak szól, s mit a „természeti jog“ és „nemzeti egyenjogúság“ paizsa alá helyez.

A monda argonautái küzdöttek hullámmal, viharral, fenevadakkal, rabló népekkel, s furtak, faragtak, építettek, mi előtt a zöldgalyat az új államra feltűzték.

A mieinknek hajó, kard, kalapács, ásó stb. nem kell. Meg sem mozdulnak hazul, s mégis foglalnak. Elég egy toll. Elvégez ez mindent. Hadd menjen ki más, a kinek nem tetszik, mert ez az ő nemzetiségi kerületük az isteni, a természeti, és a nemzetiségi jog nevében.

Shinné e valaki? pedig „való igaz“ mint egy bihari táblabíró szokta volt mondani, hogy ezen eljárást sok magyar ember is egészen a maga rendjén találja, s ne hogy „a nagy európai nemzetiségi elvet“ megsértse, s hogy azt ne mondhassák felöle, hogy elnyomja azokat, kik saját háza és földjéről kiüznék, mindjárt kiegyezkedni akar velük folytonos mentegetődzés közt.

Ha a hibás definitiót egyszer elfogadtuk jó urak! úgy aztán tegyük le minden védelemről, mert a logika visz és nem vitetik. A definitió feje a kigyónak. Hová ez befurta magát, testét igen könnyen vonja maga után.

Engedjük tehát a nemzetiségeket beszélni maguk mellett, ha nekik úgy tetszik, mert ez a szabadság, de ne némitsük el a magyar nemzetet, mert az ily politikai bölcsesség ostobaság.

A magyar nemzet az ősi százados tölgy, melynek árnyában a sok nemzetiség gombája kedvére nőhet. De ne engedjük hogy a fán nőjön a gomba, mert az oly fa, mely megtermi már redves, és egészen eledelükké lesz.

Az állam testnek is, mint minden fizikai testnek változatlan és állandó tulajdonai vannak. Ruganyos, terjedő, porosus, s így befogad és enged, de áthatlan is. — Mig „magyar“ lesz, nem lehet az más Birizdó és Mitru barátaim! —

De hagyjuk a tréfát is, és szóljunk a dologhoz komolyan.

Komolyan? — De hát miért oly fájdalmas, oly le-sujtó, oly kétségbeejtő a komoly szó épp a nemzetek

testvériségére, korunk hármasszentségének éppen legfőbbikére! —

Az érzélgés csillagos fátyolt lök a fájó érzelmekre. A humor piros rongyal köti be a sebet, hogy az alatta folyó piros vért senki se lássa. De ki nézheti a hazának, a kedves anyának ezen mély tátongó sebének fátyoltalanul, piros szem üveg nélkül mezetlen valóságában?

S tudni azt, hogy e szó, mit a haza sorsa felett talán korunk historiája értelmezend, a biró szava lesz élete vagy halála felett.

Mert legkomolyabb, legveszélyesb, legforradalmibb szava napjainknak a „nemzetiség“ szó.

A „szabadság“ hamis értelmezése veszélylyel fenyegeti az embert, az „egyenlőség“ álértelmezése kockáztatja a szabadságot, de a „nemzetiség“ szó veszélylyel fenyegeti a hazát.

És az ember elhull, de felkél ismét. Egy Deucalion követ dobál háta mögé, s mind új szabad ember lesz az. Szabadság is lesz mindig, míg emberi kebel lesz, hol meggyökeredzhetik. De ha a magyarnak nem lesz egykor magyarhazája, mije lesz akkor? —

A középkor óriási zürzavara, a barbárok szekercsége és kanocza elpusztított, özszveromozott mindent. A reformáció megtámadt minden régi hitet, a communismus más alapokra akarja fektetni a társadalmat; de a haza, s benne a „nemzet“ fogalmához nem nyult eddig senki.

E dicsőség korunk ezen ominosus szavának maradt fent, mely előtt térdre hullnak hivei, és kalapot emelnek ellene is.

És sokan, kik ezzel akarják megmérgezni a magyar hazának légét, nem veszik észre, hogy ők is szívják be ugyanazon léget. A szél már is fujja feléjük, mely megöli őket is bizonyosan ha minket.

Ezen egyetlen szó Assyria királyának hármasszava: „Mane Thekel, Phares!“ mely palotája falairól intőleg sugárzott vissza, s mi historiánkban is vérbetűkkel felírva van.

Mit mondhatnánk hát felette most egyebet, mint hogy ez a legveszélyesb szó nem a magyarhaza jövőjére csak, de a haza lételére is.

Ezt pedig kimondtuk már akkor, midőn a többiek, kik épp úgy szeretik a hazát, mint mi, édes álomba ringattatták magukat a testvériségi ígéretek által. — Ők szunyadtak, mi pedig virasztottunk felöttök már akkor.

Most már igen kevés lehet az ily szerencsés gyermek, ki anyja halálos ágya mellett is elalszik, de az örök nagy száma megmentendi-e közös nagy kincsünket? —

Mohamed szavai szerint beretva él szélességü hidon kell átmenni paradicsomába. Legkisebb elvesztése a sulyegyennek, s a szerencsétlen a mélységbe zuhant, honnét nincs menekülés.

Ezen keskeny hid nálunk a nemzetiségi kérdés értelmezése. Egy hajszálnyival több vagy kevésb egy vagy más oldalra, és elveszett minden.

Minél több szó a nemzetiségről, annál nagyobb a zavar.

Ne vitázzunk tehát, hanem inkább örködjünk és imádkozzunk.

Még minden jól lehet. A nemzeti szenvedés is jó, ha tudjuk azt eltűrni, s főleg, ha tudjuk azt felhasználni.

Ki a haza jövőjében hisz, tudhatja, hogy még mindenre lesz idő. — Csak az kárhozik el, ki hitét elveszti, s azon nemzet nem menthető meg, mely önmagát elhagyta.

S ezt ismét az alföld magyarjainak mondtam.

Vallásosság.

Mulatságos dolog hallani — természetesen csak úgy kéz alatt, — azon ítéleteket, melyeknek ki van téve mindenki, a ki a nagy közönséghez szól.

Egyik azt mondja, hogy az író felfogása „költői,” másik hogy „nyelve durva.” Egyik nem tud megérteni, a másikat bosszantja a kiméletlen nyíltság. Sőt egy mivel nő azt is kérdezte egy ismerősömtől: „Van e neje, mert ha van — —

„Vallás,” „kereszténység,” „morál,” oly szók, melyek talán leggyakrabban előkerültek nálam ott is, hol némelyek legkevésbé várták volna t. i. korunknak tisztán politikai gyöngéi körül.

Ebből sok ember személyes jellememre, és kedélyi mystikus hangulatomra következtetethetett, pedig én csak a kor irányát fejeztem ki.

Nagyon rövid látónak kell annak lenni, ki a kor határozott lendületét a felé, mit vallásos iránynak nevezünk, észre nem veszi, s hogy a kor vallásos lett, mert hiányait ön maga belátta, mert a gondviselés soha sem volt oly nyilvános, mint ma, midőn a zavar legnagyobb.

S ez nagyon örvendetes azon egyszerü okból, mert a valódi vallásosság, midőn javít, boldogabbá is tesz.

Az emberiség historiája nemesb értelemben a vallással kezdődik, és vallásossággal végződik. Istennel, mit talán az első menydörgéssel a vizözön után ismertek fel, — lett az első világosság benne; és az isteni gondviselés nyilvánulásának elismerése végeredménye, legszebb virága. Mit a babonás félelem kezdett meg, azt a philoso-

phia legmagasb vívmánya erősíti meg. Isten nélkül, mint az egyes ember úgy a nemzetek, az emberiség életében is sötétség van. Minek a szabad ész leigázó, a gondolkodó emberiséget kiskoruságra kárhoztató járszalagon, sőt néha rablánczon tartó intézkedések? Épp az ész, az emberiség factumaiban nyilvánuló az, mi az Istent tünteti fel, és a historia morálja minden papi papolásoknál jobban bizonyítja. Kit a história vallásossá nem tesz, az hasztalanul magolta be azt. Csak neveket, számokat, és körbeforgó eseményeit ez emelkedésnek és bukásnak tanulta meg. Csak a testet látta mindenütt, de nem a szellemet, a tévedést s nem az igazságot.

Ismérléseket elkerülni akarván, nem szólok a hierarchia állásáról, s miveltségünkhözi viszonylatáról, mit a „római kérdés“-ben kísértettem meg néhány vonással megismertetni.

Napjainkban többször jött a katolika egzház öszveütkezésbe az állammal, ma is ez van szőnyegen, és még sok nem gyanított vihar fog e kérdésből, — bár mint oldassék is meg az most, — keletkezni mulhatlanul, mert következetes és kitartó természetü az a „non possumus.“ — „Mint ebeket fognak minket elüzni, de mint sok fogunk ismét kiifjulni“ — mondta Borgia a jezsuitákról, sokkal előbb mint 1773-ban, midőn valóban elűzettek.

Mindenesetre nagy előnye az egyháznak, hogy lehet az állam nélkül, de az állam nélküle nem.

Hogy azonban ezen szembeötlő igazság mellett is a „non possumus“ annyit tesz, hogy a pápa világi birtoka a vallás támasza, az csak indulatosság, és az elfogultság rövidlátása, ha a világ minden papja mondaná is.

Sőt inkább úgy nem lehet „a juhokat és bárányokat az égi legelőre hajtani, és az égi bölcsesség vizével felüditeni“ — mint önök mondják drága piros és violaszin prelatus urak! ha „nemes, békés és szelid szabadság“-nak nevezzük azt, mi annak ellenkezője volt, mert szabadság sem volt soha akár az egyházra akár Rómára és területére.

A vallás, s vele az egyház akkor volt legerősb min-

díg, ha a földihez lelánczolva nem volt, mert sok jót ad a föld kétségtelenül: anyagi jélétet, hatalmat, tekintélyt, de egyben mindig megrövidít: a szabadságban. Az ember annál szabadabb, minél kevésbé állat ember. — Az egyház korlátlan ura a lelkeknek, ha a testeket rablánczba verni nem kénytelen.

A már egyebütt elmondottak után úgy hiszem, hogy azt is felesleges ismételnem, hogy a kereszténység ügye a civilizáció, a humanismus, a haladás ügye a világra, s hogy a többi fajok elmaradását nem a prenologia, hanem a theologia, s itt ismét nem a dogmatika, hanem a theologiai morál fejt meg még akkor is, ha igaz lenne, hogy például egy néger fejalkat egészen hasonló a még ki nem fejlett gyermek agyhoz az anyai méhben.

Hogy erről mennyire és mióta meg van győződve Európa, mutatja azon kitartás és óriási pénzáldozat, mit egy részről az orthodox vallás a missiókra, a reformált felekezetek pedig a „bibliai társaságok“ érdekében kiadtak.

A „bibliai társulatokat“ XII. Leo „vaferrium inventum“ „pestifera pascua“ s más hasonló czimekkel tiszteli meg ugyan, de azért a „biblia“ a „könyvek könyve“ marad, s a jó könyv haszna annyira felöltő a „vadak“ előtt is, hogy a Phoenix, egy éjszak amerikai lap 1828-ból az irokezek saját anya nyelvén adatva ki, ezt mondja:

„Láttam, hogy a fejérek könyvben olvastak, s gondoltam magamban, hogy a könyv igen jó lehet, mert azokban az áll, mit mások gondoltak, s hogy így beszélhetnek az emberek, kik egymástól távol is vannak, vagy ha meghaltak is. Így gondoltam tehát, hogy írást fogok kezdeni testvéreim részére is, melyben a jót, mit gondolunk feljegyeznénk s még unokáinkkal is beszélénk, mert azt vettem észre, hogy a betűkkel úgy lehet fogni a gondolatokat, mint mi fogjuk és szeliditjük vadjainkat.“

Kétségtelen, hogy mindkét társulat, s általában a vallásos irányu irodalom és munkásság igen sok jót eszközlött már is a világ minden részeiben, legörvendetesb azonban mireánk nézve még az, hogy a kétféle missiók a a belföldire is kiterjesztették már munkásságukat, hol

szinte igen sok még a tenni való, mert sok nálunk is a „chineser ész“ és négerszintű szív.

Londonban magában például több működik 200 missionáriusnál, és igen sok a „ragged schools“ (rongyos gyermek iskola,) mint Franciaországban a „soeurs de charité“k, Olaszthonban a „Scoule di Carità“k, Némethonban a „Kinder garten“ek, s Oroszországban a czárné és herczegnők pártfogása alatt álló „Magdolna házak,“ a mieinkből, szinte lelkes hölgyeink szárnyai alatt egyet sem említve.

Csak rajta tehát lelkes honleányok! és ne feledjétek azt, mit Russeau mond: hogy ha valamely ügy diadala nagyon kívánatos, és annak pártolására a nőket megnyertük, úgy mindent megnyertünk.

Legelső s legfontosabb pedig a nép vallásos nevelése, oda értve természetesen a sárga kesztyüs népet is; — s e nevelés legelső tana: „Ne hagyjátok el az Istent, hogy ő se hagyjon el titeket.

Népnevelés.

Többször volt szó már az „Alföld“-ben a nevelésről s talán még többet lesz ez után. *)

A hazára semmi sem lehet fontosb, mint az, mi neki az értelmes és jó polgárt adja.

A legrégebb állam alapítók és törvényhozók belátták ezt, és mindenkép jártak el a nevelés körül. Volt már az iskola az állam nagy kaszárnyája, mint ma a gyermekek gályarabsága. Több állam már tisztán az ifjuság neveltetésen alapult. — Mind ezekre igen sokat mondhatni ugyan, de mind az, mit jól vagy rosszul tettek bizonyítja, hogy fontosságát belátták.

Semmi sem fontosb különösen, mint a népnevelés ügye, mert a miveletlen nép sok tekintetben gyermek, s pedig ez a legnagyobb polgári osztály.

A népnevelés plántálja át a miveltiséget oda, hol leginkább kell, mert a miveltiség az embernek mindene. Az embert a baromtól csak a miveltiség különbözteti meg. — Ki minél miveltébb, annál kevésbé állat.

„Tudomány a mennyi segélye, mely mindent hasznukra elsajátít. — Az ismeretek csak sugarai a mindent kormányzó isteni bölcseségnek, melyek, mint a napé: világítanak, melengetnek és vidámítnak.

A nép alsó rétegeinek állása hozza már magával mintegy, hogy míg a szellemi miveltiségben elmarad, szegénységénél fogva sok erkölcsi kísértéseknek kitétetve

*) Tudjuk, hogy az „Alföld“ eddigi szerkesztőjének kedvencz és tanulmányozott themája volt a nevelés. Sz.

van. Azért alig hallunk valamiről többet, mint az elemi iskolákról, s hány ember gondolt arra mégis, hogy legjobb elemi iskola a népre is a csendes és jámbor családi élet, mi Franciaországban, sőt már Némethonban is mind inkább veszni kezd. A cseléd, mely eddig miveltebb gazdája családi tagjának tekintetett, ma már tisztán díjért szolgáló idegen.

S még sokkal rosszabb az, mi a gyermekek nevelése körül történik.

Nálunk az egykori: „Domine! váltson tányért“ féle instructori megtiszteltetés sem volt visszataszítóbb, mint azon mohóság ma, melylyel a szülők gyermekeiktől szabadulni akarnak; nem gondolva meg, hogy nincs jobb elemi iskola, mint a jámbor és szorgalmas szülői ház; hogy Rousseau szerint is legjobb tanító az atya, mint legjobb dajka az anya.

A gyermek alig tud járni, és beszélni, már „dedokba“ (a kisdedovók rendes neve) kergetik, mert otthon alkalmatlanok, piszkolnak, nyafognak, mert a kedves szülőknek oly sok teendőjük van, hogy azokra, kiknek a lételt ők adták, fordíthatnak legkevésb gondot.

Hogy sok gyermeknél aztán viszonzásul oly nagy a gyermeki kegyelet szülőik, s a ragaszkodás pietása az apai ház iránt, azon a szülők panaszoíhatnak természetesen legkevésbé; hogy azonban a vallásos érzelmet, és a kedély azon melegségét, mi csak a szerencsés családi élet melegágyában fejlődhetik ki, hideg udvariasság, és külömbáz fedezgetik úgy, hogy a belüresség rí ki legjobban, az is talán természetes, de már az újabb társadalomra is nagy baj.

Mert mit is tanulnak azokban az elemi iskolákban, mi az elhanyagolt főért kárpótlás lehetne?

Olvasni, írni, keveset számolni, a kathekismusi és bibliai kérdésekre lélekzetvétel nélkül pontosan felelni; mi mind kétségkiviül igen jó és szükséges önmagában, mert alapja a tudományos míveltségnek, s csak is az a baj, hogy a tudomány sem potolhatja azt, mit a példákban oktató nevelése az életnek erkölcs és szorgalom által ad az ifju kebelnek.

Igaz, hogy a népnevelésre nézve itt egy szomorú tévkör áll elő, mi a népnevelést oly nehéz és lassúvá teszi, mert a tudatlan nem mivelheti a tudatlant, s az erkölcstelen nem taníthatja az erkölcsöt. De legalább a magasb, főleg pedig a polgári osztály vehetné szívére azt, mit naponta tapasztalhat.

Igaz továbbá, hogy a nyilvános nevelésnek is meg vannak kétségbe vonhatlan előnyei, s nem is szólok egy szóval is ellene, de kétségtelennek látszik előttem mégis, hogy a későbbi, az érettebb korra való, s főkérdés marad mindig, hogy hol több az előny, és főleg hol több a veszély? — Feslett erkölcsért, vallási bensőség nélküli hideg szívért, és roncsolt testért, semmi tudomány nem nyújt kárpotlást. Igen helyesen mondta tehát az anya, midőn gyermekét iskolába küldte, hogy ne hozzon neki vissza semmit csak egészséges ártatlan arczat.

Demenjünk tovább. —

Meg kell vallani, hogy az iskolai neveltetésre, és magasb műveltségre, egy korban sem történt annyi, mint ma, bár a tudományos leveseknel a sok lé, és kevés szalonnás gombóc, a classikusok elhanyagoltságát eléggé bizonyítja itt is.

Különösen pedig a német, valódi „Groszhändler“ a tudományosságna, minek önmagát nevezi. — Van több mint 70,000 ex professo tudósa, 1,000 könyvkereskedése, s évenkénti 10—12,000 ujonnan nyomtatott könyve. Dajkája teje után, legelsőben is a „philosophia“ tejét kapja szopni, mert a német philosophia két rettenetes nagy emlővel ellátott tudosnő, melyeknek egyikében az „ideálistmus“, másikában a „realistmus“ nedve van, mely már ma három virágjában tetszik fel a humanistmusnak, melyeknek philosophico-botanikus nevei: pantheistmus, atheistmus és nihilistmus.

A magasb iskolák két szempont alá esnek: mint universitások és akademiák.

Az elsőeknek feladata a tudományokat átvezetni, tovább plántálni; az akademiáké, mint tudós társulatoké, azok terét szélesbíteni, terjeszteni.

Az elsők ritkán felelnek meg céljuknak, (universi-

tates litterarum), mert csak főiskolák, szakmák; az utóbbiakról már gyakran mondatott, hogy inkább forma nyűgei, mint szárnyai a szellemnek. — Az első rendesen vig tanyája az ifjuságnak, a második penzionatusa az ócskaságoknak.

Atalában több ferdeség és vizzás dolog semmivel sem történt, mint a népnevelés, és magasb miveltség körül.

Egy tény azonban kétségtelen; a tudományok egyes ágainak, és az emberiségnek haladása a miveltségben is. Ez pedig mindent meg mond, mindenre megfelel.

Igy tehát leginkább egy főteendő lenne hátra, tért nyítni a politikai munkásságra is.

Miveltség a legjobb tökéje minden népnek, de hasz talan ha tőkéje kamataiból nem élhet. — A könyv csak hasz talan darabpapir, ha a nyert bölcseséget munkássággá nem dolgozzuk át.

Minden nevelés felata a lélek intellectuális és morális tehetségeinek kifejtése és kiképzése.

Az elsőt az iskola, a tanulmány végzi, másodikat az élet, a gyakorlat. — Az megadja az értelmet, a tudást ez a kedélyt, a haszna vehetőséget.

Azért a nép politikai neveltetésére semmi sem oly fontos, mint a politikai intézmények.

A nép ma, — pedig a nép créme épp úgy mint az aluttej és savó, — a szabad államokban is, kivan zárva az állami háztartásban minden személyes részvétől, és cselekvési kiskoruságra ítélve. Minden részvéte az egyetlen választás, s így kikiáltott souverainitása egy nagy tisztességes fictió. — Az ő nevében ugyan, de mindent mások tesznek. Neki a fejér és fekete golyókon kívül semmihez nyulnia, a jelöltek nevein kívül másba belé szólnia nem lehet. Mások költenek, s mások számoltatnak. Ő személyesen csak fizet, s ha megütik a dobot glédába áll.

Mennyire másképpen van ez municipális szabadság mellett, s így mennyire szükséges a helyhatósági intézmény már a népnevelés fontos tekinteténél fogva is, lesz alkalmunk még tüzetesen elmondani.

Ma az annyira fontos politikai nevelést mindenütt a sajtó végzi. — Mi tulajdonkép az a napi sajtó, s különö-

sen a népsajtó, melynek már neve falat állít fel a polg. osztályok közt a divatos democratiákban? s mik a többi politikai népnevelési társulatok? erről is szándokunk szólani.

Ez uttal csak annyit jegyzek meg, hogy a legjobb politikai iskola a megyei és városi közgyűlés, hol minden vélemény akadátólva adatik elő, hol a mi ferde és roszt, rögtön megczáfoltatik, s mely mindenki személyes részvétének nyitva áll. — A municipális képviselő is, mint minden képviselő, éppen azt nem adja meg az alkotmányos polgárnak, mire leginkább szüksége van: az arra való sá g o t.

Pedig a legjobb népfelvilágosodás az, mely vallásosság és erényesség mellett valóban szabaddá, függetlenné, és hasznosan munkássá teszi őt.

Minden egyéb bolondság, mi vesztére vezet a népet éppen úgy, mint az egyes embert.

Politikai morál.

Tudomány és ipar két rugói polgárosodásunknak, vagyis a középrendi uralkodó democratiának. Ez azonban nem alphája és omegája az emberiség haladási utjának.

Egy állam egy részről tanult professorokból, másiktól kereskedők és gyárosokból oly egyoldalú lenne, mint a régi nemesi status Francia, vagy a hajdani szerzetes állam Spanyolországban, s alig lenne jobb Swiftnek, Laputa, és Barmibarbi köztársaságainál.

A tudomány gyakran csak felfu és elgözőlg. Az arany vagy inkább a váltósvilág banquerottirozfk, s vi-gasztalan nyomort hagy maga után. Tudós republika és fianánziális status igen nyomorultan végződnenek, mert a vallás és becsület a két fő rugó, az emberi méltóság két fő feltételei, lennének veszélyeztetve. — Vallás és tu-domány, kereset és becsület kézadva eredményezhetnek csak jót társadalmunkra.

A politika korunk legfontosb tudománya, de hogy éppen ez a magasb nézetet, és végczélt mindenben nélkülözi, hogy tehát az egész mai politikai mesterkélés tulajdonkép nem is politika, ez szerintem a fő baj.

Mert mi minden állam czélja, s mi hát az államtudomány feladata?

Az ember társadalmi lény, az az olyan, mely magasabb czéljait csak egyesülés által érheti el.

Az emberre a társadalom erkölcsi szükség, az állam pedig ez idő szerinti szükséges alakja a társulatnak.

Ez minden elméletet az államok eredetéről feleslegessé tesz, s egyszersmind az államok célját jelöli ki.

Minden törvényhozás nemessége tehát a cél és alapzatok magosságától, jósága és tartóssága pedig az eszközök minőségétől függ.

Közvetlen célja ugyan minden törvényhozásnak a közös jólét biztosítása, de legmagasb célja az emberiség magasb céljainak: az állati ember nemesítésének a szellemi tökéletesedésnek előmozdítása, mi már meggátlását teszi fel mind annak, mi vele szemközt áll.

Azt mit mondani akarok, néhány példa a multból érthetővé teendi.

Hogy főleg a vallás által eszközlött erkölcsiség, és a neveléstől várható felvilágosodás minden állam elengedhetlen feltételei, ezt már a legrégebb törvényhozók belátták, de mivel céljuk nemegyaránt volt magas és nemes, államintézményeik sem lehettek egyenlő becűek.

Mozesé például csak egy kiválasztot népet karolt fel, melynek tehát külön Isten is kellett, s ezt testi s lelki tisztaság, valamint áldozatok által is megtartani lett a fő feladat. — Igy született meg a zsidó nép különválva mintegy az emberiségtől. Lehet, hogy nem volt rosabb, de jobb sem lehetett a legtöbb régi társadalmi szervezeteknél, melyek theocratián, s az emberiség kaszta rendszerén alapultak. — Csak a kereszténység, mint reactió a zsidóság alapnézete ellen, emelkedhetett az emberiség vallásává. Közte és Mózesé közt azon válaszfal van, mi az emberek önzéze, és az emberiség közös szeretete közt van.

Lykurg állama még alsóbb fokú. Férfias és harcias nevelésnek, mérsékletnek, életszigornak és köztársasági fegyelemnek egy maradék népet, a leghatalmasbá kellett volna tenni. Neki tehát már egy zsarnok Isten pártfogása sem kellett. Elég volt chez egy nagy kaszárnyává lett állam.

A spártai nézethez hasonlított legjobban a régi római, mely talán csak azért emelkedett a hatalom

legmagasb fokára, hogy viszont a súlyedés és lealjasodás legmélyebb fokán a cél aljasságát bizonyítsa be.

Ezeknél emelkedettebb volt már S o l o n é, ki honfiai miveltség: — tudomány és művészetbeli, — valamint anyagi jólét által akarta boldogítani. — Hibája csak az volt, miben mieink is sinylenek, hogy az erkölcsi mivelődés és tökéletesedés csak eszközévé és nem céljává tétetett a boldogságnak.

De legmagasb volt a hellen őskorban Z e l e u k u s z é, C h a r o n d á s z é, és főleg P y t h a g o r á s z é, melyek egészen a tiszta kereszténység színletéig emelkednek, midőn erkölcsileg nemes lényt mutatnak fel az embernek mintaképpül, s az emberi tökélyt és boldogságot abban találják, hogy az ember igyekezzék hasonlólenni Istenhez, s intézményeiben a mindenség szépségéhez és rendjéhez.

Rendelkezésük első szavai az emberi lét ezen céljaira, mint alapra vonatkoznak p. o. az igazság és erény szeretetére, a bűn és hazugság kerülésére, a valódi bölcsesség és szerénység utáni törekvése. — Így Zelenkus Locria törvényhozójának ezen szavai: „Mindenki igyekezzék a jóra vállalkozni, s mire vállalkozott, arra méltónak is lenni.“ — „Mindenki féljen jobban attól, mi gyalázatra, mint a mi szegénységre vezet.“ — „Mint legjobb polgárt kell tekinteni azt, ki vagyonát oda adja az igazságért,“ — és Pythagorászé: „Első az isteni, a szép, a után jó a hasznos;“ — a legszebb tételek, melyeket valaha törvényhozók könyveikben mondattak el.

És ezen szép szavakban van a régi és új törvényhozás közti különbség is kifejezve. Azok azt célzották inkább, mi magában már szép, igaz, jó, ezek pedig csak azt, mi hasznos és nyereséges.

A kereszténytannak, mely szintegy egyedül csak az emberrel foglalkozik, s midőn törvényévé a szeretetet emelte, viszonylatát az Istenhez és embertársaihoz határozta meg, — meg van azon nagy

előnye ezek felett, hogy világtörvényhozás, mely nemesítő csendes hatását az emberiségre meg is tette.

Hogy azonban tanai csak hamar eltörpítettek, elferdítettek, és hogy a szellemiség védangyala a zsarnokság közönséges szolgájává süllyedt alá, ez korunk nagy szerencsétlensége.

Mert innét szolgálai alávetettsége sok népnek az állam és templom bilincseibe; innét elitéltesése az észnek, a tiszta emberi érzelemnek, az újabb historia lapjain.

S hogy még ma is mivelt(!) államainkban felforgatva, s fejre állítva van minden, legvilágosabban mutatja az, hogy mi az ősvilág és tiszta kereszténység rendelményeivel egyezik, az csak kivételnek tekinthető.

És csak a kereszténység süllyedésével csirázhattak fel a hatalom, birtok és fényüzés azon veszélyes maximumai, „melyek bár az ő rohadt keresztjükhöz támaszkodtak,” a vallásos erkölcsi irányt mindenben nélkülözik. Csak a mezitelen joggal, mit erőszak, — és kül illemmel, mit a társas convenientia takargat foglalkoznak.

Az emberek ma már, az anyagiás nézetek szerint, alig egyebek, mint egyegy erőművek, melyeknek meg van bizonyos foglalkozásuk, s ha ezt jól végzik, megara-nyoztatnak. — A szellemi elbutítás már többször rendszeresen üzetett.

S ez természetes is, mert milyen a nézet, olyan az eljárás, s hol már az alapnézet hiányos, a praxis néha bü- nös, de mindég gyarló lesz. A morál és politika közti szoros kapcsolat csak akkor lesz érthető, ha a népet úgy tekintjük, mint önmagát kormányzó morális testületet, nem pedig mint felülről mozgatott gépet.

Honnét csirázhatik tehát fel a jó?

Már töbcen ismételték, hogy a köztársaságnak ére-nyen kell alapulnia; mi más szavakkal annyit tesz, hogy a n é p m o r á l é s n é p s z a b a d s á g s z o r o s ö s z v e f ü g g é s b e n v a n n a k e g y m á s s a l, s ha megbukott az, buknia kell ennek is.

Minden bűn már önmagában ferdeség. Épp úgy el- tévedése az agynak, mint csalódása az indulatoktól elva- kított szívnek. S mégis azt mondják, hogy a politika, ko-

runknak ezen legszükségeseb tudománya, az exigentiák tudománya, s ezen exigentiák eszközei közelebről tekintve, nem egyebek, mint csalás, bizalmatlanság, erőszak sat.

Az embereknek tömegesen épp azon morális viszonylataik vannak, mint egyeseknek. A mi bűn és gazság egyesnél, nem lehet az jó többnél. A morálnak tehát már a polgári intézményekben bent kell lenni.

Ha az ő tudományuk és a tiszta morál közt ellentmondás van, annak buknia kell: „Verissimum hoc, sine summa justitia rempublicam regi non posse.“ A politika is csak tiszta morálon alapulhat. Spekulálni lehet az emberek gyarlóságaira, de egyedüli biztos tőke csak a becsületesség. Ravaszsgot ravaszsg, ármányt ármány, erőszakot erőszak taszít félre. Csak a morál marad mozdulatlanul trónján. „Több politikai bölcsesség van Fennelon egyetlen erényében, -- mondja Lamartine, -- mint Machiavell minden maximáiban.“

Hogy most a politika csak a hatalomra támaszkodik, hogy csak a hasznot nézi, az nem dönt el semmit. Épp azért, mert rosszul van így, következik, hogy meg kell változtatni mindent.

Eredményeit az eddigi maximáknak ismerjük. Lyuk mindenütt az államok hajóján, mi hogy el ne merüljön, ronggyal dugdosni be az egész mesterség.

Pedig a rongy hamar elmosatik, elrohad, mint azt ma mindenütt látjuk, s egy másik cikkben „az utókor rettentő példájára“ meg is írjuk.

Forradalmi láz.

A mai abnormis közjogi és erkölcsi állásnak mintegy logikai eredményei a napirenden lévő forradalmak.

Európa földje századunkban vulkánivá lett. Folytonos függőleges rázkódás és pusztító kiömlés mindenfelé.

Már annyira megszoktuk azokat, mint a hideglelés ember negyed vagy harmadnapos lázrohamait, s a hatalmasok oly keveset gondolnak vele, hogy már magok is idézik elő mesterségesen, hogy időnként megkisérthessék rendőri vizipuskáikat, és naponta tökélyesb mintára készülő ágyukat.

Midőn k. u. 79-en a Vezuv megkezdi temetési tüzhányását, Herculanium és Pompéji lakói gondtalanul mulattak. Az öregebb Plinius maga a mai Castella Marenek egyik ablakából, mely a tengerre nyílt, és csak hamar földalatti kriptája lett, gyönyörködött a természetnek fenségesen nagyszerű rakétázásain.

Az ész és természet szava intenek ma is, de a vak-ság nem lát, az idulat elködösít mindent. — Pedig az ember büntetlenül még soha sem kísértett Istent.

A forradalmaknak más látható eredménye eddig nem lett, mintbogy négy millió katona áll Európában fegyverben, hogy az első tüzvészi jelre szuronyaival oltsa el az elolthatlant, és hogy 50 év óta Európa egy nagy-

szerü „Jagd revierre“ vált, hol a forradalmárokat üldözik. Minden nagyobb forradalmat egy általános hajtvadászat követ, mit diplomatikai nyelven „reactio“-nak neveznek.

Egyes forradalmárokat üldözni annyi, mint büntetni azokat, kiket a pestis első áldozataiul kinézett; reactioval nyomni el egy nép-forradalmat annyi, mint elvenni a néptől az üres korsót is, ha szomjazik.

Minden láz csak akkor áll elő, ha a test beteg. Midőn tehát a kormányok bölcsesége megbünteti a beteget, a legsajátszerűbb mogyorófa kurát találta fel.

Hogy azonban az új kura ezen neme nem a legszerencsésb, mutatja az, hogy 1815 óta a Congressusok, — ezen orvosi értekezletek, — permanentiában vannak, de ma már annyira elvesztették hitelüket, hogy az európai betegek ijedelmére csak emlegetik, de mint már erőtlen szereket nem használják.

S míg egy részről a kormányok eljárása ez, más részről a népek sem szerencsésebbek, mert ők is a forradalmakban keresik üdvöket. Megfoghatatlan elfogultsággal tehát a gyógyulás eszközének tekintik azt, mi csak a betegség symptomája. — Europa hasonlít Heine ispotályához, hol az aszkóros neveti a vizkorságost, a fogfájós a mellgörcsöt.

Én megvallom, nem szeretem a forradalmakat már önmagokért.

„A forradalom két sértett jog harcza. Bár melyik győzzön, jaj a küzdőknek.“

És nem szeretem másodszer azért, mert céljukat ugorván át, csak vissza vetik azt, mit előmozdítani akartak. Megakasztják az eszmék menetét, és ürügyet szolgáltatnak azon ügy elnyomására, mely mellett keletkeztek. A nép ügye mindig zászlóját veszti, ha a törvényesség teréről lép le.

Aztán a nép forradalma által csak azt létesítheti, léptetheti életbe, mit magában hord. A forradalom soha sem teremt, csak létesít. — Van hatalmasb valami, mint

az emberek, kik egy részről a jobbnak születését megakadályozni akarják, másrészről pedig a forradalmak által akarnak kormányozni: magának az eseménynek akarata.

A forradalmak és ellenforradalmak, mint a kormányok és népek közti veszélyes küzdelem ellen nincs más eszköz mint az alkotmányosság, a constitutionalismus, a legnemesb értelemben vett nemzeti és népszerű kormány, mivé minden kormány csak is a nép hozzájárulta által válhatik.

Az ily kiegyezés, az ily alku biztosíthatja csak a békét és haladást az által, hogy a kormányokat az önkénytől leszoktatja, s a népet szabadságra neveli, ha igaz lenne is mit Lamartine mond, hogy t. i. a monarchia az ember, a köztársaság pedig az isten képére alkotott kormányforma, mert bizony ugy látszik, hogy Európában mindenütt a nép még nagyon gyarló emberarczu.

De az alkotmánynak, mit korlátozásnak hisznek, elenei voltak mindig a hatalmasok

A rövidlátók! — Nem vették észre, hogy az, mi korlátolja, biztosítja is őket, mert a mily igaz, hogy ma már nem lehet kormányozni alkotmány nélkül, még igazabb az, hogy semmi sem könnyebb, mint alkotmányos szabadság mellett kormányozni. Midőn tehát a kormányok az alkotmányosság ellen küzdenek, csak önmaguk rontják le egyetlen támaszukat. Régen meg van mondva már, hogy a kényuralom, melynél legtöbb a hatalom, legkevésb a biztosság.

Az alkotmány állandó, mert korlátai határozottak, a közvéletlenség hatása pedig támadó természeténél fogva meg nem áll addig, míg végkép le nem rontja azt, mit mérsékelni akart.

S valjon mivel védhetik magukat, ha már a közvéletlenség csakugyan támadólag lépett fel ellenük, mind ma már mindenütt, hol alkotmány nincs, vagy az nem őszinte?

Mi hadseregük, s mi pénztáruk? Ez mind a néptől van; s a legitimitás a hit, mi ismét csak a nép meggyőzésében lehet erős.

A népet kell tehát a nép ellen használni, régi hitével mai meggyőződését leküzdeni. S ha a kölcsönös szerződés, azaz szentsége az alkotmányosságának lerontatott, mit várhattok tőle?

A zavar és rendetlenség, mit ellene felhoznak, az is csak a természetes kifejlődés megakadályozásából származik. — S minek azt megtámadni, mi korunknak tagadhatlan ténye?

A forradalmak folytonossága ellen nincs tehát más biztos szer, mint az alkotmányosság elvének elfogadása egész Európában. Az alkotmányosság pedig legyen őszinte, szabadelmű és őszinte irányu.

A szó valóság nélkül még rosszabb, mint ha nem is lenne. Az ember tud koplalni ha kell, de semmi sem veszélyesebb mégis, mint a paradicsom kerítése mellé helyezni őt el — kívül. Nagyon rossz gyomor lehet az, melynek ily helyzetben erős étvágya nem jó. Az éhes has pedig a leggonoszabb forradalmár. Oly igazság, mit már Sancho Panza talált fel, s gazdája Don Quixotte ellen többször diadalmasan be is bizonyított.

Az elfogulatlan tekintet a világtörténelemre pedig azt mutatja, hogy az emberiség mindig erkölcsi erőktől még jobban kormányoztatott, mint attól mit hasra rakni lehet, és hogy a puszta erőszak magát soha fentartani nem tudta.

A béke mindig csak erőszakosan vissza fojtott háboru lesz addig, míg az elégtelenség okai meglesznek, s ok vagy ürügy a felgyújtásra nem hiányzand addig, míg töltött minákkal rakva lesz Európa földje.

A revolúciókat nem kell csinálni. Ők maguk magukat készítik elő, s a valódi forradalmár mindig az, ki arra okot szolgáltat.

Ha a népnek méltó panasza van, legjobb azt elintézni kihallgatás mellett, míg kér; ha pedig panasza alaptalan, azt is csak parlamentjében lehet megvitatni.

Nem az, ha jól kormányoztatik, hanem azon hit, hogy jól kormányoztatik boldogítja a népet.

Féleszközök semmire sem valók, a politikában pedig halálosak.

Mi hát a telyes és kiegészítő eszköz ?

Franciaország követe 1814-ben Oct. 14-én Bécsben ezt mondta: „Mig egyetlen, a revolútióból fennmaradt dynastia marad, a forradalom nics bevégezve. A legitimitás elvének korlátlanul kell győzedelmeskedni. — E nélkül nincs béke, csak fegyverszünet.“ — S ily formán beszéltek közelében a világfővárosban is.

C a n n i n g pedig így szólott: „É s s z e r ü (józan) s z a b a d s á g a z e g é s z v i l á g n a k !“

Melyik tanra fogja az idő reá mondani az „Ament?“ arra mi kíváncsiak sem vagyunk, mert „a historia ezen tanítása oly régi, mint maga a világ.“

Faint, mostly illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

D^o BALLAGI BEZA

Faint text immediately below the stamp, appearing to be a name or title.

Several lines of faint text in the middle section of the page.

Another block of faint text, possibly a separate entry or section.

Faint text in the lower middle section of the page.

Faint text at the bottom of the page, including what might be a signature or date.

Sajtó hibák.

- Lap.
11. III. czikk. 6-ik sor: „papságnak“ helyett „pápaságnak.“
32. 19-ik sor: „igazság“ helyett „igazságos.“
32. III. czikk. 3-ik sorból a feltettem szó után kimaradt: „a mint áll az életben két részre oszlik.“
34. 18-ik sor: „érteném“ helyett „érinteném.“
34. 21-ik sorban: „democrationalis“ helyett „demarcationalis.“
36. 18-ik sorban: „tett szó után“ kimaradt „több.“
45. 23-ik sorban: „arra“ helyett „ara.“
49. 8-ik sor: „conjuncturák“ helyett „conjecturák.“
51. 19-ik sor: „a blas“ helyett „a bas.“
53. 6-ik sor: „mi“ helyett „mit“.
59. 36-ik sorból az „alázatos“ szó után kimaradt „0“ (nulla).
66. 8-ik sor: „elvein“ helyett „eleven.“
66. 11-ik sor kezdet: „Mind“ helyett „Mire“.
71. 15-ik sor: „vétkézik“ helyett „vetkezik.“ 30-ik sorból kimaradt „miro.“
72. 22-ik sor: „érünk“ helyett „élünk.“
74. 9-ik sor: „és“ helyett „épp.“
82. 30-ik sor: „mi“ helyett „mig“.
90. 8-ik sor: „testek“ helyett „tettek.“
90. 12-ik sor: „felgyógyulásait“ helyett „felgyógyulása is.“
97. 5-ik sor: „szláv“ helyett „skláv.“
98. 24-ik sor: „mint“ helyett „mind.“
110. 3-ik sor: „conferentiae“ helyett „conferentiale.“
- ” 6-ik sor: „használt“ után kimaradt „bár.“
128. 32-ik sor: „részes“ helyett „vészés.“
149. 25-ik sor: „quitarre“ helyett „guitarre.“
154. 28-ik sor: „esik“ után kimaradt „egy“.
156. 13-ik sor: „intézete“ helyett „itészete.“
168. 27-ik sor: „helyett“ = „helyét.“
199. 24-ik sor: „Ha“ = „Ma.“
201. 3-ik sor: „ba“ helyett ab.“
206. 23-ik sor: „adó“ helyett „adót.“
245. 19-ik sor: „mimnosa“ = „mimosa.“
226. 11-ik sor: „marcher“ = „marchez.“
- ” 25-ik sor: „bár“ helyett „bár ki.“

